

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІСНИК
ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 2 (113)

Науковий журнал,
заснований у серпні 1998 року

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2023

Видається за рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 13 від 29.06.2023 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Григорій Грибан**;
Заступник головного редактора – доктор педагогічних наук, професор **Олена Антонова**;
Заступник головного редактора – кандидат педагогічних наук **Наталія Бірук**.

Члени редакційної колегії:

Адамчик Барбара – доктор гуманістичних наук у галузі педагогіки (Республіка Польща);
Аргіропулос Дімітріс – доктор педагогіки, професор факультету педагогічних дисциплін (Італійська Республіка);
Зюлковський Пшемислав – доктор гуманістичних наук у галузі педагогіки (Республіка Польща);
Левовицький Тадеуш – доктор габілітований гуманітарних наук у галузі педагогіки, професор звичайний (Республіка Польща);
Лукач Едуард – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент (Словацька Республіка);
Мешальський Стефан – доктор габілітований гуманітарних наук у галузі педагогіки, професор звичайний (Республіка Польща);
Фантоззі Донателла – доктор філософії у галузі педагогіки, професор у галузі спеціальної педагогіки (Італійська Республіка);
Хегарті Джіана – доктор філософії у галузі історії (Ірландія);

Ахметов Рустам – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор;
Васянович Григорій – доктор педагогічних наук, професор;
Вітвицька Світлана – доктор педагогічних наук, професор;
Вознюк Олександр – доктор педагогічних наук, доцент;
Дубасенюк Олександра – доктор педагогічних наук, професор;
Жуковський Євгеній – кандидат педагогічних наук, доцент;
Коновальчук Іван – доктор педагогічних наук, доцент;
Кривонос Олександр – кандидат педагогічних наук, доцент;
Кутек Тамара – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор;
Кучерук Оксана – доктор педагогічних наук, професор;
Ленчук Іван – доктор педагогічних наук, професор;
Лобода Світлана – доктор педагогічних наук, професор;
Мирончук Наталія – доктор педагогічних наук, доцент;
Новіцька Інеса – кандидат педагогічних наук, доцент;
Плахотнік Ольга – доктор педагогічних наук, професор;
Пронтенко Костянтин – доктор педагогічних наук, професор;
Сейко Наталія – доктор педагогічних наук, професор;
Семенець Сергій – доктор педагогічних наук, професор;
Сидорчук Нінель – доктор педагогічних наук, професор;
Щерба Наталія – доктор педагогічних наук, доцент.

Свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23684-13524 ПР від 27.12.2018 р.

Наукове періодичне видання

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки: науковий журнал /
[гол. ред. Г.П. Грибан, заст. гол. ред. О.Є. Антонова]. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені
І. Франка, "2023. Вип. 2 (113). 297 с.

Журнал "Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки" внесено до
переліку наукових фахових видань України (Категорія "Б"), в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних наук –
наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.

Журнал індексується в таких наукометричних та реферативних базах:

**Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, CiteFactor, WordCat,
Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CrossRef, Scilit, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.**

Сайт видання: <http://pedagogv.visnyk.zu.edu.ua>

Макетування: **Кривонос О.М.**

Коректор англійської версії: **Антонов О.В.**

В усіх статтях збережено орфографію та пунктуацію авторів.

Підписано до друку 30.08.2023 р. Формат 60x90/8. Папір офсетний. Гарнітура Bookman Old Style.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 26.5 Обл.-вид. арк. 34.3. Тираж 100. Замовлення 14.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

Україна, 10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40. тел. (0412)431195, 431417

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University

ZHYTOMYR
IVAN FRANKO
STATE UNIVERSITY
JOURNAL

PEDAGOGICAL SCIENCES

Volume 2 (113)

Scientific journal,
founded in August 1998

Zhytomyr Ivan Franko State University Press
Zhytomyr
2023

Approved for publication by the Academic Council of Zhytomyr Ivan Franko State University
(protocol № 13 dated from 29.06.2023).

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-chief – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor **Grygoriy Griban**;
Co-editor-in-chief – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor **Olena Antonova**;
Co-editor-in-chief – Candidate of Sciences (Pedagogy) **Nataliia Biruk**.

Adamchyk Barbara – PhD in Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy) (Republic of Poland);
Argiropoulos Dimitris – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Faculty of Pedagogical Disciplines (Republic of Italy);
Ziulkovskyi Pshemyslav – PhD in Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy) (Republic of Poland);
Levovitskyi Tadeush – Doctor of Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy), Professor (Republic of Poland);
Lukac Eduard – PhD in Pedagogy, Docent (Slovak Republic);
Mieszalski Stefan – Doctor of Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy), Professor (Republic of Poland);
Fantozzi Donatella – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor in the Sphere of Special Pedagogy (Republic of Italy);
Hegarty Gianna – PhD in History (Ireland);

Akhmetov Rustam – Doctor of Sciences (Physical Education and Sport), Professor;
Vasianovych Hryhorii – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Vitvytska Svitlana – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Vozniuk Oleksandr – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent;
Dubaseniuk Oleksandra – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Zhukovskyi Yevgenii – Candidate of Sciences (Pedagogy), Docent;
Konovalchuk Ivan – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent;
Kryvonos Oleksandr – Candidate of Sciences (Pedagogy), Docent;
Kutek Tamara – Doctor of Sciences (Physical Education and Sport), Professor;
Kucheruk Oksana – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Lenchuk Ivan – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Loboda Svitlana – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Myronchuk Nataliia – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent;
Novitska Inesa – Candidate of Sciences (Pedagogy), Docent;
Plakhotnik Olga – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Prontenko Kostiantyn – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Nataliia Seiko – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Semenets Sergii – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Sydorchuk Ninel – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Shcherba Nataliia – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent.

Certificate of the Ministry of Justice (Ukraine) on the State Registration of Print Media
KB № 23684-13524 IIP from 27.12.2018

Scientific Periodical

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences: scientific journal / [editor-in-chief G. Griban, co-editor-in-chief O. Antonova]. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press, 2023. Vol. 2 (113). 297 p.

"Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences" is included in the list of scientific professional publications of Ukraine (B category), which can publish the research results of the thesis for a Doctoral and Candidate Degree in Pedagogy – Resolution of Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 from March 17, 2020.

The journal is indexed in: Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, CiteFactor, WordCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CrossRef, Scilit, Vernadsky National Library.

Website: <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua>

Modelling: **Kryvonos O.M.**

Proofreader of English-language Edition: **Antonov O.V.**

Authors' spelling and punctuation are preserved in the articles.

Signed for printing 30.08.2023. Size 60x90/8. Offset Paper. Font Bookman Old Style.

Risograph printing. Conventional printed sheets 26.5. Printed sheets 34.3. Number of copies 100. Order 14.

Zhytomyr Ivan Franko State University Press

Licence of the Subject of Publishing: Series ZhT № 10 from 07.12.04.

(E-mail): zu@zu.edu.ua

Ukraine, 10008, Zhytomyr, Velyka Berdychivska Str., 40. tel. (0412)431195, 431417

ISSN (Print): 2663-6387
ISSN (Online): 2664-0155

© Zhytomyr Ivan Franko State University, 2023

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

UDC 37(09)(438)

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.5-27

EDUCATIONAL TRAVELS AS A PHENOMENON OF THE EARLY MODERN AGE (ON THE EXAMPLE OF STORIES OF EDUCATION ABROAD OF THE DESCENDANTS OF POLISH NOBLY FAMILIES OF THE RIGHT BANK OF UKRAINE IN THE XVI-XVIII CENTURIES)

N. M. Bovsunivska*

*"Rzewuski is an ancient home,
but there are ghosts in it"*
(Adam Czartoryski, cit. Oleg Belikov)

The article highlights one of the newest forms of education in the mentioned period in the Polish-Lithuanian Commonwealth, namely educational journeys. These journeys became an important part of the educational program for the noble youth. Peregrination did not involve studying in a specific educational institution. The journey often took place parallel to institutional education or even without it. Besides knowledge, these journeys expanded cognitive horizons, social capital was accumulated, and contacts with representatives of the European elite were established. It is noteworthy that this expensive event contributed to preparing the nobles for future political careers.

The educational component of life in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVI-XVIII centuries, which included some Ukrainian lands, had its own hierarchy. Its first degree was home education. Gradually, parents and the younger generation began to get used to the idea of upcoming separation. After the young nobleman began to attend an educational institution (the nearest geographically Jesuit collegium, taking into account the confessional peculiarity of the territory), the family mentally prepared for a new step – a trip to Europe to get education and acquire practical skills.

The author also noted that the most extensive academic travels are represented in parental instructions. As a result, it became possible to present certain peculiarities of European society's development. It is mentioned that this issue is scarcely covered in Ukrainian history of pedagogy. Instead, it has attracted and continues to attract lively interest among Polish researchers.

Keywords: educational journey, education, Polish-Lithuanian Commonwealth, education abroad, magnates, nobility, educational content, parental instructions, European elite.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
nata715@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6418-7738

ОСВІТНІ ПОДОРОЖІ ЯК ФЕНОМЕН РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРІЙ НАВЧАННЯ ЗА КОРДОНОМ НАЩАДКІВ ПОЛЬСЬКИХ ШЛЯХЕТСЬКИХ РОДІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В XVI-XVIII ст.)

Н. М. Бовсунівська

*"Ржевуські – це давній Дім,
але в ньому є привиди"*

(Адам Чарторийський, цит. Олег Беліков)

У статті висвітлено одну з новітніх форм навчання в Речі Посполитій указанного періоду, зокрема освітні подорожі. Вони стали важливою частиною освітньої програми шляхетської молоді. Цей вояж за знаннями не передбачав навчання в конкретному навчальному закладі. Подорож часто могла відбуватися паралельно до інституційної науки або взагалі без неї. Окрім знань, мандрівка розширювала пізнавальні горизонти, сприяла накопиченню соціального капіталу й налагодженню контактів із представниками європейської еліти. Показовим є той факт, що ця недешева подія сприяла підготовці вельмож до майбутньої політичної кар'єри.

Освітня складова життя Речі Посполитої XVI-XVIII ст., до складу якої входили й деякі українські землі, мала свою ієрархію. Її першим ступенем було домашнє виховання. Поступово батьки і підростаюче покоління почали звикати до думки про майбутнє розставання. Після того, як молодий шляхтич починав відвідувати навчальний заклад (найближчий географічно розташований єзуїтський колегіум, зважаючи на конфесійну особливість території), родина морально готувалася до нового кроку – подорожі до Європи з метою здобуття освіти та набуття практичних навичок.

Водночас зазначено, що найбільш розгорнуто академічні переміщення представлено в батьківських інструкціях. З огляду на це з'явилася можливість представити певні особливості розвитку європейського соціуму. Указано, що порушене питання майже не висвітлене в українській історії педагогіки. Натомість воно викликає й викликало жвавий інтерес польських дослідників.

Ключові слова: освітня подорож, навчання, Річ Посполита, освіта за кордоном, магнати, шляхта, зміст освіти, батьківські інструкції, європейська еліта.

Introduction of the issue. The range of issues that pedagogical science covers is now quite wide, and researchers successfully solve all the challenges that modern society poses to education. However, a certain layer of knowledge on the history of Ukrainian pedagogy is still insufficiently studied. The Soviet authorities tried to hide sources that talked about the powerful development of Ukrainian lands, which once became part of the powerful state of the Polish-Lithuanian Commonwealth. A whole layer of historical data was withdrawn from circulation or interpreted in a distorted form. For a long time, it seemed that the history of the conglomerate was the most deaf intermission in the history of Ukraine. Meanwhile, this era is one of the most fruitful periods of development of

Постановка проблеми. Коло питань, які охоплює педагогічна наука, наразі досить широке, і дослідники успішно вирішують усі виклики, які ставить сучасне суспільство перед освітою. Проте певний пласт знань з історії української педагогіки все ще залишається дослідженням недостатньо. Радянська влада намагалася приховати джерела, які розповідали про потужний розвиток українських земель, які колись увійшли до складу могутньої держави Річ Посполита. Цілий пласт історичних даних було вилучено з обігу або потрактовано в перекрученому та спотвореному вигляді. Довгий час здавалося, що історія конгломерату – найглухіший антракт в історії України. А поміж тим ця доба є одним із плідних періодів розвитку нашої держави в лоні

our state in the bosom of the Polish-Lithuanian Commonwealth: churches and castles were built, the infrastructure of cities was built, the institution of political activity was improved, and elections were held. In this context, it is worth recalling the historic congress of monarchs in Lutsk in 1429, which was attended by the Polish King Władysław II Jagiełło (with the retinue), the future Emperor King of Rome, Czech, Hungarian Sigismund I Luxembourg (with the retinue), King Eric of Pomerania of Denmark, representatives of the Livonian and Teutonic Orders, the Moldavian Voivode, the legate of the Pope and representatives of the Byzantine Emperor, princes from Muscovy and Tatar Khans [11].

The educational component of life in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVI-XVIII centuries, which included some Ukrainian lands, had its own hierarchy. Its first degree was home education. Gradually, parents and the younger generation began to get used to the idea of upcoming separation. After the young nobleman began to attend an educational institution (the nearest geographically Jesuit collegium, taking into account the confessional peculiarity of the territory), the family mentally prepared for a new step – a trip to Europe to get education and acquire practical skills.

Travel at that time was not a new phenomenon in education. John Amos Comenius was one of the first to realize the benefits of such a tour. His biography is a confirmation of this, because where, if not in traveling, you can get an impression of the richness and diversity of natural conditions, features of customs, culture, language, and everyday life of different peoples. Inspired by the impressions of his own voyages in Europe, the teacher for a long time supervised the preparation of young people for such a trip, and also supervised mentors in noble families in his homeland. Pedagogical search was embodied in his "Great didactics", in which the author outlined his vision for periodization of human development: after studying at the University, travel, in his opinion, should

Речі Посполитої: зводилися храми й замки, розбудовувалася інфраструктура міст, удосконалювався інститут політичної діяльності, відбувалися вибори. У цьому контексті варто нагадати про історичний з'їзд монархів у Луцьку 1429 р., на якому були присутні польський король Владислав II Ягайло (з почтом), майбутній імператор король римський, чеський, угорський Сигізмунд I Люксембург (з почтом), король Данії Ерік Померанський, представники Лівонського та Тевтонського Орденів, молдавського воєводи, легат Папи Римського та представники Візантійського імператора, князі з Московії й татарські хани [11].

Освітня компонента життя в посполитій державі зразка XVI-XVIII ст., до складу якої увійшли деякі українські землі, мала свою ієрархію. Її першим ступенем була освіта в домашніх умовах. Поступово батьки й молодше покоління починали призвичаюватися до думки про близьку розлуку. Після того, як юний шляхтич починав відвідувати навчальний заклад (найближчий територіально єзуїтський колегіум, зважаючи на конфесійну особливість території), сімейство морально готувалося до нового кроку – подорожі в Європу для отримання освіти та набуття практичних умінь.

Подорож на той час не була новим явищем в освіті. Одним із перших користь такого турне усвідомив Ян Амос Коменський. Його біографія – підтвердження цього, бо де, як не в мандрівках, можна скласти враження про багатства й різноманітність природних умов, особливості звичаїв, культури, мови та побуту різних народів. Надихнувшись враженнями від власних вояжів Європою, педагог тривалий час здійснював керівництво підготовкою молодих людей до такої подорожі, а також наглядав за наставниками в знатних родинах на батьківщині. Педагогічні пошуки втілювалися в його "Великій дидактиці", у якій автор виклав своє бачення на періодизацію розвитку людини: після навчання в університеті подорож, на його думку, має стати завершальним етапом освіти [6].

be the final stage of Education [6].

Actually, the educational institution could be located several tens of kilometers away (if it was Lviv, Przemyśl, Lutsk) and even further – Krakow. However, educational institutions in Bohemia, Austria, and Germany were more prestigious at that time. The Knight schools of Italy and France were popular. And, of course, the educational traditions of universities were attractive.

It was from these centers of education that the educational rapprochement of the Grand Duchy of Lithuania and The Crown (Poland) began: at the beginning of the XVI century, Piotr and Paweł Sapieha and Paweł Holszański studied at the University of Krakow, later Michał Sapieha studied science there [4] but such noble families as Radziwiłł and Chodkiewicz joined the cohort of the University "Brotherhood" later – from the 40s of this century. For them, a thorough education was not very interesting, because the public position was often determined by the size of the estate, the strength of mutual family assistance and the attitude of the king. However, after the adoption of new versions of the Lithuanian Statute of 1529, a new type of foreign trips of the gentry appeared: now it could go not only to jousting tournaments, but also to get an education. Over time, educational trips became very popular among those in power in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Current state of the issue. The history of the Polish-Lithuanian Commonwealth is not only the history of Poland or Lithuania. However, due to objective historical circumstances, the issue of educational voyages of children of magnates who owned land in Poland, Lithuania, Belarus, and Ukraine was raised mainly by Polish teachers and historians. Therefore, the author decided to turn first of all to their scientific achievements. It can be stated that they studied educational voyages to a certain extent differentially: sources, the authors of which are the most noble applicants for education or their guardians-mentors, as well as the type of document (diaries, albums, instructions, Wills, university

Власне, освітня інституція могла розміщуватися за декілька десятків кілометрів (якщо це були Львів, Перемишль, Луцьк) і навіть далі – Краків. Проте більш престижними на той час були навчальні заклади в Богемії, Австрії, Німеччині. Користувалися популярністю лицарські школи Італії та Франції. І, звичайно, привабливими були освітні традиції університетів.

Саме з цих вогнищ освіти розпочалося освітнє зближення Великого князівства Литовського та Корони (Польщі): на початку XVI ст. в університеті Кракова навчалися Пьотр і Павел Сапєги та Павло Гольшанський, пізніше там же студював науки Міхал Сапєга [4] Але такі знатні роди, як Радзивілли та Ходкевичі, до когорти університетської "братії" долучилися пізніше – з 40-х років зазначеного століття. Для них ґрунтовна освіта була недуже цікавою, бо публічне становище часто визначалося величиною маєтку, міцністю родинної взаємодопомоги та ставленням короля. Проте після прийняття нових редакцій Литовського Статуту 1529 р. з'явився новий вид закордонних поїздок шляхти: тепер вона могла їздити не тільки на лицарські турніри, а й для отримання освіти. Згодом освітні подорожі стали дуже популярними в середовищі можновладців Речі Посполитої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія Речі Посполитої – це історія не тільки Польщі або Литви. Проте через об'єктивні історичні обставини питання освітніх вояжів дітей магнатів, які володіли землями в Польщі, Литві, Білорусі, Україні, порушували переважно польські педагоги та історики. Тому автор вирішив звернутися насамперед до їхніх наукових надбань. Можна констатувати, що едукативні вояжі вони вивчали певною мірою диференційовано: джерела, авторами яких є самі вельможні здобувачі освіти або їхні опікуни-наставники, а також вид документа (щоденники, альбоми, інструкції, заповіти, університетські записи). Цікавими є джерела, авторами яких є вельможні матері: цьому питанню присвячені дослідження Агнешки Слаби

records). Interesting sources are the authors of which are grand mothers: the research of Agnieszka Słaby and Małgorzata Ewa Kowalczyk is devoted to this issue [5]. They successfully explored certain aspects of girl's and adult women's travel, and also highlighted the "feminine" side of parenting instructions for young travelers. The scientific works of Anna Markiewicz [12-14] and Adam Kucharski, which are devoted directly to Educational Travel [7-10], cover the content of albums of nobles, as well as their surroundings. The general reconstruction of the picture of the educational journey of an individual young nobleman of those times is made in scientific publications by Artur Goszczyński, who studied the biography of Jan Stanisław Sapieha [4].

Diaries were another valuable source of coverage. Their authors were direct participants in the travels of that time. The reality of that time provides rich material for the imagination of readers even after hundreds of years. The main themes of the descriptions were architecture, nature, and society. Travel diaries were important for reflecting the social relations of different strata of participants in the trip, as well as to cover a number of issues of social communication and interpersonal contacts. One of the participants of the journey of the XVII century the swordsman of Chernihiv Jan-Michal Kossovich was the tutor of the eldest sons of the Castellan of Krakow, Crown Hetman Stanisław Jan Jabłonowski. He wrote in his diary about his relations with bankers, merchants, doctors, monks, and teachers of educational institutions where the Jabłonowski brothers studied (the Jesuit collegium in Prague and the famous Paris Collège Louis-le-Grand) [13]. Rich landowners, whose names are still known in the world (Radziwiłł, Ogiński, Rzewuski, Lubomirski), left valuable sources about their studios abroad. Thanks to them, descendants can form an opinion about the educational traditions of early modern times.

It is also worth noting that numerous websites have been created that contain digitized literature on the selected issue,

(Agnieszka Słaby) та Малгожати-Еви Ковальчик (Małgorzata Ewa Kowalczyk) [5]. Вони успішно досліджували певні аспекти подорожей дівчат і дорослих дам, а також висвітлювали "жіночу" сторону батьківських інструкцій для юних мандрівників. Безпосередньо освітнім подорожам присвячено наукові праці Анни Маркевич (Anna Markiewicz) [12-14] та Адама Кухарського (Adam Kucharski) [7-10], які висвітлюють зміст альбомів дворян, а також їхнє оточення. Загальну реконструкцію картини освітньої подорожі окремого молодого дворянина тих часів робить у наукових публікаціях Артур Гоцинський (Artur Goszczyński), який досліджував біографію Яна-Станіслава Сапєги [4].

Ще одним цінним джерелом висвітлення подій були щоденники. Їхніми авторами були безпосередні учасники подорожей тієї доби. Тогочасна реальність дає багатий матеріал для уяви читачів навіть через сотні років. Основними темами описів були архітектура, природа та соціум. Важливе значення подорожні діаріюші мали для відображення соціальних відносин різних прошарків учасників подорожі. а також для висвітленні низки питань соціальної комунікації та міжособистісних контактів. Один з учасників подорожі XVII ст. мечник чернігівський Ян-Міхал Коссович був гувернером старших синів каштеляна краківського, коронного гетьмана Станіслава Яна Яблоновського. Він у щоденнику писав про стосунки з банкірами, купцями, медиками, ченцями, викладачами навчальних закладів, у яких училися брати Яблоновські (єзуїтський колегіум у Празі і знаменитий паризький Collège Louis-le-Grand) [13]. Багаті землевласники, імена яких досі відомі у світі (Радзивілли, Огінські, Ржевуські, Любомирські), залишили цінні джерела про свої студії за кордоном. Завдяки ним нащадки можуть скласти думку про освітні традиції ранньомодерного часу.

Варто також зауважити, що створені численні сайти, які вміщують оцифровану літературу з обраного питання, серед яких – Muzeum Pałacu

including Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Silva Rerum [https://www.wilanow-palac.pl/], Bblogi staropolskie [https://staropolscy.pl/]. Electronic libraries of museums, Library Archives, and University repositories are also available and free of charge.

The outline of unresolved issues brought up in the article. The main problem that prompted the creation of scientific work was the attempt to fill significant gaps in the history of the formation of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVI-XVII centuries, in particular, getting an education abroad during special trips. The question may arise: to what extent do the educational journeys of the descendants of Polish magnates relate to the history of Ukrainian pedagogy and history in general? It is worth recalling that this state was not mono-national and mono-confessional: it included a significant number of modern Ukrainian lands that belonged to magnates who played a significant role in our history: half of the Right-Bank Ukraine at different times belonged to the Radziwiłł, Sapieha, Lubomirski, Rzewuski.

Aim of research. Despite the high demand for education among the wealthy in Ukraine, few people think that studying abroad is not a new phenomenon. It has been removed from the memory of many generations for objective reasons. Why did we turn to this mainstream in education? Of course, there are certain political and economic reasons. However, if today you can get acquainted with the conditions and forms of education in European countries in a matter of minutes, what were they like in the early modern era? Was the purpose and motivation of parents who let their children go on a long journey, in the past and now, identical? And is there now in education the slogan "Patriae decori civibus educandis" ("Educated citizens are the decoration of the Motherland"), which is engraved on the pediment of one of the leading Ukrainian universities, and are these words only a Latin expression without moral foundations?

It was to highlight the little-studied

Króla Jana III w Wilanowie, Silva Rerum [https://www.wilanow-palac.pl/], Bblogi staropolskie [https://staropolscy.pl/]. Також доступними й безкоштовними є електронні бібліотеки музеїв, архівів бібліотек та сховищ університетів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Основною проблемою, яка спонукала до створення наукової праці, стало намагання заповнити відчутні прогалини в історії освіти Речі Посполитої XVI-XVII ст., зокрема набуття освіти за кордоном під час спеціальних подорожей. Може виникнути запитання: якою мірою освітні подорожі нащадків польських магнатів дотичні до історії української педагогіки та історії загалом? Варто нагадати, що ця держава не була мононаціональною й моноконфесійною: до її складу входила значна кількість сучасних українських земель, які належали магнатам, котрі відігравали помітну роль у нашій історії: половина Правобережної України в різний час належала Радзивіллам, Сапегам, Любомирським, Ржевуським...

Мета статті. Незважаючи на великий попит на освіту серед заможних верств в Україні, мало хто задумується, що навчання за кордоном не є новим явищем. Воно з об'єктивних причин було вилучене з пам'яті багатьох поколінь. Чому ми звернулися до цього мейнстріму в освіті? Звичайно, існують певні політико-економічні причини. Проте якщо нині з умовами й формами навчання в європейських країнах можна ознайомитися за лічені хвилини, то якими вони були за часів ранньомодерної доби? Чи ідентичною була мета й мотивація батьків, які відпускали своїх дітей у далеку дорогу, у минулому й тепер? І чи існує зараз в освіті гасло "Patriae decori civibus educandis" ("Освічені громадяни – окраса Батьківщини"), яке викарбувано на фронтоні одного з провідних українських університетів і чи не є ці слова тільки латинським висловом без моральних засад?

Саме для висвітлення маловивченого компонента освітньої системи держави

component of the educational system of the state of the early modern era – the educational travels of descendants of wealthy gentry families of the Polish-Lithuanian Commonwealth, that the proposed scientific work was created.

Results and discussion. This specific educational boom began in the XVI century and lasted for more than a hundred years. In fact, the old system of Polish education in institutions no longer suited the founders themselves (mostly monks of various orders), nor the parents (of different levels of affluence), who were aware of the musty scholasticism of the old education in comparison with the European one (with its extensive system of universities). It has already been noted that changes in the political structure of a multinational and multi-confessional state have caused a component to be added to the stationary and institutional education system, which indicates socio-historical changes. In the second half of the XVI century, the educational journey was an important stage in the education of European elites. Traveling abroad, the Grand Tour became part of the educational canon of that period. It represented an important element in the education of young elites across Europe, and was considered the key to future careers and successful participation in the court and public life. Despite the utilitarian function of educational travel, they brought up aesthetic taste, style, "ennobled" the family and strengthened its position. We should also not forget the interest in the world, which at that time was dominated by humanistic trends, as well as support (mostly moral) from the state leadership, as well as the private initiative of the gentry. It is worth recalling that the Grand Duchy of Lithuania, later the Polish-Lithuanian Commonwealth, was headed by a king. And this "position" was elective, so at one point a master, who proved himself worthy of valor or knowledge, could lead a powerful country. Hence the desire to enrich your knowledge by traveling to university centers in Italy, France, and Germany at that time.

Preparation for a trip to the unknown educational distance began long before

ранньомодерної доби – освітніх подорожей нащадків заможних шляхетських родів Речі Посполитої – і було створено запропоновану наукову працю.

Виклад основного матеріалу. Цей специфічний освітній бум розпочався ще в XVI ст. і тривав понад сто років. Власне, стара система польської освіти в інституціях уже не влаштувала ні самих фундаторів (переважно ченців різноманітних орденів), ні батьків (різного рівня достатку), які усвідомлювали затхлу схоластичність старої освіти порівняно з європейською (з її розгалуженою системою університетів). Уже було зауважено, що зміни в політичному устрої багатонаціональної та поліконфесійної держави стали причиною того, що в стаціонарно-інституційну систему освіти додалася складова, яка свідчила про соціально-історичні зміни. У другій половині XVI ст. освітня подорож була важливим етапом виховання європейських еліт. Виїзд за кордон гранд-тур (Grand Tour) став частиною освітнього канону того періоду. Він являв собою важливий елемент освіти молодих еліт у всій Європі, його вважали ключем до майбутньої кар'єри та успішної участі в суді та громадському житті. Незважаючи на утилітарну функцію освітніх подорожей, вони виховували естетичний смак, стиль, "ушляхетнювали" рід і зміцнювали його становище. Не варто також забувати цікавість до світу, у якому на той час панували гуманістичні течії, а також підтримку (здебільшого моральну) з боку керівництва держави, а також приватну ініціативу шляхти. Варто нагадати, що на чолі Великого князівства Литовського, згодом – Речі Посполитої перебував король. А "посада" ця була виборною, тому в один прекрасний момент панич, який себе гідно зарекомендував звитягою або знаннями, міг очолити потужну країну. Звідси й прагнення збагатити свої знання шляхом поїздок в університетські центри тогочасної Італії, Франції, Німеччини.

Підготовка до поїздки в незвідану освітню далечінь розпочиналася задовго

the date and was not an easy task for the parents or relatives of the young Pilgrim. First, it was necessary to find an experienced and honest guardian. He should have been aware of the responsibility for raising a young nobleman of a powerful noble family. Gradually, the whole family and friends were involved in the search area. Quite advantageous was the option when the pilgrim's retinue included the son of one of the poorer nobles who faithfully served their parents. In this case, both descendants could receive education at the expense of the patron, and the parties could be more or less confident in the future of the children. Otherwise, the parents of a less affluent young man could lose everything acquired by previous work.

Let's return, however, to the essence and content of Educational Travel. It should be noted that for the young Polish-Lithuanian Commonwealth gentry and magnates, it was both a fashion and a vital necessity. Actually, such trips were called "educational" not only because the nobleman could study at one of the European universities, but because the nobleman could simultaneously visit public life centers and communicate with scientists. Let's note that not all high-ranking parents wanted to teach their sons at universities: in the 80s of the XVII century, one of the crown hetmans recommended that his sons, who went on an educational trip to Europe, conduct conversations with noble people who had large incomes and positions, considering this method of gaining experience as the basis for further life. However, most nobles could study with the best professors at the Sorbonne, Würzburg, Frankfurt am Main, Leiden, Krakow, and Prague. It should be noted that historical chronicles occasionally disclose the studies of Polish students at European universities. However, there is evidence that these students were representatives of the bourgeoisie class and the clergy. Most of the descendants of noble families studied privately.

The main data about these grand tours can be found in sources that can be differentiated into several types: bills of

до дати й була нелегкою справою для батьків або близьких молодого паломника. Для початку потрібно було знайти досвідченого та чесного опікуна. Він мав усвідомлювати відповідальність за виховання молодого шляхтича потужного вельможного роду. Поступово в ареал пошуків залучалася вся родина та друзі. Досить вигідним був варіант, коли до свити паломника входив син когось із бідніших шляхтичів, які вірою та правдою служили батькам. У цьому випадку за рахунок патрона освіту могли отримати обоє нащадків, а сторони могли бути більш-менш упевнені в майбутньому дітей. В іншому випадку батьки менш забезпеченого юнака могли втратити все, нажите попередньою працею.

Повернімося, однак, до суті та змісту освітніх подорожей. Необхідно зауважити, що для молодії посполитої шляхти та магнатів вона була водночас модою й життєвою необхідністю. Власне, "освітніми" такі подорожі називалися не тільки тому, що шляхтич міг навчатися в якомусь із європейських університетів, а тому, що вельможа міг одночасно відвідувати центри суспільного життя, спілкуватися з ученими. Зауважимо, що не всі високопоставлені батьки хотіли навчати своїх синів в університетах: у 80-х роках XVII ст. один із коронних гетьманів рекомендував своїм синам, які відїжджали в освітню подорож Європою, вести розмови з шляхетними людьми, які мали великі статки й посади, вважаючи такий спосіб набуття досвіду основою подальшого життя. Проте в більшості шляхтичів за плечами – навчання в кращих професорів Сорбонни, Вюрцбурга, Франкфурта-на-Майні, Лейдена, Кракова, Праги. Зауважимо, що історичні хроніки зрідка розповідають про навчання польських студентів в університетах Європи. Проте є відомості, що ці спудеї були представниками класу буржуазії та духовенства. Більшість нащадків вельможних родин навчалася все ж приватно.

Основні дані про ці гранд-тури знаходимо в джерелах, які можна диференціювати на декілька видів:

exchange, wills, funeral speeches, travel diaries of the travelers themselves, their surroundings, parental instructions and albums. Parental instructions were the closest to educational issues.

Andrzej Maksymilian Fredro graduated from the University of Krakow in 1637. Sources [2] define him as a writer, moralist, author of political speeches (his own or speechwriter – the source does not specify). Castellan Lvovsky, Voivode Podolsky paid great attention to highlighting the conditions, didactic values and specifics of foreign educational trips. The result of the educational search was the work "Vir Consilii" ("Tips"). He wrote instructions to his sons Jan-Piotr and Jerzy-Bohuslav. For the second son, the father wrote instructions, the very name of which is quite eloquent – "Parens filio Georgio Boguslao Fredro Cracovianae Academiae in scholam ituro biennalis studii methodum ac normam praescribit" ("Parental instructions for two-year training for his son Jerzy-Bohuslav Fredro for admission to study at the Krakow Academy") [2]. Another of his works was a collection of maxims "Przysłowia mów potocznych, albo przestrogi obyczajowe, radne, wojenne" ("Proverbs from the vernacular or warnings about customs, councils and war" [3]. In the work, we see a man of powerful intelligence who professed the Sarmatian canons of honor and thought for decades to come. The basis of education, in his opinion, is justice and honesty (he considered the views of John Amos Comenius to be a model). The training was supposed to obey utilitarianism (this is exactly what foreign travel was needed for) – all the knowledge and experience gained there was supposed to serve the work for the benefit of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Henryk Barycz, a Polish historian and figure in the Catholic Church, studied Fredro's legacy in detail. In one of his works "Peregrynacya dwuletnia koźdemu Polakowi potrzebna" ("Every Pole needs a two-year peregrination"), he wrote that Andrzej Maksymilian placed detailed routes, scrupulously determined the purpose of the trip, as well as practical skills that the young man had to acquire.

векселі, заповіти, похоронні промови, подорожні щоденники самих мандрівників, їхнього оточення, батьківські інструкції та альбоми. Найбільш наближені до освітніх питань виявилися батьківські інструкції.

Анджей-Максиміліан Фредро (Andrzej Maksymilian Fredro) закінчив науки в Краківському університеті в 1637 р. Джерела [2] визначають його як письменника, мораліста, автора політичних промов (власних чи спічрайтера – у джерелі не вказано). Велику увагу каштелян львівський, воєвода подільський приділяв висвітленню умов, дидактичних цінностей і специфіці закордонних освітніх поїздок. Підсумком освітніх шукань стала праця "Vir Consilii" ("Поради"). Його перу належать інструкції синам Яну-Пьотру та Єжи-Богуславу. Другому синові батько написав інструкцію, сама назва якої досить красномовна – "Parens filio Georgio Boguslao Fredro Cracovianae Academiae in scholam ituro biennalis studii methodum ac normam praescribit" ("Батьківські настанови дворічного навчання для свого сина Єжи-Богуслава Фредро для вступу на навчання в Краківську академію") [2]. Ще одним його твором була збірка сентенцій "Przysłowia mów potocznych, albo przestrogi obyczajowe, radne, wojenne" ("Прислів'я з мови просторіччя або застереження щодо звичаїв, порад і війни" [3]. У творі перед нами постає людина потужного інтелекту, яка сповідувала сарматські канони честі й мислила на десятки років уперед. Основа виховання, на його переконання, – справедливість і чесність (взірцем він вважав погляди Яна Амоса Коменського). Навчання мало підкорятися утилітаризму (саме для цього їй потрібні були закордонні подорожі) – усі набуті там знання та досвід мали слугувати роботі на благо Речі Посполитої. Генрік Барич (Henryk Barycz), польський історик і діяч католицької церкви, детально вивчав спадщину Фредро. В одній із праць "Peregrynacya dwuletnia koźdemu Polakowi potrzebna" ("Кожному поляку

It is worth saying that the list of places and cities is quite large: Vienna, Bratislava, Prague, Venice, Bologna, Rome, Naples, Florence, Milan, Genoa, Marseille, Lyon, Paris, Brussels, Antwerp, The Hague, Amsterdam, Bremen, Hamburg, Copenhagen, Stockholm, Tallinn, Riga, Gdansk. Fredro also took care of the forms of classes (reading books and studying maps), a set of subjects (History, Geography, Cartography, Law, Physics, Civil and military architecture, Knight exercises). Theory had to be actively combined with practice: lessons in various manufactories, mints, printing houses, glass huts, theaters, tapestry factories, foundries, powder factories, etc. If you take into account the powerful list of cities, there was a lot to choose from [1].

So, what guided, or, more precisely, what were the didactic goals of parents and their descendants in the Grand Tour? The purpose of the trip was different, but education was mostly a cornerstone. Knowledge from various fields was very desirable, with the main focus on intellectual development. The "peregrine falcons" (the so – called young nobles who were about to become the highest species-Falcons) did not forget about the "pleasant sciences": dance, music, poetics. But their function was considered applied or utilitarian.

It is worth noting that caring parents in most of their instructions warn their offspring not to forget that the purpose of the trip is education and training. And in any case, do not consider a trip abroad as a «tourist trip» to study the culture and traditions of the host country: "I prefer to see my son, who knows a lot, but has seen little. Give him back to me healthy and well-erudite" (from the letter of instruction of Alexander Lugovsky to the guardian of the peregrine falcon Jan Lugovsky f. Naruszewicz) [18: 282].

However, European everyday life and parental instructions were sometimes very different, so children ignored them, and establishing lively contacts between youth of Polish-Lithuanian Commonwealth abroad was a constant process [1]. In general, parental parting words were

потрібна дворічна peregrinacija") він писав, що Анджей-Максиміліан уміщував деталізовані маршрути, скрупульозно визначав мету подорожі, а також практичні навички, які юнак мав набути. Варто сказати, що перелік міст і міст досить великий: Відень, Братислава, Прага, Венеція, Болонья, Рим, Неаполь, Флоренція, Мілан, Генуя, Марсель, Ліон, Париж, Брюссель, Антверпен, Гаага, Амстердам, Бремен, Гамбург, Копенгаген, Стокгольм, Таллінн, Рига, Гданськ. Потурбувався Фредро й про форми занять (читання книг і вивчення карт), набір предметів (історія, географія, картографія, право, фізика, цивільна та військова архітектура, лицарські вправи). Теорія повинна була активно поєднуватися з практикою: уроки на різних мануфактурах, монетних дворах, друкарнях, скляних гутах, театрах, гобеленових фабриках, ливарних цехах, порохових заводах тощо. Якщо зважити на потужний перелік міст, вибрати було з чого [1].

Отже, чим керувалися, точніше, якими були дидактичні цілі батьків і їхніх нащадків у Grand Tour? Мета поїздки була різна, проте освіта здебільшого була наріжним каменем. Знання з різних сфер були дуже бажаними, основний наголос – на інтелектуальному розвитку. Не забували "сапсани" (так називали молодих шляхтичів, які мали стати незабаром вищим видом – соколами) про "приємні науки": танці, музику, поезику. Але їхню функцію розглядали як прикладну чи утилітарну.

Варто зауважити, що дбайливі батьки в більшості своїх інструкцій попереджають нащадків не забувати, що мета поїздки – освіта й навчання. І в жодному разі не розглядати поїздки за кордон як "туристичний вояж" із вивчення культури й традицій країни перебування: "Я волю бачити сина, який багато знає, але мало бачив. Поверни мені його здоровим і гарно ерудованим" (з листа-розпорядження Александра Луговського опікуну сапсана Яна Луговського о. Нарушевичу) [18: 282].

Проте європейське повсякдення та батьківські вказівки часом дуже

placed in various forms: in personal correspondence, in documents that they took with them on a trip, even in wills. These instructions, like ancient treatises, were created in a solemn style, but gradually they were leveled to dry specifics. Historians distinguish between two main types of parental instructions: moral (advice to tutors-guardians on education, instructions of a moral and ethical, sometimes socio-political nature, comments on various issues related to the upbringing and care of a child). Another type of recommendation is advice on the scope and ways to gain knowledge, everyday travel issues, and practical recommendations. In the legacy of the most powerful princely families of the Polish-Lithuanian Commonwealth (Radziwiłł, Lubomirski, Rzewuski), such recommendations were sometimes made for several generations.

It is worth noting that parting letters were also written by women. It is interesting that the content of the instructions of the father and mother in such monuments differs: documents compiled by women differ from the instructions of men primarily by greater attention to the behavioral aspect: avoiding unwanted acquaintances, friendship and familiarity with staff and servants [5]. After the death of her husband, Anna Franciszka Zamoyska herself had to take care of the comprehensive upbringing of her three sons. She signed her letters to her children in Europe (each separately) "to my beloved son". Before starting their educational journey, she created instructions. Each of the sons received a separate copy with identical content. Like most mothers, Anna Franciszka was concerned about the moral upbringing of her sons, so there are many references of God-pleasing content. In addition, she advised her brothers to avoid competition, envy, and live in love with their neighbor. In addition to spiritual maxims, Her Serene Highness attached great importance to education as a means of serving "Pro publico bono" ("For the sake of the public good"), so she advised combining observation with practical

відрізнялася, тому діти ними нехтували, а встановлення жвавих контактів між посполитою молоддю за кордоном було постійним процесом [1]. Загалом батьківські напутні слова вміщувалися в різні форми: в особистому листуванні, у документах, які брали із собою в поїздку, навіть у заповітах. Ці інструкції, як античні трактати, створювали в урочистому стилі, проте поступово вони нівелювалися до сухої конкретики. Історики диференціюють два основні види батьківських указівок: моральні (поради гувернерам-опікунам щодо виховання, вказівки морально-етичного, іноді суспільно-політичного характеру, зауваження з різних питань, пов'язаних із вихованням та доглядом за дитиною). Інший тип рекомендацій – поради про обсяг і способи отримання знань, побутові питання подорожі, рекомендації практичного характеру. У спадщині найпотужніших князівських родів Речі Посполитої (Радзивілів, Любомирських, Ржевуських) такі рекомендації інколи робили впродовж кількох поколінь.

Зауважимо, що напутні листи також писали жінки. Цікаво, що зміст інструкцій батька й матері в таких пам'ятках різниться: документи, складені жінками, відрізняються від настанов чоловіків передовсім більшою увагою до поведінкового аспекту: уникнення небажаних знайомств, дружби й фамільярності з персоналом і слугами [5]. Анна-Францішка Замойська після смерті чоловіка мала сама дбати про всебічне виховання трьох синів. Свої листи дітям у Європу (кожному окремо) вона підписувала "Моєму улюбленому синові". Перед початком їхньої освітньої подорожі вона створила інструкції. Кожен із синів отримав окремий примірник з ідентичним змістом. Як більшість мам, Анна-Францішка переймалася моральним вихованням синів, тому тут багато посилянь богоугодного змісту. Крім цього, вона радила братам уникати конкуренції, заздрощів, жити в любові до ближнього. Крім духовних сентенцій, ясновельможна пані велике значення надавала освіті як засобу служіння "Pro

participation in public life. From the content of her instructions, it can also be concluded that the venerable widow of the crown podskarbi (minister responsible for the treasury) insisted on the practice of her sons in French and German and made travel routes in French-speaking and German-speaking countries (also for the sake of familiarizing herself with the powerful model of absolutist power). She paid less attention to the Apennine Peninsula, considering Italy not quite attractive to a serious and educated nobleman due to certain mental differences [10].

The family of princes Rzewuski has long gravitated to travel. The most complete requirements regarding the travels of his sons were left by Waclaw Piotr [9]. The father sent his sons on the road separately: the eldest Stanisław Ferdynand, Józef in 1755-1757, and the youngest Seweryn was in Europe in the period 1759-1761. Two voyages were led by the French priest Louis Antoine Caraccioli (1719-1803). It is worth noting that the Guardian himself was an outstanding person and left behind significant pedagogical achievements. The main purpose of his tenure as a teacher of the prince is to adapt the ideas of the Enlightenment to the mentality of the elite of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The author had the opportunity to put his maxims into practice in educational trips with young Rzewuski to Europe. The fate of f. Caracciolo is a vivid example of the so-called cultural transfer, a phenomenon in which new moral and material values are born when two cultures interact. Tutors (according to the official status in the palaces), companions of young Poles in the educational Grand Tour (de facto) often became teachers-intermediaries in cultural exchange.

The life and career of f. Caracciolo is a vivid example of cultural diffusion, which combines Sarmatian traditionalism and French educational Catholicism. He also owns the theory of enlightenment Christianity, which he successfully implemented in practice at the Rzewuski estate in Pidhirtsi. According to the author, a real mentor is a good Christian

publico bono" ("Заради суспільного блага"), тому спостереження радила поєднувати з практичною участю в суспільному житті. Зі змісту її настанов також можна зробити висновок, що поважна вдова коронного підскарбія наполягала на практикуванні синів у французькій та німецькій мовах і складала маршрути подорожей франкомовними та німецькомовними країнами (також заради ознайомлення з потужною моделлю абсолютистської влади). Менше уваги вона приділяла Апеннінському півострову, вважаючи Італію не зовсім привабливою для серйозного й освіченого шляхтича через певні ментальні відмінності [10].

Сім'я князів Ржевуських здавна тяжіло до подорожей. Найбільш повні вимоги щодо мандрівок своїх синів залишив Вацлав-Петро [9]. Батько відрядив у дорогу синів нарізно: старших Станіслава, Фердинанда, Юзефа у 1755-1757 рр., а наймолодший Северин перебував у Європі у період 1759-1761 рр. Двома вояжами керував французький священник Луї-Антуан Карраччолі (1719-1803 рр.). Варто зауважити, що сам опікун був особистістю видатною й залишив по собі значні педагогічні набуток. Основна мета його перебування на поважній посаді вихователя княжичів – адаптація ідей Просвітництва в ментальність еліти Речі Посполитої. Свої сентенції автор мав змогу втілити на практиці в освітніх подорожах із молодими Ржевуськими до Європи. Доля о. Карраччолі є яскравим прикладом так званого культурного трансферу – явища, за якого при взаємодії двох культур зароджуються нові моральні й матеріальні цінності. Гувернери (згідно з офіційним статусом у палацах), супутники молодих поляків в освітніх Grand Tour (де-факто) часто ставали вчителями-посередниками в культурному взаємообміні.

Життя й кар'єра о. Карраччолі – яскравий зразок культурної дифузії, у якій поєдналися сарматський традиціоналізм і французький просвітницький католицизм. Йому також належить теорія просвітницького християнства, яку він на практиці

who should protect young people from debauchery by his own example. He expressed these thoughts in his treatise "The true mentor, or education of the nobility". In addition to mentoring instructions, the treatise contains interesting information about the geography of European cities, as well as focuses on the moral challenges hidden in the luxury of Paris or Rome. The author suggests looking at the problems (Poland has already spread negative rumors that staying in those cities has a bad effect on the wallet and mind) from the other side, because Paris or Rome, like every city, have not only hams, palaces and beggars, but also monasteries, temples and God-fearing humble people. If piety is inherent in the soul itself, no debauchery will reach there [8]. It is obvious that the priest coped brilliantly with the educational tasks in the tour: the princes of Rzewuski were one of the most educated families for centuries.

In addition to the advice of the tutor, duke Sewerin was also guided by the instructions of Rzewuski Sr. on his journey. The instructions of the father (we believe that the requirements) concerned the moral and religious side of travel and were clear and concise: complete obedience, prohibition of gambling, drunkenness and unacceptable social contacts. The duke provided for a fairly small educational program: studying history, law, philosophy and geography, improving languages (German and French, Italian). He did not forget the "pleasant" sciences: music, dancing, singing, chivalrous exercises, drawing. However, the father preferred to establish the son's social ties with the elite of Europe at that time: Seweryn visited the imperial court in Vienna, the Vatican, Versailles, contacted well-known European politicians and diplomats, well-known statesmen, ministers, and chancellors. Nevertheless, we have to state that in his declining years, the intelligent, educated, sophisticated Seweryn Rzewuski became a suspicious, regressive and ardent opponent of the Polish-Lithuanian Commonwealth's progress. A person who, on an educational journey,

успішно втілював у маєтку Ржевуських у Підгірцях. На думку автора, справжній наставник – добрий християнин, який має власним прикладом захищати молодь від розпусти. Ці думки він виклав у трактаті "Справжній наставник, або виховання дворянства". Окрім менторських повчань, трактат містить цікаву інформацію про географію міст Європи, а також робить акценти на моральних викликах, прихованих в розкоші Парижа чи Рима. Автор пропонує поглянути на проблеми (Польщею вже ширилися негативні чутки, що перебування в тих містах погано впливає на гаманець та розум) з іншого боку, адже Париж чи Рим, як і кожне місто, мають не тільки шинки, палаци й жебраків, а й монастирі, храми та богобоязливих смиренних людей. Якщо побожність закладена в самій душі, жодна розпушта не достукається туди [8]. Очевидно, що з освітніми завданнями в турі панотець справився блискуче: князі Ржевуські упродовж століть були одним із найбільш освічених родів.

Крім порад вихователя, у подорожі князь Северин керувався ще й указівками Ржевуського-старшого. Батькові інструкції (вважаємо – вимоги) стосувалися морально-релігійного боку подорожей і були чіткі й лаконічні: цілковита покора, заборона азартних ігор, пияцтва та недопустимих соціальних контактів. Князь передбачив досить невелику за змістом освіти програму: вивчення історії, права, філософії та географії, удосконалення мов (німецька та французька, італійська). Не забув і "приємні" науки: музику, танці, співи, лицарські вправи, малювання. Проте перевагу в освіті сина батько надавав установленню суспільних зав'язків з елітою тогочасної Європи: Северин відвідував імператорський двір у Відні, Ватикан, Версаль, контактував з відомими європейськими політиками та дипломатами, відомими державними діячами, міністрами, канцлерами. Проте доводиться констатувати: на схилі років розумний, освічений, витончений Северин Ржевуський став підозріливим, регресивним і зятим противником

communicated with representatives who were at the origins of the Enlightenment and knew the basics of enlightened absolutism in France, became an uncompromising opponent of any political, social and cultural changes in the country. He was particularly annoyed by the granting of political rights to those who were called "infidels" (did not profess Catholicism) [7]. For the sake of historical justice, we note: paradoxically, Sewerin is the father of one of the outstanding cultural figures, Orientalist, artist, writer, traveler, warrior who fell for the freedom of Poland, "Emir", "Revukha", "Golden beard" Waclaw Seweryn Rzewuski [15].

The family of dukes Lubomirski became famous for their talented generations. Stanisław Herakliusz Lubomirski was a poet, novelist, talented military man, diplomat, adhered to the canons of Sarmatian nobility (he did not support his father's rebellion against the king). History has preserved his "Instructions to my sons sent abroad" [16]. The duke set clear requirements for the stages, content and terms of training: "Exercises should be divided into two parts: the first – for the mind, the second – for the body. The latter should serve the former as a horse for the rider" [16]. The first part included the Natural Sciences: *usus globorum* (reading maps and the globe), *geographia* (land and sea, history of the kingdoms and governments of the world), applied mathematics (to rule the world, you need to know whether it is round or flat); military sciences: mathematics, arithmetic and geometry (which are necessary for both domestic consumption and the country, as well as for war), mechanics (necessary for military machines and inventions), evolution and ways of commanding infantry and cavalry, weapons skills, rules fortification and organization of military formations, setting up camps and methods of their provision and functioning, civil engineering.

The second part of the exercises was also very rich: training, horse riding, combat exercises on all types of weapons, fencing, "tension and all other things that develop the body". The attentive father did not ignore the rest: "<...> you need to

поступу Речі Посполитої. Людина, яка в освітній подорожі спілкувалася з представниками, котрі стояли біля витоків Просвітництва й знала основи освіченого абсолютизму Франції, стала безкомпромісним противником будь-яких політичних, соціальних і культурних змін в країні. Особливо його дратувало надання політичних прав тим, кого називали "невірними" (не сповідували католицизму) [7]. Заради історичної справедливості зауважимо: парадокс, але Северин є батьком одного з видатних діячів культури, орієнталіста, митця, письменника, мандрівника, воїна, який поліг за свободу Польщі, "Еміра", "Ревухи", "Золотої бороди" Вацлава-Северина Ржевуського [15].

Рід князів Любомирських прославився своїми талановитими поколіннями. Станіслав-Іракліуш Любомирський був поетом, прозаїком, талановитим військовим, дипломатом, дотримувався канонів сарматичної шляхетності (не підтримав рокошу батька проти короля). Історія зберегла його "Інструкцію синам, закордон відправлених мною" [16]. Князь поставив чіткі вимоги до етапів, змісту та строків навчання: "Екзерсиси мають бути розділені на дві частини: перша – для розуму, друга – для тіла. Другі мають служити першим, як кінь для вершника" [16]. До першої частини належали науки про природу: *usus globorum* (читання карт і глобуса), *geographia* (земля й море, історія королівств та урядів світу), прикладна математика (щоб керувати світом, потрібно знати, круглий він чи плоский); військові науки: математика, арифметика та геометрія (які необхідні як для внутрішнього вжитку і країні, так і для війни), механіка (необхідна для військових машин і винаходів), еволюція та способи командування піхотою й кавалерією, навички володіння зброєю, правила фортифікації та організація військових формувань, облаштування таборів і способи їх забезпечення та функціонування, цивільне будівництво.

Друга частина екзерсисів була також інтенсивно наповненою: дресура, їзда на конях, бойові вправи на всіх видах зброї, фехтування, "напрута та всі інші речі, які розвивають тіло". Не оминув

allocate hours, and to dance only after lunch for rest. <...>. And at the royal court, when bachelors gather, or in the presence of a holiday, to be there and not do or say anything lightly, but easily and seriously win the love of people and respect from everyone. It should also be in the presence of women" [16].

The older generation attached great importance to linguistic competence, which was useful in everyday life, at court, in the political arena, and in military service. Sources say that parents insisted on learning both "old" (Latin, Greek) and modern (at that time) languages. They often generally considered travel to be the basis for their study, and parallel study. Correspondence was often the language chosen for a particular occasion. With the passage of time and, consequently, changes in the political and economic map of Europe, parents became more and more pragmatic, so they preferred to advise less exercises for the body and soul, and practice with a musket and on the floors of ballroom floors (obviously, they believed that the possession of weapons and diplomacy would be more useful in the situation at that time).

It is worth noting how motivated parents should have been and what didactic goal they set when they sent immature morally and spiritually young people to study in essentially unknown Europe. If now the risks of distance, family feelings and terms of study are overcome quickly enough, then you can imagine the feelings of parents who were separated from their children for years. We would also like to note such an important aspect of the educational pilgrimage as finance. Actually, money was not a problem for either the Lubomirski, Radziwiłł, or Rzewuski... But parents were primarily concerned with how wisely the considerable funds that were given out to the people who accompanied their children in the worlds would be spent. The fact is that the magnate economy of the Times of the Polish-Lithuanian Commonwealth is primarily a natural income. The lack of cash constantly accompanied the Polish-

уважний батько й відпочинок: "<...> потрібно розподілити години, а для відпочинку танцювати лише після обіду. <...>. А при королівському дворі, коли збираються холостяки, або за присутності на святі бути там і не робити й не говорити нічого легковажно, а легко й серйозно завойовувати любов людей і повагу від усіх. Також це має бути в присутності жінок" [16].

Старше покоління надавало великого значення лінгвістичній компетентності, корисній у побуті, при дворі, на політичній арені, на військовій службі. Джерела свідчать, що батьки наполягали на вивченні як "старих" (латинь, грецька), так і сучасних (на той час) мов. Вони часто взагалі вважали подорож основою для їх студювання, причому студювання паралельного. Листування часто було вибраною для певного випадку мовою. З плином часу і, відповідно, змін на політико-економічній карті Європи батьки ставали дедалі більш прагматичними, тому воліли менше радити вправи для тіла й душі, а вправлятися з мушкетом і на паркетах бальних зал (очевидно, вважали, що володіння зброєю та дипломатія стануть більше в пригоді в тодішній ситуації).

Варто зазначити, наскільки вмотивованими повинні були бути батьки і яку дидактичну мету вони ставили, коли відряджали на науку в, по суті, невідому Європу, незрілих морально і духовно молодих людей. Якщо зараз ризики відстані, родинних почуттів і термінів навчання долаються досить швидко, то можна уявити почуття батьків, які розлучалися з дітьми на роки. Хочемо зауважити й таку важливу сторону освітнього паломництва, як фінанси. Власне, гроші не були проблемою ні в Любомирських, ні в Радзивілів, ні в Ржевуських... Але батьки передовсім переймалися тим, наскільки розумно будуть витрачені чималі кошти, які видавали на руки особам, які супроводжували їхніх дітей у світах. Річ у тому, що магнатське господарство часів Речі Посполитої – насамперед натуральний дохід. Дефіцит готівки повсякчас супроводжував посполиту шляхту: відповідний рівень

Lithuanian Commonwealth gentry: an appropriate standard of living required significant expenditures on status attributes. The palaces were furnished and decorated with works by the best masters of European art centers, purchased for cash. There are even cases of renting out estates. If the harvest was good, it still had to be delivered by oxen to Gdansk, where merchants from Europe had to buy the grain. And this is a long process. Trips to sejmiks or events higher in rank required money and more money. Therefore, parents were very scrupulous about educational expenses and required careful calculation in their reports.

It is worth noting that sometimes communication with compatriots became a big and unexpected obstacle for studios, in particular philological ones. Paris, the Mecca of travelers, was too saturated with young, free, rich Polish magnates who sought to communicate with their compatriots who were equally eager for knowledge in a foreign land. Young people did not always properly follow the instructions or orders of their parents. To a certain extent, this really interfered with philological studies: the Russian Voivode Stanisław Jan Jabłonowski in 1728, in his instructions to his son, made a strict warning: "Poles rarely know how to speak French perfectly, because they are always with the Poles, <...>. I am not saying that you should not see Poles at all (this would be stupid and would cause a protest), but when you meet once, put your acquaintances to Poland" [14], "I ask you for the Lord God who created heaven and earth, I command and implore you under my parental blessing to act with the greatest care, and I ask God for this, and I will ask that as few poles as possible be where you will stand, <...> they infect each other with a bad example, morality, persuade them to do unworthy Things" [13: 202].

In fact, the concerns about "unworthy things" were not unfounded. This was accompanied by conditions when, due to the arrogance and excessive expectations of the parents or the pilgrim himself, combined with leniency or an inadequate level of education of the mentor, the

життя потребував значних витрат на атрибути статусу. Обстановку палаців, їх убранство забезпечували роботи кращих майстрів європейських мистецьких центрів, придбані за готівку. Відомі навіть випадки здачі маєтків в оренду. Якщо хороший врожай, його ще треба було доставити волами в Гданськ, де збіжжя мали купити купці з Європи. А це тривалий процес. Поїздки на сеймики або події, вищі за рангом, потребували грошей і ще раз грошей. Тому до освітніх витрат батьки ставилися дуже скрупульозно й вимагали ретельного підрахунку у звітах.

Варто зазначити, що інколи великою й неочікуваною перепорою для студій, зокрема філологічних, ставало спілкування зі співвітчизниками. Париж, Мекка мандрівників, був надто перенасичений молодими вільними багатими польськими магнатами, які прагнули на чужині спілкування з такими ж спраглими до знань співвітчизниками. Молодь не завжди належно виконувала інструкції чи накази батьків. Певною мірою це справді заважало філологічним студіям: руський воєвода Ян Станіслав Яблонівський у 1728 р. у настановах синові робив суворе попередження: "Поляки рідко вміють досконало говорити по-французьки, бо вони весь час з поляками, <...>. Я не кажу, що вам зовсім не варто бачити поляків (це було б нерозумно і викликало б протест), але, зустрівшись один раз, відкладіть своїх знайомих до Польщі" [14], "Я прошу вас за Господа Бога, який створив небо і землю, я наказую і благаю вас під моїм батьківським благословенням, щоб ви діяли з найбільшою обережністю, і я прошу Бога про це, і я буду просити, щоб якомога менше поляків було там, де ви будете стояти, <...> вони заражають один одного поганим прикладом, мораллю, переконують робити негідні речі" [13: 202].

Власне, побоювання про "негідні речі" не були безпідставними. До цього додавалися умови, коли через пиху й надмірні очікування батьків або самого паломника, поєднані з поблажливостю або неналежним рівнем освіти

nobleman came home less educated than before the trip, "sometimes bringing shame to the entire retinue of travelers and negatively affecting the diplomatic relations of the Polish-Lithuanian Commonwealth with other countries" [17: 126].

The history of educational voyages knows such cases, in particular the famous scandal of Janusz Radziwiłł with the University of Leiden in the Netherlands. Janusz, although not a capable student, tried to learn out of respect for the efforts of his father (who at one time was also on an educational journey) and purely out of patriotic interests. Father Krzysztof Radziwiłł quite clearly defined the range of sciences that the young nobleman had to study. He especially insisted on the moral side of the trip, emphasizing loyalty to the denomination, modesty, thrift, piety. The training is based on practical and theoretical programs. The father emphasized the request to refrain from temptations and Spartan upbringing, containing a list (hierarchical) mentors, dress code in everyday life and at receptions, exchange of letters at every opportunity. The training program is typical for that time: foreign languages, political and historical literature, law, rhetoric, geometry, military exercises. However, the duke focuses not on education, but on establishing social contacts and connections (to observe, observe the behavior and clothing of nobles). Contemplation had to take place not just in the sense of mastering the rules of behavior: it also had the goal of the future ad "praxim politicam" – political practice. And if this "political practice" (multiplied by the ability to dance and play instruments) takes place in the Royal Chambers, then the educational journey has paid for itself.

However, things didn't go quite as Radziwiłł Sr. had planned. During his two years of studying science in Leipzig, Janusz really "listened to lessons in politics, rhetoric and history, participated in theological disputes, multiplied the resources of his library, practiced German, Latin and French, met many

наставника, дворянин приїжджав додому менш освіченим, ніж перед подорожжю, "часом наводячи ганьбу на всю свиту мандрівників і негативно впливаючи на дипломатичні відносини Речі Посполитої з іншими країнами" [17: 126].

Історія освітніх вояжів знає такі випадки, зокрема відомий скандал Януша Радзивілла з університетом Лейдена в Нідерландах. Януш, хоч і не був здібним учнем, намагався вивчитися з поваги до намагань батька (який свого часу теж був в освітній подорожі) і суто з патріотичних інтересів. Батько Кшиштоф Радзивілл досить чітко визначив коло наук, які молодому шляхтичу треба було вивчити. Особливо наполягав на моральному боці поїздки, наголошуючи на вірності конфесії, скромності, ощадливості, благочесті. В основі навчання – практична та теоретична програми. Батько підкреслював прохання утримуватися від спокус і спартанське виховання, умістив список (ієрархічний) наставників, дрес-код у побуті та на прийомах, обмін листами при кожній нагоді. Програма навчання типова для того часу: іноземні мови, політична та історична література, право, риторика, геометрія, військові вправи. Однак акцент князь робить не на освіті, а на встановленні соціальних контактів і зв'язків (дивитися, спостерігати за поведінкою, одягом вельмож). Споглядання мало відбуватися не просто в сенсі засвоєння правил поведінки: воно мало на меті ще й майбутню "ad praxim politicam" – політичну практику. А якщо ця "політична практика" (помножена на вміння танцювати й грати на інструментах) буде проходити в королівських покоях, то освітня подорож себе окупила.

Усе, однак, сталося не зовсім так, як планував Радзивілл-старший. За два роки студіювання наук у Лейпцигу Януш справді "слухав уроки політики, риторики та історії, брав участь у богословських диспутах, множив ресурси своєї бібліотеки, практикував німецьку, латинську та французьку мови, зустрів багато князів і титулованих лордів

princes and titled lords (Wilhelm – son of the Landgrave of Hesse, Christian – prince of Anhalt, Friedrich Wilhelm – Prince of Altenburg, Baron Heinrich von Rice and even Albrecht Wallenstein) and on April 23, 1629 he was even elected rector of the University for the summer semester" [17: 129]. The old duke was very pleased with this. However, soon the father heard rumors about the drunkenness and debauchery of his son's servants and their excessive familiarity with the master. For further training, he ordered to go to Leiden. This city was not part of Janusz's plans, so his name soon appeared in the lists of students of the local University of Altdorf. The reaction from Poland was immediate: "I know what my son needs, I know where he should go to study. I didn't send him to a foreign country and pay him a lot of money to learn how to make Nuremberg gingerbread and spend years in remote academies! Send him to the Netherlands immediately for military experience, otherwise you will not get any money!" [17: 130]. The young duke, who suffered from extreme egocentrism, hardly submitted to the will of his father. Krzysztof chose Leiden not only from the position of having a famous military engineering school at the university, but also for purely personal reasons: he saw his son's love for exorbitant luxury and drunkenness (the habit of drinking strong drinks even entered the proverb "It's good to live with Czartoryski, drink with Radziwiłł, eat with Ogiński, talk with Rzewuski" [cit. Oleg Belyakov <https://www.rzewuski.com.ua/>]). In the Netherlands (the University of Leiden), Radziwiłł Sr. believed, Janusz would learn moderation and restraint, and become morally stronger. The duke's correspondent in the Netherlands was Krzysztof Arciszewski, who gave a complete description of the content of training (horses, dances, fortifications, and for politics and religion you need to go to France), the cost of training, everyday life, and services. Arciszewski also expressed several general warnings: young people often stay in cities, having learned (thereby misleading their parents-benefactors); spoke about the danger of

(Вільгельм – син ландграфа Гессенського, Крістіан – принц Ангальтський, Фрідріх Вільгельм – принц Альтенбурга, барона Генріха фон Райса й навіть Альбрехта Валленштейна) і 23 квітня 1629 р. навіть був обраний ректором університету на літній семестр" [17: 129]. Старий князь був тим надзвичайно втішений. Проте незабаром до батька дійшли чутки про пияцтво й розпусту слуг сина та їх надмірне панібратство з господарем. Для подальшого навчання він наказав їхати в Лейден. Це місто в плани Януша не входило, тому його прізвище досить скоро з'явилося в списках студентів місцевого університету Альтдорфа. Реакція з Польщі не забарилася: "Я знаю, що потрібно моєму синові, я знаю куди йому відправлятися на навчання. Не для того я його на чужину посилав і платив великі гроші, щоб він вчився готувати нюрнберзькі пряники і роками сидів в глухих академіях! Негайно відправте його до Нідерландів для отримання військового досвіду, інакше ніяких грошей не отримаєте!" [17: 130]. Молодий князь, який страждав надзвичайним егоцентризмом, важко підкорився волі батька. Кшиштоф вибрав Лейден не тільки з позиції наявності в університеті знаменитої військово-інженерної школи, а й із причин суто особистих: він бачив любов сина до непомірної розкоші та пиятики (звичка до вживання міцних напоїв навіть увійшла в прислів'я "З Чарторийським добре жити, з Радзивілом – пити, з Огінським – їсти, з Ржевуським – розмовляти" [cit. Олег Беляков <https://www.rzewuski.com.ua/>]). У Нідерландах (університеті Лейдена), вважав Радзивілл-старший, Януш навчиться поміркованості й стриманості, морально зміцніє. Кореспондентом князя в Нідерландах був Кшиштоф Арцишевський, який дав повну характеристику змісту навчання (коні, танці, укріплення, а за політикою та релігією треба їхати у Францію), вартості навчання, побуту, послуг. Також Арцишевський висловив декілька загальних пересторог: молодь часто залишається в містах, пройшовши науку (тим самим вводять в оману своїх

casual relationships and leveling the role of adult mentors through the imaginary authority of older students. In Leiden, Janusz Radziwiłł entered the circle of acquaintances of the Prince of Orange. Historians called the University a "pearl": a large number of Moravians, Czechs, French, Walloons and representatives of other European peoples studied there. Local residents did not really like visiting students, which caused a lot of inconvenience with their lifestyle, mentality and incomprehensible languages. Therefore, the murder of a local resident by the servants of Janusz Radziwiłł caused a big scandal: one of the perpetrators of the incident was scarred on the throat, the other was expelled from the city. Nor did the prince's patronage help. Thus, the authorities showed that foreigners, even nobles, will not escape punishment if a crime is committed. The arrogant Polish nobleman received a painful blow to his ego. It should be noted that before this incident, the university management tried to resolve problems correctly, without attracting public attention. The growth of discontent among the townspeople would result in a revolt against the young educational institution (founded in 1575). Members of the city Senate and the University Court, by verdict of both servants of the duke, not only showed that they respect the opinion of the residents of the city of Leiden, but can also ignore the opinion of the representative of the royal house, whose protegee was Janusz Radziwiłł. Prince, who professed the ancient Sarmatian canons (honor, courage, superiority of the gentry over all), did not forgive such an attitude towards his personality.

His revenge was unexpected, scandalous and shocking. At one of the ceremonies, a 20-year-old nobleman suddenly got up and from a high pulpit began shouting that the University, which was famous for its respectable names, had descended to beheading servants: "without the usual judicial procedures, your academic robes and the innocence of your guests for a private reason are stained with the blood of a foreigner, your disgust and thirst for bloody sacrifice are

батьків-благодійників); розповів про небезпеку випадкових стосунків та нівелювання ролі дорослих наставників через уявний авторитет старших учнів. У Лейдені Януш Радзивілл увійшов до кола знайомих принца Оранського. Історики називали університет "перлиною": у ньому навчалася велика кількість моравців, чехів, французів, валлонців та представників інших європейських народів. Місцеві мешканці не дуже любили заїжджих студіозусів, які спричиняли багато незручностей своїм способом життя, ментальністю й незрозумілими мовами. Тому вбивство місцевого жителя слугами Януша Радзивілла спричинило великий скандал: одного з винуватців інциденту скарали на горло, іншого вислали з міста. Не допомогло й заступництво принца. Тим самим влада показала, що іноземці, навіть вельможні, не уникнуть покарання в разі вчинення злочину. Зарозумілий польський дворянин отримав болючий удар по самолюбству. Зауважимо, що до цього інциденту керівництво університету намагалося залагоджувати проблеми коректно, не привертаючи уваги суспільства. Зростання невдоволення серед містян при цьому вилилося б у бунт проти молодого навчального закладу (заснованого 1575 р.). Члени міського Сенату та університетський суд вироком обом слугам князя не тільки показали, що поважають думку жителів міста Лейден, але й можуть проігнорувати думку представника королівського дому, ставлеником якого був Януш Радзивілл. Такого ставлення до своєї особи панич, який сповідував старовинні сарматські канони (честь, відвага, вищість шляхти над усіма), не пробачив.

Його помста була неочікуваною, скандальною та шокувальною. На одній із церемоній 20-річний вельможа раптом підвівся й із високої кафедри почав кричати про те, що університет, який уславився поважними іменами, опустився до відрубання голів слугам: "без звичайних судових процедур ваші академічні мантиї та невинність ваших гостей із приватної причини заплямовані кров'ю іноземця, ваші огида й жага

characteristic of commoners" [17: 138-139]. In fact, this demarche should not be considered a concern for the fate of a servant who was awarded the death penalty: the duke simply perceived it as an encroachment on his own honor, because he considered himself superior in kind to the entire university taken together. The following events were dramatic, but ended in an unspoken peace. Janusz's behavior was justified by his young age and inexperience. For his part, Janusz said that he is not afraid of anyone or anything, especially some kind of trial (interestingly, the trial was held in the Hague). The only person the young duke was really afraid of was his father Krzysztof Radziwiłł. They tried to hide the "Leiden brawl" from him, but the university itself sent out a message about it to Europe, "thereby trying to humiliate the tycoon family". It was this interpretation of events in the Netherlands that the servants conveyed to the eldest duke, so his anger quickly subsided. And after duke Janusz received diplomatic powers from the newly elected Polish king Władysław IV Vasa, he generally changed his anger to mercy. As you can see, sometimes a historical event can grow out of an ordinary journey for knowledge, which for many years cooled relations between two powerful European states.

Further events showed that the educational voyage failed. In addition, it highlighted the difference in the political systems of Europe at that time. For the bourgeois Netherlands, Janusz Radziwiłł was a representative of the backward feudal magnate fringe of Europe, a kind of typical enfant terrible, who had honor and clung to his Sarmatian roots, which no one was interested in for a long time. An unsuccessful educational tour revealed the worst traits that most titled students on the eastern outskirts of Europe suffered from: hostility to the bourgeoisie as a new social class and arrogance. The "Leiden incident", in addition to the purely criminal context, also acquired an ideological one: the European University, using the example of its student, wanted to teach that the educational institution is intended for training, it is part of the city's

кривавої жертви є характерні для простолюдинів" [17: 138-139]. Власне, цей демарш не варто вважати переживанням за долю слуги, якому присудили смертну кару: просто князь сприйняв це як посягання на його власну честь, бо вважав себе вищим за родом за весь разом узятий університет. Наступні події були драматичними, проте завершилися негласним миром. Поведінку Януша виправдали молодим віком і недосвідченістю. Зі свого боку, Януш повідомив, що нікого і нічого не боїться, особливо якогось суду (цікаво, що суд відбувався в Гаазі). Єдиним, кого справді злякався молодий князь, був батько Кшиштоф Радзивілл. Від нього намагалися приховати "лейденську бійку", але сам університет розіслав Європою повідомлення про неї, "тим самим намагаючись принизити магнатський рід". Саме таке трактування подій у Нідерландах слуги донесли старшому князю, тому його гнів досить швидко вгамувався. А після того, як князь Януш отримав дипломатичні повноваження від новообраного польського короля Владислава IV Вази, узагалі змінив гнів на милість. Як бачимо, інколи зі звичайної подорожі за знаннями може вирости історична подія, яка на довгі роки охолодила відносини між двома потужними європейськими державами.

Подальші події показали, що едукативний вояж не вдався. Крім того, він висвітавив відмінність політичних систем тогочасної Європи. Для буржуазних Нідерландів Януш Радзивілл був представником відсталого феодальної магнатської окраїни Європи, таким собі типовим enfant terrible, який мав гонор і чіплявся за свої сарматські корені, які давно нікого не цікавили. Невдалий освітній тур виявив найгірші риси, якими страждала більшість титулованих студентів Східної околиці Європи: ворожість до буржуазії як нового суспільного класу, зарозумілість, пиха. "Лейденський інцидент", окрім суто кримінального контексту, набув ще й ідеологічного: європейський університет на прикладі свого учня хотів навчити того, що навчальний заклад

infrastructure. In addition, it has rules that everyone must respect and comply with – law and decency.

Conclusions and research perspectives. All of the above gives grounds to draw certain results. Foreign researchers who have raised the issue of educational travel have studied it in detail and comprehensively and provide rich factual material. Nevertheless, despite an impressive array of works, we can talk about the common features of educational voyages.

Educational travel among those in power was both the fashion and the rule. It allowed you to get a comprehensive education in accordance with the standards of this form of acquisition at that time. Travel descriptions provide invaluable descriptions of most aspects of life at that time.

Parents' instructions can be roughly divided into two main types: moral and ethical and travel rules themselves. The content of the instructions gives reason to note that this was a separate genre of prose, which did not just list requirements or instructions. Sometimes they contained thoughts of parents about life, the role of their son (less often their daughter) in society, memories of their own trips abroad. It can be considered a kind of textbook on education. Educational travel is a litmus test for presenting the conditions for obtaining education and its content, as well as the human characteristics of applicants. Most sources also help to make an analytical cross-section on the political and economic situation in various European countries where students were located. In terms of performance, even the "unsuccessful" Grand Tour from the point of view of moral education (remember Janusz Radziwiłł) gave a decent level of Education. It is worth recalling that in the Polish-Lithuanian Commonwealth, the king was elected. Obviously, everyone who had the right to vote had to take care of the greatness and development of the country. Without this, their own noble honor could remain a simple sound. Awareness of this connection influenced the choice of the first person in the

призначений для навчання, він є частиною інфраструктури міста. До того ж, у ньому діють правила, які кожен зобов'язаний поважати й виконувати, – закон і порядність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Усе викладене вище дає підстави зробити певні підсумки. Закордонні дослідники, які порушували питання освітніх мандрівок, вивчили його докладно й всебічно і дають багатий фактологічний матеріал. Проте, незважаючи на значний масив праць, можна говорити про спільні риси освітніх вояжів.

Освітня мандрівка в можновладців була й модою, і правилом. Вона давала змогу отримати всебічну освіту згідно з тодішніми стандартами такої форми її набуття. Описи подорожей дають неоціненний опис більшості аспектів тодішнього життя.

Інструкції батьків можна умовно розділити на два основні типи: морально-етичні та власне подорожні правила. Зміст інструкцій дає підстави зазначити, що це був окремий жанр прози, у якому не просто перераховувалися вимоги або вказівки. Подеколи вони містили роздуми батьків про життя, роль сина (рідше – доньки) в суспільстві, спогади про власні мандрівки за кордон. Можна вважати його своєрідним підручником із виховання. Освітні мандрівки є лакмусом для представлення умов набуття освіти та її змісту, людських характеристик здобувачів. Більшість джерел також допомагає зробити аналітичний зріз щодо політико-економічної ситуації в різних європейських державах, де перебували студенти. За результативністю навіть "неудалі" з позиції морального виховання Grand Tour (здаємо Януша Радзивілла) давали достойний рівень освіти. Варто нагадати, що в Речі Посполитій короля обирали. Очевидно, що кожен із тих, хто мав право голосу, повинен був дбати про велич і розвиток країни. Без цього їхній власний шляхетський гонор міг залишитися простим звуком. Усвідомлення цього зв'язку впливало на вибір Першої особи країни: неосвічена

country: the uneducated elite will not be able to choose the educated elite. Therefore, parental money and control, multiplied by the professed Sarmatian traditions and the diligence of young nobles, made the educational journey an important and indispensable stage in the life of many noble descendants. Most of those peregrine falconers really became falcons and proved themselves in politics, military affairs, construction and architecture. And all the literature created during the voyages became a repository of considerations on ethics, politics, pedagogy, history, geography, and philosophy. These studios remained in volumes collected on the shelves of ancestral libraries.

In general, that array of works on the topic of educational trips of young nobles, descendants of magnates of the Polish-Lithuanian Commonwealth, gives grounds to conclude: the life credo of the elite of the Polish-Lithuanian Commonwealth was brief: "Learn, Your mercies".

еліта не зможе вибрати освічену верхівку еліти. Тому батьківські гроші й контроль, помножені на сповідувані сарматські традиції та старанність молодих вельмож, зробили освітню подорож важливим і неодмінним етапом життя багатьох шляхетських нащадків. Більшість тих мандрівників-сапсанів справді стали соколами й проявили себе в політиці, військовій справі, будівництві та архітектурі. А вся література, створена за час вояжів, стала вмістилищем міркувань з етики, політики, педагогіки, історії, географії, філософії. Ці студії залишилися в томах, зібраних на полицях родових бібліотек.

Загалом той масив праць із теми освітніх подорожей молодих вельмож, нащадків магнатів Речі Посполитої, дає підстави зробити висновок: життєве кредо еліти Речі Посполитої було коротким: "Учіться, ваші милості".

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Barycz, H. (1948). *Maksymilian Fredro wobec zagadnień wychowawczych* [Maksymilian Fredro towards educational issues]. Kraków, 96-99 [in Polish].
2. *Edukacja Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku* [Education of the Commonwealth from the 16th to the 18th century]. (2023). Retrieved from: Baza Bibliograficzna. <https://irp.pth.net.pl/faq> [in Polish].
3. Fredro, Andrzej Maksymilian. (1855). *Przysłowia mów potocznych, albo przestrogi obyczajowe, radne, wojenne* [Proverbs of colloquial speech, or moral warnings, counselors, war]. Retrieved from: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/78168/edition/92602?language=pl> [in Polish].
4. Goszczyński, A. (2018). *Podróże edukacyjne Jana Stanisława Sapiehy (1589-1635)*. [Educational journeys of Jan Stanisław Sapieha (1589–1635)]. [W:] *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej, T. 1: Sapiehowie* / red. T. Ciesielskiego i M. Sawickiego. Opole, 391-410 [in Polish].
5. Kowalczyk, M.E. (2017). *Matki jako autorki instrukcji dla synów wyjeżdżających w podróż edukacyjną w czasach staropolskich* [Mothers as the authors of instructions for sons going on an educational journey in Old Polish times]. [W:] *Źródła do dziejów staropolskich podróży edukacyjnych* / red. D. Żołędź-Strzelczyk i M.E. Kowalczyk. Wrocław, 91-104. Retrieved from: https://www.academia.edu/42677988/Kowalczyk_M_E_Matki_jako_autorki_instrukcji_dla_syn%C3%B3w_wyje%C5%BCd%C5%BCaj%C4%85cych_w_podr%C3%B3%C5%BC_ukacyjn%C4%85_w_czasach_staropolskich_w_%C5%B9r%C3%B3d%C5%82a_do_dziej%C3%B3w_staropolskich_podr%C3%B3cy_educacyjnych_red_D_%C5%BB%C5%82%C4%85d%C5%BA_Strzelczyk_i_M_E_Kowalczyk_Wroc%C5%82aw_2017_s_91_104 [in Polish].

6. Komenskyi, Ya.A. (1940). *Velyka dydaktyka* [Great didactics]. *Vybrani pedahohichni tvory – Selected pedagogical works* / red. A. Krasnovskyyi. T. 1, 248 [in Ukraine].
7. Kucharski, A. (2018). *Europejczyk i targowiczanie. Podróż edukacyjna Seweryna Rzewuskiego* [A European and an inhabitant of the market. Seweryn Rzewuski's educational journey]. *Silva Rerum*. Retrieved from: https://www.wilanow-palac.pl/europejczyk_i_targowiczanie_podroz_educacyjna_seweryna_rzewuskiego.html [in Polish].
8. Kucharski, A., Roszak, S., & Wieczorek, A. (2018). *Guwernerzy Rzewuskich na Podhorcach w XVII–XVIII wieku – szkic do portretu*. [The Rzewuski tutors in Podhorce in the 17th–18th centuries – a sketch for a portrait]. *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część druga*. Redakcja Kazimierz Puchowski. Warszawa, 149-183. Retrieved from: https://pth.net.pl/uploads/irpedu/Raport_2.pdf [in Polish].
9. Kucharski, A. (2018). *Instrukcje rodzicielskie Wacława Rzewuskiego dla syna Seweryna oraz córek Teresy i Ludwiki z lat 1754 i 1763/64* [Parental instructions of Wacław Rzewuski for his son Seweryn and his daughters Teresa and Ludwika from 1754 and 1763/64]. Retrieved from: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bhw/article/view/15448/15209> [in Polish].
10. Kucharski, A. (2018). *"Synu mój miły". Instrukcja podróżna Anny Zamoyskiej dla synów (1699/1700)*. ["My beloved son". Anna Zamoyska's travel instructions for her sons (1699/1700)]. *Silva Rerum*. Retrieved from: https://www.wilanow-palac.pl/synu_moj_mily_instrukcja_podrozna_anny_zamoyskiej_dla_synow_1699_1700.html [in Polish].
11. Kuzminskyi, I. (2018). *Muzyka ta muzykanty na zizdi monarkhiv u Lutsku u 1429 rotsi (rekonstruktsiia)* [Music and musicians at the congress of monarchs in Lutsk in 1429 (reconstruction)]. *Ukrainska muzyka – Ukrainian music: nauk. chasopys*, № 3 (29), 5-13 [in Urhaine].
12. Markiewicz, A. (2017). *Kilka uwag o zagranicznej podróży edukacyjnej młodych Tarłów (1663)* [Some Remarks on the Educational Journey of the Young Tarłów (1663)]. *Prace Historyczne*. Krakow, nr. 144 (3/2017), 481-497. Retrieved from: <https://www.ejournals.eu/Prace-Historyczne/2017/Numer-3/art/9977/> [in Polish].
13. Markiewicz, A. (2020). *Kręgi towarzyskie w diariuszu podróży po Europie Jana Michała Kossowicza (1682–1688)* [Social circles in the diary of travels around Europe by Jan Michał Kossowicz (1682–1688)]. *Kulturowe historie podróżowania*. Katowice, 197-216. Retrieved from: <http://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/khp-cc.pdf> [in Polish].
14. Markiewicz, A. (2020). *Polacy rzadko doskonale umieją gadać po francusku* [Poles rarely know how to speak French perfectly]. *Nauka języków w czasie edukacyjnych wojaży*. *Silva Rerum*. Retrieved from: https://www.wilanow-palac.pl/print/polacy_rzadko_doskonale_umieja_gadac_po_francusku_nauka_jezykow_w_czasie_educacyjnych_wojazy.html [in Polish].
15. Okarynskyi, V. (2011). *"Emir" Vatslav Rzheluski (Zhevuski) (1784-1831) na tli polsko-ukrainskoho Romantyzmu (do 180-richchia zahybeli)* ["Emir" Vaclav Rzewuski (Zhevuski) (1784–1831) against the background of Polish-Ukrainian Romanticism (to the 180th anniversary of his death)]. *Ukraina-Yevropa-Svit – Ukraine-Europe-World: mizhnar. zb. nauk. prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny – Series: History, international relations*. Ternopil, vyp. 9, 182-203 [in Ukraine].
16. Pollak, R. (opracowanie). (1699). *Stanisław Herakliusz Lubomirski. Instrukcja synom moim do cudzych krajów ode mnie wyprawionym* [An instruction to my sons sent from me to foreign lands]. Retrieved from: <https://staropolscy.pl/stanislaw-herakliusz-lubomirski/instrukcja-synom-moim-do-cudzych-krajow-ode-mnie-wyprawionym> [in Polish].

17. Tomczak Robert, T. (2018). Podróż młodego magnata do szkół – książę Janusz Radziwiłł w cudzych krajach (1628–1633) [The young magnate's journey to school – Prince Janusz Radziwiłł in foreign countries (1628–1633)]. *Spoleczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*. Materiały z badań, część druga. Redakcja Kazimierz Puchowski. Warszawa, 125-149. Retrieved from: https://pth.net.pl/uploads/irpedu/Raport_2.pdf [in Polish].

18. Tygielski, W. (2018). Na czyz te koszta i trudy? W jakim celu w XVII wieku wysylano mlodziez szlachecka na zagraniczne studia? [Why these costs and hardships? For what purpose were noble youth sent to study abroad in the XVII-th century?]. *W podróży po Europie* / Redaktor naukowy Anna Kalinowska. Warszawa, 277-296. Retrieved from: https://www.academia.edu/22394793/Na_c%C3%B3%C5%BC_te_koszta_i_trudy_W_jak_im_celu_w_XVII_wieku_wysy%C5%82ano_m%C5%82odzie%C5%BC_szlacheck%C4%85_na_zagraniczne_studia [in Polish].

Received: April 27, 2023

Accepted: May 22, 2023

UDC 159.964.26:159.922.7-021.6-053.2:316.362
DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.28-37

**THE ORDER OF CHILDBIRTH IN THE FAMILY AND ITS INFLUENCE ON
PERSONALITY DEVELOPMENT (USING THE PSYCHOANALYTIC PEDAGOGY
OF ALFRED ADLER AS AN EXAMPLE)**

A. V. Vertel*

The article reveals the relationship between the birth order of a child in a family and their personal characteristics. The state of development of the investigated topic in pedagogical science is analyzed. It has been proved that this is a rather significant and relevant scientific problem of the research field of modern pedagogy. S. Freud also claimed that the position of a child among siblings is of great importance in later life, and older and younger children have a number of identical characterological traits. A. Adler indicated the connection between the order of a child's birth and the formation of his personality, highlighting the ordinal positions of the child in the family. A. Adler discovered that people who occupy similar positions in the family in order of birth have very similar psychological characteristics. He argued that the order in which a child is born in a family is quite an influential factor for a person's entire destiny, including his career and social relations.

The dependence and interrelationship of birth order with such factors as biological differences, intelligence, peculiarities of personality development, mental illnesses are substantiated. The general characteristics of the positions of the only, first, middle and youngest child in the family are explained. Peculiarities of the family situation of development, typical problems, and personal characteristics of each of the specified positions are considered.

Our research is dictated by the need to develop such an approach to personality development, which considers it not only as formed under the influence of exclusively genetic factors, but also takes into account the social prerequisites of his development. Emphasis is placed on the fact that the influence of birth order should be studied through the prism of other factors, which involve taking into account the historical and cultural context of upbringing, as well as considering the family as a system.

Keywords: pedagogy, psychoanalysis, psychoanalytic pedagogy, upbringing, personality development, birth order, individual psychology of A. Adler, family situation of development, sibling position.

---

* Candidate of Philosophical Science (PhD in Philosophy), Associate Professor, PhD Researcher
(Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko)
antonvertel@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2247-7443

ПОРЯДОК НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ В СІМ'І І ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ АЛЬФРЕДА АДЛЕРА)

А. В. Вертель

У статті розкрито взаємозв'язок порядку народження дитини в сім'ї з її особистісними особливостями. Аналізується стан розробки досліджуваної теми в педагогічній науці. Доведено, що це досить значуща й актуальна наукова проблема дослідницького поля сучасної педагогіки. Ще З. Фройд стверджував, що позиція дитини серед сиблінгів (братів та сестер) має велике значення в подальшому житті, а старші та молодші діти мають низку ідентичних характерологічних рис. А. Адлер позначив зв'язок між порядком народження дитини та формуванням її особистості, виділивши порядкові позиції дитини в сім'ї. А. Адлер виявив, що люди, які займають подібні позиції в сім'ї по порядку народження, мають дуже близькі психологічні характеристики. Він стверджував, що порядок народження дитини в сім'ї є досить впливовим фактором для всієї долі людини, включаючи її кар'єру та соціальні зв'язки.

Обґрунтовується наявність залежності та взаємозв'язку порядку народження з такими факторами, як біологічні відмінності, інтелект, особливості розвитку особистості, психічні захворювання. Експліковано загальні характеристики позицій єдиної, першої, середньої та молодшої дитини в сім'ї. Розглянуто особливості сімейної ситуації розвитку, типові проблеми та особистісні характеристики кожної із зазначених позицій.

Проведене нами дослідження продиктоване необхідністю вироблення такого підходу до розвитку особистості, який розглядає її не тільки як сформовану під впливом винятково генетичних факторів, а й ураховує соціальні передумови її розвитку. Особливо акцентується увага на тому, що вплив порядку народження слід вивчати через призму інших факторів, які передбачають урахування історичного та культурного контексту виховання, а також розгляд сім'ї як системи.

Ключові слова: педагогіка, психоаналіз, психоаналітична педагогіка, виховання, розвиток особистості, порядок народження, індивідуальна психологія А. Адлера, сімейна ситуація розвитку, сиблінгова позиція.

Introduction of the issue. According to A. Adler's theory (individual psychology), personality is formed in the first few years of life. At this time, it is determined how psychologically prosperous the future life of the child will be. Difficulties and problems can be prevented if parents are taught how to raise children in the spirit of the principles of A. Adler's school.

In early childhood, a child acquires basic ideas about himself and life in general. Through relationships in the family, he learns cooperation and conflicts, feels support and equality, experiences disappointment and feelings of inferiority. The child gets an opportunity to learn what trust and trusting relationships can be, and also gets an idea of what it means to be with someone in an alliance or in a relationship of opposition and struggle.

Unlike S. Freud, A. Adler considers the family as a whole, its composition and internal dynamic interactions. S. Freud believed that for the development of a personality, only relationships in the system "mother – child" and "father – child" are important, and everything depends on how the Oedipus complex for a boy and the Electra complex for a girl are completed. S. Freud did not think that the relationship with a brother or a sister could be important either. It is well known that A. Adler paid attention to the order of birth of a child, that is, whether it is the oldest, the youngest, the middle or the only child [2].

A. Adler believed that in connection with this, each of the children occupies a special place among other family members, which forms the perspective of their development. All the members of a family together constitute a share of

society, and from an objective point of view they live in the same family. However, each family member perceives events in his own way, he/she has his own views, which are not necessarily shared by other members [1].

A. Adler is known for drawing attention to the importance of birth order. However, it is often misinterpreted. A child's birth order position only provides a probability, but not a guarantee, that he will have a specific experience in this regard. It is likely (but not necessarily) that children born first will have the dominant type. This is because in our culture, in most families, there is a different attitude towards the eldest, middle and youngest child [8].

Current state of the issue.

Methodological problems of A. Adler's concept are highlighted in the scientific works of M.C. McCluskey, G.K. Leak, K.C. Leak, C.D. Maddox. The works of J. Carlson, M. Maniaci, U.E. Oberst, A.E. Stewart, R.E. Watts are devoted to general psychotherapeutic issues of individual psychology. Educational (upbringing) aspects of A. Adler's individual psychology were reflected in the scientific works of E.B. Arranz-Freijo, F. Barreto-Zarza, E.M. DeRobertis, A. Kaminska. The work of R.B. Andeweg, L. Belmont, S. Berg, P. Blanton, L. Campbell, B. Cichomski, M. Daly, B. Egloff, T. Falbo, N. Herrera, G.E. Kennedy, V. Kohli, K. Marano-Frezza, G.B. Marcus, D. Polit, L. Roberts, J.M. Rohrer, C.A. Salmon, H. Schubert, S. Stefan, A. Stewart, E. Stewart, F.J. Sulloway, R. Travis, M. Wagner, G. Wiczorkowska, R.B. Zajonc.

Aim of research. The aim of the study is to explain A. Adler's concept of "birth order", to reveal the influence of the birth order of a child in a family on personality development.

Results and discussion. It is obvious that the features that the older child acquires when the second child appears in the family, and the features that the personality of the younger child gradually acquires at the same time, are definitely interconnected. Both children

fall into their own special, unique situation, characterized by a combination of psychological, social, biological, and other developmental factors. Thus, the researchers note that the position of the firstborn can be considered psychologically favorable as long as he/she is the only child in the family and is surrounded by parental attention and care. The birth of a second child traumatizes the firstborn, which leads to an increase in the level of anxiety and emotional instability. The older child is more conservative, focused on family attitudes and moral standards, ready to take care of the younger ones. As a rule, a younger child is the complete opposite of an older one: he is independent, optimistic, prone to manipulation, does not seek to meet the expectations of others, and is emotionally stable. The position of the last child in the family is unique: he is more surrounded by the care and attention of parents, as well as older brothers and sisters; he feels a strong sense of inferiority, along with a lack of independence.

A. Adler and his followers described the psychological traits characteristic of children with different birth orders in the family. Summarizing the results of research in this direction, the following positions can be distinguished: the only child, the first child, the middle child, the younger (youngest) child [3].

The only child in the family, as a rule, bears a peculiar burden of responsibility for the social realization of the parents, who see in him their continuation and the potential realization of their own ambitions. The only child in the family is brought up consciously and purposefully. The family specially organizes his development and leisure (visiting groups, sections, studios, museums, cinema, theaters, organizing trips, holidays, etc.). As a rule, the result is quite high intellectual development of only children. Parents share the success of their only child, are proud of him/her, and have high hopes for him/her. The family actively participates in solving problem situations related to the child,

provides all kinds of help and support. A child who is used to general attention and satisfaction of all his needs may develop unconscious selfishness based on the lack of knowledge about other models of family relationships. As a result, only children often experience difficulties in communicating with peers, especially in situations where it is necessary to share, help, and sacrifice one's own interests. The only children are often characterized by perfectionism, fear of risky situations, etc. [7; 10].

Adlerians point out that most of the traits of an only child are also observed in *the first child* in the family. But there are important differences: self-doubt and unstable (often underestimated) self-esteem, caused by switching attention from him to another child who appeared in the family. The difference in the age of the firstborn and subsequent children is of great importance in such conditions of development. Thus, with a difference in age of 1-1.5 years, children actually grow up as twins, at 3.5 years old they are already two different people, the relationship between which can develop differently, depending on a number of factors and reasons. It should be noted that older children often resort to such a mechanism of psychological protection as regression (returning to an earlier age level of development) in order to attract the attention of parents and unwillingness to assume any responsibility for the younger ones. If the difference between the children is 7 years, then the older one, as a rule, takes the position of a "guardian" in relation to the younger one, and if it is 10 years, the younger one almost has a third parent. The first-born children in the family feel their uniqueness in childhood, which can later lead to the development of exaggerated demands in them. At the same time, they are intellectually developed, prone to self-development and self-improvement. The results of some studies show that the first children are overly attached to their parents, which can lead to dependence and infantilism [11].

The first children are characterized by a heightened sense of justice and a developed sense of self-worth. Along with this, there is a tendency to a solitary lifestyle, a low need for affiliation. They are distinguished by a tendency to achieve success, but in the event of difficulties and obstacles, they can abandon the work in progress. First-born children in the family go out to meet people, as a rule, in order to earn their approval. Older children easily and willingly follow the rules, they are conscientious, responsible, serious, stubborn, conservative, intolerant, dependent on other people's opinion [6].

General characteristics of the "middle child" sibling position.

The position of the middle child (second out of three or one of the middle ones) is the most difficult for psychological and pedagogical analysis. The middle child acts as a kind of buffer between the older and younger children.

There are some *peculiarities* of the family situation of the middle child's development.

1. *Marginality.* The middle child's loss of the position of the youngest in the family and the difficulty of adapting to new conditions in the case of a newborn brother or sister make his position "intermediate" between all family members.

2. *The smallest "parental contribution".* Older and younger children are always treated more favorably. Middle children receive fewer parental resources than the oldest and youngest children.

3. *Absence of parental hypercare.* Due to the absence of excessive parental care and expectations, the middle child lives "his own life", doing what he needs and what he likes. And without feeling deprived.

4. *Bilateral competition.* The middle child competes with both younger and older children. In the family, it is more difficult for him than others, and if all the children are of the same sex, then the middle child is at a disadvantage. He will receive the least attention and will be overwhelmed by the need for competition.

Typical problems of a middle child.

1. *Problems of self-determination*, both personal and professional. The middle child has difficulties in self-determination and personality formation because he/she does not have clear guidelines.

2. *Weak attachment to parents*. Feeling insufficient support and care in the family, the middle child seeks to compensate for this deficit in communication outside the family. Middle children are less likely to mention their parents as the closest people, less likely than other children to turn to their parents for emotional support.

3. *Vulnerability and mistrust*. Middle children, having neither the rights of an older child nor the privileges of a youngest, often feel that life is unfair.

4. *Using negative ways to attract attention*. In order to feel their importance, middle children can demonstrate self-destructive behavior (eating and drinking a lot) or antisocial behavior (participation in criminal groups, etc.), but most often they use annoying habits that attract attention [9].

Personal characteristics of the middle child.

It is impossible to make a complete personal portrait of a middle child because it is not known what way of solving the situation of marginality will be chosen.

The first way. If the middle child tries to take an intermediate position between all family members, this will contribute to the formation of his skills to interact constructively with people, negotiate, adapt, and tolerate. In this case, his personality will be distinguished by diplomacy, flexibility, helpfulness, and indecision.

The second way. If the middle child is looking for his own, unique path and ways to stand out, he will have such qualities as openness to everything new and adventurousness.

The third way. If the child chooses to protest against the family structure, he/she will be characterized by

demonstrativeness and rejection of authority.

Common personality traits of middle children are independence, the ability to establish relationships with people outside the family. If the rest of the children in the family are of the opposite sex, then using exclusive attention, the middle child can have pronounced features of the first child [13].

General characteristics of the "younger child" sibling position.

Peculiarities of the family situation of the younger child's development.

1. For the whole family, the youngest child is *small*. If only children often make the impression of small adults, then younger children continue to seem small even in adulthood.

2. *The object of care and guardianship by all family members*. There is always someone near the youngest children who can protect and quickly meet their needs. They are usually pampered like only children.

3. *A large number of educators*. Both adults and older children are engaged in their upbringing, who become their "functional parents", which can negatively affect the intellectual development of younger children.

4. *Fewer demands from parents if older children are of the same sex*. A younger child is forgiven much more than an older child was forgiven for similar offenses. The older child does not show such indulgence towards the younger one. Because younger children often idealize older children, their influence can be stronger than the authority of parents.

5. *Rivalry with older children*. The younger child is forced to compete with those who have more strength, experience, and knowledge.

6. *Absence of dethronement trauma*. Younger people do not have the bitter experience of losing parental attention and care due to the appearance of another child.

7. *A richer and more diverse relationship experience*. The life of the youngest child in the family is focused on communication and relationships, so

he feels well all the subtleties of communication and knows how to draw people's attention to himself.

Typical problems of a younger child.

1. *Inferiority complex*, because older children are stronger and more experienced. A. Adler noted that the youngest child behaves as if he feels inferior. At the same time, his feelings do not necessarily correspond to reality. This is his own interpretation of his situation.

2. *Using manipulative methods to achieve the goal*. Younger children are unable to use force and aggression against older children, so they learn to get their way through manipulation.

Personal characteristics of the younger child.

1. *Infantility, immaturity*. Younger children maintain an infantile attitude to life, because there was always an older person nearby who was able to take care of them.

2. *Dependence*. Younger children are not inclined to leadership and seek to please the leader they like.

3. *Rebellious behavior*. A younger child remains dependent on others, even if he rebels against the rules. He chooses an older partner and fights against his control [15].

4. *Spontaneity, lack of self-discipline*. Parents are less demanding of younger children, control their behavior less, unconsciously comparing the capabilities of an older and younger child, parents are more tolerant of a younger child.

5. *Optimism*. Younger children often receive only gifts from life, so they grow up to be optimists.

6. *Charm*. Being the "baby of the family", the youngest child knows how to please others.

7. *Sociability*. Younger children are popular among their peers, have more friends and easily find a common language with different people.

8. *Helplessness*. Younger children have fewer household responsibilities, so they unconsciously believe that all difficulties must be solved by others.

Despite the huge variety of topics in this field, all studies of birth order can be

reduced to a certain category: 1) birth order and features of personality development; 2) birth order and cognitive characteristics; 3) birth order and intelligence; 4) birth order and academic performance; 5) birth order and professional success; 6) birth order and biological differences; 7) birth order and mental illnesses; 8) research on only children and twins.

Let's take a closer look at some areas of research.

Birth order and features of personality development. It was this problem that stood first when there was an interest in the study of birth order. A. Adler made his conclusions about the influence of the order of birth precisely on the development of the personality, and not on his mental development or on the connection with biological factors. A. Adler and representatives of his school studied the peculiarities of personality development depending on whether the child is a member of a large family or a small one. It was found that in families with a large number of children, poorer health control, less interest in academic success, more complex relationships between parents and children, an authoritarian parenting style prevails, and physical punishment is more often used. The difference in upbringing and attitude towards children depending on the order of their birth was also studied. Thus, it was established that parents are more tolerant of younger children than of first-borns, and parents begin to encourage independence earlier in first-borns. Older children receive more verbal stimulation, anger and aggression on their part are accepted by parents more easily, their health is more concerned than the health of subsequent children (the first children are more often taken to doctors than the next).

The main conclusions of the relationship of personality characteristics to birth order.

1. Anxiety – firstborns are more anxious than children born later.

2. The need for achievement – the firstborn grows up with a higher sense of duty, motivation for achievement (for

success) because the child is born at the stage of self-affirmation of the parents and is, thus, a means of their self-affirmation – they should be proud. The child is enrolled in special schools and sections, praised, and constantly monitored.

3. Authoritarianism – higher indicators of this factor in older children.

4. Values and interests – younger children most often choose activities related to social contacts. Middle children are successful in team activities, they are the least attached to the family. Older children, in most cases inclined to public activities, occupy leadership positions (most leaders in the world are older children) [4].

5. Responsibility – older children are more responsible (it is difficult to accept other people's help). The opposite is true for younger and middle children.

6. Self-esteem – a higher level of self-esteem in only children.

7. Empathy – children born later are more empathetic.

Birth order and intelligence (IQ). The conducted studies revealed the following dependence of cognitive characteristics on birth order:

1) there is a decrease in intelligence in the last children;

2) lower (average) intellectual level of only children compared to older children in families with two, three or more children;

3) the only and last children in the family do not have the opportunity to pass on their experience to younger siblings, therefore they are in somewhat worse conditions for cognitive development, this model was named the model of mutual influence [19].

Birth order and mental illness. The studies covered a fairly wide range of mental illnesses and self-destructive behaviors: schizophrenia, epilepsy, neuroses, depression, autism, alcoholism, smoking, delinquent behavior, etc.

1. Children from small families are distinguished by increased anxiety, which develops into neuroses at an older age.

2. Children from large families are distinguished by increased delinquency, becoming adults, they more often commit serious crimes, are more prone to alcohol and smoking.

3. Schizophrenia occurs more often among late-born children from large families. The reason for this lies in insufficient communication with parents, which worsens the formation of the "self" of the individual.

4. Children with the last birth numbers lack quantitative communication with their parents, the quality of this communication deteriorates [5; 17].

Although representatives of A. Adler's school consider birth order to be an important factor in personality development, the type of character cannot be predicted on this basis alone. Not only the culture and its norms influence, but different families can have different relationships. Thus, the position of the eldest, middle or youngest in the family can influence formation of a personality but is not the main factor and does not determine the type of personality.

The family is a dynamic whole. With the birth of each child in the family, as in any group with the appearance of a new member, new types of relationships are established. The new family member that has appeared changes the established situation and pattern of interactions. Thus, the first child in the family enjoys special attention and parental care, which children born later will not be able to receive. However, family dynamics as a whole should be taken into account. A. Adler's holistic approach can be equally applied to family and group dynamics, as well as to intrapersonal dynamics. In other words, according to A. Adler, the processes taking place in a group, in a family or in the inner plane of an individual should be considered in the entirety of their unity. The position a child occupies in connection with the order of their birth is a component of the family, shapes his perception and relations with other family members [16].

In many families, the child who appeared first wants to establish a dominant position over the younger child, and he/she, in turn, seeks to win back a favorable position, taking advantage of the fact that everyone adores him and treats him with indulgence. Sometimes younger children are very ambitious. They strive for high achievements, trying to "catch up" with and surpass their elders. Many middle children feel trapped from all sides and believe that life is unfair. They try to find themselves by choosing the position of a fair arbitrator. In this regard, the order of birth can determine the peculiarities of perception, goals, and personal characteristics. However, relationships in an individual family may differ in some ways from general cultural norms. For example, in some families, the older girl is constantly insulted and humiliated, while the child, who was born later, is given complete freedom. To understand how a child's personality was formed in the family, it is not enough to know the order of birth. It is necessary to determine the family dynamics and the role of each family member.

A. Adler discovered that the behavior of children in the family is formed in such a way as to find a place for themselves among other members, and this directs their personal development. Since the child is in search, they acquire trends and habits that are characteristic of family relationships, and on this basis their personality is formed. They have those properties and qualities that he believes will help him find a place among others. If there is hidden struggle in the family, there is no mutual support, there is no social interest and dignity is not valued, children are most likely to show a tendency to hidden struggle (confrontation). This becomes quite obvious when the child has character traits that other family members do not have [14].

As each member of the family strives for a worthy place among the others to be won, the "competitors" keep a close eye on each other to learn the ways and means by which each succeeds or fails.

Thus, the competitive relationship between two family members is always expressed in differences in characters, temperaments, interests, and abilities. Conversely, the similarity of character traits always indicates common views and mutual understanding. Sometimes two strong competitors do not show signs of open rivalry, rather they seem very close to each other; however, their desire for competition is expressed in personal differences.

Thus, similarities and differences in temperament and behavior are formed in the early years in the process of interaction. The relationship of children in the family is reflected in the struggle or alliance in search of their place in it. If children do not believe that each of them can find their own place (status), and if they think that it can be obtained only by "winning" from another, then they will resort to rivalry and will fight with each other. The successes of one mean the defeat of another, and vice versa. There are no winners here. The movement "up and down" resembles a swing. Sometimes two (or more) children in a family can form an alliance against one or more common "enemies". In this union, common interests, aspirations, and cohesion can lead to similarity of character characteristics. Such "alliances" can be formed with the participation of adult family members, for example, a mother and a younger child unite against a father and an older child.

Very often, the first child interprets the birth of the second child as a threat to his/her position. A. Adler successfully called it "dethronement". This happens if a prince is born in the king's family, who can literally dethrone the one who was born before him. Regardless of whether the older child is afraid of being dethroned, the most common relationship between the first and second child is competition, resulting in opposite personalities. Usually, the first child is paired with the third versus the second, although different options are possible. Even identical twins can be competitors and form opposite personalities [18].

Gender and age differences between children play a role in the family structure. The family structure, or family circle, determines the main "heroes" of the early years of life. A complete description of the family circle includes all family members who lived in the same house with the child during the period of formation of his character. These can be grandparents, aunts and uncles, and all other people who were part of the family and with whom the child lived together. The family circle contains such lines of interaction as: who imitated whom and who opposed whom, who supported whom and who opposed whom, and in what way. The values adopted in the family matter. Thus, in a family where prudence and rationality are valued, the one who opposes will do irrational actions [12].

Since a lifestyle is produced within a real family structure, in order to understand a person, it is important to reconstruct the events that occurred in their family circle when that person was a child.

A. Adler pointed out that since the lifestyle includes a goal that a person chooses in childhood, the meaning of this goal can be understood through the context in which it was first formulated. Thus, the goal of being outstanding, being ahead, being a "real man" has a completely different psychological meaning for one boy who was the eldest child in the family and wanted to get ahead of his four younger brothers, and for another who was the youngest child, had no brothers, but had four older sisters who spoiled him.

The family as a whole with its relationships is the space in which the child acquires early life experience. Social interest, courage, the ability to constructively interact with all family members are formed on the basis of certain objective experience and observations, at the same time,

subjective evaluations and life goals of a person depend on early childhood experiences and inner experiences. Each person's lifestyle is different because it is based on subjective experience. This does not mean that the objective side of the experience is less important. The child often correctly perceives events but may interpret them incorrectly.

Conclusions and research perspectives. Having conducted a preliminary analysis of the problem, we did not touch on a number of aspects that relate to factors such as a serious illness or death of one of the children. The complexity of those analyzed by us is that it involves abandoning simplified schemes in explaining the effects of birth order and the child's position related to them and turning to multidimensional models of analysis that involve taking into account the historical and cultural context of upbringing, as well as consideration of the family as systems.

In our opinion, with the help of psychoanalysis, an adult can review his early childhood experiences and change some beliefs and goals. What has been an "objective truth" for a person since childhood can be looked at in a different way, this will cause other behavior patterns, perhaps more effective. Parents can learn to understand the child's logic and provide such relationships in the family that will contribute to the development of his feeling that he is understood, accepted, loved and formation of goals aimed at helping other people. Parents have an important role in creating the atmosphere at home, they establish norms and rules of behavior, and set an example of how conflicts can be resolved. Parents can learn to understand the child's goals and various manifestations of his personality. Having realized and analyzed the relationships in the family, parents and children can get closer to the optimal option of family life with benefits for each of them.

REFERENCES

1. Adler, A. (1923a). *The practice and theory of individual psychology*. New York: Routledge & Kegan Paul LTD, 352 [in English].

2. Adler, A. (1927b). *Understanding Human Nature*. Greenberg, New York: Garden City Publisher, 286 [in English].
3. Adler, A., Fleisher, L. (1988). The child's inner life and a sense of community. *Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*, vol. 44 (4), 417 [in English].
4. Andeweg, R.B., & Berg, S. (2003). Linking birth order to political leadership: the impact of parents or sibling interaction? *Political Psychology*, 24(3), 605-623 [in English].
5. Belmont, L. (1997). Birth order, intellectual competence, and psychiatric status. *Journal of Individual Psychology*, 33 (1), 97-104 [in English].
6. Falbo, T. (2012). Only children: An updated review. *The Journal of Individual Psychology*, 68 (1), 38-49 [in English].
7. Falbo, T, & Polit, D. (1986). Quantitative review of the only-child literature: Research evidence and theory development. *Psychological Bulletin*, 100, 176-189 [in English].
8. Herrera, N., Zajonc, R., Wiczorkowska, G., & Cichomski, B. (2003). Beliefs about birth rank and their reflection in reality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 142-150 [in English].
9. Kennedy, G.E. (1989). Middleborns' perceptions of family relationships. *Psychological Reports*, 64 (3), 755-760 [in English].
10. Marano-Frezza, K. (2017). An Analysis of Empirical Validity of Alfred Adler's Theory of Birth Order. *Aletheia*, 2 (1), 2-14 [in English].
11. Roberts, L., & Blanton, P. (2001). "I always knew mom and dad loved me best": Experiences of only children. *Journal of Individual Psychology*, 57, 125-140 [in English].
12. Rohrer, J.M., Egloff, B., & Stefan, S. (2015). Examining the effects of birth order on personality. *National Academy of Science USA*, 17; 112 (46), 14224-9 [in English].
13. Salmon, C.A., & Daly, M. (1998). Birth order and familial sentiment: Middleborns are different. *Evolution and Human Behavior*, 19 (5), 299-312 [in English].
14. Stewart, A., Stewart, E., & Campbell, L. (2001). The relationship of psychological birth order to the family atmosphere and to personality. *Journal of individual psychology*, 57 (4), 363-387 [in English].
15. Sulloway F.J. (2007). Birth Order. *Evolutionary Psychology*. Oxford and New York: Oxford University Press, 162-182 [in English].
16. Travis, R., & Kohli, V. (1995). The birth order factor: Ordinal position, social strata, and educational achievement. *Journal of Social Psychology*, 135, 499-507 [in English].
17. Wagner, M., & Schubert H. (1985). Family size: a review. *Journal Genetic Psychology*, 146 (1), 65-78 [in English].
18. Yang, J., Hou, X., Wei, D., Wang, K., Li, Y., & Qiu, J. (2017). Only-child and non-only-child exhibit differences in creativity and agreeableness: Evidence from behavioral and anatomical structural studies. *Brain Imaging and Behavior*, 11 (2), 493-502 [in English].
19. Zajonc R.B., & Marcus G.B. (1975). Birth order and intellectual development. *Psychological Review*, 82 (1), 74-78 [in English].

Received: May 30, 2023

Accepted: June 15, 2023

UDC 37:378.4(477)

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.38-51

VOLODYMYR VERNADSKYI'S CONCEPT OF EDUCATION

S. S. Vitvytska*

The article analyzes the essence of such terms as: "concept", "education", "higher education", "scientific outlook", "noosphere", "noosphere pedagogy", "planetary thinking" in the context of the views of Volodymyr Vernadskyi. The main aspects of the pedagogical activity of V. Vernadskyi, his ideas regarding the composition of higher education and its role in the existence of society, the preservation of life on Earth are disclosed. The ideas of V. Vernadskyi regarding the higher school as a system in which the formation of a scientific worldview and thought, as determining in the life of mankind, assimilation of universal human culture, takes place; V. Vernadskyi's concepts of formation of worldview values of young people, as well as the substantiation of a holistic picture of the world, the interdependence of man, nature and society are analyzed in the article; also, author has reviewed the opinion regarding higher education as the main tool and a powerful factor in the spiritual development of humanity and the achievement of the noospheric stage of social development and an important factor in preserving the national identity of Ukraine. Moreover, new scientific approaches to the organization of education, the leading role of universities in the implementation of its strategic tasks, the maximum use of the potential of higher education are substantiated.

The essence of the concept and the main directions of noosphere pedagogy, the principles of construction and its role in national education, in the creation of a world community without war, and the preservation of the planet Earth are characterized. The importance of science in the implementation of the noosphere concept, which involves the fulfillment of a number of natural, socio-economic and political conditions, the formation of a new biosocial existence of humanity, is reflected. It is emphasized that science becomes the main spiritual tool of the noosphere if it is fixed in the state structure as an important social, artistic, and material phenomenon, that the strengthening of the importance of science in the state inevitably leads to the democratization of all spheres of the state system.

Keywords: *concept, education, scientific outlook, higher education, noosphere, noosphere pedagogy, planetary thinking, national identity.*

---

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
vitvucka.svitlana@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9541-2635

КОНЦЕПЦІЯ ОСВІТИ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО

С. С. Вітвицька

У статті проаналізовано основні поняття: "концепція", "освіта", "вища освіта", "науковий світогляд", "ноосфера", "ноосферна педагогіка", "планетарне мислення" у контексті поглядів Володимира Вернадського. Розкрито основні аспекти педагогічної діяльності В. Вернадського, його ідеї щодо побудови вищої освіти та її ролі в існуванні суспільства, збереження життя на Землі. Виокремлено ідеї В. Вернадського щодо вищої школи як системи, у якій відбувається становлення наукового світогляду, наукової думки, як визначальної в житті людства, засвоєння загальнолюдської культури; відображено погляди В. Вернадського щодо формування світоглядних цінностей молоді, обґрунтування цілісної картини світу, взаємозалежності людини, природи і суспільства; висловлюється думка, щодо вищої школи як головного інструменту і могутнього фактору духовного розвитку людства та досягнення ноосферної стадії суспільного розвитку й важливого фактору збереження національної ідентичності України. Обґрунтовано нові наукові підходи до організації освіти, провідної ролі університетів у реалізації її стратегічних завдань, максимального використання потенціалу вищої школи.

Схарактеризовано сутність поняття та основні напрями ноосферної педагогіки, принципи побудови та її роль у національному вихованні, у створенні світового співтовариства без війни, збереження планети Земля. Відображено значення науки у реалізації ноосферної концепції, що передбачає виконання низку природних, соціально-економічних і політичних умов, формування нового біосоціального буття людства. Підкреслюється, що наука стає головним духовним інструментом ноосфери якщо вона закріплена у державній структурі як важливий соціальний, художній і матеріальний феномен, що посилення значення науки у державі неминуче приводить до демократизації всіх сфер державного устрою.

Ключові слова: концепція, освіта, науковий світогляд, вища освіта, ноосфера, ноосферна педагогіка, планетарне мислення, національна ідентичність.

Introduction of the issue. The revival of the national identity of Ukrainian society, the radical changes taking place in the world, the integration of Ukraine into the world community requires the dynamic development and reform of higher education in accordance with world standards and requires a comprehensive study, careful consideration, preservation and dissemination of the experience and pedagogical heritage of outstanding Ukrainian teachers, the key center of which is a person, humanism, humanity, national identity. The leading place in the galaxy of the most talented scientists and humanist teachers belongs to Volodymyr Vernadskyi.

V. Vernadskyi, being a many-sided science and humanist, defined the main task of education and upbringing as the preparation of a generation that realizes the purpose of life, understands the interrelationship and interdependence of the peoples of the world, nature, and society. He devoted his life to science, which, in his opinion, should work for the benefit of humanity, the preservation of

Постановка проблеми. Відродження національної ідентичності українського суспільства, радикальні зміни, що відбуваються у світі, інтеграція України у світове співтовариство передбачає динамічний розвиток та реформування вищої освіти відповідно до світових стандартів і потребує всебічного вивчення, ретельного осмислення, збереження і розповсюдження досвіду та педагогічної спадщини видатних українських педагогів, ключовим осередком якої є людина, гуманізм, людяність, національна ідентичність. Провідне місце у плеяді найталановитіших науковців і педагогів-гуманістів належить Володимирі Вернадському.

Головним завданням освіти і виховання, класик природознавства і гуманіст В. Вернадський визначив підготовку покоління, яке усвідомлює мету життя, розуміє взаємозв'язок і взаємозалежність народів світу, природи і суспільства. Своє життя він присвятив науці, яка, на його думку,

the planet Earth, and the creation of a society without war. These ideas are especially relevant in the context of events taking place in the world and in Ukraine in connection with the military aggression of the Russian Federation and require comprehensive study, analysis, and implementation.

Current state of the issue. A large number of works by domestic and foreign scientists are devoted to the scientific and pedagogical heritage of V. Vernadskyi, in which various directions of his multifaceted, fundamental, scientific, political and public activities are analyzed: modern problems of environmentalization and globalization of culture (Arutiunov V., Hlebova T.); development of Ukrainian science and education (Hamaliia V.), humanitarianization of the educational process of the higher school, "noospheric" pedagogy (Kuts A.); ideas of V. Vernadskyi in the development of human sciences and their prominent place in the world (O. Stoliarenko, V. Danylenko, T. Holovanova, P. Kraliuk), noospheric pedagogy (Ursul A.), etc.

However, the versatile and fundamental legacy of V. Vernadskyi provides an opportunity to delve into the problem of the role of higher education in preserving national identity, life on planet Earth, and building a noospheric society.

Aim of research is to carry out the analysis of the pedagogical activities of V. Vernadskyi in institutions of higher education, as well as to single out conceptual provisions regarding the decisive role of higher education in building a noosphere society, to characterize the main pedagogical ideas in the context of modern events in Ukraine and the world.

Results and discussion. V. Vernadskyi is a brilliant Ukrainian natural scientist, philosopher, famous political and cultural figure, the first president of the Academy of Sciences of Ukraine, and at the same time a higher schoolteacher. Moreover, he dedicated more than thirty years of his life to solving multiple issues of the system of higher education.

Pedagogical activity of V. Vernadskyi covers late XIXth – early XXth century,

має працювати на користь людства, збереження планети Земля, створення суспільства без війни. Ці ідеї науковця і педагога є особливо актуальними в контексті подій, що відбуваються у світі та в Україні у зв'язку з військовою агресією російської федерації і потребують всебічного вивчення аналізу і втілення в життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковій та педагогічній спадщині В. Вернадського присвячена велика кількість робіт вітчизняних та зарубіжних учених, у яких аналізуються різні напрями його багатогранної, фундаментальної, наукової, політичної та громадської діяльності: сучасні проблеми екологізації та глобалізації культури (Арутюнов В., Глебова Т.); розбудові української науки та освіти (Гамалія В.), гуманітаризація навчального процесу вищої школи, «ноосферна» педагогіка (Куц А.); ідеї В. Вернадського у розвитку наук про людину та її чільне місце в світі (Столяренко О., Даниленко В., Голованова Т., Кралюк П.), ноосферна педагогіка (Урсул А.) та ін.

Проте, різнобічна і фундаментальна спадщина В. Вернадського надає можливість заглибитися у проблему ролі вищої освіти у збереженні національної ідентичності, життя на планеті Земля та побудові ноосферного суспільства.

Мета статті: здійснити аналіз педагогічної діяльності В. Вернадського у закладах вищої освіти, виокремити концептуальні положення щодо вирішальної ролі вищої освіти у побудові ноосферного суспільства, схарактеризувати основні педагогічні ідеї у контексті сучасних подій в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу. В. Вернадський – геніальний український учений-природодослідник, глибокий і оригінальний філософ, відомий політичний і культурний діяч, перший президент Академії наук України, разом з тим – педагог вищої школи, якій він віддав понад тридцять років свого життя.

Педагогічна діяльність В. Вернадського охоплює 90-ті рр. XIX –

which is a difficult and controversial stage in the history of higher education.

Three revolutions, complex events of the civil war, the struggle of political parties for power, and the politicization of the public system of society fall on this this historical period. Various governments such as conservative and liberal (during the autocracy), democratic (under the Central Rada, the hetman's Ukrainian state, the Directory), radical (under the Soviet government) traditionally attached great importance to the management of higher education, since the maintenance and strengthening of power depended on the educational factor, which meant successful implementation of programmed goals [4: 23].

Researchers of V. Vernadskyi's work, in particular S. Mashkin, note that in each of these periods V. Vernadskyi remained true to "his bold progressive views, high consciousness and steadfastness of convictions that were significantly ahead of time" [5: 8].

V. Vernadskyi considered the higher school a carrier of universal human culture, a way of achieving unity, implementing the ideas of general education, and through it a qualitatively new state of society. He emphasizes that a properly organized higher school is the way to educate people and form the basis of a broad and peaceful development of the state.

V. Vernadskyi defined the fundamental principles of higher school functioning as a component of the planetary educational system. In his works the scientist asserts the need to modernize the educational system. In his opinion, it will be the more perfect, the better the mechanism of implementation, distribution and general propaganda of the latest scientific achievements is established, which will accelerate the pace of scientific development and expansion of the field of scientific knowledge and actualize the search for appropriate forms, methods of work of educational institutions, timely review of the principles of implementation. According to V. Vernadskyi, the important principles of the functioning of education are the democratization and humanization of education, the close connection of

20-ті рр. ХХ століття, що є складним і суперечливим етапом в історії вищої школи.

На цей відрізок історичного часу припадає три революції, складні події громадянської війни, боротьба політичних партій за владу, політизація громадського устрою суспільства. Різні уряди – консервативні та ліберальні (за часів самодержавства), демократичні (за Центральної Ради, гетьманської Української держави, Директорії), радикальні (за радянської влади) – традиційно надавали великого значення питанням управління вищою школою, оскільки утримання і зміцнення влади залежало від освітнього фактору, що означало успішність реалізації запрограмованих цілей [4: 23].

Дослідники творчості В. Вернадського, зокрема С. Машкіна, відзначають, що у кожен з цих періодів В. Вернадський залишався вірним "своїм сміливим прогресивним поглядам, високій свідомості і стійкості переконань, що значно випереджали час" [5: 8].

Носієм загальнолюдської культури, способом досягнення єдності, реалізації ідей загальної освіти, а через неї і якісно нового стану суспільства В. Вернадський називає вищу школу. Він підкреслює, що правильно організована вища школа – шлях до освіченого народу – основа широкого і мирного розвитку народу.

В. Вернадський визначив основоположні принципи функціонування вищої школи як компонента планетарної освітньої системи. У своїх працях учений стверджує про необхідність модернізації освітньої системи. На його думку, вона буде тим досконалішою, чим краще буде налагоджено механізм впровадження, розповсюдження та загальної пропаганди останніх наукових досягнень, що пришвидшить темпи наукового розвитку і розширення галузі наукового пізнання та актуалізує пошук доцільних форм, методів роботи освітніх установ, своєчасний перегляд засад їх реалізації. Важливими принципами функціонування освіти, стверджує

scientific research with the increasing role and importance of democratic norms in the life of society. The scientist paid special attention to the principle of internationalization of education, emphasizing that this trend in the development of education is due to the spread of a single culture and accessibility for every person, regardless of race, gender, social status, which can be ensured by harmonizing the educational systems of different countries of the world. The scientist assigns the role of a leader of universal human culture to higher education and considers the development of scientific knowledge laid in its foundation as a prerequisite.

V. Vernadskyi considers expanding the education of the population to be an urgent task. The goal of enlightenment, in his opinion, should be a person's awareness of his/her powers and rights, and through them the transition to intellectual management of his/her existence. General literacy is considered as a prerequisite for the formation of spirituality, public consciousness, the desire to consciously build one's life, since the level of education of the people determines the viability and historical fate of society. The scientist predicts that the education system is in a state of flux and will eventually gain general importance due to such factors as the development of knowledge and scientific organization, the democratization of society and state life, and the growth of the cultural unity of all mankind.

V. Vernadskyi considered it necessary to ensure the continuity of education, as well as the functioning of the system of constant renewal and replenishment of previously acquired knowledge, thus proving the need to create a network of professional institutions and centers for retraining of personnel, coordination of the six links of the educational system, organic connection of different levels of education, development of various types of transitional to higher education institutions, various extracurricular institutions.

The scientist assigned a special role to the university as an educational and scientific institution that ensures the

В. Вернадський, є демократизація та гуманізація освіти, тісний зв'язок наукових пошуків із збільшенням ролі та значення у житті суспільства демократичних норм. Особливу увагу вчений приділяє принципу інтернаціоналізації освіти, підкреслюючи, що ця тенденція розвитку освітньої справи зумовлена поширенням єдиної культури та її доступності для кожної людини, незалежно від раси, статі, соціального стану, що може бути забезпечено узгодженням освітніх систем різних країн світу. Роль провідника загальнолюдської культури вчений відводить вищій школі, а передумовою вважає закладений у її основу розвиток наукового знання.

Невідкладним завданням В. Вернадський вважає розширення освіченості населення. Метою просвіти, на його думку, повинно стати усвідомлення людиною своїх сил і прав, а через них перехід до розумового управління своїм існуванням. Загальну грамотність розглядає як необхідну передумову формування духовності, громадської свідомості, прагнення свідомо будувати своє життя, оскільки рівень освіченості народу зумовлює життєздатність та історичну долю суспільства. Вчений висловлює передбачення, що система освіти перебуває у рухомому стані і з часом набуватиме загального значення, завдяки дії таких чинників, як розвиток знань та їх наукова організація, демократизація суспільства та державного життя, зростання єдності культури усього людства.

В. Вернадський ставив за необхідне забезпечення безперервності освіти. функціонування системи постійного відновлення та поповнення раніше отриманих знань, у зв'язку з цим доводить необхідність створення мережі професійних закладів і центрів з перепідготовки кадрів, узгодження всіх ланок освітньої системи, органічний зв'язок різних ступенів освіти, розвиток різних типів перехідних до вищої школи навчальних закладів, різноманітних позашкільних установ.

Особливу роль науковець відводить

implementation of the principle of fundamentalization, mastering of knowledge and forms of scientific research work, establishing the conditions for creative scientific activity in accordance with the requirements of the time.

According to V. Vernadskyi, the decentralization of education is essential, as well as the connection of higher education with both public and private institutions, academic institutions conducting theoretical research (laboratories, museums, instruments, societies, etc.).

The scientist was convinced that through the improvement of higher education and the popularization of scientific knowledge, the promotion of national culture, it is possible to achieve positive social changes, the preservation of the national identity of the country's strategic positions in the world economy, politics, and culture.

V. Vernadskyi constantly drew attention to the role of higher education in solving different issues at the national level. Thus, he claimed that the duty of a multinational state is to create conditions for the spiritual elevation of peoples, participation in world cultural life by providing a wide opportunity for young people to enter higher schools and scientific institutes, to observe a democratic policy of equality of citizens, national freedom in the field of education and science. Thus, he concluded that state interests and national revival do not contradict each other, provided they are resolved scientifically.

V. Vernadskyi emphasized the need to recognize self-value through education, regardless of the political course. Moreover, he condemned the establishment of an ideological principle in the organizational structure of the university, demanded recognition of the right to free national work in the field of education, science, literature, social life, and practical measures to implement the Ukrainian national idea: promoting the speedy resolution of educational issues by highlighting the role of Ukrainian mother tongue. He never separated himself from the life of Ukraine, and his own life was continuously connected with Ukraine and

університету як освітньо-науковому закладу, що забезпечує реалізацію принципу фундаменталізації, оволодіння знаннями і формами науково-дослідницької роботи, створення умов для творчої наукової діяльності у відповідності до вимог часу.

На думку В. Вернадського, необхідна децентралізація освіти, зв'язок вищої школи, як з громадськими державними та є приватними установами, так і з академічними установами, що ведуть теоретичні дослідження, – лабораторіями, музеями, інструментами, товариствами тощо.

Учений був переконаний, що через удосконалення вищої освіти і популяризацію наукового знання, піднесення національної культури можна досягти позитивних суспільних змін, збереження національної ідентичності, стратегічних позицій країни у світовій економіці, політиці, культурі.

В. Вернадський постійно звертав увагу на роль вищої школи у вирішенні національного питання. На його думку, обов'язком багатонаціональної держави є створення умов для духовного піднесення народів, їх участі у світовому культурному житті шляхом надання широкої можливості вступу молоді до вищих шкіл та наукових інститутів, дотримання демократичної політики рівноцінності громадян, національної свободи у царині освіти та науки. Він стверджує, що державні інтереси і національне відродження не суперечать одне одному за умови їх розв'язання науковим шляхом.

В. Вернадський підкреслює необхідність визнання за освітою самоцінності, незалежно від політичного курсу, засуджує закладання в організаційну структуру університету ідеологічного принципу, вимагає визнання права на вільну національну роботу в галузі освіти, науки, літератури, суспільного життя, практичних заходів щодо реалізації української національної ідеї: сприяння якнайшвидшому вирішенню освітніх питань шляхом висвітлення ролі рідної мови.

the Ukrainian liberation movement. V. Vernadskyi explained the sources of his attraction to Ukraine as family traditions, for his father and mother knew the Ukrainian language well, his mother sang Ukrainian songs beautifully, and his father maintained close ties with representatives of democratic thought in Ukraine, namely: T. Shevchenko, M. Hulak, M. Kostomarov, P. Kulish, H. Kvitka-Osnovianenko.

Volodymyr Vernadskyi was a Ukrainian by origin, both on the maternal and paternal lines. He always remembered and was proud of this, loved Ukraine passionately, was interested in and knew its history, and was in love with its nature. We can learn about V. Vernadskyi's pedigree from his own testimony. He personally studies his and his wife's genealogy. From the position of both a scientist and a thinker, conducting special research, the source of which was historical documents, testimonies of contemporaries, memories, correspondence. He was assisted by the late V. Modzalevskyi, the author of the "Little Russian Genealogy", one of the founders of the archival business in Ukraine. For Volodymyr Vernadskyi, studying the history of his family tree was of fundamental importance. The scientist who substantiated the law of the unity of nature, humanity, the cosmos, all things, defined the unity and connection of generations, considered genealogy to be an important problem of genetics. In a letter to his son (October 6, 1944), he wrote that "the past lives of our ancestors are still felt in all our families...".

The scientist had some documentary data about his great-grandfather Ivan Vernatskyi, who was a Zaporozhian Cossack. He recalled that during the destruction of Zaporizhzhia by Catherine II. His great-grandfather fled to the Chernihiv province and there, after several years of a quiet life, he was elected priest of the large village of Tserkovshchyna of the Berezyn district of the Chernihiv vicarage (priests were then elected in Ukraine by parishioners from among themselves). His great-grandfather was a very vivid personality. He studied at the

Він ніколи не відділяв себе від життя України, і його власне життя неперервно було пов'язане з Україною й з українським визвольним рухом. Джерела цього свого потягу до України В. Вернадський пояснював сімейними традиціями: батько й мати добре знали українську мову, мати чудово співала українські пісні, а батько підтримував тісні зв'язки з представниками демократичної думки України, серед них – Т. Шевченко, М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, Г. Квітка-Основ'яненко.

За своїм походженням і по материнській, і по батьківській лінії – Володимир Вернадський був українцем. Він завжди пам'ятав і пишався цим, гаряче любив Україну, цікавився і знав її історію, був залюблений в її природу. Про родовід В. Вернадського ми дізнаємося з його власних свідчень. Він особисто вивчає родовід свій і дружини. З позиції як вченого, так і мислителя, проводячи спеціальне дослідження, джерелом якого були історичні документи, свідчення сучасників, спогади, листування. Йому допомагав у цьому небіж В. Модзалевський, автор "Малоросійського родословника", один з будівничих архівної справи в Україні. Для Володимира Вернадського вивчення історії свого родоводу мало принципове значення. Вчений, який обґрунтував закон єдності природи, людства, космосу, усього суцього, визначив єдність і зв'язок поколінь, вважав родовід важливою проблемою генетики. У листі до сина (6 жовтня 1944 р.) він писав, що "на всіх наших родинх досі відчувається минуле життя предків".

Більш-менш документальні дані вчений мав про свого прадіда Івана Вернацького, запорозького козака. Він згадував, що під час знищення Запорозжя Катериною II його прадід втік у Чернігівську губернію і там, після кількох літ спокійного життя, був обраний священиком великого села Церковщини Березинського повіту Чернігівського намісництва (священики тоді обирались в Україні прихожанами зі свого середовища). Його прадід був дуже яскравою особистістю. Він

Pereiaslav Collegium and at the Kyiv Academy (higher educational institutions at that time).

V. Vernadskyi said that his parents felt the strong influence of their family environment, for the national Ukrainian traditions were alive in both families. His father Ivan Vernadskyi (1821-1884) graduated from Kyiv University and worked there as a professor of political economy and statistics. He was very carefully and consistently engaged in the upbringing and education of his son and instilled in Volodymyr an interest and love for the Ukrainian people, their history and culture. The scientist kept saying "...My father told the history of Ukraine in a completely different way than it was taught in the gymnasium. He often mentioned that Petersburg was built on the bones of Ukrainians (Cossacks from Mazepa's regiments built Petersburg)...".

As a politician, V. Vernadsky was aware that educational and scientific institutions should ensure national interests and serve state interests through the study of history, language, literature. The scientist defined the national character of scientific knowledge in terms of its internal content, was full of faith in the irresistible power of science that overcomes borders, uniting peoples, and states, considered the scientific unity of territories more powerful than the state. He predicted the exclusive role of education and upbringing in the spiritual rapprochement of peoples, substantiated the trend of creating a planetary educational system and the principles of its functioning.

The concept of education created by V. Verdanskyi is based on the scientific paradigm of the biosphere of the planet, the need to calculate its integral and living nature, the inadmissibility of violent transformations and interventions, and most importantly, from the recognition of the fundamental fact that man is connected with the whole world, thus he must take care of the preservation of cultural diversity to avoid forceful intervention in nature and social relations.

V. Vernadskyi created the noospheric concept of the development of civilization

навчався в Переяславському колеґіумі і в Київській академії, на той час вищих навчальних закладах.

В. Вернадський розповідав, що його батьки відчували на собі сильний вплив родинного середовища. В обох родин батька і матері були живі національні українські традиції. Його батько Іван Вернадський (1821-1884) закінчив Київський університет і був професором політичної економії та статистики в Київському університеті. Саме він дуже ретельно і послідовно займався вихованням та освітою свого сина й прищепив Володимирі інтерес і любов до українського народу, його історії та культури. Батько розказував історію України зовсім не так, як вона викладалась в гімназії. Він часто згадував, що Петербург, побудований на кістках українців (будували Петербург козаки з полків Мазепи).

В. Вернадський – політик був свідомий того, що освітньо-наукові заклади повинні забезпечувати національні інтереси служити державним інтересам через вивчення історії, мови, літератури, краєзнавства. Вчений визначив національний за своїм внутрішнім змістом характер наукового знання, був сповнений віри у непереборну силу науки, що долає кордони, згуртовуючи народи та держави, вважав наукову єдність територій могутнішою за державу. Він передбачив виключну роль освіти та виховання у духовному зближенні народів, обґрунтував тенденцію створення планетарної освітньої системи і принципів її функціонування.

Створена ним концепція освіти виходить з наукової парадигми біосфери планети, необхідності вираховування її цілісного і живого характеру, неприпустимості насильницьких перетворень та втручань, а головне – з визнання того фундаментального факту, що людина настільки пов'язана з усім світом, що в інтересах власного виживання зобов'язана піклуватися про збереження культурної різноманітності, уникати силового втручання в природу та соціальні відносини.

as the driving force of the humanistic development of mankind. He prophesied the epoch noosphere, which is characterized by the harmonious relationship between human society, nature, and the cosmos, possible under the conditions of the formation of mankind as a single whole, a fundamental change in the worldview of all members of world society. According to the scientist, the noosphere stage of social development should be distinguished by the spread of ideological interdependence and the integrity of the world, the formation of a global system of worldview values and ideals. This, in turn, implies the impossibility of wars and political conflicts, persecution based on nationality and social affiliation, the existence of diseases, hunger, poverty, and the possibility of natural disasters. The development of the noospheric civilization is based on the establishment of a humanistic, moral state of society, the equality of the rights of all people, the provision of a mechanism for the control of the masses over the activities of states and governments in the implementation of social policies, the free exchange of materials and spiritual achievement between members of the world community, effective use of nature.

The term "noosphere" in modern science became widespread at the beginning of the XXth century thanks to the works of French scientists P. Teilhard de Chardin and E. Leroy. But these researchers came to the idea of the noosphere mainly under the influence of lectures given at the Sorbonne by V. Vernadskyi in 1922, who began to develop the conceptual aspect of the idea of the noosphere in 1890, and in the following years denoted his concept with a term borrowed from French literature.

V. Vernadskyi created the spiritual-intellectual theory of "noosphere individual", introducing the concept of noosphere. He understood it as the global intellectual and moral improvement of humanity against the background of the democratization of state power. The newest idea was perceived as a union of work, mind, and scientific thought at the level of the following trinity: individual –

В. Вернадський створив ноосферну концепцію розвитку цивілізації як рушійної сили гуманістичного становлення людства. Він провістив епоху ноосфери, що характеризується гармонійністю взаємовідносин людського суспільства, природи і космосу, можливих за умови становлення людства, як єдиного цілого, докорінної зміни світорозуміння всіх членів світового суспільства. На думку вченого, ноосферна стадія суспільного розвитку повинна вирізнятися поширенням ідейної взаємозалежності й цілісності світу, формуванням глобальної системи світоглядних цінностей та ідеалів. Це, в свою чергу, передбачає унеможливлення воїн та політичних конфліктів, переслідування за ознакою національності та соціальної належності, існування хвороб, голоду, бідності, ймовірності природних катаклізмів. Розбудова ноосферної цивілізації має спиратися на утвердження гуманістичного, морального стану суспільства, рівності прав усіх людей, забезпечення механізму контролю народних мас за діяльністю держав та урядів у здійсненні соціальної політики, вільного обміну матеріалами та духовним досягненням між членами світового співтовариства, ефективного природокористування.

Термін "ноосфера" в сучасній науці набуває поширення на початку ХХ століття завдяки працям французьких учених П. Тейяра де Шардена та Е. Леруа. Але до ідеї ноосфери ці вчені прийшли переважно під впливом лекцій, прочитаних у Сорбонні В. Вернадським у 1922 році. Концептуальний аспект ідеї ноосфери В. Вернадський починає розробляти вже із 1890 р., а в наступні роки позначає свою концепцію терміном, запозиченим із французької літератури.

В. Вернадський створив духовно-інтелектуальну теорію "ноосферної людини", ввівши поняття ноосфери. Він розумів її як глобальне інтелектуальне та моральне вдосконалення людства на тлі демократизації державної влади. Новітня ідея сприймалася як союз праці, розуму, наукової думки на рівні: особистість –

society – humanity, with the aim of maintaining an organized biosphere and even creating new forms of human life.

As a naturalist, V. Vernadskyi proved the process of transition to the noosphere biologically. His teaching about the biosphere is one of the outstanding scientific discoveries of the 20th century. Central to this theory is the concept of living matter. The totality of living organisms, according to V. Vernadskyi, represents inseparability in space and time, a monolith of life, which, according to his ideas, is inseparably connected with the cosmos, and feels the influence of various forms of cosmic energy. The heart of the concept is the thought about the function of organisms on Earth, which is amazingly intertwined with the moral attitude: to be useful for those around, as well as to give something to those around you that only you and no one else can give. Man's necessity in the biosphere is determined by their ability to think, other qualities are less important. Man is a unique living substance of the biosphere, endowed with consciousness and performing a special cosmic function – creating the noosphere. The evolutionary process acquires a special geological significance due to the fact that it created a new geological force – the scientific thought of social humanity. Under the influence of scientific thought and human work, the biosphere is moving into a new state – the noosphere. "Scientific thought does not exist by itself..." – wrote V. Vernadskyi in 1926 – "...it is created by a living person, is its manifestation". Thus, according to the scientist, in the noospheric world, there are only conscious individuals who can express a scientific opinion and reveal scientific creativity – spiritual energy. They create weightless values – scientific thoughts, scientific discoveries, which later change the course and direction of the processes of the biosphere, the nature that surrounds us. Researcher calls the form of energy associated with human activity the energy of human culture or biochemical energy. V. Vernadskyi said that "...a thinking and working person is the measure in everything. This phrase

суспільство – людство, з метою підтримки організованої біосфери і навіть створення нових форм життя людства.

Як природодослідник, процес переходу до ноосфери В. Вернадський довів біологічно. Його вчення про біосферу – одне із видатних наукових відкриттів ХХ сторіччя. Центральним у цієї концепції є поняття живої речовини. Сукупність живих організмів, на думку В. Вернадського, являє собою нерозривність у просторі і часі моноліт життя, що відповідно до його уявлень нерозривно пов'язаний з космосом, і відчуває вплив різних форм космічної енергії. Серцевиною концепції є думка щодо функції організмів на Землі, яка дивовижно переплітається з моральною установкою: стати необхідним, дати дещо таке оточуючим, що можеш дати лише ти, і ніхто інший. Необхідність людини у біосфері зумовлена її здатністю мислити, менш важливі інші якості. Людина – унікальна жива речовина біосфери, наділена свідомістю і виконує особливу космічну функцію – створює ноосферу. Еволюційний процес отримує особливе геологічне значення завдяки тому, що він створив нову геологічну силу – наукову думку соціального людства. Під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан – у ноосферу. Наукова думка сама по собі не існує, – писав В. Вернадський у 1926 році – вона створюється живою особистістю, є її виявленням. У ноосферному світі реально існують лише свідомі особистості, які можуть висловити наукову думку та виявляють наукову творчість – духовну енергію. Ними створюються невагомні цінності – наукові думки, наукові відкриття, які у подальшому змінюють хід і рух процесів біосфери, природи, яка нас оточує. Форму енергії, пов'язану з життєдіяльністю людей учений називає енергією людської культури або біохімічною енергією. В. Вернадський говорив, що мислячи та працююча людина є міра у всьому. Цією фразою підкреслюється те, що людина має бути думаючою, рефлексуючою і одночасно мати здібність діяти. Розум, інтелект,

emphasizes that a person must be thinking, reflective and at the same time have the ability to act...". Reason, intelligence, logic form the force of the personality, accumulate the inner energy of the personality. The scientist emphasized that the spiritual power of society is created by the creative independent work of the individual, individuality in all areas of cultural life, science, philosophy, religion, art and social life. Therefore, education and upbringing should, first of all, be focused on the preparation of cultural creators, on the maximum detection of individual qualities and properties of a person.

Volodymyr Vernadskyi considers man as an active conscious creator in the cosmic projection. The similarity of worldview landmarks brought the scientist closer to A. Makarenko, who argued that if a person is placed in the right relationship with the collective, society and nature, then he/she can oppose fate and become the creator of his life and human culture. Moreover, A. Makarenko stimulated and affirmed individual creative potential in people, instilling a desire for knowledge and overcoming difficulties through a system of perspective lines, the main function of which is to increase the general "tone of life", the formation of a person's worldview, the development of his/her energy, abilities and feelings based on collective actions and general aspirations. The concepts of "biochemical energy" by V. Vernadskyi and "pedagogical energy" by A. Makarenko determine the active creative position of a person in the evolutionary process. V. Vernadskyi wrote that he had read A. Makarenko's book "Pedagogical Poem". In the life of V. Vernadskyi, there was a personal meeting with an outstanding teacher (January 8, 1938). The humanism and optimism of these scientists is manifested in respect for the human personality and faith in its development.

V. Vernadskyi created an attempt to combine natural science and humanitarian knowledge, defined thought as a peculiar form of energy. In this context, the noosphere can be considered as a sphere of material and energy

логіка формують силове поле особистості, накопичують внутрішню енергію особистості. Вчений підкреслював, що духовна сила суспільства створюється творчою самостійною працею особистості, індивідуальності у всіх галузях культурного життя, науці, філософії, релігії, мистецтві та суспільному житті. Тому, освіта і виховання повинні, перш за все, бути орієнтовані на підготовку творців культури, на максимально виявлення індивідуальних якостей і властивостей людини.

Володимир Вернадський розглядає людину як активного свідомого творця у космічній проєкції. Подібність світоглядних орієнтирів зближало вченого з А. Макаренком, який стверджував, що якщо людина поставлена у правильні взаємостосунки з колективом, суспільством і природою, то тоді вона здатна протидіяти долі і стати творцем свого життя та людської культури. А. Макаренко збуджував і стверджував у людях індивідуальний творчий потенціал, прищеплюючи бажання до знань та подолання труднощів через систему перспективних ліній, основна функція яких – підвищення загального "тону життя", формування світовідчуття людини, розвиток її енергії, здібностей і почуттів на основі колективних дій і загальних устремлінь. Поняття "біохімічна енергія" В. Вернадського і "педагогічна енергія" А. Макаренка визначають активну творчу позицію людини в еволюційному процесі. В. Вернадський писав, що прочитав чудову книжку А. Макаренка "Педагогічна поема". В житті В. Вернадського була особиста зустріч з видатним педагогом (08 січня 1938 р.). У повазі до людської особистості та вірі у її розвитку проявляється гуманізм та оптимізм цих вчених.

В. Вернадський створив спробу поєднати природознавчі і гуманітарні знання, визначив думку як своєрідну форму енергії. У цьому контексті можна розглядати ноосферу як сферу матеріально-енергетичної інформації. Концепція ноосфери сьогодні знаходиться у центрі уваги вчених різних

information. The concept of the noosphere today is in the center of attention of scientists of various specialties, in the organization of interaction between man and nature, the basis of the model of sustainable development of society. It is clear that in the era of noospheric development of society, we should be talking about noospheric education, which today finds more and more supporters in the pedagogical environment.

As a direction of pedagogical research, noospheric pedagogy began to be developed in the 1960s and 1970s by the efforts of scientists, philosophers, and teachers. Proponents of this philosophical and pedagogical trend focused their main efforts on substantiating the integral aspects of the new paradigm of education and upbringing, in particular, A. Ursul justifies the strategy of the transition to noospheric civilization by the need for a radical transformation of consciousness, as a result of which education must acquire two new functions: neo-humanistic (reduced to to the orientation of the educational process on the survival and continuous development of humanity), and ecological (preservation of the planet's biosphere). A. Burovskiy considers the formation of the consciousness of a person who lives on a global scale as a holistic perception of the world to be the priority of the educational system. He calls scientificity, feminology, environmentalism, humanism, all luminosity, creative self-determination of the individual as defining features of noospheric consciousness. It is based on the priority of universal values, forms of planetary thinking, perception of the diversity of cultures, understanding of man as an integral part of a single and interconnected world. The direction of the educational force towards the formation of a noospheric civilization is fixed in international documents. In the published reports of the "International Commission on Education for the 21st Century of UNESCO" (1993), which was announced by J. Velur, the main guideline for the construction of a new model of education is recognized as ensuring the survival of humanity, while education is considered

спеціальностей, в організації взаємодії між людиною і природою, основою моделі сталого розвитку суспільства. Зрозуміло, що в епоху ноосферного розвитку суспільства мова має йти про ноосферну освіту, яка сьогодні знаходить все більше прихильників у педагогічному середовищі.

Як напрям педагогічного пошуку, ноосферна педагогіка починає розроблятися у 60-70-х роках зусиллями вчених, філософів, педагогів. Прихильники цієї філософсько-педагогічної течії основні зусилля зосередили на обґрунтуванні цілісних аспектів нової парадигми освіти та виховання, зокрема, А. Урсул стратегією переходу до ноосферної цивілізації обґрунтовує потребою кардинальної трансформації свідомості, як наслідок – освіти, що має набути дві нові функції: неогуманістичну – зводиться до орієнтації освітнього процесу на виживання і безперервний розвиток людства, та екологічну, що привертає увагу до збереження біосфери планети. А. Буровський пріоритетним значенням освітньої системи вважає формування свідомості людини, яка живе в світових масштабах цілісного сприйняття світу. Визначальними ознаками ноосферної свідомості називає науковість, фемінологічність, екологічність, гуманістичність, все світність, творче самовизначення особистості. В їх основі лежить пріоритет загальнолюдських цінностей, форм планетарного мислення, сприйняття різноманітності культур, розуміння людини як невід'ємної частки єдиного та взаємопов'язаного світу. Спрямування освітньої сили на становлення ноосферної цивілізації закріплено у міжнародних документах. В опублікованих звітах "Міжнародної комісії з освіти для XXI століття ЮНЕСКО" (1993), яку оголосив Дж. Велюр головним орієнтиром конструювання нової моделі освіти визнано забезпечення виживання людства, при цьому освіта розглядається як механізм виходу з глобальної кризи, а також підкреслюється тісний зв'язок моделей освіти, виховання та цивілізації.

as a mechanism for getting out of the global crisis, and also emphasizes the close connection models of education, upbringing and civilization.

Today, the pedagogical environment has strengthened the understanding that the future is determined by the level of upbringing and education, moreover, the decisive factor will not be the amount of acquired knowledge, but the worldview of a person, his/her ability to adapt to changing conditions. Therefore, the content, methods, conditions, and technologies of education should be adequate to their purpose – the form of a new shape of human mentality, the specific feature of which will be the understanding of the moral unity of society, man, and the universe, embodied in the concept of the noosphere. For an educational institution, the following factors become more significant: the breadth of worldview training, the integrity of world perception, the full representation in the educational process of natural sciences, social sciences, humanities and technical sciences, reorientation to universal human, cosmoplanetary problems. Ensuring the conditions for personal development and creative self-determination of each individual requires high flexibility, differentiation, integration and variability of education, the presence of various forms and types of its organization, the formation of a wide cultural and intellectual space to meet educational needs. According to the conceptual changes in education, the essence of pedagogical activity is specified: the teacher acts as a philosopher, consultant and mentor of a global scale, the bearer of the value principles of the noospheric reality. In accordance with the new model of the educational process, which reaches the noospheric level, the nature of relations must change, both within educational systems and with society, with the world education system.

Conclusions and research perspectives. Thus, V. Vernadskyi developed the concept of education, in which he defined the purpose, content, functions and role of higher education in preserving the national identity of Ukraine, in building a noosphere society; substantiated the determining role of higher

На сьогодні у педагогічному середовищі зміцніло розуміння того, що майбутнє визначається рівнем виховання та освіти, до того ж вирішальним фактором буде не сума отриманих знань, а світогляд людини, її здатність адаптуватися до зміцнювальних умов. Отже, зміст, методи, умови, технології освіти повинні бути адекватні своєму призначенню – формі нової формації людської ментальності, специфічною рисою якої стане розуміння моральної єдності суспільства, людини і Всесвіту, втілене у концепції ноосфери. Для освітнього закладу більш значимим стають такі фактори: широта світоглядної підготовки, цілісність сприйняття світу, повноцінне представлення у навчальному процесі природознавчих, суспільних, гуманітарних та технічних наук, переорієнтація на загальнолюдські, космопланетарні проблеми. Забезпечення умов особистого розвитку, творчого самовизначення кожної особистості потребує високої гнучкості, диференціації, інтеграції та варіативності навчання, наявності різноманітних форм та типів його організації, утворення широкого культурного та інтелектуального простору для задоволення освітніх потреб. Згідно з концептуальними змінами освіти конкретизується сутність педагогічної діяльності: педагог виступає як філософ, консультант та наставник загальнопланетарного масштабу, носієм ціннісних засад ноосферної реальності. У відповідності до нової моделі освітнього процесу, що виходить на ноосферний рівень, має змінюватися характер взаємовідносин, як всередині освітніх систем, так із соціумом, з світовою системою освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, В. Вернадський розробив концепцію освіти, у якій визначив мету, зміст, функції і роль вищої освіти у збереженні національної ідентичності України, у побудові ноосферного суспільства; обґрунтував визначальну роль вищої освіти у формуванні

education in the formation of a scientific worldview, the development of science, scientific thought, which is the driving force that can transform the planet. Based on the analysis of biochemical processes, the scientist formulated a thesis about the transformation of man into the main geochemical force, which makes him responsible for the future existence of the planet. V. Vernadskyi was the first to understand the significance of the task that lies before humanity and implies organization of the intelligent society, establishing the harmony of the relationship between nature and society, the formation of humanity as a single whole. Also, the scientist heralded the age of the noosphere and the creation of the doctrine of the noosphere can be considered a turning point in the formation of a new worldview, worldview, and modern humanism.

Pedagogical activity of V. Vernadskyi is of particular interest in modern conditions due to the inevitable significance of his leading ideas, creative experience and colossal power of predicting the main trends in the development of education, which provides an opportunity for further research into the fundamental ideas of the brilliant Ukrainian scientist. His innovative understanding of the role of education as the main factor in building the future noospheric civilization became a phenomenon of world culture and a matter of national pride.

наукового світогляду, розвитку науки, наукової думки, яка є рушійною силою у перетворенні планети. На основі аналізу біохімічних процесів учений сформулював тезу про перетворення людини на основну геохімічну силу, що робить її відповідальною за подальше існування планети. В. Вернадський перший зрозумів значущість та грандіозність завдання, що постало перед людством, – розумна організація суспільства, гармонія взаємовідносин природи і суспільства, становлення людства як єдиного цілого. Він провів епоху ноосфери. Створення вчення про ноосферу можна вважати переломним етапом у формуванні нового світосприймання, світорозуміння та сучасного гуманізму.

Педагогічна діяльність В. Вернадського викликає особливий інтерес у сучасних умовах з огляду на неминущу значущість його провідних ідей, творчого досвіду і колосальну силу передбачення основних тенденцій розвитку освіти, що дає можливість для подальших досліджень фундаментальних ідей геніального українського вченого. Явищем світової культури і предметом національної гордості стало новаторське осмислення ним ролі освіти як головного чинника побудови прийдешньої ноосферної цивілізації.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vernadskyi, V.I. (1994). *Dnevnyky [Diaries], 1917-1921*. Kyev: Naukova dumka, 271 [in russian].
2. Danylenko, V. (2019). *Volodymyr Vernadskyi: Zhyttia v politytsi y polityka v zhytti [Volodymyr Vernadskyi: Life in politics and politics in life]*. Kyiv: Parlamenske vydavnytsvo, 512 [in Ukrainian].
3. Korniiichuk, V.P., & Khomiak, K.D. (2011). *Volodymyr Vernadskyi i O. Bohomolets – orhanizatory nauky v Ukraini [Volodymyr Vernadskyi and O. Bogomolets are organizers of science in Ukraine]*. Kyiv, 96 [in Ukrainian].
4. Kuts, A.V. (2007). Humanitaryzatsiia navchalnoho protsesu vyshchoi shkoly ta "noosferna" pedahohika V.I. Vernadskoho [Humanization of the educational process of the higher school and "noospheric" pedagogy of V.I. Vernadskyi]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii Pedahohichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical sciences series*, № 115, 23-29 [in Ukrainian].
5. Mashkina, S.V. (2001). Pedahohichna diialnist V.I. Vernadskoho u vyshchikh zakladakh osvity (k. XIX – p. XX st.) [Pedagogical activity of V.I. Vernadskyi in higher educational institutions (end of XIXth c. – beginning of XXth c.)]. *Extended abstract of*

candidate's thesis. Kharkiv: Kharkivskiy derzh. ped. un-t. im. H. Skovorody, 20 [in Ukrainian].

6. *Personalii v istorii natsionalnoi pedahohiky. 22 vydatnykh ukrainskykh pedahohy: Pidruchnyk [Personalities in the history of national pedagogy. 22 outstanding Ukrainian teachers: Textbook] (2004). [A.M. Boiko, V.D. Bordinova ta in.; pid zah. red. A.M. Boiko]. Kyiv: "Profesional", 576 s. [in Ukrainian].*

7. Sytnyk, K.M. (1984). *V.I. Vernadskyi. Zhyttia ta diialnist na Ukraini [Tekst] [V.I. Vernadskyi. Life and activities in Ukraine [Text]]. Kyiv: Nauk. dumka, 234 [in Ukrainian].*

Received: May 19, 2023
Accepted: June 08, 2023

UDC 37.04:37.091.2

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.52-63

RESEARCH OF THE CATEGORY "UPBRINGING" BY MEANS OF SCIENTIFIC ANALYSIS

O. V. Voznyuk*, O. A. Dubaseyuk**

The category "upbringing" is studied by means of content analysis and linguistic analysis. The relevance of the article stems from a certain underestimation of personality upbringing and scientific knowledge in the organization of the upbringing process in the educational systems of Ukraine and foreign countries, from deep qualitative changes occurring in modern youth environment, as well as from the fact that there is a different understanding of the mentioned phenomenon both in the context of pedagogical theory and in the field of sociolinguistic studies, which reveal multifarious content of the category "upbringing" in different languages, which affects its content. The article provides the correlation of the features of the concept "upbringing" obtained through linguistic analysis and content analysis.

On the basis of the conducted research, upbringing as a category used in the context of Ukrainian-language scientific and pedagogical literature is identified as a process of conscious development of an independent personality, which is carried out under the influence of a teacher-educator in the process of joint reciprocal activity of all participants in the educational process, aimed at mastering the methods of their moral self-development and the experience of social relations. At the same time, the process of upbringing involves the actualization of hidden potential resources of the child's psyche under the socializing influence of society, as well as family and school as social institutions. Under such conditions, upbringing has revealed a social, purposeful, formative, conscious character, its result is the psychic development of the personality as an organized, multifactorial social and personality educational process aimed at forming a person's ability for self-development, self-education, and self-determination.

At large, the process of upbringing is understood as a socio-historical phenomenon and the process of transmitting the accumulated experience of humanity from generation to generation; as a process that leads to certain changes in the personality sphere, as a mediated mutual influence of all participants in the educational process, being in unity with the process of interaction of various objective and subjective factors of personality formation; as a developmental activity; as management and control of personality development.

---

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
alexvoz@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4458-2386

** Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
dubasenyuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9447-4527

Keywords: *personality upbringing; content analysis; linguistic analysis; modernization of the education system; self-development; self-education; self-determination.*

ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ "ВИХОВАННЯ" ЗАСОБАМИ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк

Категорія "виховання" досліджується за допомогою методів контент-аналізу та лінгвістичному аналізу. Актуальність статті впливає з певної недооцінки ролі виховання особистості та наукового знання в організації виховного процесу в освітніх системах України та зарубіжних країн, з глибоких якісних змін, що відбуваються в сучасному молодіжному середовищі, а також з факту, що існує різне розуміння зазначеного феномену як у контексті педагогічної теорії, так і у сфері соціолінгвістичних досліджень, які фіксують багатоманітний зміст категорії "виховання" у різних мовах, що позначається на її змістовому наповненні. У статті проводиться кореляція ознак категорії "виховання", отриманих завдяки лінгвістичному аналізу та контент-аналізу.

На основі проведеного дослідження виховання як категорія, що використовується у контексті україномовної науково-педагогічної літератури, – це процес свідомого розвитку самостійної особистості, що здійснюється під впливом педагога-вихователя у процесі спільної реципроктивної діяльності всіх учасників освітнього процесу, спрямованої на оволодіння ними способами морального саморозвитку і досвідом суспільних відносин. При цьому процес виховання передбачає розвиток в дитині прихованих потенційних ресурсів її психіки під соціалізуючим впливом суспільства та родини і школи як суспільних інститутів. За таких умов, виховання виявляє соціальний, цілеспрямований, формувальний, свідомий характер, його результатом є психічний розвиток особистості як організований, багатofакторний соціально-особистісний освітній процес, спрямований на формування в людини здатності до саморозвитку, самовиховання, самовизначення.

Відтак, процес виховання розуміється як соціально-історичне явище та процес трансляції накопиченого досвіду людства від покоління до покоління; як процес, що веде до певних змін в особистісній сфері, як опосередкований взаємовплив усіх учасників освітнього процесу, що виступає у єдності з процесом взаємодії різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників формування особистості; як розвивальна діяльність; як управління і керівництво розвитком особистості.

Ключові слова: *виховання особистості; контент-аналіз; лінгвістичний аналіз; модернізація системи освіти; саморозвиток, самовиховання, самовизначення.*

Introduction of the issue. Nowadays, the modernization of the education system is becoming especially acute; this process is reflected in the contradiction between the modern requirements in the field of upbringing of the young generation and its insufficient preparation for life in new conditions and the insufficient readiness of teachers to work in this field. Complex socio-political processes taking place in society affected, first of all, the youth, their views, attitudes, relationships, beliefs. Underestimation of the role of personality upbringing and scientific knowledge in the organization of the upbringing process has led to serious shortcomings in the education of young people [6: 21].

Постановка проблеми. Нині модернізації системи освіти набуває особливої гостроти і відображається у суперечності між сучасними вимогами у сфері виховання молодого покоління та його недостатньою підготовленістю до життя у нових умовах, недостатньою готовністю педагогів до роботи в цій сфері. Складні соціально-політичні процеси що відбуваються в суспільстві позначилися, перш за все, на молоді, її поглядах, установах, відносинах, переконаннях. Недооцінка ролі виховання особистості та наукового знання в організації виховного процесу привела до серйозних недоліків у вихованні молоді [6: 21].

На державному рівні важливість цієї

At the state level, the importance of this problem is evidenced in a number of laws, the most important of the latter concerns the "New Ukrainian School" concept, which implements the process of reforming the educational sphere of Ukraine for the period until 2029.

Current state of the issue. A number of studies conducted in recent years testify to profound qualitative changes taking place in the youth environment. Among them, special attention is paid to the problems of the philosophy of upbringing the children and the youth based on the ideas of people-centrism (I.D. Bekh, I.A. Zyazyun, V.G. Kremen, D.V. Chernilevsky and others). At the same time, the upbringing process in modern educational institutions of Ukraine is characterized by a focus on the formation of a comprehensively developed personality, on its individual development; on strengthening the Ukrainian national component in upbringing work; on in-depth study of the national history and culture of Ukraine (O.E. Antonova, O.S. Berezyuk, V.G. Kuz, Yu.D. Rudenko, S.O. Serhiychuk and others); on liberalization of public opinion among the student youth, on democratization of school management [1-4; 7; 9; 10: 221; 14].

The category of student youth is of a great scientific interest for the researchers, since it reflects a special social phenomenon determined by the social situation of young people's development. It is during these years that their worldview is formed, there is a growth of young people's cognitive interest in the most general principles of the universe, the laws of nature and human existence. At the same time, life plans, professional interests and self-determination of student youth are considered by the educationalists. Regardless of the desire for independence expressed by young people, the youth need help of the older generation, the transfer of acquired new knowledge and the transmission of life experience to the young people through the processes of upbringing, teaching, socialization, and the educational process, in general.

проблеми засвідчено у низці законів, найбільш важливий з останніх стосується Концепції "Нова українська школа", яка реалізує процес реформування освітньої сфери України на період до 2029 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про глибокі якісні зміни, що мають місце у молодіжному середовищі, свідчить низка досліджень, проведені останніми роками. Серед них особливої уваги набувають проблеми філософії виховання дітей та молоді на основі ідей людиноцентризму (І.Д. Бех, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, Д.В. Чернілевський та ін.). Водночас виховний процес у сучасних освітніх закладах України характеризується спрямованістю на формування всебічно розвиненої особистості, на її індивідуальний розвиток; посилення українського національного компоненту у виховній роботі; поглиблення вивчення національної історії, культури України (О.Є. Антонова, О.С. Березюк, В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук та ін.); лібералізацію громадської думки учнівської молоді, демократизацію управління школами [1-4; 7; 9; 10: 221; 14].

Категорія учнівської молоді являє для дослідників великий науковий інтерес, оскільки відображає особливий суспільний феномен, обумовлений соціальною ситуацією розвитку молодих людей. Саме у ці роки формується їх світогляд, відбувається зростання пізнавального інтересу до найбільш загальних принципів всесвіту, законів природи і людського буття. Одночасно освітянами осмислюються життєві плани, професійні інтереси самовизначення учнівської молоді. Не зважаючи на виражене у молодих людей прагнення до самостійності, юнацтво потребує допомоги старшого покоління, передачі їй набутих нових знань і трансляцію життєвого досвіду через процеси виховання, навчання, соціалізації та освітнього процесу, загалом.

Якщо розташувати ці процеси як генетично послідовні етапи розвитку дитини, то можна побачити, що виховання як соціалізаційний процес,

If we arrange these processes as genetically consecutive stages of child's development, then we can see that upbringing as a socialization process, which is ensured by the participation of the family (family education) and preschool education institutions (preschool education), becomes a certain springboard for child's further ascent to personality as the goal of this development (I.D. Beh [3]) by means of educational activity and professionalization provided by various types of secondary and higher education institutions.

At the same time, the category of "upbringing" in a certain way appears to be a contradictory one in terms of its content. This is evidenced by the different understanding of the mentioned phenomenon both in the context of pedagogical theory and in the field of sociolinguistic studies, revealing the multifaceted meaning of the category "upbringing" in different languages, which affects its content. Therefore, it is very important to find out the logical-semantic content of the category "upbringing" by means of objective scientific analysis.

Aim of research. The purpose of the study is to analyse the category of "upbringing" using analytical-synthetic research tools.

Research methods: theoretical analysis, including linguistic analysis, synthesis, comparison, content analysis, which allows, on the one hand, to reveal the hidden content parameters of the studied phenomenon, and on the other hand, to reproduce with their help an integral picture of this process. At the same time, linguistic analysis, which is first used in the context of the study of the phenomenon of upbringing, should deepen our understanding of the upbringing process.

Results and discussion. One of the important methods of studying the phenomenon of upbringing is the linguistic method, which involves the analysis of the mentioned phenomenon as a linguistic entity, as a word characterized by a certain structure and semantic content, which can vary in different languages.

який забезпечується участю родини (родинне виховання) та закладів дошкільної освіти (дошкільне виховання), постає певним трампліном подальшого сходження дитини до особистості як мети цього розвитку (І.Д. Бех [3]) засобами навчальної діяльності та професіоналізацією, що забезпечуються різними типами закладів середньої та вищої освіти.

При цьому категорія "виховання" певним чином постає суперечливою щодо її змісту. Про це свідчить різне розуміння зазначеного феномену як у контексті педагогічної теорії, так і у сфері соціолінгвістичних досліджень, які фіксують багатоманітний зміст категорії "виховання" у різних мовах, що позначається на її змістовому наповненні. Відтак, вельми актуальним є з'ясування логіко-семантичного змісту категорії "виховання" засобами об'єктивного наукового аналізу.

Мета дослідження: проаналізувати категорію "виховання" методами аналітико-синтетичного дослідницького інструментарію.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, у тому числі лінгвістичний аналіз, синтез, порівняння, контент-аналіз, який дозволяє з одного боку виявити приховані змістові параметри досліджуваного явища, а з іншого боку, відтворити за їх допомогою інтегральну картину цього процесу. При цьому лінгвістичний аналіз, який уперше використовується у контексті вивчення феномену виховання, має поглибити наше розуміння виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих методів дослідження феномену виховання є лінгвістичний метод, який передбачає аналіз зазначеного феномену як лінгвістичної сутності, слова, що характеризується певною структурою та смисловим змістом, які можуть варіюватися у різних мовах.

Щодо різного змісту категорії/слова "виховання" у різних мовах, то смислова мотивація слова "виховання" в українській мові пов'язана з процесом "витагування" догори, зовні (префікс "ви") того, що "ховається", "приховано" в

Regarding the different content of the category/word "upbringing" in different languages, the semantic motivation of the word "upbringing" ("виховання") in the Ukrainian language relates to the process of "pulling upwards" (prefix "ви") something that "is hiding", that is "being hidden" in a child – that is, that is contained in the child in a hidden, virtual-potential form as certain genetic endowments, giftedness capacities.

In the English language this notion is realized through the word "upbringing" (as well as education, nurture, breeding, moulding, raising, etc.), which can also be interpreted as "lifting up". However, in scientific English-language literature, the term "upbringing" is almost never used, in this case the word is translated as "education" being the word that derives from the Latin language and denotes the movement under the influence of a certain guidance being "conducting", "leading", "directing" one. In the Albanian language, in a similar way, upbringing is denoted as "edukimin". The same situation is observed in the Portuguese ("educação"), Spanish ("educación"), Italian ("educazione") languages, which are associated with the Latin source language ("educatio").

In the Lithuanian language, upbringing is denoted as "auklėjimas", which can be interpreted as "filling", that corresponds to the English word "moulding", which in English is sometimes used to denote the process of formation, "moulding" of a child, i.e. its upbringing under the moulding influence

Sometimes in English-language literature published in Poland and Ukraine, in some cases the word "виховання" appears as "upbringing", but there is a tendency to use the word "education" in this case (compare with the Polonized Ukrainian word "едукація", which is related to the word "освіта" in Polish – "edukacja").

In the Polish language, "upbringing" is "wychowanie", which brings the logical-semantic meaning of this word closer to the corresponding word used in the Ukrainian language. A similar trend can be observed in the Slovak ("výchovou")

дитині – тобто того, що міститься в ній у прихованому, віртуально-потенційному вигляді у якості певних генетичних задатків, обдарувань.

В англійській мові виховання може розумітися як "upbringing" (також як education, nurture, breeding, moulding, raising та ін.), що можна тлумачити і як "підняття угору". Однак в науковій англомовній літературі термін "upbringing" майже не використовується, у цьому випадку слово "виховання" перекладається як "education" – словом, що походить з латинської мови та позначає рух під впливом певного керівництва – "ведення", "приведення", "спрямування". В албанській мові подібним же чином виховання позначається як "edukimin". Таку ж ситуацію спостерігаємо у португальській ("educação"), іспанській ("educación"), італійській ("educazione") мовах, які асоціюються з латинською мовою-джерелом ("educatio").

У литовській мові виховання позначається як "auklėjimas", що можна трактувати як "залівка", що відповідає англійському слову "moulding", яке в англійській мові іноді використовується для позначення процесу формування, "ліплення" дитини, тобто її виховання під формодійовим впливом.

Іноді в англомовній літературі, виданій в Польщі та Україні, в окремих випадках слово "виховання" зустрічається як "upbringing", але спостерігається тенденція щодо вживання слова "education" (порівняйте з полонізованим українським словом "едукація", яка співвідноситься зі словом "освіта" польською – "edukacja").

У польській мові "виховання" – це "wychowanie", що наближає логіко-семантичний зміст цього слова до відповідного слова, яке вживається в українській мові. Подібну ж тенденцію простежуємо у словацькій ("výchovou"), чеській ("výchova") мовах.

У румунській мові "creșterea" – виховання – позначає зростання, що відбувається під певним впливом або як спонтанний процес. У сербській мові ми маємо "vasпитања", що виявляє дещо інший логіко-семантичний зміст,

and Czech ("výchova") languages.

In the Romanian language, "creșterea" (upbringing) means the growth that occurs under a certain influence or as a spontaneous process. In the Serbian language, we have "васпитања", which reveals a slightly different logical-semantic meaning related to the process of nourishment/nutrition. Here, in contrast to the Ukrainian language (where the emphasis is laid on bringing out something that is hidden – "sacred", "basal", "secret", "deep"), the emphasis is laid on the process of child's development under the influence of nutrition, including not only material (food), but also informative nutrition. A similar picture can be observed in the Bulgarian ("възпитание"), Bosnian ("vaspitanje"), and Russian languages.

In the German language, "upbringing" is understood as "Erziehung", when "ziehe" (the stem of the word "Erziehung") means "to pull", which puts the logical-semantic meaning of this word closer to that one found in some Indo-European languages – for example, in the Danish ("opdragelse"), Swedish ("uppföstran"), Dutch ("opvoeding"), Norwegian ("oppdragelse") languages.

The word "tarbiya" ("upbringing") in the Arabic language is taken from the verb "rababa". The noun from it is "ar-rabbu", which is used in the Arabic language with the meaning outlined by such words as "king", "lord", "corrector". In general, "tarbiya" is used in the sense of "correction", it is the process of development and education of a healthy Muslim, complete in the context of health, mind, beliefs, leadership, and innovation. Here upbringing is similar to the work of a peasant, who removes thorns and extracts weeds to grow a useful plant. In this case upbringing can be understood as cultivation, guidance, correction, nourishment, nutrition.

In the same way, the term "upbringing" can be interpreted in the Kazakh ("тәрбие"), Tajik ("тарбия"), Tatar ("тарбия"), Turkmen ("terbiýe"), Turkish ("yetiştirme") and some other related languages.

In the Sanskrit language, upbringing

пов'язаний із процесом живлення/харчування. Тут, на відміну від української мови (де наголошується на виведенні зовні дещо прихованого – "сакрального", "базального", "таємного", "глибинного"), наголос робиться на процесі розвитку дитини під впливом живлення, у тому числі живлення не тільки матеріального (харчування), але й інформаційного. Подібну ж картину спостерігаємо у болгарській ("възпитание"), боснійській ("vaspitanje"), російській мовах.

У німецькій мові "виховання" розуміється як "Erziehung", коли "ziehe" (основа слова "Erziehung") – це "тягнути", що наближає логіко-семантичний зміст цього слова до такого, яке виявляється у деяких індоєвропейських мовах, наприклад у датській ("opdragelse"), шведській ("uppföstran"), нідерландській ("opvoeding"), норвезькій ("oppdragelse") мовах.

Слово "тарбія" ("виховання") в арабській мові взято від дієслова "рабаба". Іменник від нього – "ар-раббу", яке застосовується в арабській мові зі змістом, який окреслюється такими словами, як "король", "пан, якому підкоряються", "виправник". Загалом, "тарбія" застосовується у значенні "виправлення", це процес розвитку та освіти здорового мусульманина, повноцінного у контексті здоров'я, розуму, переконань, керівництва та новаторства. Тут виховання подібне до роботи селянина, який видаляє колючки і висмикує зілля, щоб виростити корисну рослину. У цьому випадку виховання можна розуміти як культивуацію, керівництво, корекцію, живлення, харчування.

Подібним же чином можна трактувати термін "виховання" у казахській ("тәрбие"), таджицькій ("тарбия"), татарській ("тәрбия"), туркменській ("terbiýe"), турецькій ("yetiştirme") та деяких інших споріднених мовах.

У санскритській мові виховання (□□□□□□) можна трактувати у багатоманітному контексті: це виконання, розрядка, виведення, харчування, допомога,

(पालनम्) can be interpreted in a multifaceted context: it is fulfilment, discharge, withdrawal, nourishment, help, patronage, culture, compliance, management... In Hindi (पोषणम्-पोषणम्) we generally have the same interpretations, but here such meanings as "cradle", "mother" are added.

In Chinese, upbringing (教養) can be interpreted as nutrition, training, education, culture, correction.

Thus, we have analysed the interpretation of the word "upbringing" in more than 30 languages. It can be seen that the semantic content and semantic motivation of the word "upbringing" as a whole depend both on the linguistic peculiarities of the languages and on their kinship, when, for example, in the Ukrainian, Polish, Slovak, and Czech languages being cognate ones, this word is characterized by a similar semantic content, that is, in these languages, the phenomenon of logical-semantic congruence with regard to the concept of "upbringing" is revealed. At the same time, here we observe a minimal number of synonymous words covering the meaning of the Ukrainian word "upbringing".

Conversely, when we compare the semantic content of the word "upbringing" in the Ukrainian language with similar words in other, being not cognate, languages, so we have a number of synonymous words denoting the mentioned concept, since the picture of the world related to the functioning of the Ukrainian language and the picture of the world associated with the functioning of other languages – unrelated to Ukrainian – are somewhat different, not completely identical, which affects the logical-semantic originality of the word "upbringing" in these languages. This fact can be explained by the hypothesis of linguistic relativity as a concept developed in the 1930s by E. Sapir and B. Whorf, according to whom the structure of the language determines the picture of the world, thinking and the way of cognizing the world by native speakers [13].

In general, the logical-semantic meaning of the word "upbringing" in the

патронаж, культура, відповідність, ведення... У хінді (पोषणम्-पोषणम्) у цілому маємо такі ж трактування, але тут додаються такі значення, як "колиска", "матір".

У китайській мові виховання (教養) може трактуватися, як харчування, тренування, освіта, культура, корекція.

Таким чином, ми розглянули трактування слова "виховання" у більш ніж 30 мовах. Можна побачити, що семантичний зміст та семантична мотивація слова "виховання" у цілому залежать як від лінгвістичної своєрідності мов, так і від їх спорідненості, коли, наприклад, в українській, польській, словацькій, чеській мовах як споріднених, це слово характеризується подібним семантичним змістом, тобто у цих мовах виявляється феномен логіко-семантичної конгруентності щодо поняття "виховання". При цьому, тут спостерігаємо мінімальну кількість синонімічних слів, що охоплюють зміст українського слова "виховання".

І навпаки, коли ми порівнюємо семантичний зміст слова "виховання" в українській мові з подібними словами в інших, неспоріднених мовах, то тут маємо низку синонімічних слів, пов'язаних із зазначеним поняттям, оскільки картина світу, пов'язана з функціонуванням української мови, та картина світу, пов'язана з функціонуванням інших – неспоріднених українській – мов дещо відрізняються (не повністю збігаються), що позначається на логіко-семантичній своєрідності слова "виховання" в цих мовах. Цей факт можна пояснити гіпотезою лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа як концепції, розробленої в 1930-х роках ХХ століття, за якою структура мови визначає картину світу, мислення і спосіб пізнання реальності носіями мови.

Загалом, логіко-семантичний зміст слова "виховання" в українській мові пов'язаний із цілеспрямованим процесом виведення зовні, тобто актуалізації, прихованих (потенційних, генетично закладених) психофізіологічних ресурсів особистості, що відбувається під впливом певних

Ukrainian language is related to the purposeful process of externalization, i.e. actualization, of the hidden (potential, genetically embedded) psychophysiological resources of the personality, taking place under the influence of certain socio-pedagogical tools.

In other languages, the logical-semantic content of the phenomenon of upbringing is reflected in such words as nutrition, extraction, correction, management, growth (self-realization), direction, conduct, cultivation, training (preparation), help, discharge (realization), cultural creativity.

As for clarifying the meaning of the category "upbringing" thanks to an objective scientific analysis, it is appropriate to use the content analysis method, which, in our opinion, is one of the most adequate and effective methods concerning the mentioned research context, since this method contributes to a deeper understanding of the specified phenomenon by different native speakers, which is achieved on the basis of a certain socio-pedagogical theory and practice. Under such conditions, the opinion of each scientist (being a native speaker) as an experienced and authoritative researcher becomes important for us.

Content analysis is an effective method of quantitative and qualitative research of the content of certain materials, in particular the content of official and personal documents, materials of mass and interpersonal communication, pedagogical and other literature. The essence of the method consists in the systematic and reliable fixation of certain language units of the studied content, as well as in the quantification of the data obtained. Content analysis has become widely used in our country and abroad [8; 11; 12].

Content analysis involves a step-by-step procedure for researching a certain category (concept, pedagogical phenomenon, etc.) in the system of psychological and pedagogical sciences. Using the content analysis procedure regarding the category "upbringing" [5: 200-221] allows us to reach such conclusions.

1. Upbringing is a socio-historical, civilizational phenomenon that transmits

соціально-педагогічних інструментів.

В інших мовах логіко-семантичне наповнення феномену виховання відображається у таких словах, як живлення, витягування, корекція, керування, зростання (самоздійснення), спрямування, проведення, вирощування, тренування (підготовка), допомога, розрядка (реалізація), культуротвірність.

Щодо з'ясування значення категорії "виховання" завдяки об'єктивному науковому аналізу, то тут доречним є застосування методу контент-аналіз, який, на нашу думку, є найбільш адекватним та ефективним щодо зазначеного дослідницького контексту, оскільки цей метод сприяє більш глибокому розумінню зазначеного феномену різними носіями мови, яке досягається на основі певної соціально-педагогічної теорії і практики. За таких умов для нас важливим постає думка кожного науковця як досвідченого й авторитетного дослідника.

Контент-аналіз – це достатньо ефективний метод кількісного та якісного дослідження змісту певних матеріалів, зокрема змісту офіційних і особистих документів, матеріалів масової та міжособистісної комунікації, педагогічної та іншої літератури. Сутність методу полягає у систематичній і надійній фіксації певних одиниць змісту, що вивчається, а також у квантифікації даних, що отримуються. Контент-аналіз набув широкого застосування в нашій країні, так і за кордоном [8; 11; 12].

Контент-аналіз передбачає поетапну процедуру дослідження визначеної категорії (поняття, педагогічного явища) у системі психолого-педагогічних наук. Використання процедури контент-аналізу стосовно категорії "виховання" [5: 200-221] дозволяє дійти таких висновків.

1. Виховання – соціально-історичне, цивілізаційне явище, яке транслює соціальний досвід, духовну культуру, патріотичні переконання та забезпечує їх засвоєння людиною з метою формування її особистості. Ця ознака відзначена більшістю авторів

social experience, spiritual culture, patriotic beliefs and ensures their assimilation by a person for the purpose of forming his/her personality. This feature has been noted by the majority of the authors of the conducted content analysis (86.7%).

2. Upbringing is a procedural and activity category that reflects the formation and development of the personality of children and school youth and realizes the spiritual enrichment of a person, the formation of his/her consciousness (63.3%).

3. Upbringing is a socio-pedagogical mutual holistic-systemic influence and self-influence that takes place among the participants in the educational/upbringing process for the purpose of personality development (50%).

4. Upbringing is a kind of (socializing, subject-subject, subject-object, partner-collaborative, purposeful, dialectical) interaction of the participants in the educational/upbringing process (40%).

5. Upbringing is a kind of (purposeful, multifaceted, mutual, collective, self-directed, continuous) activity (33.3%).

It is important to reveal the correlation of the features of the category "upbringing" obtained through content analysis and linguistic analysis.

проведеного контент-аналізу (86,7%).

2. Виховання – це процесуально-діяльнісна категорія, що відображає формування і розвиток особистості дітей та учнівської молоді та реалізує духовне збагачення людини, формування її свідомості (63,3%).

3. Виховання – це соціально-педагогічний взаємний цілісно-системний вплив та самовплив, що відбувається у середовищі учасників освітнього/виховного процесу з метою розвитку особистості (50%).

4. Виховання – це своєрідна (соціалізуюча, суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-об'єктна, партнерсько-співробітницька, цілеспрямована, діалектична) взаємодія учасників освітнього/виховного процесу (40%).

5. Виховання – це своєрідна (цілеспрямована, багатоманітна, обопільна, колективна, самокерована, неперервна) діяльність (33,3%).

Важливим є виявлення кореляції ознак категорії "виховання", отриманих завдяки контент-аналізу та лінгвістичному аналізу.

Table 1

Correlation of features of the category "upbringing" obtained by means of content analysis and linguistic analysis

Signs of the upbringing obtained by content analysis	Signs of the upbringing obtained by linguistic analysis
Upbringing as a socio-historical, civilizational phenomenon that transmits social experience, spiritual culture, patriotic beliefs and ensures their assimilation by a person for the purpose of forming his/her personality.	Management/conduct/direction Cultivation/assistance Cultural creativity
Upbringing as a procedural and activity category that reflects the formation and development of the personality of children and school youth and realizes the spiritual enrichment of a person, the formation of his/her consciousness.	Actualization (extraction) of the child's hidden (potential, genetically embedded) psychophysiological resources Correction/reforming
Upbringing as a socio-pedagogical mutual holistic-systemic influence and self-influence that takes place in the environment of the participants in the educational/ upbringing process for the purpose of personality	Growth (self-actualization) Management/conduct/direction Training (preparation)

development.	
Upbringing as a peculiar (socializing, subject-subject, subject-object, partner-collaborative, purposeful, dialectical) interaction of participants in the educational/ upbringing process.	Correction/reforming Training (preparation) Actualization (extraction) of the child's hidden (potential, genetically embedded) psychophysiological resources. Growth (self-actualization)
Upbringing as a kind of (purposeful, multifaceted, mutual, collective, self-directed, continuous) activity.	Discharge (implementation) Nourishment / nutrition

Therefore, there is a certain correlation between the characteristics of the category "upbringing" obtained by use of the two methods. This indicates that the scientific content of the concept of "upbringing" as a whole coincides with the linguistic content of this concept. However, a complete picture regarding the category "upbringing" is obtained precisely thanks to the combination of the resources of the two used research methods if they complement each other and clarify the considered features, when scientific language (content analysis) and natural language (linguistic analysis) are found to complement and enrich each other.

Conclusions and research perspectives. In the context of using the method of content analysis, the concept of "upbringing" is understood as a socio-historical process of transmitting a certain experience of human civilization, which provides purposeful changes in the personality sphere of the participants in the educational and upbringing process. Under such conditions, upbringing as a developmental activity can be interpreted as the management and mediated mutual influence of these participants in the context of the dialectical unity of various objective and subjective factors of personality formation.

The conducted categorical content analysis and linguistic analysis of the concept "upbringing" has made it possible to formulate it in the following form: upbringing as a category used in the context of Ukrainian-language scientific and pedagogical literature is a process of conscious development of an independent personality, which is carried out under the influence of a *teacher-educator in the*

Відтак, існує певна кореляція між ознаками категорії «виховання», отриманими за допомогою двох методів. Це свідчить про те, що науковий зміст поняття "виховання" у цілому збігається з мовним змістом цього поняття. Однак цілісна картина щодо категорії "виховання" отримується саме завдяки поєднанню ресурсів двох використаних дослідницьких методів за умови взаємного доповнення та уточнення розглянутих ознак, коли наукова мова (контент-аналіз) та природна мова (лінгвістичний аналіз) виявляються такими, що доповнюють та збагачують одна одну.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. У контексті використання методу контент-аналізу поняття "виховання" розуміється як соціально-історичний процес трансляції певного досвіду людської цивілізації, який забезпечує цілеспрямовані зміни в особистісній сфері учасників освітнього-виховного процесу. За таких умов виховання як розвивальна діяльність може трактуватися як керування та опосередкований взаємовплив цих учасників у контексті діалектичної єдності різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників формування особистості.

Проведений категоріальний контент-аналіз та лінгвістичний аналіз поняття «виховання» дає можливість сформулювати його у такому вигляді: виховання як категорія, що використовується у контексті україномовної науково-педагогічної літератури, – це процес свідомого розвитку самостійної особистості, що

process of joint reciprocal activity of all participants in the educational process, aimed at mastering the methods of their moral self-development and the experience of social relations.

At the same time, the process of upbringing involves the actualization of hidden potential resources of child's psyche through the socialization influence of society, as well as family and school as social institutions. Under such conditions, upbringing has a social, purposeful, formative, conscious character, its result is the mental development of the personality as an organized, multifactorial social and personality educational process aimed at forming a person's ability to self-development, self-education, self-realization.

Prospective areas of further research can be the study of other categories of pedagogy (such as "education", "development", "pupil", etc.) in the context of two complementary methods – the linguistic analysis and content analysis. This will allow further updating the scientific knowledge regarding domestic and foreign educational systems; to carry out the necessary modernization of the forms, methods, technologies of the teacher's upbringing activity, educational and methodological support of the upbringing process in secondary and higher education institutions, taking into account European integration processes; to develop a system of training a new generation of teachers for educational activities in modern conditions.

здійснюється під впливом педагога-вихователя у процесі спільної реципрокної діяльності, спрямованої на оволодіння вихованцями засобами морального саморозвитку і досвідом суспільних відносин. При цьому процес виховання передбачає актуалізацію в дитині прихованих потенційних ресурсів її психіки шляхом соціалізаційного впливу суспільства, а також родини і школи як суспільних інститутів. За таких умов, виховання має соціальний, цілеспрямований, формувальний, свідомий характер, його результатом є психічний розвиток особистості як організований, багатofакторний соціально-особистісний освітній процес, спрямований на формування в людини здатності до саморозвитку, самовиховання, самореалізації.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути вивчення інших категорій педагогіки (таких, як "освіта", "розвиток", "учень" та ін.) у контексті двох комплементарних методів – лінгвістичного аналізу та контент-аналізу. Це дозволить реалізувати подальше оновлення наукових знань щодо вітчизняних та зарубіжних виховних систем; здійснити необхідну модернізацію форм, методів, технологій виховної діяльності педагога, навчально-методичного забезпечення виховного процесу у закладах середньої та вищої освіти з урахуванням євроінтеграційних процесів; розробити систему підготовки нової генерації педагогів до виховної діяльності в сучасних умовах

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Antonova, O.Ye. (2007). *Teoretychni ta metodychni zasady navchannia pedahohichno obdarovanykh studentiv [Theoretical and methodical principles of teaching pedagogically gifted students]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 472 [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D., Vozniuk, O.V., & Levkivskyi, M.V. (2001). *Deiaki aspekty novoi vykhovnoi paradyhmy (v konteksti tvorchosti A.S. Makarenka) [Some aspects of the new educational paradigm (in the context of A.S. Makarenko's work)]*. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology*, № 1 (30), 5-17 [in Ukrainian].
3. Bekh, I.D. (1995). *Vid voli do osobystosti [From will to personality]*. Kyiv: Ukraina-Vita, 202 [in Ukrainian].
4. Vasianovych, H.P., & Onyshchenko, V.D. (2007). *Noolohiia osobystosti [Noology of personality]*. Lviv: Spolom, 217 [in Ukrainian].

5. Dubaseniuk, O.A. (2010). *Metod kontent-analizu u systemi psykhologo-pedahohichnykh doslidzhen. Metodolohiia naukovoï diialnosti: navch. posib. [The method of content analysis in the system of psychological and pedagogical research. Methodology of scientific activity: study guide].* Vyd. 2-e, dop. / D.V. Chernilevskyi, O.V. Dubaseniuk ta inshi / za red. profesora D.V. Chernilevskoho. Vinnytsia: Vyd-vo AMSKP, 200-221 [in Ukrainian].
6. *Dukhovna kultura osobystost: navch. posib. [Spiritual culture of personality: education manual]* (2010). / D.B. Chernilevskyi, O.V. Vozniuk, O.A. Dubaseniuk ta in. Vinnytsia: AMSKP, 460 [in Ukrainian].
7. Ziaziun, I.A. (2000). *Filosofski problemy humanizatsii ta humanitaryzatsii osvity [Philosophical problems of humanization and humanization of education]. Pedahohika tolerantnosti – Pedagogy of tolerance, № 3, 58-61 [in Ukrainian].*
8. Kostenko, N., & Ivanov, V. (2003). *Dosvid kontent-analizu: Modeli ta praktyky [Content analysis experience: Models and practices].* Kyiv: Tsentr vilnoi presy, 200 [in Ukrainian].
9. Kremen, V.H. (2007). *Filosofii natsionalnoi idei. Liudyna. Osvita. Sotsium [The philosophy of the national idea. Man. Education. Society].* Kyiv: Hramota, 576 [in Ukrainian].
10. Maksymiuk, S.P. (2009). *Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: study guide].* Kyiv: Kondor, 670 [in Ukrainian].
11. Yuskiv, B.M. (2006). *Kontent-analiz. Istoriia rozvytku i svitovyi dosvid [Content analysis. History of development and world experience].* Rivne: Perspektyva, 203 [in Ukrainian].
12. Drisko, James, & Tina Maschi (2016). *Content analysis.* New York: Oxford University Press, 208 [in English].
13. Lucy, John A. (1997). Linguistic Relativity. *Annual Review of Anthropology*, 26, 291-312. DOI: 10.1146/annurev.anthro.26.1.291, JSTOR 2952524 [in English].
14. Onyshchenko, N., Serdiuk, N., & Krykun, V. (2021). Pre-service teachers' training for the innovative extracurricular work. *Advanced Education*, 8(19), 20-32. Retrieved from: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.225789/> [in English].

Received: May 10, 2023

Accepted: June 07, 2023

UDC 377.014.6:005.6

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.64-72

**METHODOLOGICAL ASPECTS TO ASSESSING THE TRAINING OF
SCIENTIFIC RESEARCHERS OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS IN THE SYSTEM
OF THE MINISTRY OF DEFENCE OF UKRAINE**

V. V. Larin*, V. P. Hmyria**, L. V. Romanovskya***

The article deals with the main aspects of training of PhD graduates in the scientific institutions of the Ministry of Defense of Ukraine. The authors analyze the regulatory framework for improving the professional competence of scientific personnel of scientific institutions in the system of the Ministry of Defense of Ukraine. The national security of Ukraine is an integral part and priority goal of the Ministry of Defense of Ukraine, which accordingly determines the main factors of stable development of society. Russia's full-scale invasion of Ukraine has created the conditions for the emergence of a hybrid form of warfare using the information space, which has forced the creation of new approaches to ensuring and maintaining the national security of the state. In this case, an important role is played by weapons and military equipment, which requires constant updating. Therefore, in order to timely take into account and forecast the production of weapons and military equipment, the Ministry of Defense of Ukraine needs graduates of the adjunct program who are able to conduct basic research in the field of defense. The issue of training PhD graduates in the modern conditions of the contemporary educational process should focus on the ability to make decisions in a state of uncertainty. In today's conditions, the future model of education provides for the possibility of choosing a solution that can be modeled as a situation of choosing the best solution from a set of equivalent, random solutions.

The level of education of a PhD candidate will be higher, the wider the chosen field of activity and field of knowledge, as well as the ability to design solutions in an uncertain situation, which will allow them to have a wider range of possible decision-making methods. Therefore, the introduction

* Candidate of Technical Sciences (PhD in Technology and Engineering), Associate Professor
(State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and
Certification)

l_vv83@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0771-2660

** Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Associate Professor, Leading Research
Scientist

(State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and
Certification)

viktoryagmirya@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3070-0158

*** Senior Researcher

(State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and
Certification)

ludmila08romanovska@gmail.com

ORCID: 0009-0002-7284-1493

of a system of training PhD candidates through adjuncture will create prerequisites for further implementation of measures that will ensure the development of science in the system of higher military education.

Keywords: staff, scientific institutions, competencies, algorithm, education, evaluation indicators.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ НАУКОВИХ УСТАНОВ СИСТЕМИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

В. В. Ларін, В. П. Гмря, А. В. Романовська

В науковій статті розглянуто основні аспекти підготовки здобувачів доктора філософії в наукових установах системи Міністерства оборони України. Проаналізовано нормативні засади підвищення професійної компетентності наукових кадрів наукових установ в системі Міністерства оборони України. Національна безпека України є невід'ємною складовою і пріоритетною ціллю Міністерства оборони України, що відповідно визначає основні фактори стабільного розвитку суспільства. Повномасштабне вторгнення росії на територію України створило умови появи гібридної форми ведення війни із застосуванням інформаційного простору, що змусило створити новітні підходи до забезпечення та підтримання національної безпеки держави. Важливу роль в даному випадку відіграють озброєння і військова техніка, яка потребує постійного оновлення. Тому для своєчасного врахування та прогнозування виробництва озброєння і військової техніки Міністерство оборони України потребує випускників ад'юнктури, які здатні проводити фундаментальні дослідження у сфері оборони. Питання підготовки здобувачів доктора філософії в сучасних умовах новітнього освітнього процесу повинна орієнтуватися саме на здатність приймати рішення в стані невизначеності. В умовах сьогодення майбутня модель навчання передбачає можливість вибору рішення, яке можна моделювати як ситуацію вибору кращого рішення з множини рівнозначних, випадкових рішень. Рівень освіченості здобувача доктора філософії буде вище, чим ширша обрана сфера діяльності і галузь знань, а також можливість проектувати рішення в умовах невизначеності ситуації, що дозволить володіти більш ширшим спектром можливих способів прийняття рішень. Тому, впровадження системи підготовки здобувачів доктора філософії через ад'юнктуру створить передумови для подальшого здійснення заходів, які забезпечать розвиток науки в системі вищої військової освіти.

Ключові слова: кадри, наукові установи, компетентності, алгоритм, освіта, показники оцінювання.

Introduction of the issue. The development of the state policy in the field of science and technology is the integration of science and knowledge-intensive production with the aim of prioritizing the development of scientific research and creating innovative developments in the relevant sectors of the country's activities.

Ukraine has the opportunity to approach the technological level of the developed countries of the world, but the question arises of training the intellectual potential that would ensure this development. It is higher education and research institutions that can provide training of highly qualified,

intellectually developed, professional scientific personnel.

In the context of the full-scale war waged by Russia against Ukraine, the issue of military education remains one of the country's key priorities. Military education creates the preconditions for reproducing the human resources of the Armed Forces of Ukraine and strengthening Ukraine's defense capabilities. Based on this, the issue of training of scientific personnel by the scientific institutions of the Ministry of Defense of Ukraine, which would ensure further development of the military sector and increase the country's defense capability, becomes relevant.

Current state of the issue. The issue of assessing the quality of military personnel training was included in the research of such well-known scholars as S. Antonenko, A. Vitchenko, O. Boyko, V. Osodlo, Y. Punda, O. Puchkov, Y. Stepaniuk and others.

Unresolved issues brought up in the article. The issue of evaluation and training of scientific personnel in military higher education institutions has been considered in the scientific works of many domestic scholars. However, the issue of evaluating the training of scientific personnel in the scientific institutions of the Ministry of Defense of Ukraine has not been sufficiently considered, so this study is relevant at this stage.

Aim of research is to determine the indicators for evaluating the effectiveness of training of scientific personnel in the scientific institutions of the Ministry of Defense of Ukraine.

Results and discussion. The world practice of training scientific personnel in the system of military education is clearly guided by the regularity of the development of research work in various branches and services, which is based on ensuring the national security of the country and protecting territorial sovereignty. National security is an important component of the existence and development of higher military education. Therefore, it is safe to say that higher military education in modern realities is considered not from the classical position, but from the point of view of the Armed Forces' use of the military-technical component of national security support.

Military education in the leading countries of the world is formed under the influence of the following main components: national interests of the country; ensuring the national security of the country; national requirements for the training of officers; patterns, trends and principles of military education in various fields and specializations; the purpose of higher military education; system of higher military education; financial support for higher military

education; educational and qualification requirements for military personnel; innovation and technological component of military personnel training; material and technical base for the training of scientific personnel in the military sphere; quality control of military education; monitoring of military education activities; adjustment of the process of training military specialists.

National security of the state is one of the cornerstone tasks of all countries of the world. The main priorities of national security can be considered as permanent and basic, which are vital and remain unchanged. One of the country's priorities in ensuring national security is the existence and dynamic development of the Armed Forces, a high degree of training of military personnel of various levels and levels of command. A mandatory requirement in the training of scientific personnel is to take into account the goals and objectives of different branches of the Armed Forces, which are determined by the military doctrine of the state, moral, psychological, material and other factors that affect the formation and performance of duties by military formations.

The main components of the system of training scientific personnel are: the legal framework that regulates the training of scientific personnel; a network of educational institutions of different levels and research institutions; and government agencies that cooperate with the armed forces to ensure national security. These components interact with each other based on certain laws, patterns, and principles. The continuity of education is quite important. However, the continuity of education is not about taking refresher courses after a certain period of time, but about self-training, i.e., writing a dissertation and obtaining a degree, since this independent work is part of combat training [1].

The main objectives of the educational and scientific program for the training of PhD graduates in scientific institutions subordinate to the Ministry of Defense of Ukraine are:

- increasing the country's defense capability, the authority of the army in society, and the creation of material, intellectual and spiritual values;

- meeting the educational needs of the individual, society and the country in the training of military specialists capable of effectively performing their tasks in peacetime and wartime;

- training of specialists capable of solving significant problems of military-technical policy, taking into account the strategic course of the country;

- balancing knowledge and skills in research, testing, scientific and practical, scientific and organizational activities, as well as ensuring his professional development as a military specialist-scientist;

- improvement of the system, priority support for it as a structure that ensures the reproduction of personnel potential by military formations.

The regularities of the educational and scientific program are predetermined:

- educational needs of the individual;

- national interests, national security and defense interests;

- scientific and technical capabilities of the country;

- national traditions, national and international experience;

- needs of the troops;

- efficiency of management activities, coherence of functioning of all structural components;

- the state of military theoretical and testing research;

- the level of scientific and pedagogical potential and the state of the infrastructure of research institutions;

- the state of moral and psychological, financial, economic, logistical, and informational support of the system of training of scientific personnel [2].

Structure and content of higher military education. Most countries in Europe and the world (the United States, Japan) do not classify military education institutions according to accreditation levels and educational qualifications. Ukraine also does not have a clear division of educational institutions. Therefore, institutes may still be called,

for example, military or naval schools, although they are attended by graduates of academies who have served for several years in various officer ranks, etc. The structure of educational institutions is divided into primary military education (military lyceums, schools, military units, training centers), secondary military education (military schools, colleges, schools, academies, training centers, courses), and higher military education (military universities and academies, research institutions, courses).

The growing need for scientific training of military specialists has arisen in accordance with modern military and professional requirements that form competencies in the decision-making process and attract a higher intellectual level of military personnel [3].

The content of the educational and scientific program for the preparation of PhD graduates is formed for the future, determining the main components of the development of military education in the direction of the purpose, tasks of types and branches of the armed forces. Considerable attention is paid to innovative and integrated training when comprehensive programs are implemented based on the integration of several academic disciplines.

The organization of training of scientific personnel in the scientific institutions of the Ministry of Defense of Ukraine is characterized by the following main components:

- rigorous selection of personnel for studying under the educational and scientific program of preparation of applicants for the Doctor of Philosophy and the current system of expulsion of those applicants who do not timely fulfill the individual plan in the process of training;

- compliance of the content of the applicant's training with the job description, the current level of development of science and practice, training in the specialty in accordance with the levels of education and management (theoretical, practical),

advanced training and retraining (including higher military education);

- application of integrated educational systems in scientific institutions, information and communication technologies for effective training of PhD candidates;

- creation of optimal conditions for mastering knowledge, skills and abilities, careful control of the quality of education;

- compliance of material and technical, financial, informational, didactic support with the tasks of training PhD candidates.

Considerable attention is paid to the organizational and methodological principles of training scientific staff, the use of innovative teaching technologies, integrated curricula based on information, multimedia, computer, and simulator complexes. The training of PhD candidates is carried out in a group with a small number of applicants, which allows the academic staff to pay attention to each student. Considerable attention is paid to the issue of language training of future PhD students. It is the fluency in a foreign language that creates the prerequisites for the professional development of a military scientist, namely in the context of internships in the military, or in the process of advanced training or retraining both in Ukraine and abroad. The professional qualities of a future officer-scientist are formed in accordance with the requirements imposed on officers by the military and political leadership of the country [2].

Organizational, pedagogical and scientific conditions for the training of future Doctor of Philosophy in scientific institutions in the system of the Ministry of Defense of Ukraine.

Having analyzed the current state of training of highly qualified scientific personnel in the system of the Ministry of Defense of Ukraine, we note that such training is carried out by the following higher education institutions and research institutions: National University of Defense of Ukraine, National Academy of the National Guard of Ukraine,

National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachnyi, Military Academy, Kharkiv National Air Force University named after Ivan Kozhedub, etc. In accordance with the updated approaches to educational activities at the third (educational and scientific) level of higher education, scientific institutions should continue to train scientific personnel in military education, taking into account the changes made.

The quality training of future Doctor of Philosophy in military education depends on the organization of scientific and pedagogical conditions. First of all, a research institution should regularly carry out research and development (R&D), scientific and educational projects, etc. that require the involvement of adjuncts. Such research should determine the timing of implementation, the composition of the research topic manager and performers, and the intermediate and final results formed and specified. In addition, research must comply with the priority thematic areas approved by the research institution on the basis of which the PhD is being trained [3].

In the training of Doctor of Philosophy in the scientific institutions of the Ministry of Defense of Ukraine, an important role is played by the existing experimental base for conducting scientific research at the appropriate levels of organization of the educational and scientific process, in particular in the field of military education in the areas of training. An important condition for the quality training of Doctor of Philosophy is the involvement of leading scientists and industry experts in the scientific supervision of adjuncts.

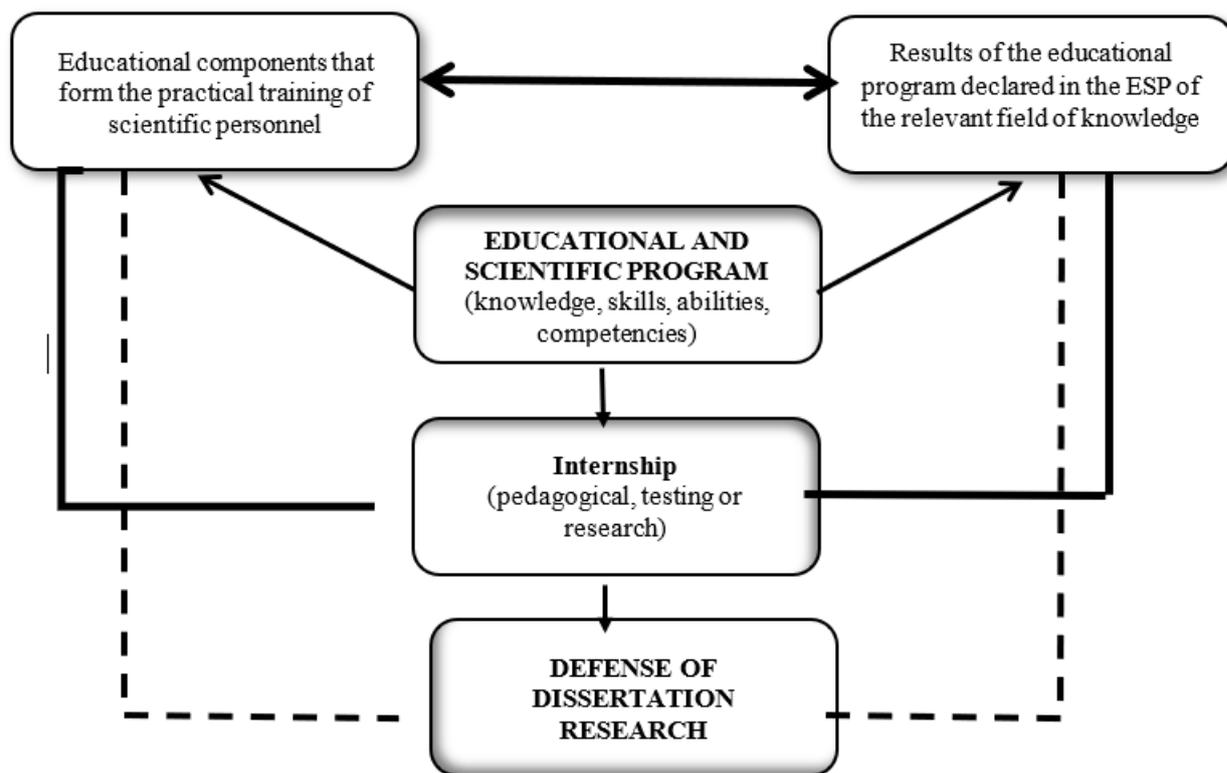
Specialists at the third (educational and scientific) level of higher education must publish research results in scientific professional publications of Ukraine or in the relevant scientific and metric databases of Scopus / Web of Sciences. In addition, a PhD candidate must be able to work with library collections and information resources that are publicly available. Particular

attention in the training of future Doctor of Philosophy is paid to the testing of dissertation research results during scientific events, including the following: forums, conferences, seminars, round tables, etc.

The main criterion for the effectiveness of professional scientific training of applicants at the third (educational and scientific) level of higher education is the quality of education – compliance of the conditions of educational activities and learning outcomes with the requirements of legislation and educational standards, professional and/or international standards (if any). In the terms of the new competency-based methodology, educational outcomes are a set of knowledge, skills and abilities, and other competencies declared in educational standards that must be mastered by a

person in the process of studying a particular educational program, which can be identified, quantified, and measured. Thus, benchmark learning outcomes are programmatic learning outcomes declared in a particular educational program. In turn, a set of knowledge, skills, abilities, and other competencies acquired by a student in the process of studying under a particular educational program are real, educational outcomes [4].

Therefore, the basis for the assessment procedure is the comparison of the knowledge, skills, abilities, and other competencies demonstrated by the applicant with the benchmark results and the establishment of an objective level of quality of training of applicants for the third (educational and scientific) level of higher education (Fig. 1).

Fig. 1. Model for assessing the quality of scientific personnel training.

Assessment of the quality of training of scientific personnel can be used for various purposes: to determine the scientific achievements of applicants; to determine the effectiveness of scientific institutions; to determine the

effectiveness of methods and forms of organizing an educational program; to determine the effectiveness of a sound method of teaching, etc.

Within the framework of our study, we will assess the quality of training of

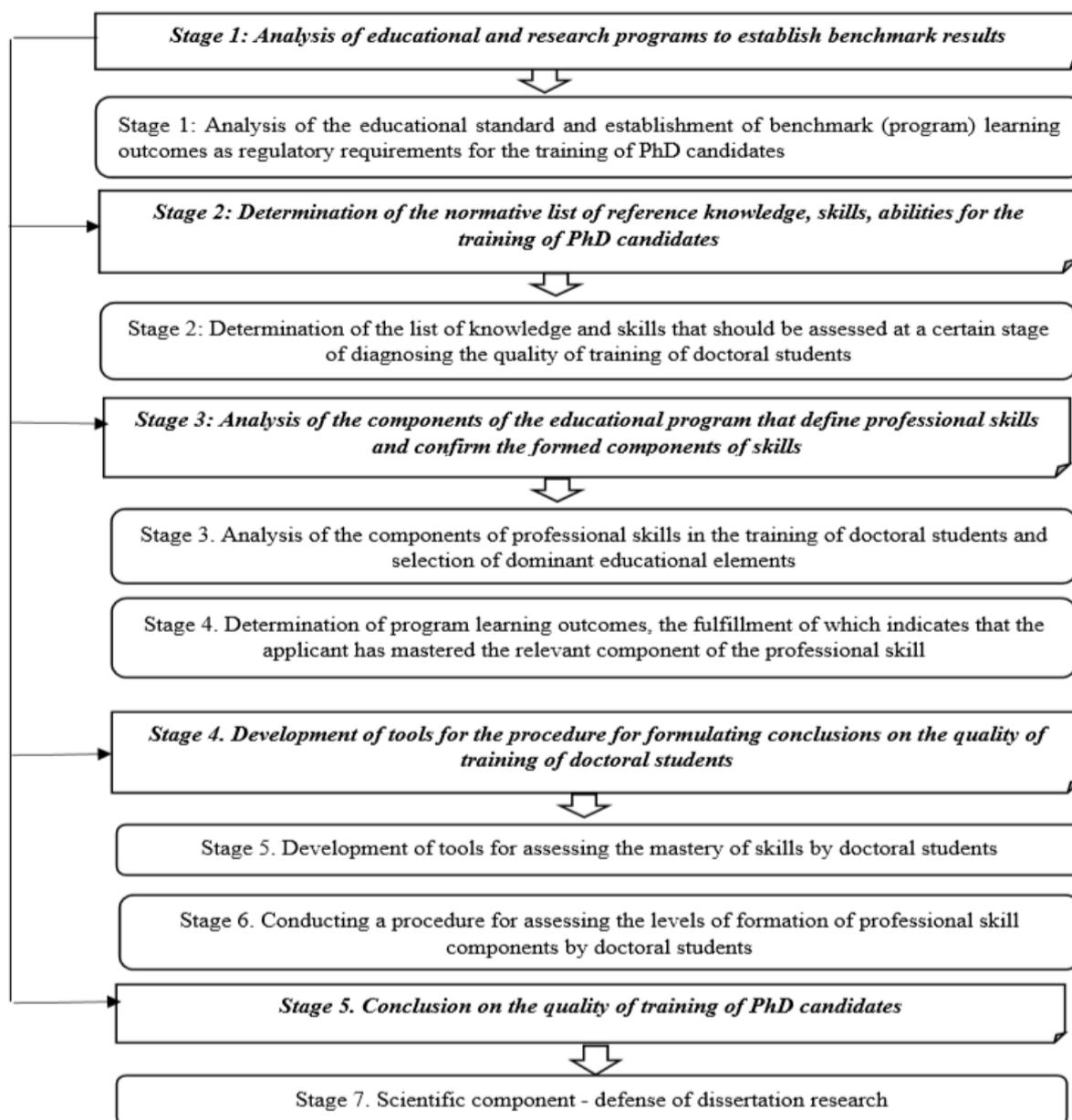
applicants for the third (educational and scientific) level of higher education to determine the scientific achievements of applicants; to establish the effectiveness of scientific institutions; to establish the effectiveness of methods and forms of organization of the educational and scientific program.

It is proposed to evaluate the quality of training of scientific personnel as a logical structure that combines the main stages with the corresponding stages, which result in conclusions about the implementation of the educational program in the relevant field of knowledge (Fig. 2).

Stage 1: Analysis of educational and research programs to establish benchmark results. Using the content of educational and research programs in

the relevant field of knowledge, we formulate the educational outcomes that PhD candidates should demonstrate at the stage of completing the scientific component.

Stage 2: Determination of the normative list of reference knowledge, skills, and abilities for the training of doctoral students. At this stage, the benchmark learning outcomes are specified depending on the objectives of assessing the quality of training of PhD candidates. Learning outcomes are a kind of indicator of the competencies gradually acquired by the applicant and formulated by research and teaching staff at the level of the educational program and at the level of a particular discipline.

Fig. 2. The algorithm for assessing the quality of training of doctoral students [2].

Stage 3: Analysis of the components of the educational program that define professional skills and confirm the formed components of skills. The benchmark educational outcomes (skills, abilities) identified for assessment are aimed at performing certain professional tasks. The description of the structural components of each skill should be as detailed as possible so that there are no discrepancies in the definition of: the subject of the action, its components and features; the content and sequence of operations that make up its composition; devices and tools to be used when performing the action; conditions under

which the action should be performed; results to be achieved as a result of the action and evaluated.

Stage 4. Development of tools for conducting the procedure for formulating conclusions about the quality of training of PhD candidates. When applying this toolkit, control tasks, tests, and other means of evaluation according to the relevant criteria are used. The criteria are determined by research and teaching staff involved in teaching disciplines at the third (educational and scientific) level of higher education.

Stage 5. Conclusion on the quality of training of Doctor of Philosophy

candidates. Based on the results of the assessment of the competence of applicants, a conclusion is made about the compliance of the training of Doctor of Philosophy candidates with regulatory requirements. The effectiveness of the assessment of knowledge, skills and abilities, methods of verification depends entirely on the individuality of the research and teaching staff. Therefore, it is of great interest to study the possibilities of a scientific approach to scientific and pedagogical assessment. For PhD candidates, the result of a scientific approach to assessing professional skills is the writing of a dissertation and its defense at a meeting of the Specialized Council.

Conclusions and research perspectives. The substantiated methodological approach to assessing the training of scientific personnel in scientific institutions in the system of the Ministry of Defense of Ukraine makes it possible to determine the real level of compliance of PhD candidates with the

established regulatory requirements at all stages of mastering the educational and scientific program. The proposed approach to evaluating indicators allows developing diagnostic tools and obtaining objective results of checking the achievements of applicants. However, given the changes in the educational sphere, it can be argued that this approach is basic for a certain stage of training of PhD candidates and can be improved in accordance with the requirements of the educational process.

The prospects of our research are outlined in the focus of research on the methodology for assessing the effectiveness of training of scientific personnel, considering the information-analytical and testing stages of preparation of the dissertation research of PhD candidates, which will facilitate the prompt implementation of information-analytical and practical support of any scientific activity by PhD candidates in scientific institutions of the Ministry of Defence of Ukraine.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Prykhodko, Yu. (2017). Pidhotovka viiskovykh fakhivtsiv u providnykh krainakh svitu [Training of military specialists in the leading countries of the world]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3 (67), 285-299 [in Ukrainian].
2. Luzan, P., Titova, O., Mosia, I., & Pashchenko, T. (2021). Metodyka otsiniuvannia yakosti pidhotovky fakhivtsiv u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity [Methodology for evaluating the quality of training of specialists in institutions of professional preliminary higher education]. *Professional Pedagogics*, 1 (22), 169-184. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.169-184> [in Ukrainian].
3. Luzan, P.H., Kalenskyi, A.A., Pashchenko, T.M., Mosia, I.A., & Yamkovyi, O.Yu. (2021). *Metodychni osnovy otsiniuvannia yakosti pidhotovky fakhivtsiv u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity [Methodological bases for assessing the quality of training of specialists in institutions of vocational pre-higher education]*. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
4. Rozvytok suchasnoi nauky ta osvity: realii, problemy yakosti, innovatsii [Development of modern science and education: realities, quality problems, innovations]. (2021). Mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. – Proceedings of the II International science-pract. internet conf. Melitopol: T DATU [in Ukrainian].
5. Spirin, O.M., Nosenko, Yu.H., & Yatsyshyn, A.V. (2016). Suchasni vymohy i zmist pidhotovky naukovykh kadriv vyshchoi kvalifikatsii z informatsiino-komunikatsiinykh tekhnologii v osviti [Modern requirements and content of training of highly qualified scientific personnel in information and communication technologies in education]. *Information Technologies and Learning Tools*, 6 (56), 219-239 [in Ukrainian].
6. Vavilina, N.I. (2019). Pidhotovka naukovykh kadriv yak osnova formuvannia intelektualnoho kapitalu krainy [Training of scientific personnel as a basis for the

formation of the country`s intellektual capital]. *Science, Technologies, Innovations*, 4 (12). 16-27 [in Ukrainian].

7. Sulima, Ye.M. *Pidhotovka ta atestatsiia naukovykh kadriv vyshchoi kvalifikatsii: stan, problemy, perspektyvy rozvytku [Training and certification of highly qualified scientific personnel: status, problems, development prospects]*. ktoi.npu.edu.ua. Retrieved from: <http://ktoi.npu.edu.ua/index.php/uk/home/2-uncategorised/43-vystuppershoho-zastupnyka-ministra-osvity-i-naukysulimy-ye-m> (accessed 10.07.2023) [in Ukrainian].

8. *Law of Ukraine on Higher Education № 1556-VII*. (2014, July 1). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

9. *Law of Ukraine On Scientific and Scientific and Technical Activity № 848-VIII*. (2015, November 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].

10. Demidova, Yu., Tverytnykova, O., & Iliash, N. (2019). *Systema pidhotovky naukovykh i naukovo-pedahohichnykh kadriv v Ukraini: retrospektyva rozvytku i osoblyvosti formuvannia [The system of training scientific and scientific-pedagogical personnel in Ukraine: a retrospective of development and peculiarities of formation]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy: filosofii, psykhologii, pedahohika, sotsiologia – Theory and practice of managing social systems: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*, 4, 112-124 [in Ukrainian].

Received: May 11, 2023
Accepted: June 08, 2023

UDC 378.147:78

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.73-85

NEW APPROACHES TO THE PRESENTATION OF UKRAINIAN CHORAL PERFORMANCE IN THE FORMATION OF SOCIOCULTURAL ORIENTATIONS OF THE YOUTH

I. O. Tsiuriak*, N. S. Borisenko**, Ye. V. Rogovska***

The article deals with the problems of modern Ukrainian choral performance and the specifics of its components. The article reflects the analysis of scientific and popular literature on issues related to the study of the history of the formation and development of choral performance. Its various aspects have been considered: musicological, sociological, cultural, historical. The authors of the article argue that this problem has not been sufficiently studied in the scientific literature, therefore most sources used were taken from the Internet.

The research methodology was based on a comprehensive approach, which connects the application of cultural, aesthetic, historical research principles and modern musical cultural studies. The article determines the research methods such as analysis of modern literature and sources on the subject of research, observation, method of generalization and understanding of theoretical material. The authors of the article present a general description of the main stylistic trends and modern forms of performance presentation through the prism of scientific research. The essence of the concepts "choir performance", "virtual choir" is revealed. The authors outline the examples of artistic and genre innovations of choral performance in Ukraine in the 21st century. The article highlights the results that prove that the culture and art of today embody a meaningful function in the implementation of political, economic and sociocultural strategies of many countries; help to generate a positive image and prestige of states and peoples; serve as the basis for the establishment of colossal intercultural contacts. The authors of the article confirm that the world and domestic choral performance of the 21st century confidently presents diversity in the symbiosis of artistic and stylistic systems, in the use of various intonation and genre forms, means and specifics of musical communication, which, in turn, is an effective factor in the formation of socio-cultural orientations of modern youth.

---

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
tsyurya050@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4369-9360

** Lecturer

(Zhytomyr Ivan Franko State University)
nataborisenko11@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9358-1243

*** Lecturer

(Zhytomyr Ivan Franko State University)
ellisaveta74@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9456-5480

Keywords: choral performance, forms of performance presentation, artistic and genre innovations, stylistic synthesis, interpretation of choral works, virtual choir, sociocultural orientations of youth.

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА У ФОРМУВАННІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДІ

I. О. Цюряк, Н. С. Борисенко, Є. В. Роговська

У статті розглянуто проблеми сучасного українського хорового виконавства та специфіки його складових. Матеріалом дослідження стали: аналізу наукової та популярної літератури з питань, що стосуються вивчення історії становлення та розвитку хорового виконавства. Увагу привертало різні аспекти: музикознавчий, соціологічний, культурологічний, історичний. Зазначено, що в науковій літературі ця проблема вивчена недостатньо, тому лівову частку джерел використано з інтернет-ресурсів.

Методологія дослідження базувалася на комплексному підході, який пов'язує застосування культурологічних, естетичних, історичних принципів дослідження та сучасної музичної культурології. Методами дослідження виступили: аналіз сучасної літератури та джерел з тематики дослідження, спостереження, метод узагальнення та осмислення фактологічного матеріалу. Представлено загальна характеристика основних стильових напрямів і сучасних форм виконавської презентації через призму наукових досліджень. Розкрито сутність понять "хорове виконавство", "віртуальний хор". Крім того, у статті представлено приклади художньо-жанрових інновацій хорового виконавства України ХХІ століття. Результати дослідження довели, що культура та мистецтво сьогодення втілюють змістовну функцію щодо здійснення політичних, економічних та соціокультурних стратегій багатьох країн; допомагають згенерувати позитивний імідж і престиж держав і народів, служать підґрунтям налагодження колосальних міжкультурних контактувань. Сформульовані висновки підтвердили, що світове та вітчизняне хорове виконавство ХХІ століття впевнено презентує різноманітність у симбіозі художньо-стильових систем, в орудюванні різними інтонаційно-жанровими формами, засобами і специфікою музичного мовлення, що, в свою чергу, є дієвим чинником формування соціокультурних орієнтирів сучасної молоді.

Ключові слова: хорове виконавство, форми виконавської презентації, художньо-жанрові інновації, стильовий синтез, інтерпретація хорових творів, віртуальний хор, соціокультурні орієнтири молоді.

Introduction of the issue. Urgent tasks of Ukrainian musicological and pedagogical science include the most truthful coverage of musical processes in various historical periods, in particular, the opening of silenced or forgotten pages of our musical history or the reflection of the current state of Ukrainian musical culture [6].

For an objective assessment of the above-mentioned, it is important not only to reflect the musical phenomena of the main cultural centers (Kyiv, Kharkiv, Odesa, Lviv), but also individual regions and cities, which are characterized by significant differences and originality. Today's culture and art play an important role in the implementation of political,

Постановка проблеми. Нагальні завдання української музикознавчої та педагогічної науки включають максимально правдиве висвітлення музичних процесів у різні історичні періоди, зокрема, відкриття замовчених чи забутих сторінок нашої музичної історії або відображення сучасного стану української музичної культури [6].

Для об'єктивної оцінки вище зазначеного важливим є не лише відображення музичних явищ основних культурних центрів: Києва, Харкова, Одеси, Львова, але й окремих регіонів та міст, які увиразнюються значними відмінностями та своєрідністю. Культура і мистецтво сьогодення втілюють вагомую функцію щодо здійснення політичних,

economic and socio-cultural strategies of many countries. They help to generate a positive image and prestige of states and peoples, are the basis for the establishment of colossal intercultural contacts.

The present era is characterized by a significant increase in the function of knowledge in all spheres of social life, which requires modern approaches to their awareness, assimilation and use. This requirement sets higher education the task of rethinking its significance in the training of specialists of the new generation. One of the ways to solve this problem is creative approaches, which can be provided by a teacher with non-standard, subjective thinking. Today, in the concert practice of performing groups, not only the perfect choral component takes first place, but also bold experiments, spectacular productions and directorial ideas. In this regard, special attention is paid to a peculiar strengthening of the importance of elements of non-musical arts and the emergence of new configurations of concerts in choral performance.

Current state of the issue. S. Ben, O. Bench-Shokalo, T. Hnativ, S. Hrytsa, N. Gerasimova-Persidska, O. Demyanchuk, M. Zagaykevich, B. Kindratyuk, V. Pavlinchuk, L. Parkhomenko, V. Rozhko, B. Filts, O. Tsalai-Yakimenko, O. Tsvihun, O. Shreyer-Tkachenko, P. Shemanskyi, Yu. Yasinovskyi take the leading place among the scientists who studied the comprehensive development of choral art.

In the scientific, creative, methodological works of Ukrainian and foreign scientists and practitioners (O. Buchkovska, V. Vovkun, A. Gurchenko, T. Zinska, O. Kopievska, F. Kotler, N. Payne, O. Stepanov, I. Tsiuriak and etc.) choral art is a noticeable component of the modern socio-cultural space, which embodies the purpose of an effective factor of international recognition of Ukraine, which at the turn of the 20th-21st centuries has experienced noticeable changes in forms, directions, styles and has a colossal geography.

економічних та соціокультурних стратегій багатьох країн. Вони допомагають згенерувати позитивний імідж та престиж держав і народів, є підґрунтям налагодження колосальних міжкультурних контактувань.

Епоха сьогодення характеризується вагомим зростанням функції знань у всіх галузях життя суспільства, що потребує сучасних підходів до їх усвідомлення, засвоєння та використання. Означена вимога ставить перед вищою освітою задачі переосмислити свою значущість у підготовці фахівців нової генерації. Одним із напрямів рішення цього завдання є креативні підходи, які може забезпечити вчитель із нестандартним, суб'єктивним мисленням. На сьогодні у концертній практиці виконавських колективів на перше місце виходить не лише досконалий хоровий компонент, але й сміливі експерименти, видовищні постановки і режисерські задуми. У зв'язку з цим особлива увага надається своєрідному підсиленню значущості елементів позамузичних видів мистецтв і появи нових конфігурацій концертів у хоровому виконавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які займалися дослідженням всебічного розвитку хорового мистецтва, провідне місце займають С. Бен, О. Бенч-Шокало, Т. Гнатів, С. Грица, Н. Герасимова-Персидська, О. Дем'янчук, М. Загайкевич, Б. Кіндратюк, В. Павлінчук, Л. Пархоменко, В. Рожко, Б. Фільц, О. Цалай-Якименко, О. Цвігун, О. Шреєр-Ткаченко, П. Шеманський, Ю. Ясіновський.

У наукових, творчих, методичних доробках українських і зарубіжних вчених та практиків (О. Бучковська, В. Вовкун, А. Гурченко, Т. Зінська, О. Копієвська, Ф. Котлер, Н. Пейн, О. Степанов, І. Цюряк та ін.) помітним компонентом сучасного соціокультурного простору виступає саме хорове мистецтво, яке втілює призначення дієвого фактору міжнародного визнання України, що на межі ХХ – ХХІ століть пережило помітні зміни форм, напрямів, стилів та має колосальну географію.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Сучасне хорове

Outline of unresolved issues brought up in the article. Modern choral performance confidently advertises diversity in the symbiosis of artistic and stylistic systems, in the use of various intonation-genre forms, means and specifics of musical expression. It is the synthesis in its artistic and stylistic presentation that allows to involve in the creative process of choral performance structural, figurative, intonation and other factors and the necessity of related (theatre, literature, choreography) and more distant types of arts (cinema, light design, computer graphics); national traditional assets of poetic, musical, dance cultures and some modern techniques, intonations, musical and rhetorical figures, etc. [1].

Aim of research is to reveal the definition of the genre-stylistic features of the presentation of the choral performance of the beginning of the 21st century in the context of the formation of socio-cultural orientations of the youth.

Results and discussion. Choral singing is the pearl of the national musical culture, the soul of the people, singing and talented. The world has known Ukraine, its music, history, and culture for a long time because of the unsurpassed choral art. Choral music is the oldest branch of Ukrainian culture. Many of her samples were included in the golden fund of national spiritual heritage, and a number of compositions, in particular, choral and solo songs, won international recognition. Ukrainian choral culture is a unique musical phenomenon of a global scale, which has a centuries-old history and traditions formed in the depths of folk and professional musical art [10].

One of the main places in the artistic life of Ukraine is choral performance, which has long been an effective factor in the self-preservation of national musical traditions. The choral genre, like no other, has always been in the field of vision of artists and performers, thanks to its fundamental roots, strong traditions, as well as the openness of its means of expression to the broad masses of the population. An integral element of choral

виконавство впевнено афішує різноманітність у симбіозі художньо-стильових систем, в орудуванні різними інтонаційно-жанровими формами, засобами і специфікою музичного мовлення. Саме синтез в його художньо-стильовій презентації дозволяє залучати до творчого процесу хорового виконавства конструкційні, образні, інтонаційні та інші фактори й необхідності споріднених (театр, словесність, хореографія) та більш далеких видів мистецтв (кіно, світлодизайн, комп'ютерна графіка); національні традиційні надбання поетичної, музичної, танцювальної культур та окремі новітні техніки, інтонації, музично-риторичні фігури тощо [1].

Мета статті – розкриття дефініції жанрово-стильових особливостей презентації хорового виконавства початку ХХІ століття в контексті формування соціокультурних орієнтирів молоді.

Виклад основного матеріалу. Хоровий спів – перлина національної музичної культури, душа народу, співучого і талановитого. Через неперевершене хорове мистецтво світ здавна пізнавав Україну, її музику, історію, культуру. Хорова музика – найдавніша галузь української культури. Чимало її зразків увійшло до золотого фонду вітчизняних духовних надбань, а ряд композицій, зокрема, хорових і солоспівів, здобули міжнародне визнання. Українська хорова культура – це унікальне музичне явище світового масштабу, яке має багатовікову історію та традиції, що формувалися в глибинах народного і професійного музичного мистецтва [10].

Одне з головних місць мистецького життя України посідає хорове виконавство, яке здавна було дієвим чинником самозбереження національних музичних традицій. Хоровий жанр, як жоден інший, завдяки фундаментальним кореням, міцним традиціям, а також відкритістю його виразових засобів широким масам населення завжди перебував у полі зору митців та виконавців. Складовим елементом хорової спадщини є спів – одна з дійових форм естетичного виховання, а також гарантія підготовки

heritage is singing - one of the active forms of aesthetic education, as well as a guarantee of training of musically literate, qualified vocalists for professional and amateur groups [5].

Choral performance is a complex system of social, artistic, organizational and vocal-choral forces. In all attempts to form a theory of choral culture, the ratio of these forces, their interdependence, was underestimated. It is one thing to approach the subject of research, presenting it in advance as a sum of parts (such as choral creativity, choral management, choral team, choral repertoire, choral sonority, choral texture). The other is when there is a question about the functions performed by the same choral creativity, choral management, team, repertoire and in relation to performing directions, choral movement, social consciousness. With such an approach, it is necessary to find out how and with the help of which specific activity this function is carried out [3].

Based on these considerations, one can imagine (of course, only in terms of posing the question) a holistic model of the science of choral performance. In our opinion, the opinion of L. Kostenko and L. Shumska "... since social relations determine the spiritual life of a person, then, naturally, choral performance, acting within the framework of these relations, forms a personality with its capabilities. It follows from this that one branch of knowledge from choral studies must be connected with the nature of the relationship of choral performance with public environment, and the other - with the nature of relations with an individual person. These fields can be conventionally called socialization and humanization. But this does not exhaust the problems of choral performance, as it is necessary to explain why the socialization and humanization of choral culture takes place and how choral culture is self-sufficient. In other words, we are talking about knowledge related to the resources of choral culture and the expediency of their use. Such a branch of the problems of Chorology can be conditionally called

музично грамотних, кваліфікованих вокалістів для професійних та аматорських колективів [5].

Хорове виконавство – це складна система громадських, художньо-творчих, організаційних і вокально-хорових сил. У всіх спробах сформуванню теорії хорової культури недооцінювалося співвідношення цих сил, їх взаємозумовленість. Одна справа підходити до предмета дослідження, заздалегідь представляючи його як суму частин (таких, як хорова творчість, хорове управління, хоровий колектив, хоровий репертуар, хорова звучність, хорова фактура). Інша – коли стоїть питання про функції, що виконуються тією ж хоровою творчістю, хоровим управлінням, колективом, репертуаром і по відношенню до виконавських напрямків, хорового руху, суспільної свідомості. При такому підході необхідно з'ясувати, як і за допомогою якої специфічної діяльності здійснюється ця функція [3].

Виходячи з цих міркувань, можна уявити собі (зрозуміло, тільки в плані постановки питання) цілісну модель науки про хорове виконавство. Слушною, на наш погляд, є думка Л. Костенко та Л. Шумської "...оскільки суспільні відносини зумовляють духовне життя людини, то, природно, і хорове виконавство, діючи в рамках цих відносин, своїми можливостями формує особистість. З цього випливає, що одна галузь знань з хорознавства повинна бути пов'язана з характером відносин хорового виконавства з громадським середовищем, а інша – з характером відносин з окремою людиною. Ці галузі можна умовно назвати усупільненням і гуманізацією. Але цим не вичерпується проблематика хорового виконавства, оскільки слід пояснити, завдяки чому відбувається усупільнення й гуманізація хорової культури та чим самозабезпечується хорова культура. Інакше кажучи, мова йде про знання, що пов'язані з ресурсами хорової культури і доцільністю їх використання. Таку галузь проблематики хорознавства можна умовно назвати реалізацією" [3].

Надалі вчені Л. Костенко та Л. Шумська підкреслюють, що: "...підсистему "усупільнення" можуть

realization" [3].

In the future, scientists L. Kostenko and L. Shumska emphasize that: "... the subsystem "socialization" can include knowledge crucial for choral performance. First of all, it is a methodology. The proposed idea of a functional understanding of choral culture allows to correlate the general process of development with various aspects (be it composer creativity, historical heritage, experience of mass movement organization or simply vocal technology). The functional approach seems to overcome fragmentation in the general course of scientific learning of choral performance (that is, any search acquires its place in the system) and, to a certain extent, the canonization of choral studies issues. The functional characterization of the phenomena of choral culture brings choral knowledge to a qualitatively different level, where direct connections with musicology, cultural theory and other fields of humanities are possible" [3].

At the current stage of the development of musical culture, the issue of staging, choreography and other methods of vocal and choral presentation is rapidly gaining momentum. The presentation of a choral performance requires innovative solutions and approaches. The audience is no longer interested in watching the usual lineup of choir artists, they want something bright. That's why there are innovative aspirations and a departure from the stable form of presenting choral music.

Currently, there is an innovative plane that combines various artistic genres: theater, performance art, film art, and instrumental art. Let's briefly introduce them.

Theatrical genre is the use of acting techniques (mimicry, gestures, free arrangement of the choir and improvisation itself). The performance unites the possible existence on the stage of fine and theatrical art (unreality, symbolic attributes).

With the help of cinematography, multimedia elements are used in the music-performance version: video, light, slides, etc.

бути включені вирішальні для хорового виконавства знання. Перш за все, це методологія. Пропонована ідея функціонального розуміння хорової культури дозволяє співвіднести загальний процес розвитку з різними сторонами (чи то композиторська творчість, історична спадщина, досвід організації масового руху або просто технологія вокалу). Функціональний підхід начебто долає фрагментарність у загальному ході наукового засвоєння хорового виконавства (тобто будь-який пошук набуває своє місце в системі) і, певною мірою, канонізацію хорознавчої проблематики. Функціональна характеристика явищ хорової культури виводить хорознавчі знання на якісно інший рівень, де можливі прямі зв'язки з музикознавством, теорією культури та іншими галузями гуманітарних наук" [3].

На сучасному етапі розвитку музичної культури питання інсценізації, хореографії та інших способів вокально-хорової презентації стрімко набирає обертів. Презентація хорового виконавства вимагає інноваційних рішень та підходів. Вже глядачам стає нецікаво спостерігати за звичайною стійкою артистів хору, їм хочеться якогось яскравого. Тому виникають новаторські прагнення та відхід від сталої форми представлення хорової музики.

Нині існує інноваційна площина, яка поєднує між собою різні мистецькі жанри: театральний, мистецтво перформансу, кіномистецтва та інструментальний. Коротко представимо їх.

Театральний жанр являє собою застосування акторських прийомів (міміка, жести, вільне розташування хору й саму імпровізацію).

Перформанс об'єднує можливе існування на сцені образотворчого та театрального мистецтва (інореальність, символічна атрибутика).

За допомогою *кіномистецтва* у музично-виконавську версію застосовують елементи мультимедіа: відео, світло, слайди тощо.

Інструментальне мистецтво виступає в хоровій презентації чимось нетрадиційним завдяки артикуляційно-штриховим прийомам [4].

Instrumental art acts in a choral presentation with something unconventional due to articulation and stroke techniques [4].

Staging takes an equally important place in the vocal and choral presentation. It acts as a certain game moment, irony in the action and the presence of the script. A clearly written text enables the choir artists to better understand the plan of their actions and understand the meaning of the storyline and what the conductor requires of them. A staging is an accurate and consistent reproduction of an author's literary work, and in the case of a choir, it is a reproduction of the director's idea, which helps the conductor to translate his vision of a particular musical work into reality. In the process of staging, auxiliary materials must be used: scenery, costumes, masks and other attributes.

It should be noted that theatricalization and staging are related to each other, because both types represent a certain reworking and interpretation of the work. The author of the idea plays an important role here, because the final result depends on his vision of this picture.

Choreography is of particular importance for the newest presentation of choral performance. Since the art of dance is closely related to music, therefore, the music itself will not be so pronounced for contemplation without the use of dance elements. The ballet master acts as the person who helps the artists to learn the dance from a professional point of view. In turn, the music must correspond to the ideological idea of the director and help and adjust it in revealing the image. When listening to a certain choral composition, a choreographer should first have a musical vision, and then a choreographic vision. Thanks to this combination, the choral presentation will take place in the best possible way. The audience in the hall will be delighted to watch such a dynamic and unusual action for them.

In connection with the quarantine situation in Ukraine due to the COVID-19 coronavirus pandemic and the aggression caused by russia and the introduction of martial law in the country, the mode of interpersonal communication has

Не менш вагоме місце у вокально-хоровій презентації займає *інсценізація*. Вона виступає певним ігровим моментом, іронією в дії та наявністю сценарію. Чітко прописаний текст дає можливість артистам хору краще розуміти план їхніх дій та осягнути сенс сюжетної лінії й того, що від них вимагає диригент. Інсценізацією називається точне й послідовно відтворення авторського літературного твору, а у випадку хору – відтворення задуму режисера-постановника, який допомагає диригенту втілити його бачення того чи іншого музичного твору в реальність. У процесі інсценізації обов'язково використовують допоміжні матеріали: декорації, костюми, маски та інші атрибути.

Слід зазначити, що театралізація та інсценізація пов'язані між собою, адже обидва види являють певну переробку та інтерпретацію твору. Вагому роль тут відіграє автор ідеї, адже від його бачення даної картини й залежить кінцевий результат.

Особливої значущості для новітньої презентації хорового виконавства займає *хореографія*. Так як мистецтво танцю тісно пов'язане з музикою, отже й сама музика буде не такою яскраво вираженою для споглядання без використання елементів танцю. Балетмейстер виступає тією людиною, яка допомагає артистам розуміти танець з професійного боку. В свою чергу музика повинна відповідати ідейному задуму постановника й допомагати, налаштувати його у розкритті образу. Прослуховуючи певну хорову композицію, в уяві балетмейстера має виникати спершу музичний, а потім й бачення хореографічного образу. Завдяки такому поєднанню хорової презентації буде відбуватися якнайкращим образом. Глядачі в залі будуть з величезним захопленням споглядати за таким динамічним та незвичним для них дійством.

У зв'язку з карантинною ситуацією в Україні через пандемію коронавірусу COVID-19 та спричиненою агресією з боку росії і введенням в країні військового стану змінився режим міжособистісного спілкування. Сама взаємодія між людьми та їхня щоденна

changed. The very interaction between people and their daily activity, which was in society, has decreased dramatically. Due to such forced self-isolation, people began to spend more time at home and constantly sit in all kinds of electronic gadgets, because according to the latest technologies, both work and education began to take place via the Internet. This is what provoked the total viewing of films, plays, concerts online, because the conditions mentioned above were quite strict and not everyone could visit their favorite places of recreation and inspiration (exhibitions, museums, cinema, theaters, philharmonics and concerts). There was a mass closure of all possible cultural institutions and institutions of the educational process.

Instead, this situation provoked the search for new ways of communication, the development of forms of communication between producers and consumers of cultural services via the Internet. It is clear that even before there was a possibility of remote communication and use of Internet resources, but this was not given such importance. Staying in quarantine conditions had a drastic effect on all representatives of culture. Many talented artists lost the opportunity to earn normally, and some of them lost their jobs altogether, because all the concerts were canceled. Because of this, the artists decided to introduce home online concerts, conduct live broadcasts on their pages in social networks, pay more attention to their listeners, due to which their audience began to grow significantly, because cultural figures invested all their resources in online life. Thanks to this situation, which is happening in our country, the forms of presenting certain cultural or educational information to people began to change somewhat.

The majority of theaters, national operas and philharmonic societies around the world have started to post their programs and performances on YouTube channels, making it completely free, i.e. free of charge for all viewers. Thus, cultural figures do not want to lose their loyal supporters, sincere fans and the

активність, яка була в соціумі, різко зменшилася. Через таку вимушену самоізоляцію люди стали більше часу проводити вдома та постійно сидіти в усіляких електронних гаджетах, адже за новітніми технологіями і робота, і навчання стали відбуватися через мережу Інтернет. Саме це й спровокувало тотальний перегляд фільмів, вистав, концертів онлайн, адже вище згадані умови були досить жорсткими і не всі могли відвідувати свої улюблені місця відпочинку та натхнення (виставки, музеї, кіно, театри, філармонії та концерти). Відбулося масове закриття усіх можливих установ культури та закладів освітнього процесу.

Натомість дана ситуація спровокувала пошук нових способів взаємозв'язку, розвиток форм комунікацій виробників та споживачів культурних послуг через Інтернет. Зрозуміло, що й раніше існувала можливість дистанційного спілкування та користування Інтернет-ресурсами, однак цьому не надавалося такої значущості. Перебування в карантинних умовах різко позначилося на усіх представниках культури. Безліч талановитих митців втратили можливість нормально заробляти, а деякі з них і роботу взагалі, адже усі концерти відмінялися. Через це артисти вирішили запровадити домашні онлайн-концерти, вести прямі ефіри на своїх сторінках в соціальних мережах, частіше приділяти увагу своїм слухачам, через що їхня аудиторія стала значно рости, бо всі свої ресурси діячі культури вкладали вже в онлайн життя. Завдяки даній ситуації, яка відбувається в нашій країні стали дещо змінюватися форми подавання певної культурної чи то освітньої інформації людям.

Більшість театрів, національних опер та філармоній по всьому світу стали розміщувати свої програми й виступи на YouTube каналах, здійснивши це у повністю вільному, тобто безкоштовному доступі для усіх глядачів. Тим самим діячі культури будь-що не хочуть втратити своїх відданих прихильників, щирих шанувальників та роками набуту

audience acquired over the years. However, unfortunately, all this in no way replaces a live exchange of emotions, sincere experiences here and now, because it is so important for artists to have contact with the audience and feel feedback, to see real enthusiasm for their creations and hear a thunderous flurry of applause.

We will briefly describe the process of organizing a choral performance online. Vocal and choral art now presents new forms and means of expression, semantic nuances, a combination of performance techniques with the technical capabilities of multimedia resources, etc. According to the definition of the researcher L. Kachurynets, "... we define a virtual choir as a new form of life of an imaginary choral collective with an unlimited number of singers, which imitates and creates with the help of available multimedia resources the impression of personal presence in real time in a stereoscopically presented screen environment..." [2: 211-218]. The 21st century is marked by a certain renewal of choral performance. This is a time that expands the creative possibilities of composers, and also causes the appearance of new stylistic features of musical works. One of the conventionally defined styles in modern music correlates with the concept of "state music" as such, which involves the creation of peace and adjusts to a comfortable psychological state. One of the artists of this style is the American composer, conductor and speaker Eric Whitaker (born in 1970, Nevada, USA) [12].

Eric Whitacre's Virtual Choir is a global phenomenon that brings together singers from around the world to create new musical experiences through innovative technology. The artist's brand "Virtual Choir" refers to the implementation of individual artistic projects by him. For each project, singers from all over the world record and upload their own videos from their home, car, church or workplace. The cream files are then synchronized and combined into a single performance to create a virtual choir. In 2020, the choir celebrated its 10th

аудиторію. Проте, на жаль, усе це аж ніяк не замінить живого обміну емоціями, щирими переживаннями тут і зараз, адже артистам так важливо мати контакт з глядачами та відчувати зворотний зв'язок, бачити справжню захопленість їхнім творінням та чути бурхливий шквал оплесків.

Коротко охарактеризуємо процес організації хорового виконавства онлайн. Вокально-хорове мистецтво нині презентує нові форми та засоби виразності, смислові відтінки, поєднання технік виконання з технічними можливостями мультимедійних ресурсів тощо. За визначенням дослідниці Л. Качуринець, "... віртуальний хор ми визначаємо як нову форму побутування уявного хорового колективу з необмеженою кількістю співаків, що імітує та створює за допомогою доступних мультимедійних ресурсів враження особистої присутності в режимі реального часу у стереоскопічно поданому екранному середовищі..." [2: 211-218].

XXI століття відзначається певним оновленням хорового виконавства. Це – час, котрий розширює творчі можливості композиторів, а також зумовлює появу нових стильових ознак музичних творів. Один з умовно визначених стилів у сучасній музиці корелює поняттю "музика стану" як такий, що передбачає створення спокою та налаштовує на комфортний психологічний стан. Одним із митців цього стилю є американський композитор, диригент і спікер Ерік Уїтакр (1970 р.н., Невада, США) [12].

"Віртуальний хор" Еріка Уїтакра – це глобальне явище, яке об'єднує співаків з усього світу, щоб створити новий музичний досвід за допомогою інноваційних технологій. Під брендом митця "Віртуальний хор" розуміється реалізація ним окремих мистецьких проєктів. Для кожного проєкту співаки з усього світу записують та завантажують власні відео зі свого дому, автомобіля, церкви чи робочого місця. Далі крім файли синхронізуються та об'єднуються в одне виконання для створення віртуального хору. У 2020 – му році хор відзначив своє 10 – ти річчя, а у 2021 –

anniversary, and in 2021, Eric Whitacre was named a Yamaha artist [11].

Another interesting method of vocal and choral presentation was initiated by the Slobodysky couple. Igor and Olena came up with the "Virtual Choir in Ukraine" art project, in which more than 200 Ukrainian singers from all over the world were able to participate. I. Buydenko, who also participated in the organization of a unique national team, examines the creation, successes and even the established national record of virtual choral performance in her work. As a methodologist, she describes in detail the peculiarities of the work of the record-breaking choir and the creative cooperation of musicians from different parts of the world for the common goal of popularizing choral art [8]. It should be said that we were also inspired by the project of Eric Edward Whitaker, we took a direct part in a similar event: in Zhytomyr Ivan Franko State University last April, despite the difficult situation in the country, an artistic meeting "Easter Bells – and there will be peace" was held Ukraine!", which united cultural and artistic figures of Zhytomyr Oblast, neighboring regions, students and all concerned citizens [7]. During the event, the presentation of the art project #Here and Now! [9]. And in one of its parts, there is an online recording of the spiritual Hymn of Ukraine "God, Great One" by M. Lysenko, arranged by O. Koshyts, performed by a mixed choir of students and teachers of the Department of Art Education of Zhytomyr Ivan Franko State University. It was a great experience for us. We believe that the productivity of this form is quite high, but it is possible only if all participants of the educational process have the appropriate level of technical support – teachers, choir members, and video editor.

Thus, in the Ukrainian musical culture of the last decades, the moment of self-assertion, the desire to fully integrate without complexes with the advanced stylistic searches of European and world music of the 21st century is noticeable. The successes of Ukrainian musicians at international music competitions,

му році Еріка Уітакра назвали артистом Yamaha [11].

Ще один цікавий спосіб вокально-хорової презентації ініціювало подружжя Слободиських. Ігор та Олена придумали Мистецький проєкт "Віртуальний хор в Україні", участь в якому мали змогу взяти понад 200 співаків-українців зі всього світу. Створення, успіхи та навіть встановлений національний рекорд віртуального хорового виконання у своїй праці досліджує І. Буйденко, яка теж долучилася до організації унікального вітчизняного колективу. Як методист, вона детально описує особливості роботи хору-рекордсмена та творчу співпрацю музикантів з різних куточків світу задля спільної мети – популяризації хорового мистецтва [8].

Слід сказати, що й нас надихнув проєкт Еріка Едварда Уітакра, ми взяли безпосередню участь у подібному заході: у Житомирському державному університеті імені Івана Франка у квітні минулого року, незважаючи на складну ситуацію в країні, відбулась мистецька зустріч "Великодні дзвони – і буде мир над Україною!", яка поєднала діячів культури і мистецтва Житомирщини, сусідніх регіонів, студентства та усіх небайдужих громадян [7]. Під час заходу було здійснено презентацію мистецького проєкту #Тут і зараз! [9]. А в одній із його частин – онлайн-записі духовного Гімну України "Боже, великий, єдиний" М. Лисенка в аранжуванні О. Кошиця у виконанні зведеного хору студентів і викладачів кафедри мистецької освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. Для нас це стало величезним неабияким досвідом. Вважаємо, що продуктивність цієї форми є досить високою, проте вона можлива лише за умови належного рівня технічного забезпечення всіма учасниками навчального процесу – і викладачів, і учасників хору, і відеомонтажера.

Отже, в українській музичній культурі останніх десятиріч помітним є момент самоутвердження, прагнення повноправно, без комплексів інтегруватися з передовими стилістичними пошуками європейської та світової музики ХХІ століття. Успіхи

festivals, and art symposia confirm the authority of domestic composition, performance, and musicology schools, and at the same time, the opinion that one of the real ways of integrating Ukraine into Europe is the way of creating artistic values, on which our country has both significant achievements, as well as unlimited creative prospects.

The pride of Zhytomyr and the whole of Ukraine is the academic choir chapel "Oreya" of the Zhytomyr Regional Philharmonic named after S. Richter under the direction of Oleksandr Vacek, which demonstrates the theatrical and choral performance itself. This is a group of artists that sounds like one voice. One and the same group of choristers can not only sing different music, but also reproduce it in different vocal manners. That is, at the same time to be both an academic and a folk choir, if necessary, a children's, jazz or pop choir. This is a stepping stone to the "choral theater", where the conductor is the director of the vocal sound, its colours, timbre. Each genre, and this is both spiritual music and folk song, sounds in its own, special vocal manner.

The members of the collective do not just sing, but act as real actors: they move around the stage and hall, reflect various rhythms with their feet and movements, play musical instruments (triangles, tambourines, bells, castanets), use various attributes. Each composition of the choir is a small theatrical story, which is created as a project of a different direction.

The repertoire is very rich and diverse: a folk song version in modern arrangements, reminiscent of a folk performance in a modern style, where the choir is the main actor; hits of rock-pop music accompanied by instruments.

One of the creative credos of the "Oreya" chapel is novelty, creative search, experiment. The repertoire includes many works of different genres and styles, with elements of recitation, theatricalization and dance. This phenomenon allows not only to significantly expand the audience of choral performances, but also to educate artists of a new formation capable

українських музикантів на міжнародних музичних конкурсах, фестивалях, мистецтвознавчих симпозіумах підтверджують авторитет вітчизняних композиторських, виконавських і музикознавчих шкіл, а водночас і думку про те, що одним із реальних шляхів інтеграції України до Європи є шлях творення мистецьких вартостей, на якому наша країна має як вагомі здобутки, так і необмежені творчі перспективи.

Гордістю Житомира і всієї України є академічна хорова капела "Орея" Житомирської обласної філармонії імені С. Ріхтера під керівництвом Олександра Вацека, яка демонструє саме театральнo-хорове дійство. Це – група артистів, яка звучить як один голос. Один і той самий склад хористів може співати не просто різну музику, а ще й відтворювати її у різних вокальних манерах. Тобто, водночас бути і академічним, і народним хором, якщо потрібно, дитячим, джазовим чи естрадним. Це сходинка до "хорового театру", де диригент – режисер вокального звуку, його фарб, тембру. Кожний жанр, а це – і духовна музика, і народна пісня, звучать у притаманній йому, особливій вокальній манері.

Учасники колективу не просто співають, а виступають справжніми акторами: рухаються сценою і залом, відбивають різноманітні ритми ногами та рухами, грають на музичних інструментах (трикутники, бубон, дзвоники, кастаньети), використовують різні атрибути. Кожна композиція хору – це невеличка театральна історія, яка створюється як проект різного спрямування.

Репертуар дуже багатий та різноманітний: народнопісенний доробок у сучасних аранжуваннях, що нагадує народно-побутовий спектакль на сучасний лад, де хор є головною дійовою особою; хіти рок-поп-музики у супроводі інструментів.

Одним з творчих кредо капели "Орея" є новизна, творчий пошук, експеримент. В репертуарі багато різних за жанром та стилістикою творів, з елементами декламації, театралізації, танцю. Даний феномен дозволяє не лише значно розширювати аудиторію

of creating new musical and stage masterpieces of vocal and choral art.

Consider Itai Talgam, a renowned Israeli conductor and consultant who helps leaders in business, education, government, medicine, and other fields become "conductors" of their teams and achieve harmony through collaboration. For twenty years, Itai Talgam has worked not only with the world's leading orchestras, but also with small and large companies, Fortune 500 executives, startup founders and many others. Drawing on his experience, he explains to non-musicians how conductors actually work and how this knowledge can help a leader in any industry.

Great conductors know in advance how a piece should sound, but leave the musicians room for creativity and passion. They listen more than they speak. A true maestro accepts his ignorance because he realizes that others may have more good ideas than he realizes. Talgam examines the different leadership styles of six great conductors: the commanding Riccardo Muti, the passionate Arturo Toscanini, the calm Richard Strauss, the steadfast Herbert von Karajan, the dancing Carlos Kleiber, and the dialogue master Leonard Bernstein. Everyone has their own approach to solving the eternal question: how to combine control and creative freedom. Itai Talgam's ideas will change the way you look at leadership. And your team will be able to create better music – with your help.

In conclusion, we quote the statement of the famous conductor and coach in the field of leadership Itay Talgam: "The best advice that can be given to a person who wants to develop is to start thinking in terms of "expansion" and "acceptance", not "exclusion" and "rejection" from any qualities" [13].

Conclusions and research perspectives. Taking into account the analysis of scientific sources and the conducted personal research, we formulate the main conclusion - world and Ukrainian choral performance of the beginning of the 21st century confidently presents diversity in the symbiosis of artistic and stylistic systems, in the use of

хорового виконавства, але й виховувати артистів нової формації, здатних створювати нові музично-сценічні шедеври вокально-хорового мистецтва.

Згадаємо Ітая Тальгама – відомого диригента з Ізраїлю та консультанта, який допомагає лідерам з бізнесу, освіти, урядів, медицини та інших галузей ставати "диригентами" своїх команд і досягати гармонії через співпрацю. Протягом двадцяти років Ітай Тальгам працює не лише з провідними оркестрами світу, але також з малими та великими компаніями, керівниками зі списку Fortune 500, засновниками стартапів та багатьма іншими. Покладаючись на свій досвід, він пояснює людям, котрі не пов'язані з музикою, як насправді працюють диригенти і як ці знання здатні допомогти лідеру будь-якої галузі.

Великі диригенти знають заздалегідь, як має звучати твір, але залишають музикантам простір для творчості та пристрасності. Вони більше слухають, аніж кажуть. Справжній маестро приймає своє незнання, тому що усвідомлює: в інших може бути більше добрих ідей, ніж він собі уявляє. Тальгам розглядає різні стилі лідерства шести великих диригентів: командного Ріккардо Муті, пристрасного Артуро Тосканіні, спокійного Річарда Штрауса, непохитного Герберта фон Караяна, танцюючого Карлоса Клайбера та майстра діалогу Леонарда Бернстайна. У кожного свій підхід до вирішення одвічного питання: як поєднувати контроль і творчу свободу. Ідеї Ітая Тальгама змінять те, як ви дивитеся на лідерство. А ваша команда зможе створювати кращу музику – з вашою допомогою.

На завершення нашого дослідження, наведемо вислів відомого диригента та коуча у сфері лідерства Ітая Тальгама: "Краща порада, котру можна дати людині, яка хоче розвиватися, – почати мислити поняттями "розширення" та "прийняття", а не "виключення" та "відмови" від будь яких якостей" [13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Зважаючи на аналіз наукових джерел та проведене особисте дослідження, ми формуємо головний висновок – світове та українське хорове виконавство

various intonation and genre forms, means and specifics of musical communication, which, in its turn, is an effective factor in the formation of socio-cultural orientations of modern youth.

The article does not cover all aspects of the research problem. The issue of purposeful education of conducting artistry, training of specialists in public relations, management training in the field of classical choral art deserves further analysis. The expression of the prolonged influence of experimental approaches to choral performance on the quality of the professional activity of students as leaders of choral groups in various social and cultural conditions is considered promising.

початку ХХІ століття впевнено презентує різноманітність у симбіозі художньо-стильових систем, в орудуванні різними інтонаційно-жанровими формами, засобами й специфікою музичного мовлення, що, в свою чергу, є дієвим чинником формування соціокультурних орієнтирів сучасної молоді. Дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблематики. Заслужують подальшого аналізу питання цілеспрямованого виховання диригентського артистизму, підготовки фахівців до Public relations, навчання менеджменту на ниві класичного хорового мистецтва. Перспективним уявляється вираження пролонгованого впливу експериментальних підходів до хорового виконавства на якість фахової діяльності студентів як керівників хорових колективів у різних соціально-культурних умовах.

REFERENCES (TRANSLATED&TRANSLITERATED)

1. Bondar, Ye.M. (2019). *Khudozhno-stylovyi syntez yak fenomen suchasnoi khorovoi tvorchosti [Artistic and stylistic synthesis as a phenomenon of modern choral work]: monohrafiia*. Odesa: Astroprynt, 388 [in Ukrainian].
2. Kachurynets, L. (2020). Virtualnyi khor yak neobkhidnyi pedahohichnyi dosvid [Virtual choir as a necessary pedagogical experience]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences: mizhvuzivskyi zb. nauk. prats molodykh vchenykh*. Drohobych: Vydavnychiy dim "Helvetyka", vyp. 34, tom 2, 211218 [in Ukrainian].
3. Kostenko, L.V., & Shumska, L.Iu. (2013). *Khrestomatiiia z khoroznavstva [Textbook of Horology]: navch. posib*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 521 [in Ukrainian].
4. *Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (2021). "Muzyka v dialozi z suchasnistiu: osvritni, mystetstvoznavchi, kulturolohichni studii" / Materials of the International scientific-practical conference "Music in dialogue with the modernity: studios of educational, art history, culturological"*. Kyiv: KNUKiM, 384 [in Ukrainian].
5. *Suchasnyi kulturno-mystetskyi prostir: kreatyvni ta informatsiino-komunikatyvni transformatsii [Modern cultural and artistic space: creative and informational and communicative transformations] (2022)*. Mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf., 21-22 chervnia 2022 r. M-vo kult. ta inform. polityky Ukrainy; Nats. akad. ker. kadryv kult. i mystets. Kyiv: NAKKKiM, 195 [in Ukrainian].
6. Tsiuriak, I.O. (2020). Akomodatsiia vokalnykh pryiomiv zvukovydobuvannia v protsesi interpretatsii studentamy-mahistramy kompozytsii "symfo-metalu" [Accommodation of vocal techniques of sound production in the process of interpretation by master's students of the "symphonic metal" composition]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a modern teacher*, № 3 (192), 102-106 [in Ukrainian].
7. *Velykodni dzvony – i bude myr nad Ukrainoiu [Easter bells – and there will be peace over Ukraine]*. (2022). Retrieved from: <https://www.facebook.com/ShynkarukIryna/videos/357264033109485> [in Ukrainian].
8. *Zasnovnyk Mystetskoho proiektu "Virtualnyi khor v Ukraini" – vypusknytsia Berdychivskoho pedahohichnoho koledzhu [The founder of the Art Project "Virtual Choir in Ukraine" is a graduate of the Berdychiv pedagogical college]*. (2020). Retrieved from:

<http://bpedk.com.ua/main/512-zasnovnik-misteckogo-proyektu-vrtualniy-hor-v-ukrayin-vipusknicya-berdichvskogo-pedagogchnogo-koledzhu.html> [in Ukrainian].

9. *Proiekt #Tut i zaraz!* [Project #Tut i zaraz!]. (2022). Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=hVDoTb151sE> [in Ukrainian].

10. *Ukrainoznavchyi pohliad na khorove mystetstvo Ukrainy* [A Ukrainian studies view on the choral art of Ukraine]. (2023). Retrieved from: <http://www.archive.ndiu.org.ua/toprint.html?id=2238> [in Ukrainian].

11. Fedchenko, O. (2018). "Virtualni khory" Erika Vaitekera ["Virtual choirs" by Eric Whiteaker]. Retrieved from: <http://mus.art.co.ua/virtualni-hory-erika-vajtekera> [in Ukrainian].

12. *About: Eric Whitacre.* (2023). Retrieved from: https://dbpedia.org/page/Eric_Whitacre [in English].

13. *Itay Talgam: "Lead like the great conductors".* (2012). Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=Wn1fV47NaWY> [in English].

Received: May 05, 2023
Accepted: June 02, 2023

UDC 378.018:373.5.011-051

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.86-93

VALUABLE ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

M.-S. Shamsutdinova*

This article considers an important aspect of modern education – intercultural competence and its influence on the formation of the professional orientation of future foreign language specialists. In the context of growing globalization and cultural diversity, knowledge of foreign languages has ceased to be just a skill but has become a necessary tool for successful communication and work in an international environment.

Intercultural competence is defined as the ability to understand and interact with representatives of other cultures. It involves not only knowing the language, but also understanding the cultural features, values, norms and traditions of other peoples. This article examines the influence of intercultural competence on the professional orientation of future foreign language specialists.

We will consider aspects such as cultural understanding, tolerance, the ability to adapt to different cultural contexts and to communicate effectively with representatives of different nationalities. It is noted that intercultural competence plays an important role in building successful intercultural relations, promotes the development of creativity and innovation.

The relevance of the study of the valuable aspects of intercultural communication in the process of learning foreign languages is that in the modern globalized world, interaction with representatives of other cultures becomes a necessity. The study of foreign languages is becoming an important component of education, and foreign language professionals have a great responsibility in promoting effective communication between cultures. Value orientations influence perception, way of thinking, communication strategies and behavior. Understanding and awareness of values help foreign language specialists establish mutual understanding, avoid conflicts, and create a favorable atmosphere for interaction. The study of this problem helps to improve approaches to teaching foreign languages and to develop effective strategies for the formation of intercultural competence in students and future foreign language specialists.

The growth of international relations brings with it various challenges, but also opens up many new opportunities for future foreign language specialists. Thanks to intercultural competence, they will be able to expand their horizons, build a successful career in a global environment and contribute to the development of global cooperation.

Keywords: *intercultural competence, values, value orientations, cultural understanding, intercultural communication, globalization, professional orientation.*

---

* Postgraduate Student, Lecturer
(Rivne State Humanitarian University)
ms.shamsutdynova@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3943-2447

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

М.-С. Шамсутдинова

У статті розглядається важливий аспект сучасної освіти – міжкультурна компетентність та її вплив на формування професійної спрямованості майбутніх іноземних мовників. В умовах зростаючої глобалізації та культурного розмаїття знання іноземних мов перестало бути просто навичкою, а стало необхідним інструментом для успішного спілкування та роботи в міжнародному середовищі.

Міжкультурна компетентність визначається як здатність розуміти і взаємодіяти з представниками інших культур. Воно передбачає не лише знання мови, а й розуміння культурних особливостей, цінностей, норм і традицій інших народів. У статті досліджено вплив міжкультурної компетенції на професійну орієнтацію майбутніх іноземних мовників.

Ми розглянемо такі аспекти, як культурне розуміння, толерантність, здатність адаптуватися до різних культурних контекстів і ефективно спілкуватися з представниками різних національностей. Зазначено, що міжкультурна компетентність відіграє важливу роль у побудові успішних міжкультурних стосунків, сприяє розвитку креативності та інноваційності.

Актуальність дослідження ціннісних аспектів міжкультурної комунікації в процесі вивчення іноземних мов полягає в тому, що в сучасному глобалізованому світі взаємодія з представниками інших культур стає необхідністю. Вивчення іноземних мов стає важливою складовою освіти, і фахівці з іноземних мов несуть велику відповідальність за сприяння ефективній комунікації між культурами. Ціннісні орієнтації впливають на сприйняття, спосіб мислення, комунікативні стратегії та поведінку. Розуміння та усвідомлення цінностей допомагає фахівцям іноземної мови налагоджувати взаєморозуміння, уникати конфліктів і створювати сприятливу атмосферу для взаємодії. Дослідження даної проблеми допомагає удосконалити підходи до викладання іноземних мов та розробити ефективні стратегії формування міжкультурної компетенції у студентів та майбутніх іноземних мовників.

Зростання міжнародних відносин несе з собою різноманітні виклики, але також відкриває багато нових можливостей для майбутніх спеціалістів з іноземних мов. Завдяки міжкультурній компетенції вони зможуть розширити свій кругозір, побудувати успішну кар'єру в глобальному середовищі та сприяти розвитку глобальної співпраці.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, цінності, ціннісні орієнтації, культурне розуміння, міжкультурна комунікація, глобалізація, професійна орієнтація.

Introduction to the issue. In modern world, where borders disappear, communication with representatives of different cultures becomes an integral part of our ubiquitous life. Growing globalization and international relations make the knowledge of foreign languages and intercultural competence of particular importance. This is especially relevant for future foreign language specialists who will work in a global environment and provide intercultural communication. Future foreign language specialists must be aware of the importance of intercultural competence. They not only learn the language, but also enter the world of cultural values and mentality of those countries where it is used. His task is to understand and respect other cultures, to

learn to communicate effectively with representatives of different nationalities and to understand their peculiarities.

The study of the process of intercultural communication showed that only the possession of a foreign language is not enough to overcome the problem of interaction between representatives of different cultures, after which intercultural communication integrates its own cultural, extralinguistic, and language-communicative codes.

Current state of the issue. It is possible to delve into the process of intercultural communication only by understanding the components of the content of these codes. The components of culture were presented in a number of its models developed by representatives of the

American school: R. Page, H. Jorstad, L. Siaya, F. Klein, J. Colby. These authors identified the component composition of culture, distinguishing at its level: a) external, observable (explicit) language, artifacts (cultural items), myths, symbols, rituals, traditions; b) hidden, unobservable (implicit), which constitutes the essence, the core of national specificity, its "cultural meaning" – norms, values that affect communication, actions, basic manifestations, life events and experience [8]. Even though language and other components of the explicit layer are on the surface, their cultural meaning is unknown and cannot be correctly interpreted without representatives of another culture understanding the essential components of cultures that are not externally observable: values, value orientations, basic ideas and norms. differences lead to differences in language and non-linguistic behavior. Values are objective. They can be assigned by a person in his activities and characterize his attitude to phenomena, events, things, society, remaining value orientations, that is, values transformed into the consciousness of the individual.

They influence the choice of language means, language style, regulate a person's communicative actions, way of thinking, orientation, emotions, and feelings underlying behavior. Norms based on the moral code reflect the values of culture as generally accepted, standard patterns of human actions in society, which are benchmarks of a kind of expected behavior in typical situations and, subject to their acceptance by individuals, are regulations of his behavior. Mastering culture begins with the awareness of values and norms, their internalization and manifestation in culturally specific behavior. It is impossible to see culture itself, its manifestations are visible only in behavior, actions, judgments, reactions, language style. Therefore, it is of scientific interest to compare during intercultural communication behavior patterns of representatives of different cultures, which may coincide and differ.

Outline of unresolved issues brought up in the article. Intercultural

communication is the interaction of patterns of behavior, the purpose of which is the exchange of meanings based on cultural and linguistic codes. The language code is the most important component of culture and in many ways shapes the worldview – "picture of the world", the mentality of the people – the emotionally colored system of world understanding peculiar to it. The linguistic picture of the world is a verbal thesaurus – semantic connections of words, concepts that reflect cultural differences. From the entire existing variety of cultures, the main criteria for measuring cultural differences were selected – "cultural variables": individualism-collectivism; masculinity-femininity; the degree of emotional expressiveness allowed; nature of activity; power distance; high context; low context; uncertainty avoidance.

Typological differences of one culture from another, for example, individualistic from collectivistic, affect both socialization, personal orientation of a person, his values, self-awareness, and communicative behavior. Representatives of cultures of these types have significant differences in the use of means of language communication, since they do not have a single or similar system for extracting (decoding) the meaning of the message. For successful decoding of meaning, both knowledge of the language and knowledge of extralinguistic factors – the cultural context is necessary. Awareness and taking into account the typological differences of cultures make it possible to form the ability to correctly and accurately interpret and predict the behavior of foreign communicators and reduce the likelihood of misunderstanding.

Aim of the research. Intercultural communication is a crucial skill in foreign language learning, as it promotes a deeper understanding of cultural differences and fosters empathy and mutual understanding. By embracing these aspects, educators can create a more inclusive and enriching environment for both teachers and students. Understanding cultural values, overcoming language barriers, interpreting linguistic and non-linguistic elements, and

leveraging technology responsibly are essential aspects of intercultural communication. In today's digital age, technology and media significantly impact intercultural communication, offering unique opportunities for cross-cultural exchanges but also presenting challenges in terms of cultural understanding. Teachers must adopt culturally oriented approaches to teaching, incorporating cultural characteristics, values, and practices into language lessons to help students grasp linguistic nuances and adapt their language use appropriately. This approach empowers learners to confidently communicate with sensitivity in diverse settings. The pedagogical community should actively engage in research to deepen their understanding of intercultural communication's valuable aspects.

By exploring innovative methodologies and strategies, educators can enhance the quality of intercultural communication in foreign language learning. A commitment to continuous learning and development contributes to building a more inclusive, tolerant, and interconnected world. In conclusion, embracing the valuable aspects of intercultural communication is essential for foreign language learning. By understanding cultural differences, overcoming language barriers, interpreting linguistic and non-linguistic elements, and leveraging technology responsibly, educators can create a culturally rich and diverse learning environment.

Promoting research and understanding, educators can pave the way for effective intercultural communication that fosters a more tolerant, open, and interconnected world. Intercultural communication is an important skill in foreign language learning because it promotes a deeper understanding of cultural differences and promotes empathy and mutual understanding. By considering these aspects, educators can create a more inclusive and enriching environment for both teachers and students. Understanding cultural values, overcoming language barriers, interpreting linguistic and non-linguistic elements, and responsible use of technology are

important aspects of intercultural communication [4].

In today's digital age, technology and media greatly influence intercultural communication, offering unique opportunities for intercultural exchange, but at the same time creating challenges in terms of cultural understanding. Teachers should apply culturally sensitive teaching approaches, including cultural characteristics, values, and practices in language lessons to help students understand language nuances and adapt their language use appropriately.

This approach enables students to confidently communicate with delicacy in a variety of settings. The teaching community should actively participate in research to deepen their understanding of the valuable aspects of intercultural communication. By studying innovative methodologies and strategies, teachers can improve the quality of intercultural communication during foreign language learning. The pursuit of continuous learning and development contributes to building a more inclusive, tolerant, and interconnected world. It is worth saying that for learning foreign languages it is important to take into account the value aspects of intercultural communication. By understanding cultural differences, overcoming language barriers, interpreting linguistic and non-linguistic elements, and using technology responsibly, educators can create a culturally rich and diverse learning environment. By promoting research and understanding, educators can pave the way for effective intercultural communication that will contribute to a more tolerant, open, and interconnected world.

Results and discussion. In individualistic cultures, low-context communication prevails, which is characterized by a cognitive style of communication: reactivity, expressiveness and influence of language, accuracy of concepts. High-context communication is characterized by the spontaneous manifestation of emotions, interdependent consciousness, and orientation towards the promotion of the team's goals and values.

From the standpoint of the relativistic approach, which assumes the equality of cultures, the norms of professional behavior of specialists belonging to individualistic and collectivistic types of cultures were compared and systematized based on their value orientations. The comparison was made taking into account the above-mentioned cultural variables and made it possible to identify the difference in value orientations, which can be areas of potential conflict in professional situations. Value orientations, reflected in cultural variables, form national identity – awareness of national belonging, psychological composition of the nation – the most common type of personality in this culture, which has a stable, repetitive set of traits associated with a system of attitudes, values and beliefs common to this society.

The formation of the ability to intercultural communicative competence in the conditions of traditional university education does not allow students to develop the full range of properties of the psychological composition of a representative of another national culture. Confirmation of this opinion can be found in the works of J. Jackson and M. Liu, who call a person who freely navigates in different cultures – an intercultural person, a "multicultural person", a "universal person", "people-mediators" [6].

The formation of such a personality is a real goal under the conditions of university training. The generalized cosmopolitan characteristics that such a person has include: respect for all cultures, understanding of the thoughts, feelings, and behavior of its representatives; the ability to be a cultural mediator, switching from one culture to another, to find ways of reconciliation with differences. A person of this type is characterized by situational flexibility, great behavioral diversity when meeting with other positions and opinions. Such characteristics are necessary for effective intercultural communication and indicate optimal inculturation.

There are generally recognized four main models of interaction in the process of enculturation: integration (entering

another culture through the gradual mastering of its norms, values, patterns of behavior; assimilation (the group and its members lose their own, but assimilate another culture); separation (members of the group, while retaining their culture, refuse contact with another), marginalization (the group and its members lose their culture, but do not join the other).

In the process of training future foreign language specialists, in our opinion, it is necessary to form multiculturalism – this type of intercultural communication interaction, which involves not only preserving, but also enriching one's culture due to the recognition and acceptance of another culture, readiness to master other cultures. It is this model of intercultural communication that is optimal for inculturation in the conditions of academic bilingualism and is consistent with the content of the intercultural communication personality.

The process of inculturation takes place in specific approaches depending on the personal features of the individual. K. Ward's research observed that emotionally developed, sociable individuals who have a wide outlook, confidence, and tolerance for intercultural differences effectively master another culture (Ward, 2009). This makes it viable to overcome or reduce the stressogenicity of the so-called culture shock (a feeling of anxiety and insecurity when encountering another culture), that is caused by a conflict of values and patterns of behavior due to the violation of usual social ties, words, symbols, customs, physical objects. The study discovered that intercultural communication occurs on the macro and micro ranges [10].

The macro level is associated with culturally generalized characteristics: motives for establishing relationships; cognitive – tolerance to ambiguity; operational aspect – interactivity, the immediacy of reactions; focus on interaction, orientation on another person; functionality – the ability to communicate without conflict [4].

The micro level of intercultural communication offers a comprehensive

framework for enhancing pedagogical practices in diverse academic environments. Understanding linguistic techniques, communicative methodologies, and cultural nuances is essential for fostering effective intercultural communication among students. By promoting cultural awareness and sensitivity, educators can empower their students to become global citizens capable of navigating the complexities of our interconnected world. As we strive for a more inclusive society, embracing the micro level in pedagogy becomes an imperative step towards achieving successful intercultural communication [3].

A person who is competent in their field of work is aware of what they are doing and has the skills, knowledge, and technological aptitude to do it. When we define "competence," we take into account the overall objective of a specialist's integral training, which realizes his ability to creatively complete tasks based on formed motives, personal characteristics, and the capacity to use normatively acceptable behavioral patterns in the professional setting.

The concept of professional competence is broader than notions such as knowledge, abilities and skills because it combines them, and includes a number of concepts such as: Professional motives, abilities, outlook and attitudes of a specialist's personality, as well as opportunities for self-realization and self-expression in the professional sphere.

It is not by chance that key, invariant, multifunctional and interdisciplinary competencies are recognized as a method of updating the content of higher education in modern world practice. Possession of competence creates the basis for the development of professionalism (productive methods of processes) and mastery (flexibility, adaptability to new situations). Among the globalization-oriented multicultural competencies are communicative and professional-ethical key competencies [5].

Communicative competences ensure effective communication and understanding in the process of professional activity, if they implement

flexible communication strategies through the use of speech and non-verbal actions, regulate emotions, apply norms of tolerant behavior, counteract xenophobia (fear of the "foreigner"). The possession of professional and ethical competence in relation to intercultural communication involves the ability to carry out professional activities in a foreign cultural environment, to carry out adequate behavior accepted in business professional cultures of other countries, to develop personal professional experience due to its enrichment with elements of other professional cultures, to be tolerant of others, to find constructive compromises [2].

Speech etiquette is a set of cultural, national, and social rules of linguistic and communicative behavior inherent in certain nations and communities. These rules determine the rules for establishing speech contact between partners and choosing the right communication style based on their social roles and situational positions. The etiquette of speech communication is defined as communication that follows social, cultural, and historically formed norms in standard human interaction situations. It includes both verbal components (such as speech formulas, vocabulary, and intonation characteristics) and non-verbal components (facial expressions, gestures, postures, and distance between subjects).

The specificity of the professional intercultural communicative competence of the humanitarian profile is related to the anthropogenic essence of a person as "homo loquens" – "a person who speaks", presented us with the necessity for additional emphasis on the extension of the concepts of "communication" and "intercultural communication".

Intercultural communication is both a science and a set of skills that must be mastered during communication, since interaction with another culture requires certain knowledge and skills, focusing on inherited and established norms of social practice of people belonging to different national and ethnic communities.

The level of development of communicative knowledge and abilities

that enables for intersubjective interaction aimed at the effective performance of professional obligations determines a professional communication culture. It is important to note that discourse etiquette affects all aspects of human interaction and activity; it is defined as a set of cultural, national, and social conventions of linguistic and communicative behaviour that are inherent in specific nations and national communities.

Communication is primarily concerned with the qualities of oral communication, interpersonal verbal and nonverbal contact of an affective-evaluative kind that occurs in practical activities. Communication is a socially regulated process of information transfer and the exchange of people's thoughts and feelings in diverse domains of cognitive, labor, and creative activity.

A "linguistic personality" is someone who can transition between several language codes and has a set of linguistic aptitudes and skills. They actively participate in communication. In addition, the cognitive, behavioral, and ethnocultural levels all function in the development of the linguistic personality. The cognitive level contains the thesaurus (verbal-semantic) level [9].

Intercultural communicative competence in the professional sphere is more complex than secondary language personality competence, which only involves linguistic communication. This is because, in addition to the actual cultural factor, one must also take into account the linguistic and sociocultural characteristics inherent in the professional subculture [1].

Conclusions and research perspectives. One of the interesting aspects of these studies is the study of how cultural values influence language perception. Excavating the choice of language structures and expressions in different cultures opens an invaluable understanding of communicative nuances.

The prospects of such studies provide an opportunity to develop culturally oriented educational programs and improve language learning methods for a deeper understanding of language and culture. Another important area of

research focuses on the role of intercultural competence in foreign language learning. Emphasizing the importance of cultural awareness and respect in foreign language education paves the way for more effective intercultural communication.

Research in this area can lead to the development of optimal teaching approaches and curricula that encourage openness and appreciation of cultural diversity. Thus, intercultural competence contributes to building positive and deep intercultural relations. It provides higher education students with the opportunity to communicate effectively with native speakers and to adapt their communication strategy to the cultural context.

Possession of this competence broadens the worldview of the acquirers and enables them to be more confident and successful in their future professional activities. The perspectives of the research of the value system will allow not only to integrate one own linguistic and cultural features but also to deepen the internal beliefs of native speakers.

Through an examination of the cultural and value aspects of the language's country of origin, one can confidently develop didactic and methodical materials. Conducting a thorough analysis of the cultural and values inherent in the country of origin of a particular language, one can confidently create teaching materials that are both effective and well-organized.

This approach ensures that the materials are tailored to the needs of the learners, and that they resonate with the cultural and linguistic background of the students. By taking this approach, instructors can develop teaching materials that are both engaging and informative, and that help to foster a deep appreciation of the language and culture being studied. In short, understanding the cultural and linguistic context of a language is a key factor in creating effective and impactful teaching materials.

Thus, the development of intercultural competence is a necessary element of the formation of the professional orientation of

future foreign language specialists. It enables the winners not only to become excellent speakers, but also contributes to their personal development and building a successful international career. In the conditions of globalization, intercultural competence is a key competence, but also a defining value that opens many opportunities for cooperation and understanding between different cultures in the world.

In conclusion, intercultural competence is not just a skill but a mindset that enriches the lives of foreign language

specialists and the people they interact with. It allows them to connect, collaborate, and build bridges between cultures, laying the foundation for a harmonious and interconnected world. As educators, it is imperative to prioritize the cultivation of intercultural competence in our teaching practices, empowering our students to become compassionate and globally-minded language specialists. With intercultural competence, they will be better equipped to tackle the challenges and opportunities that arise in our rapidly evolving, interconnected world.

REFERENCES

1. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. *Multilingual Matters* [in English].
2. Deardorff, D.K. (2006). The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization at institutions of higher education in the United States. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241-266 [in English].
3. Fantini, A.E. (2009). Assessing intercultural competence: Issues and tools. In D.K. Deardorff (ed.). *The Sage Handbook of Intercultural Competence*. Sage Publications, 456-476 [in English].
4. Kramsch, C. (1993). *Context and culture in language teaching*. Oxford University Press [in English].
5. Liddicoat, A.J. (2002). Static and dynamic views of culture and intercultural language acquisition. *Babel*, 37(3), 12-18 [in English].
6. Liu, M., & Jackson, J. (2008). An exploration of Chinese EFL learners' unwillingness to communicate and foreign language anxiety. *The Modern Language Journal*, 92(1), 71-86 [in English].
7. Matsumoto, D., & Hwang, H.S. (2013). *Culture and psychology* (5th ed.). Cengage Learning [in English].
8. Paige, R.M., Jorstad, H.L., Siaya, L., Klein, F., & Colby, J.E. (2003). Culture learning in language education: A review of the literature. In D. Lange & R.M. Paige (Eds.), *Culture as the core: Perspectives on culture in second language learning*. Information Age Publishing, 43-68 [in English].
9. Samovar, L.A., Porter, R.E., & McDaniel, E.R. (2017). *Intercultural communication: A reader* (15th ed.). Cengage Learning [in English].
10. Ward, C. (2009). Assessing intercultural competence: A review of approaches and tools. In D.K. Deardorff (Ed.), *The Sage Handbook of Intercultural Competence*. Sage Publications, 477-498 [in English].

Received: April 30, 2023

Accepted: May 31, 2023

GENERAL SECONDARY EDUCATION

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

UDC 174:378

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.94-102

ACADEMIC INTEGRITY IN THE ACTIVITY OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER

N. Yu. Serdiuk*, V. I. Savchuk**

The paper investigates the academic integrity (AcadI) in the activity of a foreign language (FL) teacher at a general secondary education institution (GSEI). **Aim of research** is to highlight the factors of formation of the FL teacher's AcadI, to define the directions of its activity regarding the promotion of AcadI, to name the leading ways of preventing violations of AcadI in the GSEI. **Methods.** To achieve the goal, the following methods were used as theoretical (analysis, synthesis of normative and scientific and pedagogical sources) and empirical (observation of the educational process). **Results and discussion.** The factors of formation of the FL teacher's AcadI are singled out and characterized, including the personality qualities of the FL teacher, which can be natural (from the birth) or acquired, the appropriate acquired qualification (an example of the popularization of AcadI and the prevention of its violations in the training of FL teachers under the specialities "Secondary Education (English Language and Literature)" and "Secondary education (German language and literature)" on the basis of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine), self-education and direct practical professional activity and experience. The authors determined the directions of activity of a FL teacher regarding the promotion of AcadI were defined as: 1) personal example of behavior and academic culture of the FL teacher, 2) the extracurricular work with students about AcadI; 3) optional FL classes on AcadI; 4) the curricular work of the FL teacher with the students directly at FL classes. The leading ways to prevent violations of academic integrity in GSEI were identified: 1) adoption of the Regulation on academic integrity, which should be published on the website of the educational institution and brought to the attention of every participant in the educational process; 2) conducting educational work on compliance with academic integrity; 3) strengthening of self-motivation, self-esteem and self-respect of students, etc. Aspects, thanks to the analysis of which it is possible to verify compliance with the academic culture in the school, are also defined. **Conclusions.** It was made an attempt to highlight the factors of formation

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav)
serdiuk-n@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9865-6977

** Senior Lecturer
(Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav)
valery_savchuk@i.ua
ORCID: 0009-0001-6407-2463

of the FL teacher's AcadI, which are considered to be as the following: personality qualities, appropriate acquired qualification, self-education, practical professional activity. The directions of activity of a FL teacher regarding the promotion of AcadI were defined and the leading ways of preventing violations of AcadI in the GSEI were named according to the authors' opinion. The prospect of further research is interviewing FL teachers on their opinion towards AcadI and problems and benefits of participating in AcadI popularization at GSEIs.

Keywords: integrity, academic integrity, foreign language teacher, teacher training, activities of GSEI, types of teacher's activities, prevention of violations.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Н. Ю. Сердюк, В. І. Савчук

Дослідження присвячено питанню академічної доброчесності (АД) у діяльності вчителя іноземної мови у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). **Мета статті** – висвітлити чинники формування АД вчителя іноземної мови, визначити напрямки його діяльності щодо сприяння АД у ЗЗСО, назвати провідні шляхи попередження порушень АД у ЗЗСО. **Методи.** Для досягнення мети використано такі методи: теоретичні (аналіз, синтез нормативних та науково-педагогічних джерел) та емпіричні (спостереження за навчальним процесом). **Результати.** Виокремлені та охарактеризовані чинники формування АД вчителя іноземної мови, серед яких особистісні якості вчителя, які можуть природними чи набутими, відповідна здобута кваліфікація (розглянуто приклад популяризації АД та профілактики її порушень у підготовці вчителів іноземної мови за освітньою програмою (ОП) Середня освіта (Англійська мова та література) та ОП Середня освіта (Німецька мова та література) на базі Університету Григорія Сковороди в Переяславі), а також самоосвіта та безпосередня практична професійна діяльність і досвід. Автори визначили певні напрями діяльності вчителя іноземної мови щодо популяризації академічної доброчесності: власний приклад поведінки та академічної культури на основі принципів доброчесності; виховна робота з учнями, оскільки майже всі вчителі є класними керівниками, то цей вид у формі шкільних виховних годин співпраці з учнями є архіважливим; робота з учнями факультативно для популяризації культури чесності серед учнів ЗЗСО, під час яких українською та англійською мовою можна спробувати розвивати персональні моральні цінності; робота вчителя іноземної мови з учнями на уроці щодо якісного засвоєння учнями правил академічної доброчесності та культури. Визначено провідні шляхів профілактики порушень академічної доброчесності у ЗЗСО: 1) прийняття Положення про академічну доброчесність, яке має оприлюднюватися на веб-сайті закладу освіти та доводиться до відома кожного учасника освітнього процесу; 2) проведення просвітницька робота щодо дотримання академічної доброчесності; 3) зміцнення самомотивації, самооцінки та самоповаги у здобувачів освіти, тощо. Також визначено аспекти, завдяки аналізу яких можна здійснити перевірку дотримання академічної культури у школі. **Висновки.** Автори статті здійснили спробу виокремити чинники формування АД вчителя іноземної мови, якими вважаються: особистісні якості, відповідна набута кваліфікація, самоосвіта, практична професійна діяльність. Напрямами діяльності вчителя іноземної мови щодо популяризації АД були визначені: 1) особистий приклад поведінки та академічної культури вчителя іноземної мови, 2) позанавчальна виховна робота з учнями щодо АД; 3) факультативні заняття іноземною мовою щодо АД; 4) безпосередньо навчальна робота вчителя іноземної мови зі студентами на заняттях. Названі провідні, на думку авторів, шляхи запобігання порушенням АД у ЗЗСО. Перспективою подальших досліджень зазначено опитування вчителів іноземної мови щодо їхньої думки про АД та проблем і переваги участі в її популяризації в ЗЗСО.

Ключові слова: чесність, академічна доброчесність, вчитель іноземної мови, підготовка вчителя, діяльність ЗЗСО, види діяльності вчителя, профілактика порушень.

Introduction of the issue. Currently, Ukraine has clearly outlined the guidelines for entering the educational

and scientific space of Europe, actively modernizing the educational system for its improvement, including in the area of

preventing violations of the norms and rules of the teachers' academic culture. Hence the issue of the academic integrity in the professional activity of a FL teacher is relevant to be studied.

In recent years, in the process of reforming education, the Ukrainian government has adopted a number of normative documents regulating the activities of educational institutions in compliance with academic integrity. New versions of the laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", "On Copyright and Related Rights", "Recommendations on Prevention of Academic Plagiarism and its Detection in Scientific Works (Abstracts, Dissertations, Monographs, Scientific Reports, Articles, etc.)". These normative legal documents define in detail the concepts of "academic integrity", "types of academic offenses" and others, which brings the fight against crimes in the scientific environment to the state level, that is an inherently unique phenomenon compared to other countries where this is not the case practiced.

AcI is influenced and presented by specific people at education as employees and students with their parents etc. The AcadI could exist only in highly developed system of education, which is formed by all its participants, FL teachers including.

Current state of the issue. The acceptance by all participants of the educational and scientific process of the principles of AcadI is "a guarantee that Ukrainian education and science will be equally involved in the global process of scientific communication. Therefore, strengthening academic integrity should be a priority" [2: 15].

Different aspects of the problem of AcadI have been investigated in the works of many domestic and foreign scientists: the leading aspects of the AcadI in the system of education and science [2; 5; 6], AcadI in the general secondary education system [4; 13; 14] etc. A lot of aspects of teacher training were studied, f.e. the development of the personality of the teacher-researcher [3],

modern trends and problems in FL training [10; 11], the FL teachers training for their future innovative extracurricular work [7; 12]. A wide range of problems of Ukrainian general secondary education has been studied; however, not enough attention is paid to the role of academic integrity in the professional activity of the FL teacher.

Aim of research is to highlight the factors of formation of the FL teacher's AcadI, to define the directions of its activity regarding the promotion of AcadI, to name the leading ways of preventing violations of AcadI in the GSEI.

Methods. To achieve the goal, the following methods were used as theoretical (analysis, synthesis of normative and scientific and pedagogical sources) and empirical (observation of the educational process).

Results and discussion. According to the Article 42 of the Law of Ukraine "On Education", academic integrity is "a set of ethical principles and rules defined by law, which should be guided by the participants of the educational process during learning, teaching and carrying out scientific (creative) activities in order to ensure trust in the results of education and/or scientific (creative) achievements" [8]. By these principles we understand the following: rule of law, legality, social justice, scientific knowledge, compliance with copyright, reliability of results, professionalism and competence, partnership and mutual assistance, openness and transparency, responsibility.

Each educational institution in Ukraine must have certain documents and provisions that regulate its activities based on these principles of academic culture. AcadI is ensured by administration, teaching staff, students, their parents and other participants of the educational process. Among all the participants of the educational process at a general secondary education institution, the most important are students, teachers, and administration.

Considering the teacher's person is at the center of our research, the AcadI of the foreign language teacher at GSEI is

believed to be a set of ethical and defined by law principles, which he/she should be guided by during self-education (when a learning process for a teacher continues), teaching FL and carrying out scientific activities in order to ensure trust in the results of studies and/or scientific achievements. In this context, it is the important hypothesis that in general AcadI is born only from the honesty and courage of the teacher itself, i.e., first of all, the human factor plays a role in shaping scientific ethics and culture.

In accordance with Part 2 of the Article 42 of the Law of Ukraine "On Education", observance of AcadI by "pedagogical, scientific-pedagogical and scientific workers involves: references to sources of information in the case of using ideas, developments, statements; compliance with the legislation on copyright and related rights; provision of reliable information about research methods and results, sources of used information and own pedagogical (scientific-pedagogical, creative) activity; control over compliance with academic integrity by education seekers; objective assessment of learning outcomes" [8]. In our opinion, non-observance of these principles leads teachers to violate their AcadI.

Minding the fact that the concept of AcadI is "complex, so it is quite logical that compliance with its norms takes place on several levels" [6: 84], we believe that these levels are considered to be the level of state, different levels of education (pre-school, primary, secondary, vocational, higher) and the level of person itself, its knowledge and competences based on its education, self-education and work activities/experience.

Let's try to highlight the following factors of formation of the FL teacher's AcadI.

1. *Personality qualities.*

The most important person for a student at an GSEI is a teacher, whose role is not only to teach the particular subject, but also to develop the personality of a student, including

his/her ethical values, culture and behavior, ideology etc. Based on the above stated, every FL teacher, like any other teacher, should be (or should strive to be) an example of ideal teacher with the best personality for a student, should have good nature to engage everyone to him/her, should be a friend and leader/manager/tutor for them, should inspire students' respect and confidence, in short words, should be honest, responsible and courageous. If the teacher has at least one of the above characteristics, then he/she possesses those qualities which are basic for the AcadI formation. We are completely agree that "without developed moral traits (honesty, courage, responsibility), the very concept of "integrity", not only academic, but universal, becomes impossible" [6: 84]. Such very important qualities can be given by nature at birth or by parents during upbringing, or they can be acquired in the process of becoming a teacher at university.

2. *Appropriate acquired qualification.*

The training process of future teachers at higher education institutions (HEI) should ensure the becoming of a FL teacher based on the principles of integrity. This implies that the personality qualities as honesty, courage, responsibility must be formed and developed as necessary traits for further labour activities.

During the training of FL teachers at HEIs, it is also necessary to emphasize this by introducing the course "Academic Integrity of a Teacher of a Foreign Language and Literature" into the educational process, which should be a mandatory component of professional training in the specialties of Secondary education (English language and literature) and Secondary education (German language and literature) at the bachelor's level. The purpose of such a course should be: mastering the conceptual apparatus and the principles of AcadI and types of responsibility for their non-compliance; mastered methods of implementation and registration of the results of the implemented professional research; development of the students'

non-standard critical thinking; formation of a thorough basis for carrying out professional research during the period of their own professional activity; development of a creative approach to the organization of professional research by applying acquired theoretical knowledge; development of the personality of the future scientist, formation of professional competences that contribute to self-realization in the process of scientific and research activities.

Based on the experience of teaching the educational component "Methodology and Organization of Professional Research & Academic Integrity" to students of the second (master's) level of higher education (first year of study) under the specialty 014 Secondary education (English language and literature) and 014 Secondary education (German language and literature) at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (Pereiaslav, Ukraine), we can define the following learning outcomes obtained by students: 1) possession of specialized conceptual knowledge, which includes modern scientific achievements in the field of professional activity and is the basis for original thinking and conducting research, critical understanding of problems in the field of knowledge and on the border of fields; 2) mastery of the methodology of professional research; the ability to organize and conduct professional research, complying with AcadI requirements; 3) the ability to determine prospective directions of pedagogical research, in particular, theoretical and methodological features of the content, tasks, forms, methods and/or technologies of education in a GSEI; 4) the ability to work with theoretical and scientific-methodical sources (in particular, digital ones), extract, process and systematize information, use it in the educational process, etc.

Using the example of the Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (HSUP), we note that this HEI has a number of documents that highlight the policy, standards and procedures for

compliance with academic integrity, namely: the Code of Employee Integrity, the Anti-Corruption Program of the HSUP, Regulations on Academic Integrity, the Declaration on AcadI Observance by a Student of HSUP, the Declaration on AcadI Observance by an Employee of HSUP, Regulations on Qualification Work etc. Also, the applicant or employee of HEIs has the right to contact the hotline of the Ministry of Education and Science of Ukraine and law enforcement agencies. Annually the Order of HSUP on measures to prevent and combat corruption approves the "Plan of Anti-Corruption Measures of HSUP".

The following tools are used to counter the violation of AcadI on the mentioned specialities of FL teachers training: 1) familiarization of all participants of the educational process with the Regulation on AI; 2) signing of Declarations on compliance with AcadI by students and teachers at HSUP; 3) carrying out information work with the participants of the educational process regarding a compliance with the principles of AcadI and ethics of scientific research; 4) checking qualification papers for academic plagiarism using the Unicheck online service by Antiplagiat. Moreover, in order to prevent non-compliance with the norms and rules of AcadI, a complex of preventive measures is used in HSUP, including annual events on the implementation of AcadI in the educational and scientific activities of students; conducting informational work (in particular, seminars) on popularizing the principles of AcadI and ethics of higher education seekers; coverage of basic concepts, laws, information bulletins and informative videos on AcadI on the HSUP website (section "Academic Integrity").

The authors believe that having become accustomed to observing the principles of AcadI while studying at the university, the teacher will also comply with it at the workplace. Also, having received the qualification of a FL teacher, students do not need to stop at self-development, but should constantly

devote time to their improvement, for example, through advanced training courses, various trainings, seminars and webinars, etc.

3. *Self-education*. The graduated FL teachers, in order to realize successful professional activities and personal growth, could improve their qualifications through the self-world, where it is also necessary to adhere to the principles of AcadI.

In our opinion, non-formal education for FL teachers is effective. For example, educators can complete the training course "Academic Integrity: An Online Course for Teachers" on the Prometheus platform, which provides an opportunity to look at disciplines through the prism of AcadI and offers theoretical foundations and practical tools that help strengthen a culture of AcadI (many different situations from school life are described in the course). The structure of the course covers 6 modules, namely: the concept of AcadI in higher education; teaching methods as promotion of academic integrity; design of educational programs and courses with a focus on AcadI; basics of academic writing and integrity; the design of an assessment system to enhance AcadI and academic leadership and the development of an AcadI culture.

The main thing is that during completing this (non-formal education) online course (and/or others) FL teachers should not resort to academic dishonesty, so they should: not transfer the course test results to outsiders, work independently and creatively, not look for answers on the Internet and do not exposed their own answers to the general public, approached tasks with full awareness and responsibility, not try to bypass the system (scrolling videos at a fast pace, instead of carefully listening and studying them; taking tests at random, instead of carefully choosing answers, etc.; passing only a certain minimum of material necessary to obtain a certificate, and not completing all the material); not try to falsify results or obtain certificates in other dishonest ways, etc.

4. *Practical professional activity*, i.e. the FL teacher's work experience in GSEI.

Each educational institution in Ukraine must have certain documents and provisions that regulate its activities based on the principles of academic culture. According to the Law "On comprehensive general secondary education" (CGSE) it is stated that "the head and other pedagogical workers of the educational institution ensure compliance with the principles of academic integrity in accordance with their competences" [9].

A document that can be used to analyze the extent to which a GSEI "adheres to academic integrity is the Principal's Alphabet" [4]. It was created to help educational institutions in the development of the internal system of ensuring the quality of education, provides an opportunity to carry out self-evaluation of educational and management processes. In the GSEI, AcadI is ensured by teaching staff, students of education, parents of students of education and other participants of the educational process.

The authors make an attempt to determine the directions of activity of a FL teacher regarding the promotion of AcadI:

1. *Personal example of behavior and academic culture* based on the principles of integrity, which includes: maximum compliance with regulatory documents and provisions in GSEI, honest and impartial treatment of applicants and evaluation of their work, honest cooperation with colleagues, effective and responsible performance of one's duties and obligations, passing appropriate professional development courses and seminars on the subject of integrity in the teacher's activity, visiting and/or conducting consultations with both teachers and students of education (for example, regarding the design of methodological developments, articles for publication, scientific works, etc.); having the ability to correctly use the services of free anti-plagiarism check of

works, i.e. generally no violations of AcadI.

2. *Extracurricular work with students*, since almost all teachers are class teachers. This type of cooperation with students in the form of school educational hours is matter of great concern. In the direct activity as a class teacher, the FL teacher should acquaint students with the basic concepts of academic culture, the importance of human virtues and norms of ethical behavior, about the basic principles of integrity, emphasize the need for students to observe AcadI when writing, designing and defending scientific papers of various degrees, to demonstrate samples of correctly designed scientific works, to talk about checking scientific works for plagiarism using specialized software, etc., about the types of violations of integrity in the educational space and their consequences. Attention is more often focused on such types of violations as incorrect reference to sources of information and incorrect formatting of citations, the absence of such violations is a necessary condition when writing abstracts, works of the Junior Academy of Sciences of Ukraine (JAS), etc. Educational conversations are held by FL teachers as class teachers about, for example, fraud (writing off, using unexpected auxiliary materials and/or technical means during control measures; passing the evaluation procedure instead of other people, not being independent in scientific work, etc.), bribery (offering bribes to teachers and administration, students for completed homework or assignments, etc.), plagiarism (passing off other people's texts and research as one's own, appropriating other people's scientific conclusions and achievements, textual borrowing without proper registration as citation or self-citation, etc.) and others.

Understanding academic integrity is not possible without defining what constitutes academic dishonesty. In English-language sources, the synonym of academic dishonesty is the concept of academic misconduct, which, according to M. Freeman, G. Cluckeburn and

L. Treliven, is "... not only a form of fraud, but also a contradiction to the fundamental academic values" [5: 153]. Violation of AcadI by educational process participants in accordance with the Law of Ukraine "On Education" is carried out in the following forms: academic plagiarism, self-plagiarism, fabrication, falsification, writing off, deception, bribery, biased assessment; providing education seekers with assistance during their assessment of learning outcomes or creating obstacles not foreseen by the conditions and procedures of such an assessment; influence in any form (requests, persuasions, instructions, threats, coercion, etc.) on a pedagogical worker in order to make him carry out an unbiased assessment of learning results [8], as well as forging signatures in official documents; acquisition from other persons or organizations with the subsequent submission as one's own modification of the results of educational and scientific activity; inclusion in the list of authors of educational and scientific publications or project executors of persons who did not participate in their preparation and writing; using family ties or official position to obtain advantages in academic, extracurricular, scientific or administrative fields; writing not one's own versions of tasks on control measures; the use of a system of hidden signals (sound, gestures, and others) during control works, tests, etc., with the same options [1: 13].

3. *Optional classes on AcadI*, which could be a useful tradition. Optional work at GSEIs can popularize the culture of AcadI among students. The FL teachers can try to develop personal moral values speaking not only Ukrainian, but also English in order to parallel contribute the development of FL competence of learners.

4. *The curricular work of the FL teacher with the students at FL classes* regarding the students' qualitative assimilation of the rules of academic integrity and culture. Academic integrity is considered as an important cross-cutting theme of the educational process, a value that is

formed throughout the entire education during the mastery of various school subjects. Many school subjects (from physical education to fine arts) can be used to form academic integrity, but the main ones for middle and high school are "Ukrainian literature" and "Foreign literature", "Man and the world", "Civic education" and "Ukrainian language" and, of course, "Foreign language".

At FL classes, the teacher can systematically offer students to read and discuss original texts, think about moral categories and values, which will give them the opportunity to develop independent critical thinking.

We consider the following to be the leading ways of preventing violations of AcadI in the GSEI: 1) adoption of the Regulation on Academic Integrity, which is a normative internal document approved by the decision of the pedagogical council of the GSEI and aimed at ensuring quality educational services provided to students through compliance with legal, moral and ethical norms of behavior, professional activity of teachers and professional communication of all participants in the educational process [14: 98], which should be published on the website of the GSEI and brought to the attention of each participant in the educational process; 2) conducting educational work on compliance with AcadI; 3) strengthening of self-motivation, self-esteem and self-respect of students, etc. We agree that up-to-date and meaningful information on the websites of GSEI "ensures that they comply with the requirements of the law, are open and transparent in their activities in compliance with AcadI, and are able to organize effective communication with all participants in the educational process

and to be a leader in providing quality educational services and a single educational center for the territorial community" [14: 98]. The very fact of their adoption and publication on the official websites of schools already makes the participants of the educational process at GSEI "realize that AcadI is a legal category that is gradually included in their daily school life" [13].

Increasing the level of AcadI in GSEI can be done through the creation of a virtuous environment; promotion of integrity, which is aimed at understanding the meaning of academic virtues, awareness of their values, fostering respect for oneself and others, responsibility for learning results. But the most important is the development of ethical standards of virtuous behavior of teachers, students of education, parents.

Conclusions and research perspectives. It was made an attempt to highlight the factors of formation of the FL teacher's AcadI, which are considered to be as the following: personality qualities, appropriate acquired qualification, self-education, practical professional activity. The directions of activity of a FL teacher regarding the promotion of AcadI were defined as: 1) personal example of behavior and academic culture of the FL teacher, 2) the extracurricular work with students about AcadI; 3) optional FL classes on AcadI; 4) the curricular work of the FL teacher with the students directly at FL classes. The leading ways of preventing violations of AcadI in the GSEI were named according to the authors' opinion.

The prospect of further research is interviewing FL teachers on their opinion towards AcadI and defining the problems and benefits of participating in AcadI popularization at GSEIs.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Akademichna dobrochesnist: onlain kurs dlia vykladachiv [Academic Integrity: An Online Course for Teachers]. *Prometheus*. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+AI101+2021_T2/about [in Ukrainian].
2. Antonyuk, N., & Pushkar, N. (2022). Akademichna dobrochesnist u vitchyznianomu osvithnomu prostori, prychny porushennia ta shliakhy formuvannia [Academic integrity in the domestic educational space, causes of violations and ways of

formation]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 10–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.2> [in Ukrainian].

3. Biruk, N.P. (2021). *Profesiyno-tvorchyy rozvytok osobystosti pedahohodoslidnyka v umovakh diyal'nosti naukovo-pedahohichnoyi shkoly [Professional and creative development of the personality of the teacher-researcher in the conditions of activity of the scientific and pedagogical school]*. Candidate's thesis. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. un-t im. Ivana Franka. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/32583/1/dys-Biruk.pdf> [in Ukrainian].

4. Bobrovskiy, M.V., Horbachov, S.I., & Zaplotynska, O.O. (2019). *Rekomendatsii do pobudovy vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity [Recommendations for building an internal system of quality assurance in general secondary education]*. Kyiv: State Service for Educational Quality, 240 [in Ukrainian].

5. Freeman, M, Clarkeburn, H., & Treleaven, L. (2007). A collaborative approach to improving academic honesty. *Transforming a University: The Scholarship of Teaching and Learning in Practice*, chapter: 14 / ed. by A. Brew, J. Sachs. 153-161 [in English].

6. Nahorna N., & Hushcha, P. (2019). Akademichna dobrochesnist yak osnova rozvytku suchasnoi nauky [Academic integrity as a basis for the development of modern science]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, vyp 23, tom 3, 81-85 [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, N., Serdiuk, N., & Krykun, V. (2021). Pre-service teachers' training for the innovative extracurricular work. *Advanced Education*, 8(19), 20-32. DOI: 10.20535/2410-8286.225789 [in English].

8. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine]* vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

9. *Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy [On complete general secondary education: Law of Ukraine]* vid 16.01.2020 r. № 463-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

10. Serdiuk, N. (2017). Modern trends in methods of foreign language training at the institutions of higher education in Ukraine. *Theoretical and Didactic Philology*, (26), 101-109. Retrieved from: <https://tdp-journal.com/index.php/journal/article/view/57> [in English].

11. Serdiuk, N. (2018). Current state and problems of the development of the Ukrainian higher education. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*, 7, 188-204. Retrieved from: <https://education-journal.org/index.php/journal/article/view/112> [in English].

12. Serdiuk, N., & Onyshchenko, N. (2022). Training future foreign language teachers as innovative upbringing work managers (based on the competence approach, index of satisfaction and professiogram). *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences: scientific journal*. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press, vol. 4 (111), 234-245 [in English].

13. Shlikhta, N., & Shlikhta, I. (2019). *Vykhovuiemo akademichnu dobrochesnist v shkoli: metodychni vkazivky dlia vchyteliv [We cultivate academic integrity at school: methodological guidelines for teachers]*. Kyiv: [b.v.], 81. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17275> [in Ukrainian].

14. Voronova, S. (2021). Akademichna dobrochesnist v systemi zahalnoi serednoi osvity [Academic integrity in the general secondary education system. *Molod i rynek – Youth and the market*, № 2 (188), 95-100 [in Ukrainian].

Received: May 03, 2023
Accepted: June 01, 2023

TERTIARY EDUCATION ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

UDC 378.147.016

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.103-113

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION FOR PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE INTERACTION

A. A. Kalenskyi*, **N. V. Kalashnik****, **D. V. Lisafin*****, **D. V. Kostenko******,
N. V. Logutina*****

The research outlines important aspects of the preparation of highly qualified specialists aimed at increasing the efficiency of their professional activity by improving their communication skills, which are used to transfer significant amounts of information of crucial importance for professional decision-making.

The article studies the formation of personal competences of future specialists with higher education with the priority of communicative competence as the basic means of prospective

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor

(Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv)

kaa_1959@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9034-5042

** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent

(Vinnytsya Mykola Pyrohov National Medical University)

kalashnuknatalia@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5312-3280

*** Lt.Colonel, Deputy Chief of Military Training Department

(Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas)

dmytro.lisafin@nung.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7893-9339

**** PhD in Public Administration, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assistant

(Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Associate Professor

(Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Kyiv)

PhD Researcher

(Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv)

kostenkodmytro5@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4030-2287

***** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent

(Higher Educational Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education")

natalia.logutina@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1029-5247

students' training. The authors focus the attention on development of key competences that are formed in the process of learning humanitarian subjects as well as on determining the aspects of the competence approach in education. Thus, the main features of key competences of prospective specialists are distinguished and analyzed.

The article studies the concept and the essence of the competence approach and its practical implementation into the system of higher education. The authors have identified that the formation of the communicative competence is a reliable tool of creative-motivational thinking formation in the higher education seekers.

It is concluded that according to the results of the research conducted, professional self-realization is an important component of the system of personal self-development of the modern specialists, as well as the formation of professional competences. Communicative competence is identified as the activity aimed at improving future specialists' personalities in accordance with professional requirements. In particular, the professional culture of a student-foreigner is determined as a set of practical and spiritual attributes that determine the quality of their professional activity, which are closely related to their intellectual, general pedagogical and psychological, methodological, and informational, theoretical, practical and cultural activities as well.

Keywords: higher education, educational process, future specialists with higher education, professional development, professional and communicative interaction, innovative pedagogical approaches, methods and technology.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ДО ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

А. А. Каленський, Н. В. Калашнік, Д. В. Лісафін, Д. В. Костенко, Н. В. Логутіна

У дослідженні розглядається проблема формування компетентностей особистості майбутнього фахівця з вищою освітою, і, перш за все, комунікативної компетентності як ключової компетентності підготовки майбутніх фахівців, акцентується увага на розвиток ключових і предметних компетентностей у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу. В дослідженні визначено деякі аспекти компетентнісного підходу в освіті, проаналізовано сутність основних ключових компетентностей майбутнього фахівця з вищою освітою. Визначено, що з переліку ключових компетентностей майбутнього фахівця найголовнішою особливістю є їх креативно-мотиваційна спрямованість.

Дійшли висновку, що професійна самореалізація є важливою складовою системи особистісного саморозвитку людини, професійної компетенції сучасного фахівця, оскільки вона є свідомою діяльністю, спрямованою на вдосконалення своєї особистості відповідно до професійних вимог. Зокрема, професійна культура майбутнього фахівця як сукупність практичних і духовних надбань, що визначають якість його професійної діяльності, тісно пов'язана з його інтелектуальною, загальною педагогічною та психологічною, методичною та інформаційною, теоретичною, практичною діяльністю, мовною та моральною культурою.

Ключові слова: вища освіта, навчальний процес, майбутні фахівці з вищою освітою, підвищення кваліфікації, професійно-комунікативна взаємодія, інноваційні педагогічні підходи, методи та технології.

Introduction of the issue. In recent years, the leading problem of pedagogy has become the process of future specialists' self-realization, which is interpreted as the result of conscious, expedient disclosure of their possibilities and creative-motivational abilities. This involves the introduction of the humanistic views and concepts aimed at forming free spiritual personality in the

need of self-development into the educational process, as well as paying close attention to each individuality. Thus, only high education institutions with a high scientific and methodical level can ensure provision of an effective educational process for students.

A modern specialist of any sphere must not only possess the knowledge of the technology of their professional

activity perfectly, but also carry out the process of interaction while establishing subject-subject relations with different people and in different spheres of future professional activity.

The process of transition to market relations, the new socio-economic conditions of the Ukrainian state's development encourage changes in all aspects of social reality, including the education system in particular. It is higher education that is the basis of the realization of the intellectual and spiritual potential of the people, a powerful means of solving the problems of the development of science and technology, culture, national revival, the establishment of statehood and the principles of democracy and the professionalization of the life of the country.

In this context, HEIs must not only carry out future specialists' professional training, which makes them capable to solve the complex issues of building a democratic state, but also to educate literate, spiritually enriched, nationally conscious specialists whose level of knowledge would correspond to the growing requirements of employers. At the same time, the problem of training of future specialists with a higher education becomes especially relevant [8].

Professional training involves the acquisition by students of basic theoretical knowledge of the relevant specialty and the development of practical skills and abilities necessary for carrying out professional activities. During the organization of the educational process in the higher educational institution it is essential to meet the state standards approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, which reflect the content of higher education. Future specialists with higher education have an imperfect knowledge of professional terminology and research methods, they do not know how to express their opinions correctly, substantiate their statements, motivate them, analyze, synthesize, compare, classify, highlight the most important

facts among a large amount of information [5].

Current state of the issue. In the modern scientific literature, a significant attention is paid to social and pedagogical components as the main parts of such a systemic phenomenon as the professional competence of a future specialist (O. Bodalov, N. Kuzmina, A. Markova, L. Mitina, O. Polunina, etc.), as they ensure the ability of the specialist for personal and professional self-development and self-improvement [4].

The scientists V. Andrushchenko, H. Vasyanovych, R. Gurevich, I. Zyazyun, A. Kolomiets, V. Kremen, O. Matyash, V. Shtifurak, etc. investigated general pedagogical aspects of training future specialists and the ways of stimulating the creative professional development of the future specialists' personality. The researchers O. Akimova, N. Kalashnik, N. Kichuk, O. Kobernyk, O. Kutsevol, S. Sysoeva, G. Tarasenko; V. Mulyar considered the self-realization of the individual as a social problem; M. Sadov describes psychological components of the potential of self-realization of the individual; G. Milchevska identified psychological and pedagogical approaches to the study of the problem of personal self-realization of an older teenager; N. Pylypenko reviewed the psychological features of self-realization of the individual in conditions of a professional crisis, etc. [7].

Various aspects of the problem of communication and the formation of the style of interpersonal interaction are highlighted in the research works of G. Andreyeva, L. Batkin, M. Bakhtin, M. Baker, M. Buber, G. Vasyanovich, P. Vaclavik, O. Hoykhman, V. Horyanina, M. Kagan, V. Labunska [2].

A lot of definitions of the general ability to adapt to new living conditions are given in research works (V. Stern, J. Piaget, L. Thurstone, E. Clapared); the method of acquiring knowledge (A. Binet, V. Diaborn, C. Spearman, V. Henmon); activity and self-regulation in solving tasks (M. Akimova, E. Golubeva);

application of information and communication technologies in professional education (J. Ward, V. Gryn, P. Dev, V. Kalibabchuk, M. Koval, J. Lashofor and others). Control over the process and results of foreign language learning is revealed through the criteria for assessing the coherence of oral monologue speech (I. Andreasyan); the controlling function of the teacher in the process of learning spoken language (L. Shaverneva); control of monologic and dialogic oral speech (I. Antonova); determining the level of foreign language proficiency productive language (M. Astvatsatryan, O. Bashmakova); control of the basic level of success (L. Denisova, N. Dogonadze, N. Yefremova, E. Zhukova, N. Yelukhina, O. Polyakov, Ye. Ten, etc.); control of the level of formation of students' communication skills (V. Natal'in, S. Natal'ina, B. Parashchuk).

The problem of the formation of individual competencies in the future specialist in the pedagogical literature was reflected mainly in the studies of professional formation, development, and self-improvement of the individual as a subject of professional activity. (A. Markova, V. Semichenko, Yu. Fokin etc.).

V. Andrushchenko, G. Vasyanovych, R. Gurevich, I. Zyazyun, M. Kademiya, A. Kolomiets, V. Kremen, O. Matyash, V. Shtyfurak, V. Shakhov and a lot of other scientists investigated the general pedagogical aspects of future specialists' training; ways of creative professional development of professionals' personality – O. Akimova, N. Kichuk, O. Kobernyk, O. Kutsevol, S. Sysoeva, G. Tarasenko; V. Mulyar considered the self-realization of the individual as a social problem; M. Sadova writes about psychological components of the potential of the individuals' self-realization; G. Milchevska analyzes psychological and pedagogical approaches to the study of the problem of an older teenagers' personal self-realization; N. Pylypenko describes psychological features of individual's self-realization in conditions of a professional crisis [7].

Outline of unresolved issues brought up in the article.

The results of the analysis of psychological and pedagogical works indicate a large number of scientific studies devoted to the theory and practice of competence formation based on the competence approach (N. Bibik, R. Grishkova, D. Demchenko, O. Zelenska, V. Kuzmenko, O. Kulikova, O. Malkova, L. Maslak, O. Ovcharuk, L. Pershina, A. Khutorskoi, M. Cherkesova, D. Chernilevsky, etc.), the scientific works of O. Akimova, M. Ivanova, S. Klauchek, O. Kobernyk, O. Korotun, I. Kushnir, N. Logutina, L. Moskalova, L. Rybachenko, Ya. Tsekhmister, and others [2: 20].

One of the important aspects of the formation of highly qualified specialists' formation, future specialists with higher education, which contributes to increasing the efficiency of the individual's professional activity, is communication, which is used to transfer a significant amount of information important for professional decision-making. Modern Ukrainian and foreign researchers deal with issues of the competence approach in education, in particular S. Honcharenko, I. Zymnyaya, I. Zyazyun, T. Ivanova, N. Kolomynskyi, S. Klepko, A. Markova, N. Nychkalo, O. Ovcharuk, A. Khutorskyi. Currently, there are some research works in which certain problems of specialists' professional communication formation are analyzed (L. Baranovska, S. Goncharenko, L. Nechyporenko, N. Nichkalo), certain aspects of communicative competence are developed (H. Danchenko, S. Kozak, V. Kunitsyna, Yu. Yemilyanov, Yu. Zhukov, I. Zymnyaya, M. Lisina, L. Petrovska, etc.).

The problem of teaching students of foreign language professional communication became the subject of analysis in the research works of I.M. Berman, G.K. Borozenets, E.P. Komarova, T.S. Serova, O.B. Tarnopolskyi, S.K. Folomkina. At the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries, many dissertation studies appeared, devoted to certain aspects of training specialists of various

profiles for professional foreign language communication (T.V. Alekseeva, O.V. Bernatska, V.V. Volkova, L.P. Dariichuk, Y.M. Druz, S.V. Kozak, V.S. Kolomiets, V.A. Liventsova, L.I. Morska, I.V. Nekoz, N.R. Petrangovska, S.V. Radetska, G.S. Skurativska, I.A. Fedorova). The analysis of these works proved that in modern conditions there is a change of emphasis in the foreign language training of non-language students. Based on the analysis of psychological and pedagogical sources, it was found that the effectiveness of the interaction of specialists in a foreign language society depends on the level of their readiness for professional foreign language communication. As a result of the study of psychological and pedagogical literature, it was proved that readiness for foreign language professional communication environment occupies an important place in the structure of readiness of future specialists for future professional activity.

Thus, there is an insufficient level of future specialists' professional communicative training with higher education in Ukraine. The formation of professionalism when a person realizes his/her potential, the real definition of a life goal and the gradual achievement of outlined prospects characterizes the process of future specialists' self-realization today.

Aim of research is to analyze the latest scientific research on the problem of professional communicative training of future specialists with higher education and, based on this analysis, to characterize the ways of qualitative training of such specialists for professional and communicative interaction in future professional activities.

Results and discussion. Competence, translated from Latin (*competentia*, ae f), means "a range of issues in which a person is well-versed, has knowledge and experience". A person who is competent in a certain field has the relevant knowledge and abilities that allow him to reasonably judge this field and act effectively in it.

Currently, there are a number of attempts to define the concept of "competence" from an educational point of view. For example, at the meeting of the conceptual group of the "Standard of general education" project, the following working definition of the concept of "competence" was formulated: "A student's readiness to use acquired knowledge, educational skills and abilities, as well as methods of activity in life to solve practical and theoretical problems". It should be noted that there is no single agreed definition and list of key competencies. Since competences are primarily an order of society for the training of its citizens, such a list is largely determined by the agreed position of society in a certain country or region [4].

The analysis of scientific sources proves that the concept of "*competence*" is already quite established and presented in psychological and pedagogical science. Most modern scientists identify it as a set of knowledge, skills, acquired by the subject in the process of learning [2].

It should be noted that in the process of studying philological disciplines, (namely the Ukrainian for a professional usage and a foreign language), the knowledge and skills of future specialists with higher education are formed, which they use throughout their lives during their professional activities. These educational disciplines directly affect the future specialists' professional and personal development. In this context, foreign language communicative training in higher educational institutions of Ukraine is expedient and methodically justified, focusing on the fact that in the era of the information society, with the expansion of migration processes throughout the world, the most important asset and value should remain the personality with its vital needs for the optimization of international relations.

Under the current conditions of global geopolitical and integration changes, the flourishing of international relations and the establishment of international

business connections, it is important to develop professional communication skills (PCS) in an intercultural environment during the specialists' professional language training in various fields of economic activity. It is also worth adding that modern requirements for the future specialists imply presence of knowledge of a common foreign language for communication with international partners, as well as awareness of essential cultural components needed for full comprehension of the culturological context of communication. Professional communication has its varieties according to the field of activity, but in any case, **professional communication** is an organized process of exchanging messages aimed at establishing mutual understanding and recognition between participants of professional interaction in a certain type of activity. Professional communication in an intercultural environment is a process of professional communication between representatives of different cultures with the help of verbal means of the language for common communication and common systems of signs of non-verbal communication. One of the foundations of successful professional communication in an intercultural environment is not only perfect knowledge of the profession, but also sociolinguistic and sociocultural competence, which are one of the elements of foreign language communicative competence (CC), and which are formed during the study of a foreign language as a common language of communication in a multicultural environment. During professional communication in an intercultural environment, interpersonal cognition takes place between participants in the communication process, which is characterized by emotional-rational and abstract-logical assessment of some participants by others, empathic understanding and acceptance, interpretation of information and actions of other participants in communication, formation of a holistic view of

representatives of other cultures as personalities, predicting changes in the behavior of their colleagues, building their own behavior strategy [9].

Every year, the changes that take place in modern HEIs put much higher demands on the professional culture and competence of a specialist with higher education. In particular, the professional culture of a future specialist with a higher education as a set of practical and spiritual assets that determine the quality of their professional activity is closely related to his intellectual, general pedagogical and psychological, methodical and informative, theoretical, practical activities, linguistic and moral culture as well. Such education will provide the possibility of the specialists' adaptation to dynamic changes in nowadays conditions, qualifications' improvement, change of profession and competitiveness in the labor market. In the foreground it is not only a certain set of knowledge and skills that the future specialists must learn, but also the acquisition of the necessary basic complex essential information and skills by future specialists and formation of their preparedness for independent research and development, introduction of new techniques and methods, i.e. formed professional competence. Therefore, for students, learning is a reference point in self-organization and self-control for the quality of mastery of professional activities [6].

The most important feature of the future specialists with higher education CC is that the priority is not the knowledge itself, but their ability to apply it in practice in the process of problem solving in various professional situations (transformation of knowledge into action). Ukrainian educators consider communicative competence to be one of the most important parts of future specialists' competence. Thus, the term "*communicative competence*" can be defined as the final result of students' training, which can be evaluated. In the process of analyzing the scientific literature on the competence approach, the authors discovered various

interpretations of the main terms introduced in the Ukrainian didactics. At the same time, in our opinion, the methodological connection of CC with its basis (communication) remains insufficiently researched. Communicative competence of future specialists with higher education is developed as a theory of speech behavior [4].

Every year, the changes that take place in a modern higher education institution set higher demands on the professional culture of a specialist with a higher education. In particular, the professional culture of a FSwHE as a set of practical and spiritual assets that determine the quality of their professional activity is closely related to his intellectual, general pedagogical-psychological, methodical-informative, theoretical, practical activities, linguistic and moral culture. Such kind of higher education will provide the possibility of students' adaptation to dynamic changes in conditions, improvement of qualifications, change of profession and competitiveness in the labor market. Thus, it is not only a certain set of knowledge and skills that the future specialist must possess, but also the ability to apply them in the process of carrying out practical activities as well as to transition theoretical knowledge into practical professional problem-solving. Moreover, the specialist's extraordinary flexibility is also achieved via constant lifelong sustainable development [6].

The expediency of the research is highly motivated by the resolution of contradictions between society's demands for improving the quality of CC formation and corresponding communicative training of future specialists with higher education and the insufficient level of mastery of foreign language skills of communicative interaction in professional activities, which interferes with effective professional growth and development; the importance of professional training of students in the educational environment of HEIs in Ukrainian and abroad, as well as the insufficient level of training on the basis of theory and practice in higher

educational institutions of Ukraine. Also, there is a need for purposeful symbiosis of the above principles of future specialists with higher education in professional activity and the lack of appropriate content and methodical support which contradicts with society's need for highly qualified specialists with a high level of professional training.

The main objective of the educator is to ensure the acquiring of the appropriate level of language knowledge required for successful future professional activity. Linguistic competence (LC) is a prerequisite of a sustainable ability to communicate using a foreign language. The content of the LC implies assimilation of categories and units of language and their functions, the study of patterns and rules for mastering system-structural formations of a semantic, syntactic, morphological, phonological nature, which are necessary for understanding and constructing speech, it is the ability to understand and implement the grammatically practical nature of speech.

The formation of students' LC depends in many cases on the work of lexicographers in Ukrainian language classes. For this purpose, we offer the use of the method of language competence's test control, the study of the most common language constructions of the professional language during the performance of various tasks and exercises. Among the important means of forming students' communicative culture are folk art, art, non-equivalent vocabulary, etc. This determines the introduction of certain didactic material into the educational process.

The efficiency of assimilation of foreign language terms and their active use in oral and written professional speech largely depends on the appropriate system of training exercises, consistently aimed at both translation and thoughtful assimilation of terminology, as well as speaking and listening skills activation which is necessary for the application of this terminology in specific work situations.

The basis for the mobility of young people, their adaptation to dynamically changing living conditions, is readiness, which attracts them to worldly achievements, expands the possibilities of self-realization in the space of cultures.

The analysis of scientific research on the problem under consideration made it possible to determine that readiness for professional foreign language communication is an important component of general professional competence, which determines the ability to establish productive interaction with partners in their joint activities, to effectively use verbal and non-verbal means of foreign language communication. Thus, the student's readiness for professional foreign language communication should be understood as a special integrative quality of the individual, the essence of which is the interaction of motivational, substantive and operational components, the functions of which ensure interest and information awareness, as well as psychological professional armament [9].

During professional communication in an intercultural environment, interpersonal cognition takes place between the participants of the communication process, which is characterized by emotional-rational and abstract-logical evaluation of some participants by others, empathic understanding and acceptance, interpretation of information and actions of other communication participants, formation of a holistic view of representatives of other cultures as personalities, predicting changes in the behavior of their colleagues, building their own behavior strategy. The basics of intercultural communication knowledge and formed sociocultural, sociolinguistic, intercultural communicative and other types of competences obtained during the study of a foreign language are the basis for the success of future professional activities in general and intercultural professional communication in particular. And that is why it is extremely important to provide

measures in the educational process that would, first of all, allow forming the amount of knowledge and skills necessary for further professional activities in an intercultural environment, and, secondly, at the same time, the psychological readiness of future specialists for such activities. Among the final results of foreign language learning in a professional sphere, it is worth highlighting a set of abilities that are key to effective professional communication in an intercultural environment, and a kind of guarantee of psychological readiness for this type of activity; namely, attentiveness, tolerance for ambiguity (words, phrases, actions, gestures, etc.), the ability to overcome anxiety, the ability to emphasize, the ability to adjust the course of the communication process, the ability to make accurate predictions and explanations. All of these abilities can also be attributed to the components of the strategic component of communicative competence [10].

Students' educational and research activities are an effective method of training qualitatively new specialists in a higher educational institution. It develops creative thinking, individual abilities, and research skills of students, allows training of proactive specialists, develops scientific intuition, depth of thinking, a creative approach to the perception of knowledge and their practical application to solving tasks and scientific problems, and also educates students in the ability to work in a team. Today, the ideal of an erudite person is being replaced by the ideal of a highly cultured person [6: 108].

Thus, knowledge of the logical foundations of various types of communication, command of a business and professional foreign language is a mandatory condition for successful educational and future professional activity of students-future specialists with higher education.

Recognition of the important role of communication, business, and professional speech in the formation of personality is evidenced by the fact that

these topics have been covered repeatedly by scientists and methodologists (H. Boyarko, M. Gordienko, V. Yevtushok, L. Zhukova, S. Kozhushko, S. Starovoi, O. Tarnopolskyi). In these scientific works, the conceptual foundations of professional education, the use of language tools in accordance with the conditions of communication, and complex cases of English-Ukrainian translation are considered.

Research on the problems of professional pedagogy, dedicated to the work in which the following are substantiated: methodological foundations of professional education (S. Goncharenko, I. Zyazyun, N. Nychkalo), pedagogical technologies (V. Bezpalko, S. Sysoeva), professional training of specialists in higher educational institutions (A. Aleksyuk, V. Slastyonin, L. Khomych), peculiarities of pedagogical systems (S. Batyshev, A. Kyveryalg, N. Kuzmin).

Works devoted to the problem of communication, in particular: philosophical works (K. Apel, M. Bakhtin, M. Buber, L. Bueva, M. Kagan, V. Sokovnin, Y. Habermas), sociological (S. Borysnev, M. Weber, G. Simmel, A. Kapska), psychological (B. Ananiev, H. Andreeva, O. Bodalyov, O. Leontiev, O. Leontiev, B. Lomov, V. Myasishchev, V. Semichenko). The problem of pedagogical communication was studied by S. Amonashvili, G. Ball, M. Zabrotskyi, I. Zymnyaya, I. Zyazyun, V. Kan-Kalyk and a lot of other Ukrainian scientists.

The problem of professional communication teaching became the subject of analysis in the research of I. Berman, G. Borozenets, E. Komarova, T. Serova, O. Tarnopolskyi, S. Folomkina. At the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries, many dissertation studies appeared, devoted to certain aspects of training specialists of various profiles for professional foreign language communication (T. Alekseeva, O. Bernatska, V. Volkova, L. Dariichuk, Y. Druz, S. Kozak, V. Kolomiets,

V. Liventsova, L. Morska, I. Neko, N. Petrangovska, S. Radetska, G. Skurativska, I. Fedorova). The analysis of these works proved that in modern conditions there is a change of emphasis in the foreign language training of students of non-language majors.

Based on the analysis of psychological and pedagogical sources, we found out that the effectiveness of the interaction of specialists in a foreign language society depends on the level of their readiness for professional communication in a foreign language. As a result of the study of psychological and pedagogical literature, it was determined that readiness for professional communication in a foreign language environment occupies an important place in the structure of readiness of future specialists for professional activity [8].

It is obvious that any changes taking place in a higher education institution should affect the main indicator of a higher education institution – the quality of specialist training, the understanding of which includes not only professional knowledge, but the nature and level of education in general, culture, professional skills, and the ability to independently find a solution to the problem, etc.

Readiness for professional communication in a foreign language environment includes three interdependent and interconnected components:

– motivational (combination of motives that guide communicators, attitude to professional foreign language communication, and personality's focus on interaction);

– operational (professional communicative speech competence);

– normative-reflexive (the ability of communicators to normatively regulate their actions and to evaluate their communicative behavior).

Based on the selected criteria, three levels of readiness for professional communication in a foreign language environment are defined – elementary, medium, and high [2].

It was concluded that the basic factor in this interaction is the professionalism of the future specialist with higher education, which is determined by a number of professional requirements of the new age for the specialist's personality, as well as the expansion of intercultural contacts in personal and professional spheres, which leads to the transformation of education.

Thus, we found out that an important condition for the future specialists with higher education training is the construction of the educational process, which is based on the competence approach, the essence of which we understand as the focus of the educational process on the development of key and future specialists' subject competencies.

Conclusions and research perspectives. Verbal language is the main means of communication, with the help of which the worldview of any people is organized, therefore, in the process of solving communication problems, language also conveys information about its ethnic culture to the communication subjects. In this context, the necessary characteristics of a future specialist in socio-economic specialties with a higher education are: foreign language communicative competence in professional activity at the level of European and world standards, mobility, competitiveness, creativity and responsibility, flexible, independent and critical thinking, mastery of foreign languages, new information technologies, able to operate in conditions of uncertainty and change, orientation to effective self-education, self-improvement throughout life. Only by forming and developing the above-mentioned characteristics, we will be able to prepare a highly qualified specialist of the new generation, ready to implement the ever-growing and complicated tasks of education and upbringing, able to adapt to social changes, ready to respond to external challenges and minimize emerging challenges [3].

Learning outcomes must meet the following criteria: be clear and

unambiguous, allowing to outline the content of the requirements for a higher education student; be diagnostic (that is, learning outcomes must have objective signs of their achievement or non-achievement), be measurable (there must be a method and scale for measuring the achievement of the result by direct or indirect methods, the degree of achievement of complex results). To control the implementation of standards, a system of internal quality assurance of higher education is being developed, which should function in higher education institutions through the implementation of a certain list of procedures and measures, which should be aimed at reforming the higher education system [4].

For especially gifted and talented students, we offer to create individual programs of a higher level of "advanced level" education, separate and special methodical recommendations with the involvement of innovative teaching technologies.

We associate the prospects for further research with the features of professional self-realization and the conditions for the readiness formation in the process of professional training. The specified factors of our research on foreign language communicative training of future specialists with higher education significantly reduce the quality of specialist training. That is why this problem remains relevant and needs further solution.

It should be noted that in the process of studying philological disciplines, namely the Ukrainian as a foreign language, as well as the Ukrainian for a professional usage and any foreign language, the knowledge and skills of future specialists with higher education are formed, which they will use throughout their lives during their future professional activities. These educational disciplines directly affect the personality development of a future specialist with a higher education. The educational and developmental potential of the language is huge. It teaches, educates, develops, prepares for continuing education both

in our country, and is a starting point for continuing education abroad. After all, higher professional education involves the formation of not only highly specialized knowledge for direct entry into the labor market, but also effective long-term knowledge, which can be

provided only under the condition of their fundamentality. Raising the status of fundamental training also requires the humanization of education, which is declared as a key trend of the paradigm of modern education.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Kalensky, A., Pashchenko, T., Mosya, I., Vanina, N., & Kalashnik, N. (2020). Evaluation of quality of training of specialists in colleges: theory, practice, prospects. *Professional Pedagogics*, 2(21), 35-43 [in English].
2. Kalashnik, N.V. (2015). Formuvannia mizhkulturnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u inozemnykh studentiv u vyshchyykh medychnyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Formation of intercultural communicative competence in foreign students in higher medical educational institutions of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman, 20 [in Ukrainian].
3. Kalashnik, N., Adamovych, A., Barus, M., & Goliardyk, N. (2021). Regarding research and teaching staff professional development as an integral part of providing quality training for future professionals with higher education. *Youth and Market*. Drohobych, № 1 (187), 64-69 [in English].
4. Kalashnik, N.V., Baltremus, V.Ie., & Sarnavska, O.V. (2020). Deiaki aspekty sutnosti kompetentisnoho pidkhodu u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho fakhivtsia z vyshchoiu osvitoiu [Various aspects of competence approach concept in professional training of prospective specialists with higher education]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovation methodologies of education in professional training: methodology, theory, experience, problems: zb. nauk. pr.* Kyiv–Vinnytsia: TOV firma "Planer", vyp. 57, 100-107 [in Ukrainian].
5. Kalashnik, N., & Lenha, E. (2021). Preparation of future doctors for professionally communicative interaction in future professional activities in the context of higher medical education. *Modern management: theories, concepts, implementation: monograph / editors: M. Duczmal, T. Nestorenko*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 236-239 [in English].
6. Kalashnik, N.V., & Logutina, N.V. (2019). Profesiino-orientovana komunikatyvna pidhotovka maibutnykh likariv u medychnyykh zakladakh vyshchoi osvity [Professional-oriented communicative training of future doctors in medical higher education institutions]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovations of methods of studying and preparation specialists: methodology, theory, information, problems: zb. nauk. prats.* Kyiv–Vinnytsia, vyp. 54, 105-109 [in Ukrainian].
7. Kalashnik, N., Kravchenko, V., & Osipenko, N. (2022). Realization of the level of social and cultural competence in the educational environment. *Youth and Market*, № 3-4 (201-202), 67-72 [in English].
8. Kalashnik, N., Kravchenko, T. etc. (2022). Formation of readiness for foreign language professional-oriented communicative competence of future specialists with higher education. *Digitalization and information society, selected issues: monograph / editors: A. Ostenda and T. Nestorenko*. Katowice: University of Technology, 53, 192-197 [in English].
9. Logutina, N.V. (2006). Formuvannia hotovnosti do profesiinoho inshomovnoho spilkuvannia u maibutnykh menedzheriv zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Readiness formation for professional foreign language communication with future managers of foreign economic activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vinnytsia: Vinnytsia state ped. university named after M. Kotsyubynskyi, 20 [in Ukrainian].

10. Pilishek, S.O. (2012). Formuvannia navychok profesiinoho spilkuvannia u polikulturnomu seredovyschi u maibutnikh fakhivtsiv z mizhnarodnykh vidnosyn [Formation of skills of professional communication in a multicultural environment in future specialists in international relations]. *Naukovi zapysky. Seriya "Filolohichna" – Scientific notes. Philological series*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", vyp. 30, 247-250 [in Ukrainian].

11. Serdiuk, N. (2017). Modern trends in methods of foreign language training at the institutions of higher education in Ukraine. *Theoretical and Didactic Philology*, (26), 101-109. Retrieved from: <https://tdp-journal.com/index.php/journal/article/view/57> [in English].

Received: May 16, 2023

Accepted: June 15, 2023

UDC 378.147:376.011.3-051-056.2/.3

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.114-140

STUDY OF THE LEVEL OF READINESS OF FUTURE SPECIAL EDUCATION TEACHERS FOR TEAMWORK AT THE STAGE OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

A. O. Kosovska*

The article highlights the results of the study of the level of readiness of future special education teachers (SET) for teamwork in the process of teaching children with special educational needs in accordance with the determined components of the structure of readiness for teamwork, built on the basis of the competence of teamwork formulated by the author. The research of the readiness of special education teachers for teamwork in the process of providing educational services to children with special educational needs was carried out by determining the level of formation of four interrelated components, namely: value-motivational, which assumes the presence of a sustainable position of the SET in the need to use team-based forms of work in the process of guiding children with special educational needs during their studies, as well as stimulating motivation for teamwork in the process of professional activity, awareness of the advantages of team work over individual activities; content component, which contains the necessary knowledge of SETs regarding the general awareness of the phenomenon of teamwork, as well as understanding the essence of the team approach in their professional activities; activity component, which assumes the availability of appropriate teamwork skills, the ability to practically distribute and perform team roles; personality component, which is manifested by the presence of certain personality traits and qualities necessary for working in a team, in particular empathy, the presence of communicative and organizational skills, the ability to listen to others, to be aware of one's own emotions and to recognize the emotions of other people. The state of preparation of future special education teachers for teamwork was studied through the prism of the formation in students of higher education institutions of specialty 016 Special education of 3-4th years of studying the competence of teamwork at the stage of their professional training, which consists in their readiness (ability) to work in a team.

Keywords: *teamwork, readiness, competence, future correctional teacher, value-motivational component, content component, activity component, personal component, level of formation.*

---

* Postgraduate Student
(Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University)
alinakosovska2@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3172-8075

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ ДО КОМАНДНОЇ РОБОТИ НА ЕТАПІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

А. О. Косовська

У статті висвітлено результати дослідження рівня готовності майбутніх корекційних педагогів до командної роботи у навчанні дітей з особливими освітніми потребами відповідно до визначених компонентів структури готовності до командної роботи, побудованої на основі сформульованої нами компетентності командної роботи. Дослідження готовності корекційних педагогів до командної роботи у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, здійснювалось визначенням рівня сформованості чотирьох взаємопов'язаних компонента, а саме: Ціннісно-мотиваційного компоненту, який передбачає наявність стійкої позиції корекційного педагога у необхідності застосування командних форм роботи в процесі супроводу дітей з особливими освітніми потребами під час їх навчання, мотивації до командної роботи в процесі професійної діяльності, усвідомлення переваги командної форми роботи над індивідуальною. Змістового компоненту, який містить наявність необхідних знань у корекційних педагогів щодо загальної обізнаності феномену командної роботи, а також розуміння суті командного підходу у їх професійній діяльності. Діяльнісного компоненту, який передбачає наявність відповідних навиків роботи в команді, здатності практично виконувати командні ролі. Особистісного компоненту, який представлений наявністю певних властивостей та якостей особистості, необхідних для роботи в команді, зокрема емпатії, наявності комунікативних, організаторських здібностей, вміння слухати інших, усвідомлювати власні емоції та розпізнавати емоції інших людей. Досліджено стан підготовки майбутніх корекційних педагогів до командної роботи, через призму сформованості у студентів закладів вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта 3-4 року навчання компетентності командної роботи на етапі їх професійної підготовки, яка полягає у їх готовності (здатності) працювати в команді.

Ключові слова: командна робота, готовність, компетентність, майбутній корекційний педагог, ціннісно-мотиваційний компонент, змістовий компонент, діяльнісний компонент, особистісний компонент, рівень сформованості.

Introduction of the issue. In the process of professional training of students of higher education (specialty 016 Special education) during the implementation of the educational component of the curriculum, general and special (professional) competencies, defined by the standard of higher education, are formed. Actually, these competencies together form a whole system of knowledge, abilities and skills of a special education teacher (SET) as a specialist [1]. Given today's conditions, raising and teaching children with special educational needs (CSEN/SEN) requires a team approach. Since the SET is the connecting link between children with SEN, their parents, and the specialists necessary must ensure the successfulness of the educational process, thus they (SETs) must possess the competence of teamwork, which is characterized by the readiness (ability) to work in a team. That

Постановка проблеми. В процесі професійної підготовки у здобувачів вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта, під час виконання освітньої складової навчального плану, формуються загальні та спеціальні (фахові) компетентності, визначені стандартом вищої освіти. Власне ці компетентності в сукупності формують цілісну систему знань умінь та навичок корекційного педагога як фахівця [1]. Враховуючи умови сьогодення, виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами вимагає командного підходу. Оскільки корекційний педагог являється сполучною ланкою між дітьми з ООП, їх батьками та необхідними для забезпечення їх навчально-виховного процесу фахівцями, він має володіти компетентністю командної роботи, яка характеризується готовністю (здатністю) працювати в команді. Саме тому постає необхідність у дослідженні рівня готовності здобувачів

is why there is a need to study the level of readiness of higher education students (specialty 016 Special education (for future special education teachers)) for teamwork while teaching children with special needs, which will allow to determine the formation of teamwork competence in future SETs at the stage of their professional training.

Current state of the issue. Analysis of recent scientific research dedicated to the above-mentioned issue made it possible to single out scientists who studied various aspects of professional training of students of higher education institutions majoring in "Special Education", in particular: I. Dmitrieva, O. Dmitrieva, T. Dokuchyna, A. Kolupaeva, Z. Leniv, A. Kapliencko, T Kolomoets, O. Martynchuk, S. Myronova and others.

Unresolved issues brought up in the article. However, the issue of the formation of teamwork competence in the future special education teachers is not sufficiently analyzed and requires a comprehensive study.

Aim of research is to highlight the results of the research on the level of readiness of future special education teachers for teamwork at the stage of their professional training.

Results and discussion. As a result of the theoretical analysis of the scientific literature, the essence of teamwork competence was outlined, which is characterized as a dynamic combination of knowledge, theoretical and practical skills of teamwork, value orientations regarding the team approach and the set of personal qualities of the SET as a team player. The formation of teamwork competence is determined by the level of readiness of future special education teachers for teamwork. The study of readiness for teamwork was carried out in accordance with its defined structural components, in particular: value-motivational, content, activity and personality components. In accordance with each of the above-mentioned components of the structure of readiness for teamwork, criteria, indicators, and levels of its formation were determined, as well as a toolkit for the analysis of the

вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта (ділі майбутніх корекційних педагогів) до командної роботи у навчанні дітей з ООП, що дозволить визначити сформованість у майбутніх корекційних педагогів компетентності командної роботи, на етапі їх професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу виділити науковців, які у своїх працях вивчали різні аспекти професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів спеціальності "Спеціальна освіта" зокрема: І. Дмитрієва, О. Дмитрієва, Т. Докучина, А. Колупаєва, З. Ленів, А. Каплієнко, Т. Коломоєць, О. Мартинчук, С. Миронова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Однак питання щодо сформованості у майбутніх корекційних педагогів компетентності командної роботи є не достатньо вивченим та потребує комплексного дослідження.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження рівня готовності майбутніх корекційних педагогів до командної роботи на етапі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. В результаті проведеного теоретичного аналізу наукової літератури, було окреслено сутність компетентності командної роботи, яка характеризується як динамічне поєднання знань, вмінь і практичних навичок роботи в команді, ціннісних орієнтацій щодо командного підходу та особистісних якостей корекційного педагога як командного гравця. Сформованість компетентності командної роботи визначається рівнем готовності майбутніх корекційних педагогів до командної роботи. Дослідження готовності до командної роботи здійснювалось відповідно до визначених її структурних компонентів, зокрема: ціннісно-мотиваційного компоненту, змістового, діяльнісного та особистісного компонентів. Відповідно до кожного вищезазначеного компонента структури готовності до командної роботи було визначено критерії, показники та рівні його сформованості, а також

determined indicators of the structural components of readiness for teamwork was developed, which is presented in Table 1.

розроблено інструментарій дослідження визначених показників структурних компонентів готовності до командної роботи, що представлено у таблиці 1

Table 1

The structure of research on the level of readiness for teamwork

Criteria	Indicator	Research methods
1. Value-motivational component		
Value	Identifying the advantages of teamwork (1, 7, 4)	VTW survey "Value of teamwork" (developed by the author)
	Awareness of the effectiveness of team interaction in the professional activity of a SET; (2, 3, 8)	
	Awareness of the value of the joint activity of the guidance team for children with special needs (5, 6)	
Motivational	Willingness to work in a team: Orientation to meet the personal needs of team members (1, 2, 3, 6, 7, 10)	MFTW survey "Motivation for teamwork" (developed by the author)
	Orientation to intensive cooperation for the common goal of the team (4, 5, 8, 9)	
	Aspiration to success	"Methodology of personality diagnostics for motivation to succeed" by T. Ehlers
Content component		
Categorical	Understanding the concepts of "team", "teamwork", and "team building" (6, 7, 11)	CTW № 1 survey "Contents of teamwork" (developed by the author)
	Awareness of scientific approaches to team building, stages of team development, team typology and team roles (10, 12, 14, 15)	
	Awareness of the principles of teamwork (8, 9, 13)	
	Understanding the essential features of teamwork	CTW № 2 survey "Contents of teamwork" (developed by the author)
Procedural	Availability of knowledge regarding the regulatory and legal support of the team approach in the process of teaching children with SEN (17, 19)	CTW № 1 survey "Contents of teamwork" (developed by the author)
	Awareness of the mechanism of implementation of the support team for children with SEN (16, 18, 20)	
	Understanding the essence of the team approach in the professional activity of the SET and their activities in the support team (21, 22)	
Activity component		
Adaptive	The ability to become a full-fledged member of the team and join forces to achieve a common goal (5, 12, 15, 17, 23,	ATW survey "Activity in teamwork"

	27)	(developed by the author)
	The ability to create conditions for intensive cooperation during teamwork (6, 10, 11, 13, 18, 19, 25, 26)	
	Ability to perform team roles (functional role in the team)	Modified diagnosis of functional roles by M. Belbin
Social	The ability to build constructive interpersonal relationships in a team (7, 8, 9, 14, 16, 20, 21, 22, 24)	ATW survey "Activity in teamwork" (developed by the author)
	Presence of team interaction between team members.	Observation of teamwork activities.
Personality component		
Emotional	The ability to identify the emotions of team members	Emotional conditions survey (developed by the author)
	The ability to be aware of one's own emotions and the emotions of the surrounding individuals.	Nicholas Hall's method of diagnosing emotional intelligence
Communicative-organizational	Ability to listen to others	Test "Listening skills" (standardized)
	Propensity for communication	KOS method (standardized)
	Availability of organizational skills	

108 students of higher education institutions (specialty 016 "Special education") of the 3-4 years of study of the first (bachelor's) level of higher education took part in the experiment. The study covered respondents of four Ukrainian HEIs (Zhytomyr, Donetsk, Khmelnytskyi regions and the city of Kyiv). According to the results of a qualitative analysis of the obtained data, it was established that among the respondents who took part in the study, 35% (38 individuals) were students of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University; 29% (31 individuals) were students of the M.P. Drahomanov National Pedagogical University; 25% (27 individuals) were students of Zhytomyr Ivan Franko State University; and 11% (12 individuals) were students of Donbas State Pedagogical University. Thus, 61% (65 individuals) were full-time students and 39% (42 individuals) part-time students. At the same time, 46% (50 individuals) were 3rd year students and 54% (58 individuals) – 4th year students. The majority of respondents (60% – 65 individuals) were

У дослідженні взяли участь 108 респондентів із числа студентів закладів вищої освіти спеціальності 016 "Спеціальна освіта" 3-4 року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Дослідження охопило студентів чотирьох закладів вищої освіти України (Житомирської, Донецької, Хмельницької області та м. Києва). За результатами якісного аналізу отриманих даних, встановлено, що серед респондентів, які взяли участь в дослідженні 35% (38 осіб) були студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 29% (31 особа) становили студенти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 25% (27 осіб) склали студенти Житомирського державного університету імені Івана Франка та 11% (12 осіб) були студенти із Донбаського державного педагогічного університету. З них 61% (65 осіб) становили студенти денної форми навчання та 39% (42 особи) студенти заочної форми навчання. При цьому було 46% (50 осіб) студентів 3 курсу навчання та 54% (58 осіб) студентів 4 курсу

students aged 20-25 y.o.; 35% (38 individuals) were students over 25 y.o., and 5% (5 individuals) were students aged 19 y.o.

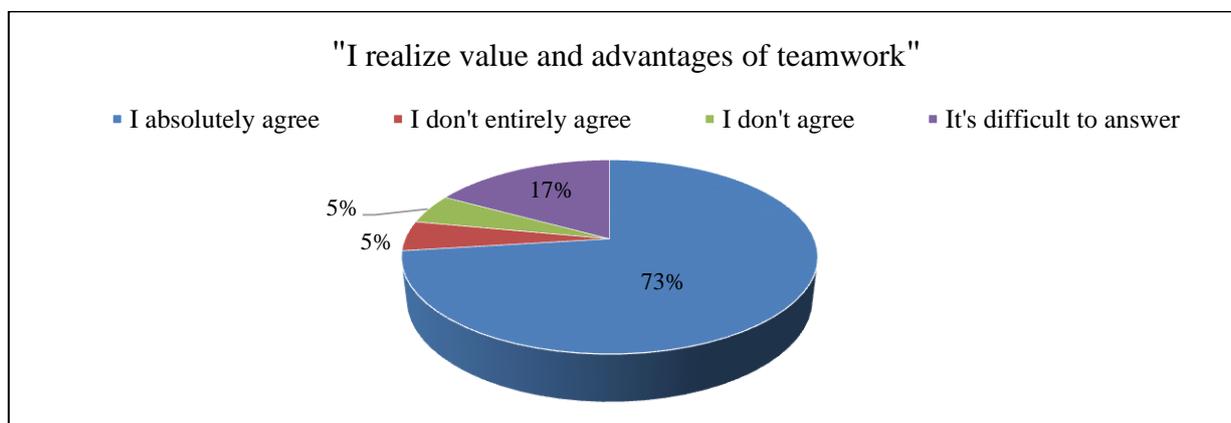
Examining indicators of the criterion of the value of teamwork, it was established that among the surveyed students, most of future SETs generally realize the advantage of teamwork.

The processed results of the survey determined the attitude of future special education teachers to work in a team, which is shown in Fig. 1

навчання. Більшість опитаних – 60% (65 осіб) були студенти віком 20-25 років, 35% (38 осіб) становили студенти віком понад 25 років та 5% (5 осіб) склали студенти віком 19 років.

Досліджуючи показники критерію цінності командної роботи встановлено, що серед опитаних студентів більшість майбутніх корекційних педагогів в загальному вбачають перевагу командної роботи.

Опрацьовані результати опитування визначили ставлення майбутніх корекційних педагогів до роботи в команді, що відображено на рис. 1

Fig. 1. The attitude of future special education teachers to teamwork

It was established that 73% of respondents see the value and advantages of teamwork; 17% of respondents could not determine their attitude to the teamwork; 5% of students took a neutral position on determining the value of teamwork; only 5% of respondents do not see any advantages of working in a team.

However, during the survey dedicated to the position of future SETs regarding the effectiveness of team interaction in the professional activity of a special education teacher in comparing the teamwork with the individual work of a teacher, ambiguous results were obtained, in particular: 20% of the surveyed students believe that the individual work of a teacher is more effective than working in a team with others teachers (specialists); 57% of respondents partially agree with this statement, and only 23% of future SETs see greater effectiveness of working in a team with other teachers (specialists).

Investigating the criterion of motivation

Встановлено, що 73% респондентів вбачають цінність роботи в команді; 17% опитаних не змогли визначити своє ставлення до командної форми роботи; 5% студентів зайняли нейтральну позицію щодо визначення цінності командної роботи; лише 5% серед опитаних не вбачають цінність працювати в команді.

Однак при дослідженні позиції майбутніх корекційних педагогів щодо ефективності командної взаємодії в професійній діяльності корекційного педагога у співставленні командної форми роботи з індивідуальною роботою педагога, отримали неоднозначні результати, зокрема 20% опитаних студентів вважають, що індивідуальна робота педагога приносить більше результативності ніж робота в команді з іншими педагогами (фахівцями), 57% респондентів частково погоджуються із даним твердженням та лише 23% майбутніх корекційних педагогів вбачають більшу результативність роботи в команді з іншими педагогами

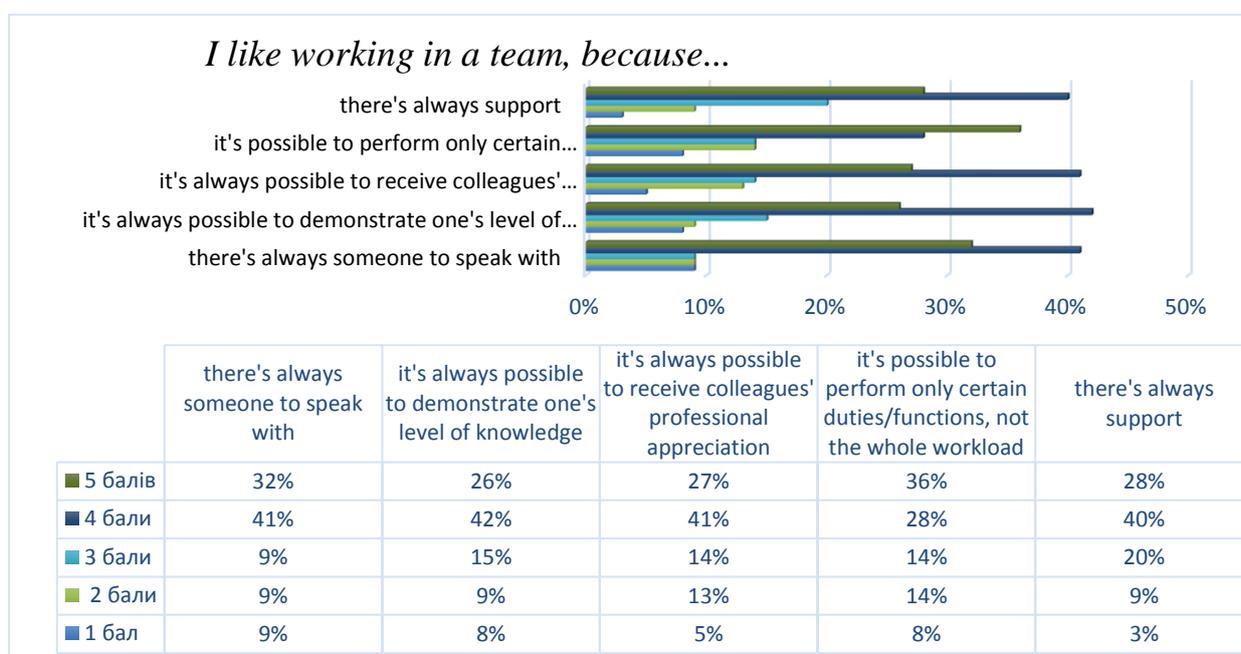
for teamwork, based on the indicator of the desire to work in a team, it was established that among the surveyed students most of future SETs are motivated to work in a team, however, their motivation is more aimed at satisfying personal needs and self-affirmation, as well as acknowledgement of their contribution within the team than at achieving the common goals.

Author's questionnaire of motivation for teamwork allowed us to summarize the data obtained. Thus, the results are shown in Fig. 2

(фахівцями).

Досліджуючи критерій мотивації до командної роботи, за показником прагнення працювати в команді, встановлено, що серед опитаних студентів більшість майбутніх корекційних педагогів, будучи учасником команди, вмотивовані до командної роботи, однак їхня мотивація більше спрямована на задоволення особистих потреб та самоствердження ніж на благо команди.

Опрацьовані результати оцінювання майбутніми корекційними педагогами тверджень авторського опитувальника мотивації до командної роботи, що спрямовані на задоволення особистих потреб учасника під час роботи в команді зображено на рис. 2

Fig. 2. Evaluation of the correctness of the proposed statements regarding the desire to work in a team aimed at meeting personal needs

Based on the assessment of the above-mentioned statements, according to Fig. 2, the vast majority of the interviewed students, distribute points within the range of 4-5 without altering respective interpretation. Thus, 41% of respondents rated the option "there's always someone to speak with" with 4 points; 32% of participants distributed 5 points to this variant. 42% of respondents gave 4 points to the option "it's always possible to demonstrate one's level of knowledge"; another 26% of surveyed fully agreed with this statement

3 огляду оцінювання вищевказаних тверджень, відповідно до рис. 2, переважна більшість опитуваних студентів, розподіляючи бали, оцінюють відносно себе наведені твердження здебільшого в межах 4-5 балів, погоджуючись із їх відповідним трактуванням, так 41% респондентів оцінили в 4 бали правильність того, що бажають працювати в команді так як завжди є з ким поспілкуватися, ще 32% опитаних істинність даного твердження оцінили в 5 балів. 42% опитуваних оцінили в 4 бали вірність того, що їм подобається робота в команді, оскільки

by giving it the highest score (5 points). The statement *"it's always possible to receive colleagues' professional appreciation"* in a similar way, as 41% of respondents rated the correctness of this option as 4 points and 27% as 5 points. A significant part of the future SETs are motivated to work in a team, because they believe that only certain, clearly defined tasks can be performed in a team, and not the entire amount of work (*"it's possible to perform only certain duties/functions, not the whole workload"* option) – 36% of the respondents fully agreed with this statement, rating it the highest (5 points), the other 28% of participants gave 4 points to the offered option.

40% of respondents rated the correctness of the fact of mutual support in teamwork by giving 4 points to the *"there's always support"* statement; another 28% of surveyed rated this interpretation at 5 points thus expressing absolute agreement with this statement.

The analysis of the results of the assessment of the statements that characterize the motivation for teamwork through the prism of intensive cooperation focused on achieving the common goals of the entire team is presented in Fig. 3.

According to the percentage ratio of the evaluation of statements, which is shown in Fig. 3, the majority of respondents, distributing points, assessed the correctness of the proposed statements within 3, 4 and 5 points. Thus, we've obtained the following results: 34% of the surveyed students rated the correctness of the statement *"you can always discuss urgent professional issues"* by giving it 4 points, 30% of respondents partially agreed (3 points), and only 28% of respondents completely agreed with the correctness of the above statement (5 points). A significant part of the future special education teachers (41%) fully agreed with the offered statement *"the results of commonly made decisions are much more productive than individual ones"* (5 points); 32% of respondents expressed partial agreement (3 points); 21% of

там можна продемонструвати свій рівень знань, з такою позицією цілком згодні ще 26% опитаних, оцінивши дане твердження в 5 балів. Подібна позиція респондентів відносно того, що працюючи в команді, можна отримати схвалення професійної компетентності зі сторони колег, так як правильність даного твердження 41% із опитаних оцінило в 4 бали та 27% – у 5 балів. Значна частина майбутніх корекційних педагогів вмотивовані працювати в команді, оскільки вважають що в команді можна виконувати лише певні, чітко визначені, завдання, а не весь обсяг роботи, зокрема 36% із опитаних повністю згодні із даним твердженням, оцінивши його в 5 балів, інших 28% респондентів оцінили істинність зазначеного твердження в 4 бали.

40% опитаних оцінили в 4 бали правильність того, що в командній роботі завжди є підтримка, яка мотивує до роботи в команді, абсолютну згоду із цим твердженням висловили ще 28% із опитаних, які оцінили дане трактування в 5 балів.

Аналіз результатів оцінювання тверджень, які характеризують мотивацію до командної роботи через призму інтенсивного співробітництва орієнтованого на благо спільної мети команди, подано на рис. 3.

Згідно відсоткового співвідношення оцінювання тверджень, що відображено на рис. 3, більшість респондентів, розподіляючи бали оцінили правильність запропонованих тверджень в межах 3, 4 та 5 балів, зокрема, 34% опитаних студентів оцінили в 4 бали вірність того, що їм подобається в командній роботі те, що з учасниками команди можна обговорювати нагальні проблеми, які виникають в професійній діяльності, 30 % респондентів майже згодні з такою позицією, оцінюючи дане твердження у 3 бали, та лише 28% опитаних повністю погоджуються із правильністю вищевказаного твердження, оцінивши його в 5 балів. Значна частина майбутніх корекційних педагогів 41% з опитаних цілком згодні із тим, що результат спільно вирішених завдань значно продуктивніший ніж прийняття індивідуальних рішень, оскільки оцінили істинність цього твердження в 5 балів. Майже згодні із даним висловом ще 32%

surveyed indicated their almost complete support of specified statement (4 points). Evaluation of the correctness of the statement "the team can compensate individual shortcomings and drawbacks thus mitigating individual failure" showed the following results: 32% of respondents expressed partial agreement (3 points), 27% of participants displayed almost complete agreement with the statement (4 points), 17% of surveyed indicated outmost support of the statement (5 points). The majority of respondents mostly agreed with the idea that "you can discuss all possible solutions of tasks given with corresponding professionals" (45%) by giving it 4 points; 30% of surveyed expressed complete agreement (5 points); 20% of future SETs rated this option by giving it 3 points.

респондентів, оцінивши його правильність відносно себе в 3 бали. Свою згоду із вказаним твердженням в 4 бали відзначили лише 21% із опитаних. При оцінюванні правильності того, що команда може компенсувати власні недоліки роботи певного учасника команди і тим зменшити акцентування індивідуальних невдач кожного, 32% із опитаних відобразили позицію часткової згоди, оцінивши вказане твердження в 3 бали, ще 27% респондентів оцінили дане твердження в 4 бали, і лише 17% опитаних оцінили його правильність в 5 балів. Для більшості опитаних важливо працювати в команді та обговорювати з різнопрофільними фахівцями всі можливі варіанти вирішення поставлених завдань, оскільки 45% опитаних оцінили правильність даного твердження в 4 бали та 30% – в 5 балів. Майже згідні з такою думкою ще 20% майбутніх корекційних педагогів.

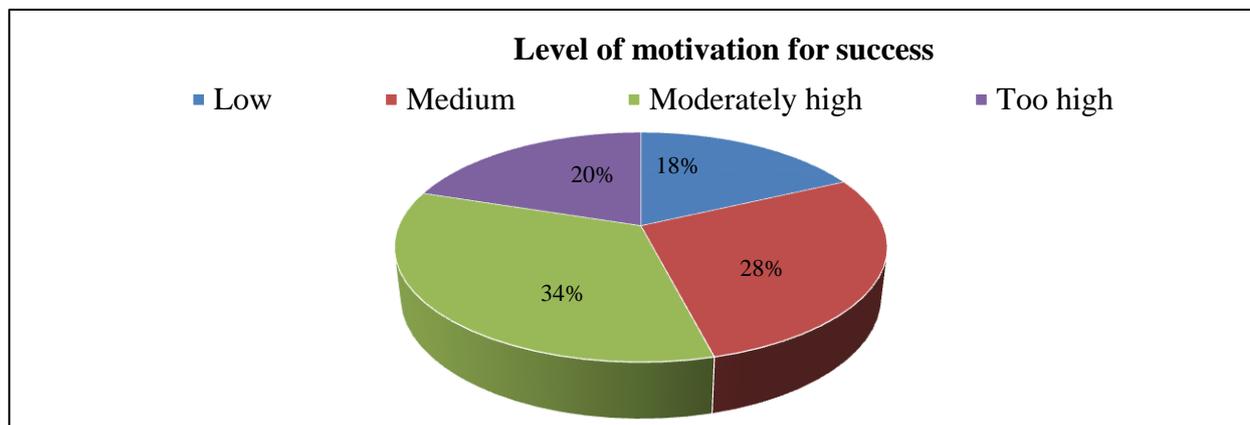
Fig. 3. Evaluation of the correctness of the proposed statements regarding the desire to work in a team aimed at meeting the team's common goal

Determining the *criterion of motivation for teamwork*, according to the indicator of the desire for success, using the method of T. Ehlers [3], we established

Визначаючи *критерій мотивації до командної роботи*, за показником прагнення до успіху, використовуючи методу Т. Елерса [3], встановили у

the level of motivation for success in future SETs. The analysis of the processed data, according to the interpretation methodology of the test, is reflected in Fig. 4.

майбутніх корекційних педагогів рівень сформованості мотивації до успіху. Аналіз опрацьованих результатів діагностики мотивації до успіху, згідно інтерпретацій тесту, відображається у визначених рівнях її сформованості, що подано на рис. 4.

Fig. 4. The level of formation of motivation for success in future special education teachers

According to the percentage ratio shown in Fig. 4, the majority of surveyed SETs (34%) have a moderately high level of motivation for success, which is characterized by the presence clear orientation to achieving the set goals and the inherent nature of avoiding situations with a high level of risk; 20% of respondents developed overexaggerated level of motivation for success, which is characterized by the presence of clearly defined zeal for achieving the set goal in combination with extremely high hopes for success; 28% of the surveyed students have a clearly defined but moderate desire for success; only 18% of respondents have a low level of motivation for success, which is expressed in a vague desire to achieve it.

Thus, as a result of the study of the value-motivational component of readiness of future special education teachers for teamwork while teaching children with special educational needs, an average level of its formation was determined, according to which future SETs realize the advantages of teamwork and the value of joint activities within a team. However, at the same time they keep prioritizing individual form of work

Згідно відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 4, більшість опитаних майбутніх корекційних педагогів, зокрема 34%, мають помірковано високий рівень мотивації до успіху, який характеризується наявністю в особи чітко вираженої орієнтації на досягнення поставлених цілей та притаманністю уникнення ситуацій з високим рівнем ризику; у 28% респондентів сформувався середній рівень мотивації до успіху, який характеризується наявністю активних проявів до досягнення поставленої мети в поєднанні з високим рівнем надії на досягнення успіху; 18% із опитаних студентів мають чітко сформоване прагнення до успіху, маючи занадто високий рівень мотивації до його досягнення; лише у 18% із опитаних визначено низький рівень сформованої мотивації до успіху, який виражається у невиразному прагненні його досягнення.

Таким чином, в результаті дослідження, серед майбутніх корекційних педагогів, ціннісно-мотиваційного компоненту готовності до командної роботи у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, визначено середній рівень його сформованості, відповідно до якого, майбутні корекційні педагоги усвідомлюють переваги роботи в команді та цінність спільної діяльності команди,

over the teamwork due to belief in its overwhelming effectiveness. It's worth noting that the teamwork is primarily seen through the prism of a personal type of motivation aimed at satisfying the needs of an individual and his/her self-affirmation in the team, while there is also an altruistic type of motivation aimed at realizing the goals of the team, but it is not sufficiently formed among future special education teachers. In addition, they have a clear orientation to achieving the set goals, which is expressed in active manifestations aimed at successfulness, combined with a high level of hope for the best possible outcome and avoidance of situations with a high level of risk.

Examining the indicators of the *categorical criterion of the content component of readiness for teamwork*, it was established that among the surveyed students, most SETs are generally aware of basic concepts of teamwork and partially aware of its main components.

Summarizing the respondents' answers regarding their definition of the term "team", it was found that 62% of respondents define it as a group of people who are united among themselves to achieve a common goal or a specific objective; 18% of participants interpret the term "team" as a friendly union with a common vision of the final result; 13% of surveyed identify the offered concept as a group of people with common interests; only 7% of students could not give a specific definition of the term "team". After processing the results obtained, it was noted that 71% of the respondents interpret the concept of "teamwork" as the joint activity of a group of people aimed at achieving a common goal; 23% of participants define the concept of "teamwork" as the organized activity of a group of people, which have clearly defined roles and function to solve a specific problem or issue; only 6% of surveyed did not provide a clear definition of this concept.

Based on the results of the statistical analysis of the results of the survey of future special education teachers, it was established that there is a lack of clear awareness of the stages of team

при цьому вбачають ефективність індивідуальної форми роботи а не роботи в команді. Для них характерне прагнення до командної роботи в першу чергу крізь призму особистісного виду мотивації спрямованої на задоволення потреб особи її самоствердження в команді, при цьому наявний і альтруїстичний вид мотивації, що спрямовується на реалізацію цілей команди, однак він є недостатньо сформований серед майбутніх корекційних педагогів. Окрім цього, у них наявна чітка орієнтація на досягнення поставлених цілей, що виражається в активних проявах спрямованих на досягнення успіху, в поєднанні з високим рівнем надії щодо його досягнення та уникнення ситуацій з високим рівнем ризику.

Досліджуючи показники *категоріального критерію змістового компоненту готовності до командної роботи* встановлено, що серед опитаних студентів більшість майбутніх корекційних педагогів в загальному орієнтуються в основних поняттях командної роботи та частково обізнані в її основних складових.

Узагальнюючи відповіді респондентів щодо їхнього визначення терміну "команда" встановлено, що 62% респондентів визначають поняття "команда" як групу людей, які об'єднанні між собою для досягнення спільної мети, чи конкретної цілі, 18% із опитаних тлумачать термін "команда" як дружній колектив із спільним баченням кінцевого результату, 13% респондентів розуміють під терміном "команда" об'єднання людей із спільними інтересами і лише 7% із опитаних не змогли дати конкретне визначення даному терміну. Опрацювавши отримані результати щодо визначення респондентами терміну "командна робота" встановили, що 71% із опитаних поняття "командної роботи" тлумачать як спільну діяльність групи людей спрямовану на досягнення єдиної мети, 23% респондентів дають визначення поняттю "командна робота" як організованій діяльності групи людей, які мають чітко визначені ролі, та функціонують для вирішення конкретної задачі, і лише 6% із опитаних не надали чіткого визначення даному поняттю.

За результатами відсоткового аналізу отриманих результатів опитування майбутніх корекційних педагогів

development, since only 24% of respondents correctly indicated the stages of team development identified by Yu. Bazarov (adaptation – grouping – cooperation – normalization of activities – functioning); moreover, 21% of future SETs correctly indicated the stages of team development according to J. Katzenbach and D. Smith [4] (workgroup – pseudo-team – potential team – real team – highly effective team); only 7% of the respondents are aware of the stages of team development according to B. Tuckman [5] (formation – seething – creation of norms – functioning – change (transformation)). In addition, 18% of respondents indicated that they are not familiar with the stages of team development, the other 30% of surveyed did not correctly define the stages of team development due to lack of corresponding knowledge.

Summarizing the results of the survey of future SETs regarding their understanding of the term "dual responsibility", it was determined that 43% of the respondents interpret this concept as responsibility for their actions and for the actions of other team members; 32% of participants noted that dual responsibility implies higher level of liability; 15% of surveyed understand the term "dual responsibility" as the responsibility borne by two or more persons; 10% of the respondents indicated that they do not understand this concept. Therefore, summarizing everything mentioned above, concept of "dual responsibility" should be understood as the responsibility of a team member for the result of the performance of his/her own part of the work that was assigned to him/her, and for the result of the performance of the work of other team members if they require assistance and/or guidance. However, none of the surveyed provided similar definition of the offered concept.

According to the results of the study of the knowledge system of general awareness of the phenomenon of teamwork and its main components among future special education teachers, the average level of formation of the

встановлено відсутність чіткої обізнаності в стадіях розвитку команди, оскільки, лише 24% респондентів вірно зазначили стадії розвитку команди, які виділив Ю. Базаров (адаптація – групування – кооперація – нормування діяльності – функціонування), також 21% майбутніх корекційних педагогів вірно вказали стадії розвитку команди за Дж. Катценбахом та Д. Смітом [4] (робоча група – псевдокоманда – потенційна команда – справжня команда – високоефективна команда), та тільки 7% із опитаних відомо стадії розвитку команди за Б. Такманом [5] (формування – бурління – створення норм – функціонування – зміна (перетворення)). Окрім того 18% респондентів вказали, що стадії розвитку команди їм маловідомі, інші 30% із опитаних не вірно визначили стадії розвитку команди, оскільки не орієнтуються в їх обізнаності.

Узагальнюючи результати опитування майбутніх корекційних педагогів, щодо їх розуміння терміну "подвійна відповідальність" визначили, що 43% із опитаних тлумачать дане поняття як відповідальність за свої дії та за дії інших учасників команди; 32% респондентів зазначило що подвійна відповідальність – це відповідальність високого рівня; 15% майбутніх корекційних педагогів розуміють під терміном подвійної відповідальності – відповідальність яку несуть двоє чи більше осіб; 10% із опитаних зазначили, що не розуміють дане твердження. Отже, з огляду вищевикладеного чіткої відповіді щодо визначення терміну "подвійна відповідальність" під яким слід розуміти відповідальність учасника команди за результат виконання власної частини роботи, яка була на нього покладена та за результат виконання роботи іншого учасника команди в разі необхідності його заміни, серед опитаних майбутніх корекційних педагогів отримано не було.

За результатами дослідження у майбутніх корекційних педагогів системи знань загальної обізнаності феномену командної роботи та її основних складових, встановлено середній рівень сформованості категоріального критерію змістового компоненту готовності до командної роботи, характерними ознаками якого є наявність у майбутніх корекційних педагогів загального

categorical criterion of the content component of readiness for teamwork was determined, the characteristic features of which are the general understanding of the basic concepts of teamwork, typology of teams and scientifically defined role in the team, however, there is a lack of clear awareness of future SETs of scientific approaches to team building and the stages of team development. There is a general orientation in the basic principles of teamwork and partial awareness of the essential features of teamwork, while there is no clear understanding of some key principles and essential features of teamwork.

According to the indicators of the procedural criterion of the content component of readiness for teamwork, it has been established that the majority of future special education teachers have formed a general recognition of the essence of the team approach in the profession of a SET in the process of training (supervision) of children with SEN.

Based on the results of analysis of further development of future special education teachers' knowledge of the normative and legal security of the team approach in the process of teaching children with SEN, insufficiency of its formations was determined. The survey conducted indicted that only 32% of the students could name the elements of legal framework (documents) that regulate the teamwork of SETs while providing educational services to the children with special educational needs; 68% of respondents could not specify any implied documentation and/or legal regulatory mechanisms.

According to the results of the survey conducted regarding the future SETs' understanding of the process of joint teaching (learning) as a mechanism for ensuring teamwork in the education of children with SEN, it was established that students do not have a clear understanding of this process, since only 40% of surveyed realize the importance of joint teaching (learning) as well as the necessity of equal participation of two or more specialists (a teacher and a teacher's

розуміння основних понять командної роботи, типології команд та науково визначених рольових позицій у команді, однак спостерігається не чітка обізнаність в наукових підходах командоутворення та в стадіях розвитку команди. Наявне загальне орієнтування в основних принципах командної роботи та часткова обізнаність в істотних ознаках командної роботи, при цьому відсутнє чітке розуміння деяких ключових принципів командної роботи, та істотних ознак командної роботи.

Досліджуючи показники процесуального критерію змістового компоненту готовності до командної роботи встановлено, що серед опитаних студентів у більшості майбутніх корекційних педагогів сформувався загальна обізнаність сутності командного підходу в професійній діяльності корекційного педагога та механізму його застосування в процесі навчання (супроводу) дітей з особливими освітніми потребами.

За результатами дослідження наявності у майбутніх корекційних педагогів знань щодо нормативно-правового забезпечення командного підходу в процесі навчання дітей з ООП, встановили не достатньо сформовану систему знань нормативно-правового регулювання командного підходу в процесі супроводу дітей з ООП, оскільки, опрацювавши отримані результати щодо визначення респондентами нормативно-правового документу, який регламентує застосування командного підходу у навчанні дітей з ООП, встановлено, що тільки 32% із опитаних зазначили Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами; 68% респондентів не змогли дати конкретну відповідь на поставлене питання.

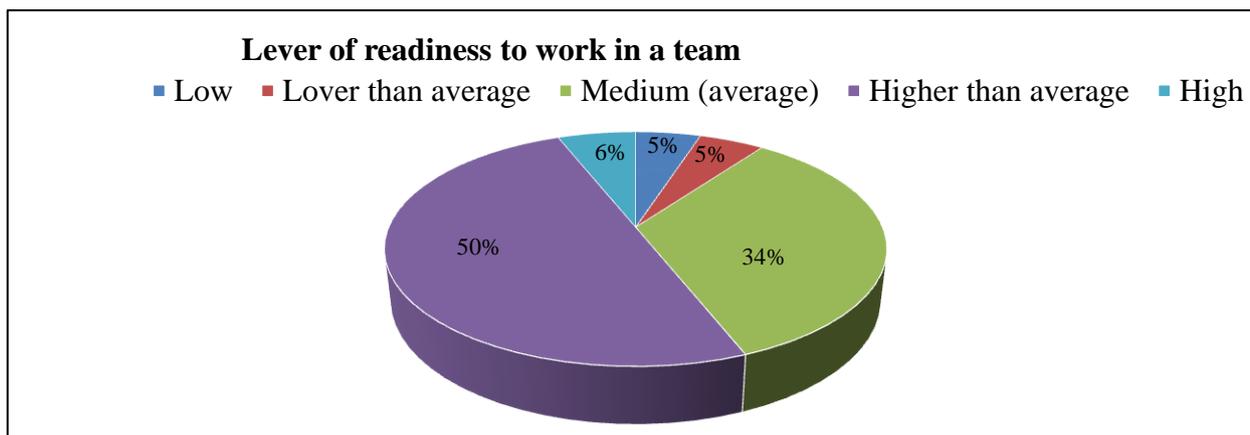
За результатами отриманих даних щодо розуміння майбутніми корекційними педагогами процесу спільного викладання (навчання) як механізму забезпечення командної роботи в навчанні дітей з ООП, встановили не сформованість в студентів чіткого розуміння даного процесу, оскільки лише 40% із опитаних під процесом спільного викладання (навчання) розуміють рівноправну участь двох і більше фахівців (вчителя і асистента вчителя чи корекційного педагога) у

assistant or SET) in conducting educational classes in an inclusive environment; 24% of respondents did not formulate a specific answer to this question; 36% of participants said that they do not understand the process of joint teaching.

The analysis of the processed results of assessment of future SETs' level of readiness to work in a team is presented in Fig. 5.

проведенні навчальних занять в інклюзивному середовищі; 24% респондентів не сформувавши конкретну відповідь на дане питання; 36% із опитаних зазначили, що не розуміють процес спільного викладання.

Аналіз опрацьованих результатів оцінювання майбутніми корекційними педагогами свого рівня готовності до роботи в команді подано на рис. 5.

Fig. 5. Self-assessment of future special education teachers regarding determination of their level of readiness to work in a team

According to the statistical data shown in Fig. 5, the majority of future SETs believe that they are able to work in a team; 50% of the respondents claim that they have a higher than average level of readiness to work in a team; 34% of participants estimated their level of readiness for teamwork within the average (medium) range; 6% of future special education teachers believe that they have developed a high level of readiness to work in a team; 5% of respondents rated their readiness for teamwork at a low and below average level.

Results of the study of the system of professional knowledge of future special education teachers regarding the awareness of the team approach in their professional activities and its application in the process of accompanying/guiding children with special needs, an average level of formation of the procedural criterion of the content component of readiness for teamwork was identified, the characteristic features of which are

Згідно відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 5, більшість майбутніх корекційних педагогів вважають, що здатні працювати в команді, оскільки 50% із опитаних стверджують, що мають вищий середнього рівень готовності до роботи в команді; 34% респондентів оцінили свій рівень готовності до командної роботи в межах середнього; 6% майбутніх корекційних педагогів вважають, що у них сформувався високий рівень готовності до роботи в команді; по 5% із опитаних оцінили свою готовність до командної роботи в межах низького та нижче середнього рівня.

За результатами дослідження у майбутніх корекційних педагогів системи знань щодо обізнаності командного підходу в їх професійній діяльності та його застосування в процесі супроводу дітей з ООП, встановлено середній рівень сформованості процесуального критерію змістового компоненту готовності до командної роботи, характерними

insufficiently formed in future SETs' system of knowledge on the regulatory and legal support of the team approach in the process of teaching children with SEN, which is characterized by partial awareness of the legislation regarding the implementation of psychological and pedagogical support of a child with SEN in general secondary and preschool education institutions and insufficiently clear understanding of the composition of the support team members. There is a general awareness of the mechanism of implementation of the supportive teamwork while providing educational services to the children with special educational needs, with only partial understanding of the main aspects of its provision. A clear understanding of the essence of the team approach in the professional activity of the special education teacher, with partial awareness of the functional duties of the SET as a member of the support team has been identified, however, at the same time, there is a too high level of self-esteem regarding the formation of teamwork competence among future SETs.

Thus, as a result of the research, among future special education teachers, the content component of readiness for teamwork in teaching children with special educational needs, the average level of its formation was determined.

Studying the indicators of the adaptation criterion of the activity component of readiness for teamwork, it was established that the majority of future SETs strive to become a full-fledged member of the team, in particular, analyzing their own behavior during team interaction. Thus, 45% of the respondents claim that when working in a team, they strive to unite efforts of all participants of joint activities into a single entity; 39% of participants partially agree with the specified behavior in team interaction; 10% of future special education teachers could not decide on such behavior during team interaction; only 6% of students do not seek to join forces to perform joint activity. 34% of respondents seek to make a personal contribution to the work of the team; 28% partially agree of making a

ознаками якого є недостатньо сформована у майбутніх корекційних педагогів система знань нормативно-правового забезпечення командного підходу в процесі навчання дітей з ООП, що характеризується частковою обізнаністю законодавства щодо здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої і дошкільної освіти та недостатньо чітким розумінням складу учасників команди супроводу. Спостерігається загальна обізнаність механізму реалізації роботи команди супроводу дітей з ООП із частковим розумінням основних аспектів його забезпечення. Наявне розуміння сутності командного підходу в професійній діяльності корекційного педагога, із частковою обізнаністю функціональних обов'язків корекційного педагога як учасника команди супроводу. При цьому спостерігається завищена самооцінка щодо сформованості у майбутніх корекційних педагогів компетентності командної роботи.

Таким чином, в результаті дослідження, серед майбутніх корекційних педагогів, змістового компоненту готовності до командної роботи у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, визначено середній рівень його сформованості.

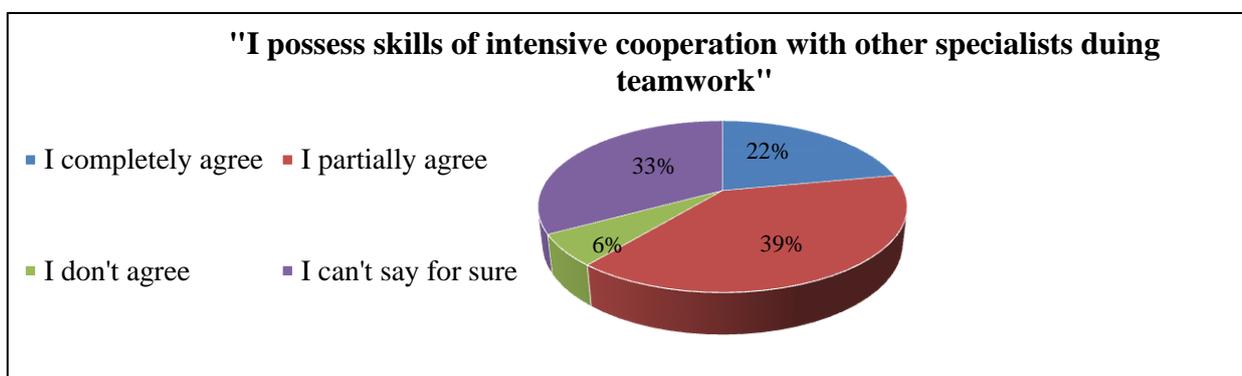
Досліджуючи показники *адаптаційного критерію діяльнісного компоненту готовності до командної роботи* встановлено, що серед опитаних студентів більшість майбутніх корекційних педагогів, прагнуть стати повноцінним учасником команди, зокрема аналізуючи власну поведінку при командній взаємодії 45% із опитаних стверджують, що працюючи в команді, вони прагнуть об'єднати зусилля всіх учасників спільної діяльності в єдине ціле; 39% респондентів частково погоджуються із вказаною поведінкою при командній взаємодії; 10% майбутніх корекційних педагогів не змогли визначитись щодо такої поведінки при командній взаємодії; лише 6% із опитаних не прагнуть до об'єднання зусиль учасників спільної діяльності. Зі всіх опитаних майбутніх корекційних педагогів 34% респондентів прагнуть зробити особистий вклад в роботу

certain contribution to the teamwork; 22% of participants generally agree to make personal contributions to teamwork, but they don't consider it important; 17% of future SETs do not seek to make a personal contribution to the work of the team.

The analysis of the results obtained during the self-analysis of the behavior of the future special education teachers regarding their possession of the skills of intensive cooperation in teamwork with other specialists is presented in Fig. 6.

команди; 28% частково займають таку позицію в командній роботі, 22% із опитаних не змогли визначити із даною позицією; 17% майбутніх корекційних педагогів не прагнуть здійснювати особистий вклад в роботу команди.

Аналіз опрацьованих результатів самоаналізу власної поведінки майбутніх корекційних педагогів щодо володіння ними навиків інтенсивного співробітництва в командній роботі з іншими фахівцями, подано на рис. 6.

Fig. 6. Self-assessment of future special education teachers regarding their skills of intensive cooperation in teamwork

Considering the statistical results shown in Fig. 6, it was determined that 22% of future SETs possess the skills of intensive cooperation in teamwork; 39% of respondents have partial skills of intensive cooperation; 33% of respondents could not or refused to assess their skills of intensive cooperation; 6% of respondents claim that they lack the skills of intensive cooperation in teamwork.

Thus, taking into account everything mentioned above, it was confirmed that the majority of future special education teachers, in general, strive for intensive cooperation during their professional activities, as they are ready to discuss the results of their work with other team members and share their own professional development with others, and are focused on the overall success of the team and contribute to the even distribution of the overall success of the teamwork, however, a large number of future SETs do not share the concept of

з огляду відсоткового співвідношення, зображеного на рис. 6, встановлено, що 22% майбутніх корекційних педагогів володіють навиками інтенсивного співробітництва в командній роботі; 39% із опитаних мають часткові навички інтенсивного співробітництва в команді. 33% респондентів не змогли оцінити свої навички інтенсивного співробітництва; 6% із опитаних стверджують про відсутність у них навиків інтенсивного співробітництва в командній роботі.

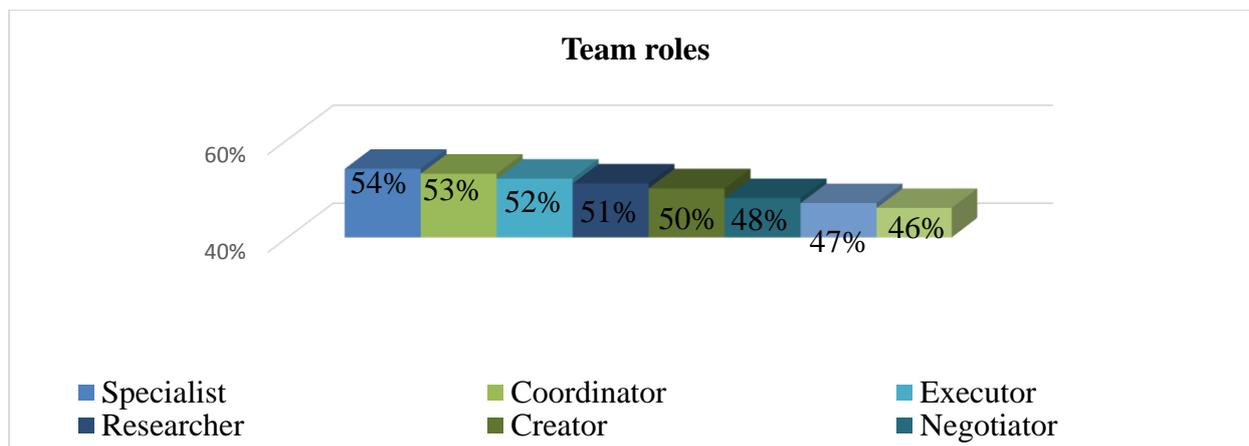
Отже, враховуючи вищевикладене, встановлено, що більшість майбутніх корекційних педагогів, в загальному, прагнуть у своїй професійній діяльності до інтенсивного співробітництва, так як готові обговорювати з іншими учасниками команди результат своєї виконаної роботи та ділитися з іншими власним методичним напрацюванням, орієнтуються на загальний успіх команди та прагнуть до рівномірного розподілу загального успіху роботи команди, однак значна частина майбутніх корекційних педагогів не

interrelated nature of every member of the team and his/her activity, thus they are not entirely ready for interchangeability between team members, and cannot unambiguously assess whether they have the skills of intensive cooperation in teamwork .

Determining the ability of future special education teachers to perform team roles (using M. Belbin's modified test "Team Roles") it was noted that functional roles that future SETs are able to perform in teamwork. The analysis of the processed results of the diagnosis of functional roles within the team, according to the interpretations of the test, is presented in Fig. 7.

розділяють позицію взаємозалежності учасників команди від роботи кожного, не в повній мірі готові до взаємозамінності між учасниками команди та не можуть однозначно оцінити наявність у них навиків інтенсивного співробітництва в командній роботі.

Визначаючи у майбутніх корекційних педагогів їх здатність до виконання командних ролей, використовуючи модифікований тест М. Белбіна "Командні ролі", встановили функціонально-рольові позиції, які майбутні корекційні педагоги здатні виконувати в командній роботі. Аналіз опрацьованих результатів діагностики функціонально-рольових позицій в команді, згідно інтерпретацій тесту, подано на рис. 7.

Fig. 7. Ability of future special education teachers to perform team roles

According to the percentage ratio shown in Fig. 7, in general, all interviewed future special education teachers are able to perform scientifically defined team roles, in particular, 54% of those surveyed are able to perform the role of a specialist in a team, who is characterized by purposefulness, dedication to their work and concentration on objectives only in a narrow field; 53% of respondents are able to perform the role of a coordinator in a team, which is characterized by explaining goals, stimulating decision-making and delegating authority; 52% of participants are able to take the role of an executor in the team, who is characterized by discipline, reliability, practicality, and can harmoniously transform ideas into practical actions, but reacts slowly to new opportunities; 51% of future SETs occupy

Згідно відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 7, в загальному всі опитані майбутні корекційні педагоги здатні виконувати науково визначені командні ролі, зокрема 54% із опитаних здатні виконувати в команді роль фахівця, якому характерна цілеспрямованість, відданість своїй справі та зосередженість на роботі лише у вузькій сфері; 53% респондентів здатні виконувати в команді роль координатора, якому характерне в команді пояснення цілей, стимулювання прийняття рішень та делегування повноважень; 52% із опитаних здатні у команді займати рольову позицію реалізатора, якому характерна дисциплінованість, надійність, практичність, який гармонійно перетворює ідеї в практичні дії, однак повільно реагує на нові можливості; 51%

the role of a researcher in the team, who is characterized by enthusiasm and excessive optimism, who is able to expand the horizons necessary for the realization of the team's goals; 50% of the students are able to fulfill the role of a creator in the team, who is characterized by dynamism, assertiveness, and ability to bravely overcome obstacles the team encounters, but has a propensity for provocations; 48% of respondents are able to occupy the functional role of a negotiator in the team, who is characterized by cooperation and favorability, but lacks decisiveness in controversial situations, and is able to prevent contradictions in the team; 47% of surveyed are capable of performing the role of an expert, which is characterized by moderation, insight, and the ability to see all the possibilities within the team, as well as to derive strategy aimed at giving accurate and objective assessment; 46% of SETs are able to occupy the functional role of an idea generator in the team, which is characterized by creativity, originality, and solves complex tasks. Therefore, based on the results of the research, the future special education teachers have a formed flexible role that corresponds to the average level, since the ability to perform team roles in the surveyed future SETs varies within 50%.

According to the results of the research on the presence of developed abilities and skills of working in a team among future special education teachers, an average level of formation of the adaptation criterion of the activity component of readiness for teamwork was established, the characteristic features of which are the presence of the ability to be a full-fledged member of the team and cooperate with their participants in future SETs, thus, there is a flexible role, which is implies the ability to perform defined team roles within a team, while having an insufficiently developed ability to create conditions of intensive cooperation during team work.

Examining the *indicators of the social criterion of the activity component of readiness for teamwork*, it was established that the majority of future SETs have

майбутніх корекційних педагогів займають у команді роль дослідника, якому характерний ентузіазм та надмірний оптимізм, який здатний розширювати коло контактів необхідних для реалізації цілей команди; 50% із опитаних здатні виконувати в команді роль творця, якому властива динамічність, напористість, який сміливо в команді долає перешкоди, однак має схильність до провокацій; 48% респондентів здатні займати у команді функціонально-рольову позицію дипломата, якому характерна співпраця та сприятливість, однак наявна не рішучість в суперечливих ситуаціях, здатний в команді попереджувати протиріччя; 47% із опитаних здатні до виконання ролі експерта, характерна поміркованість, проникливість, який бачить в команді всі можливості, буде стратегію та вміє дати точну та об'єктивну оцінку; 46% респондентів здатні займати в команді функціонально-рольову позицію генератора ідей, який характеризується креативністю, своєрідністю, який вирішує у команді складні завдання. Отже, з огляду отриманих результатів дослідження, майбутні корекційні педагоги мають сформовану гнучку рольову позицію яка відповідає середньому рівні, оскільки здатність виконання командних ролей в опитаних майбутніх корекційних педагогів коливається в межах 50%.

За результатами дослідження у майбутніх корекційних педагогів наявності сформованих вмінь та навичок роботи в команді, встановлено *середній рівень сформованості адаптаційного критерію діяльсного компоненту готовності до командної роботи*, характерними ознаками якого є наявність у майбутніх корекційних педагогів вміння бути повноцінним учасником команди та співпрацювати з її учасниками, наявна гнучка рольова позиція, яка характеризується здатністю виконувати в команді визначені командні ролі, при цьому наявне недостатньо сформоване вміння створювати умови інтенсивного співробітництва під час роботи в команді.

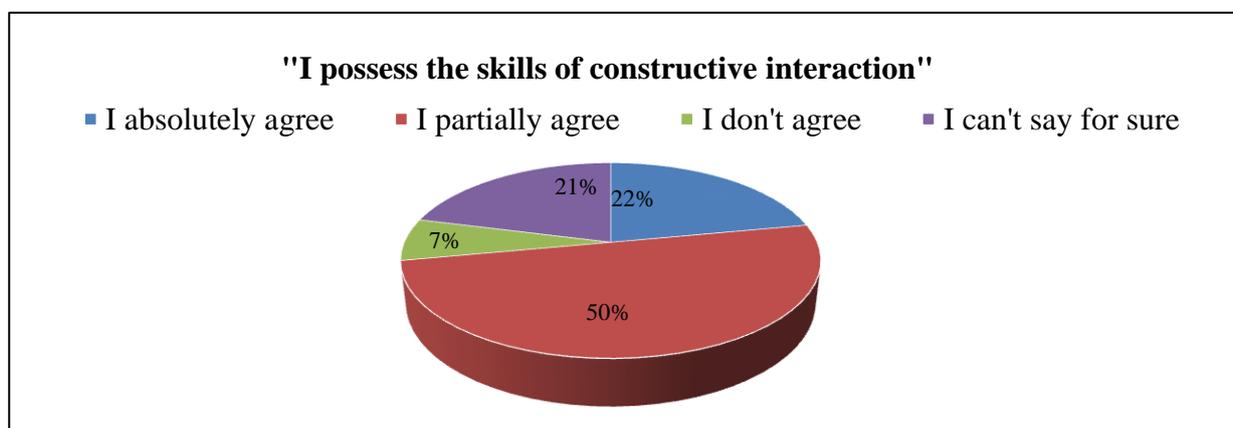
Досліджуючи показники *соціального критерію діяльсного компоненту*

certain difficulties in building constructive interpersonal relationships within a team, in particular, 30% of the surveyed claim that they are cautious in accepting new team members; 44% of respondents can only partially agree to accept the new teammates and roles within the team; 26% of respondents were undecided as to whether they have the appropriate behavior patterns in the team.

The analysis of the obtained statistical results of the self-analysis of future special education teachers regarding presence of developed constructive interaction skills in the team is listed in Fig. 8.

готовності до командної роботи встановлено, що серед опитаних студентів у більшості майбутніх корекційних педагогів існують певні труднощі в побудові конструктивних міжособистісних взаємини у команді, зокрема, 30% із опитаних стверджують, що вони з обережністю приймають нових учасників команди; 44% респондентів частково займають таку позицію; 26% із опитаних не визначились щодо наявності у них відповідної поведінки у команді.

Аналіз опрацьованих результатів самоаналізу майбутніх корекційних педагогів щодо наявності у них навиків конструктивної взаємодії у команді, подано на рис. 8.

Fig. 8. Self-assessment of future special education teachers regarding their skills of constructive interaction in a team

Considering the statistical data shown in Fig. 8, we determined that 22% of future special education teachers possess the skills of constructive interaction in a team; 50% of respondents have partially developed skills of constructive interaction within a team; 21% of participants could not assess whether they have relevant skills; 7% of students claim that they lack the above-mentioned set of skills.

Therefore, taking into account the results of the survey, it was established that future SETs have some difficulties in building constructive interpersonal relationships in a team.

During the study of the team interaction skills among future special education teachers, the activity of the teams, which were previously formed from the number of respondents, was observed.

З огляду відсоткового співвідношення, зображеного на рис. 8, встановлено, що 22% майбутніх корекційних педагогів володіють навиками конструктивної взаємодії у команді; 50% із опитаних мають часткові навиків конструктивної взаємодії в команді. 21% респондентів не змогли оцінити наявність у них відповідних навиків; 7% із опитаних стверджують про відсутність у них навиків конструктивної взаємодії у команді.

Отже, враховуючи результати отриманих даних аналізу власної поведінки, встановлено, що у майбутніх корекційних педагогів наявні деякі труднощі в побудові конструктивних міжособистісних взаємини у команді.

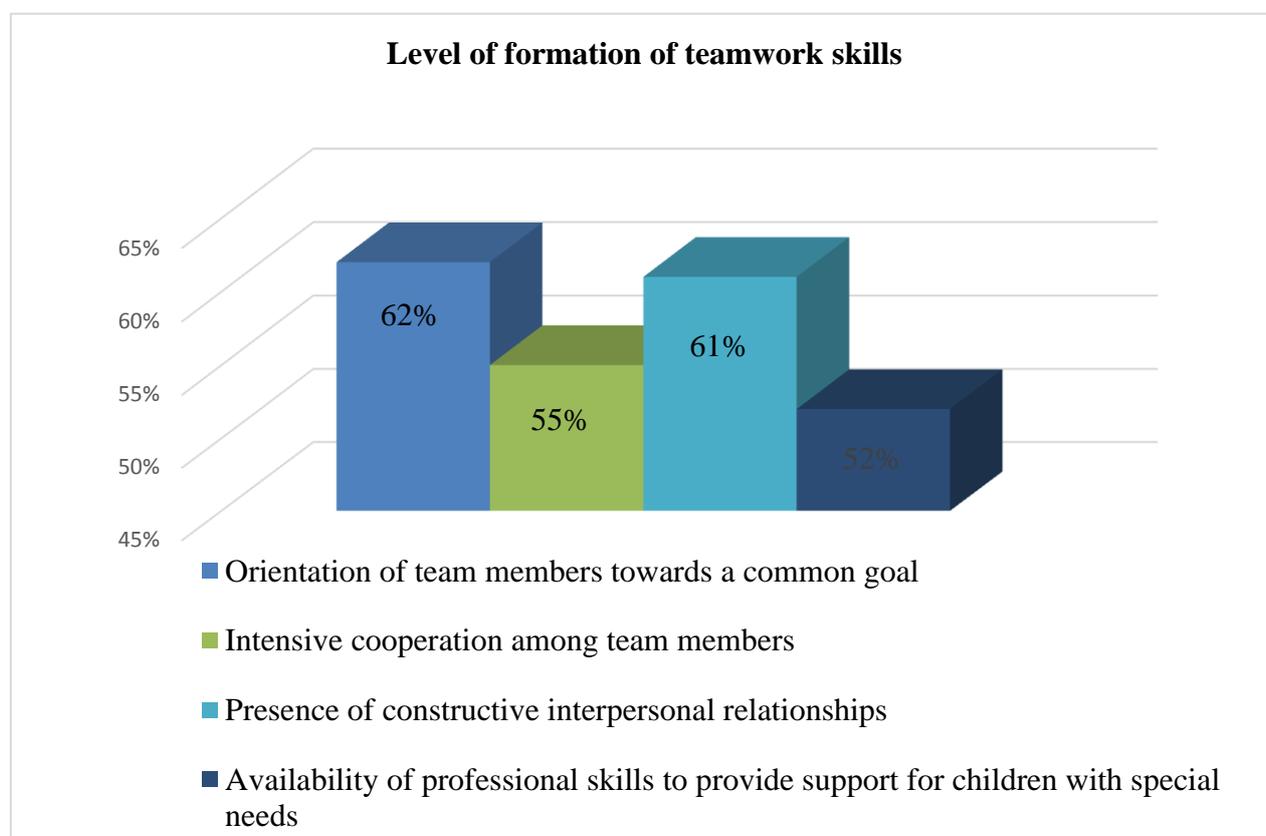
В ході дослідження наявності командної взаємодії серед майбутніх

13 teams were created in total, each consisted of 7-10 people each. Team members were given tasks aimed at determining teamwork skills in accordance with the observation protocol.

The analysis of the results obtained is presented in Fig. 9.

корекційних педагогів, проведено спостереження за діяльністю роботи команд, які було попередньо сформовано із числа респондентів. В загальному було створено 13 команд, які налічували по 7-10 осіб, учасникам команд було надано завдання, що спрямовувались на визначення навиків командної роботи відповідно до протоколу спостереження.

Аналіз опрацьованих результатів спостереження за діяльністю роботи команд щодо наявності серед її учасників навиків командної роботи подано на рис. 9.

Fig. 9. Formation of teamwork skills in future special education teachers

According to the results of the observation of team activity, it was established that 62% of teams have formed the orientation of its members towards the team's common goal; 55% of team members have the skills of intensive cooperation; 61% of teams formed constructive interpersonal relationships between its members; 52% of the team members have the professional skills to support children with special needs.

Based on the results of observing the activities of the created teams, the average

За результатами спостереження діяльності команд, встановлено, що на 62% в командах сформовано орієнтацію її учасників на спільну мету команди; на 55% в учасників команд наявні навички інтенсивного співробітництва; на 61% в командах сформувався конструктивні міжособистісні взаємини між її учасниками; на 52% в учасників команд наявні професійні навички забезпечення супроводу дітей з ООП.

З огляду отриманих результатів спостереження за діяльністю створених команд, було визначено середній рівень

level of formation of teamwork skills among SETs was determined, which is characterized by: an insufficiently formed vision of a single process of goal achievement among team members; the preference of team members to focus on the result of their work, rather than on the overall successfulness of the team; poorly developed mutual responsibility for achieving a common goal; insufficiently formed coordination of joint activities among team members, the presence of internal competition within the team. Team members reluctantly combine their own efforts to achieve a common goal, actively use their strong sides in teamwork, but without compensating for the individual shortcomings and drawbacks. It's worth noting that all team members are focused on achieving common success, however, not all of them receive the equal share of appreciation when team goals are successfully accomplished, which leads to the certain discrimination. Also, all team members possess some degree of freedom of their actions while working on common goals, but the process of mutual complementation of professional skills among team members is slower than expected. Team members are responsible for the results of their own part of the work that was assigned to them and for the results of the work of another team member in case of replacement and/or difficulties encountered, although joint responsibility for the result of the team's activity is not sufficiently formed. The teams discuss the proposed ideas, but not all of them meet consensus and/or are approved by all team members. The professionalism of team members is highly appreciated. Objectivity prevails in the assessment of situations. Mutual understanding and assistance within the teams is not sufficiently formed, and there is no such concept as "situational leadership". Team members share common views, but a favorable social and psychological atmosphere is not always observed. Ineffective communication emerges due to lack of practice, moreover, not all team members know how to listen to others, often interrupt the interlocutor

сформованості у майбутніх корекційних педагогів навиків командної роботи, який характеризується: недостатньо сформованим в учасників команди баченням єдиного процесу досягнення мети; переважністю орієнтації учасників команди на результат своєї роботи, а не на загальний результат команди; слабо розвиненою взаємною відповідальністю за спільну мету; недостатньо сформованою взвємоузгодженністю спільних дій в учасників команди, наявністю внутрішньої конкуренція в команді. Учасники команд неохоче об'єднують власні зусилля для досягнення спільної мети, активно використовують свої сильні сторони в командній роботі, але без компенсації індивідуальних недоліків окремих її учасників. В командах присутня орієнтація кожного на загальний успіх, проте відсутня рівноправність при розподілу досягнутого успіху команди серед її учасників. Спостерігається взаємозалежність учасників команд від роботи кожного, однак процес взаємодоповнення професійних вмінь серед учасників команди дещо сповільнений. Існує відповідальність учасників команди за результат виконання власної частини роботи, яка була на нього покладена та за результат виконання роботи іншого учасника команди в разі необхідності заміни, хоча спільна відповідальність за кінцевий результат діяльності команди недостатньо сформована. У командах відбувається обговорення запропонованих ідей, однак не завжди приймаються узгодженні рішення. Цінується професіоналізм окремих учасників команди. Переважає об'єктивність в оціненні ситуацій. Не достатньо сформоване у командах взаєморозуміння та взаємодопомога, при цьому не має ситуативного лідерства. В учасників команд є спільність поглядів, про те не завжди спостерігається сприятлива соціально-психологічна атмосфера. Недостатньо відпрацьована комунікація, зокрема не всі учасники команди вміють слухати інших, часто перебивають співрозмовника, не завжди дотримуються етики професійного

thus breaking the professional ethics. Disputed issues in the team are not always resolved by reaching consensus. The work of teams when improvising the implementation of accompanying children with special educational needs is not well established, since not all team members are able to apply their knowledge in practical activities. It is observed that team members have necessary pedagogical skills aimed at effectively working with their colleagues while not observing all the necessary legal norms for providing team support. Preference is given to the introduction of certain technologies for teaching children with SEN without the use of innovative methods and means, as well as the modification of existing technologies for teaching children with SEN.

Thus, as a result of the research of the activity component of readiness for teamwork in teaching children with SEN, the average level of its formation was determined.

Investigating the indicators of the *emotional criterion of the personal component of readiness for teamwork*, it was established that among the surveyed students the majority have an insufficiently developed ability to recognize other people's emotions and emotional states.

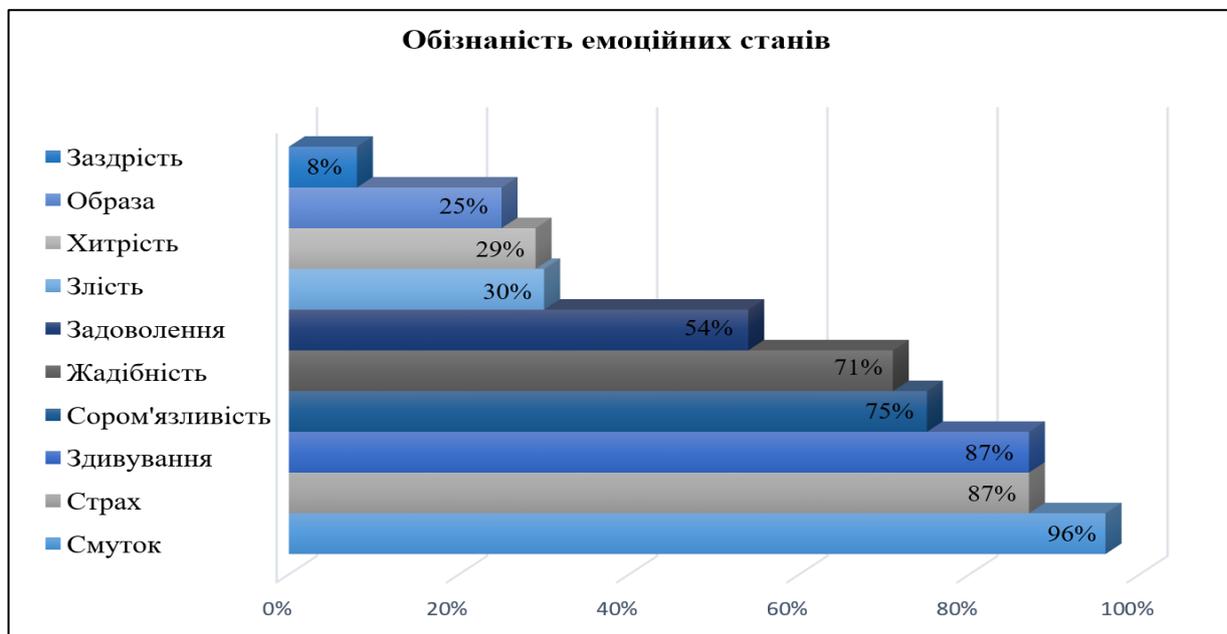
The analysis of the processed results of determining the ability of future SETs to recognize the emotions of other people is presented in Fig 10.

спілкування. Не завжди спірні питання у команді вирішуються шляхом досягнення консенсусу. Недостатньо налагоджена робота команд при імпровізації здійснення супроводу дітей з ООП, оскільки не всі учасники команди вміють застосувати свої знання в практичній діяльності. Спостерігається наявність в учасників команд педагогічної майстерності в роботі з учасниками команди, при цьому без дотримання всіх необхідних правових норм забезпечення команди супроводу. Надається перевага в заснуванні визначених технологій навчання дітей з ООП без застосування інноваційних технологій і методів навчання, а та модифікації існуючих технологій навчання дітей з ООП.

Таким чином, в результаті дослідження, серед майбутніх корекційних педагогів, діяльнісного компоненту готовності до командної роботи у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, визначено середній рівень його сформованості.

Досліджуючи показники *емоційного критерію особистісного компоненту готовності до командної роботи* встановлено, що серед опитаних студентів, більшість майбутніх корекційних педагогів, мають недостатньо сформовану здатність розпізнавати емоції інших людей та емоційну обізнаність.

Аналіз опрацьованих результатів визначення здатності майбутніх корекційних педагогів розпізнавати емоції інших людей подано на рис. 10.

Fig. 10. The ability of future special education teachers to recognize other people's emotions

According to the results of the survey shown in Fig. 10, it was established that future special education teachers are able to recognize not all emotional states, in particular, 96% of surveyed can identify sadness by facial expressions; 87% of respondents are aware of such emotional states as fear and surprise; 75% of future SETs are able to recognize shyness; 71% of the participants can detect the indicators of greed; 54% of respondents are able to determine satisfaction; 30% of students can identify anger; 29% of individuals were able to determine canniness by facial expressions; 25% of respondents can recognize insult/offence; and only 8% of surveyed are aware of such an emotional state as envy.

Therefore, taking into account the above-mentioned, it was established that future SETs are able to detect only well-expressed emotional states, which are clearly reflected by facial expressions, which ultimately determines an insufficiently formed ability to recognize other people's emotions.

Investigating the level of emotional intelligence of future special education teachers using the Hall Test [2], we determined their ability to be aware of their own emotions and the emotions of the people around them.

According to the results of the diagnosis of emotional intelligence by Nicholas Hall, according to the "emotional awareness" scale, it was established that 56% of future SETs have an average level of emotional awareness; 26% of respondents developed a low level of emotional awareness; 18% of participants achieved a high level of emotional awareness.

According to the research data of the diagnosis of emotional intelligence on the scale of "Managing One's Emotions", it was confirmed that 48% of the respondents developed an average level of ability to manage their emotions; 37% of future special education teachers have a low level of ability to manage their own emotions; 15% of students cannot control

з огляду відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 10, встановлено, що майбутні корекційні педагоги, здатні розпізнати не всі емоційні стани, зокрема 96% із опитаних можуть визначити за мімікою обличчя смуток; 87% респондентів обізнані в таких емоційних станах як страх та здивування; 75% майбутніх корекційних педагогів здатні розпізнати сором'язливість; 71% із опитаних можуть виявити відображення в особи жадібності; 54% респондентів здатні визначити задоволення; 30% із опитаних спроможні розпізнати злість; 29% майбутніх корекційних педагогів змогли за мімікою обличчя визначити хитрість; 25% респондентів здатні розпізнати образу; і тільки 8% із опитаних обізнані в такому емоційному стані особи як заздрість.

Отже, враховуючи вищевикладене, встановлено, що майбутні корекційні педагоги здатні виявляти лише добре виражені емоційні стани, які чітко відображаються мімікою обличчя особи, що в результаті визначає недостатньо сформовану здатність розпізнавати емоції інших людей.

Досліджуючи у майбутніх корекційних педагогів рівень емоційного інтелекту, використовуючи Тест Холла [2], визначили їх здатність до усвідомлення власних емоцій та емоцій оточуючих людей.

За результатами діагностики емоційного інтелекту Ніколаса Холла, згідно шкали "емоційна обізнаність", встановлено, що 56% майбутніх корекційних педагогів мають сформований середній рівень емоційної обізнаності; у 26% із опитаних сформувався низький рівень емоційної обізнаності; 18% респондентів досягли високого рівня емоційної обізнаності.

Згідно даних, проведеної діагностики емоційного інтелекту за шкалою "управління своїми емоціями", встановлено, що у 48% із опитаних сформувався середній рівень здатності управляти своїми емоціями; 37% майбутніх корекційних педагогів мають низький рівень здатності управляти

their emotions at a high level.

Accordingly, the obtained results of the diagnosis of emotional intelligence, according to the "Self-Motivation" scale indicated that 60% of future SETs have an average level of formed self-motivation; 30% of respondents developed a high level of self-motivation; 10% of students have a low level of self-motivation.

According to the results of the diagnosis of emotional intelligence according to the "Empathy" scale, 43% of the respondents had an average level of developed empathy; 40% of future special education teachers possess a high level of empathy; 17% of respondents have a low level of empathy.

After conducting the analysis of the results of the Hall test on the "Recognition of Other People's Emotions" scale, it was established that 63% of the respondents are able to recognize other people's emotions at an average level; 25% of future SETs developed a high level of ability to recognize the emotions of other people; 12% of participants have a low level of ability to recognize other people's emotions.

Therefore, according to the results of the Hall test, future special education teachers have an average level of emotional intelligence, which is characterized by the following: an insufficiently formed understanding of one's own emotions and a lack of clear awareness of one's inner state; insufficiently formed flexibility of one's emotions and insufficient control of one's own emotions; inadequately developed ability to understand other people's emotions; the lack of a clear understanding of the emotional state of a person, accompanied by an insufficiently formed ability to recognize non-verbal means of communication (gestures, postures, facial expressions, etc.); an insufficiently formed ability to influence the emotional state of other people.

Examining the indicators of the communicative and organizational criterion of the personality component of readiness for teamwork, it was established that the majority of surveyed

власними емоціями; 15% респондентів здатні управляти своїми емоціями на високому рівні.

Відповідно, до отриманих результатів діагностики емоційного інтелекту, за шкалою "самотивації", встановлено, що 60% майбутніх корекційних педагогів мають середній рівень сформованої самотивації; у 30% із опитаних сформувався високий рівень самотивації; 10% респондентів мають низький рівень самотивації.

За результатами діагностики емоційного інтелекту відповідно до шкали "емпатії" у 43% із опитаних визначено середній рівень сформованої емпатії; у 40% майбутніх корекційних педагогів сформувався високий рівень емпатії; у 17% респондентів визначено низький рівень здатності до емпатії.

Опрацювавши результати тесту Хола за шкалою "розпізнавання емоцій інших людей", встановлено, що 63% із опитаних здатні розпізнавати емоції інших людей на середньому рівні; у 25% майбутніх корекційних педагогів сформувався високий рівень здатності розпізнавати емоції інших осіб; 12% респондентів мають низький рівень здатності до розпізнавання емоцій інших людей.

Отже, за результатами тесту Хола у майбутніх корекційних педагогів визначено середній рівень емоційного інтелекту, який характеризується: недостатньо сформованим розумінням власних емоцій та відсутністю чіткої обізнаності свого внутрішнього стану; недостатньо сформованою гнучкістю своїх емоцій та сповільненим управлінням власних емоцій. Недостатньо сформованим вмінням розуміти емоції інших людей. Відсутністю чіткого розуміння емоційного стану особи, що супроводжується недостатньо сформованою можливістю розпізнавати невербальні засоби комунікації (жести, пози, міміку, тощо) Недостатньо сформованим вмінням здійснювати вплив на емоційний стан інших людей.

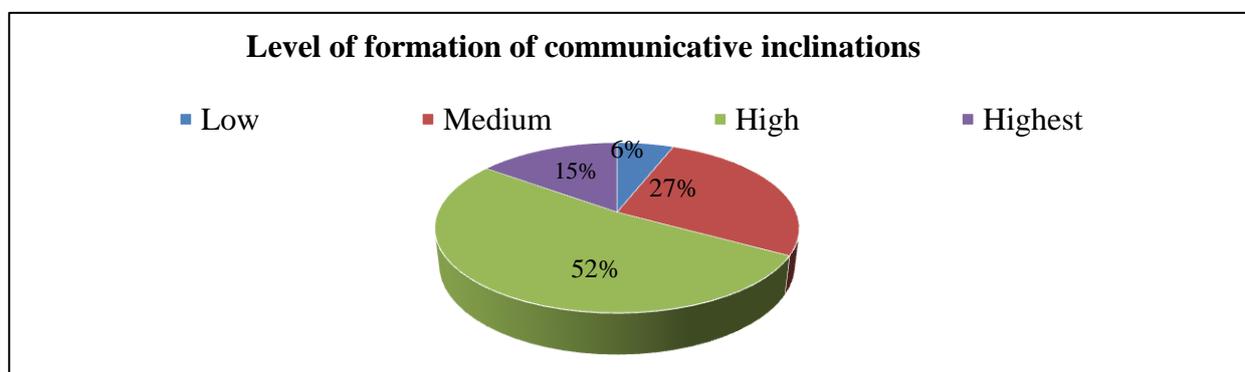
Досліджуючи показники комунікативно-організаторського критерію особистісного компоненту готовності до командної роботи встановлено, що серед опитаних студентів, більшість майбутніх корекційних педагогів,

future SETs have formed communicative and organizational tendencies, but the ability to listen to others, which is essential for the students of the specialty 016 Special education, is not sufficiently developed.

The analysis of the obtained results of determining the level of formation of the of communicative and organizational inclination, according to the interpretations of the ECOI (evaluation of communicative and organizational inclinations) methodology, is presented in Fig. 11.

мають сформовані комунікативні та організаторські схильності, однак здатність слухати інших у здобувачів вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта недостатньо розвинута.

Аналіз опрацьованих результатів визначення рівня сформованості у майбутніх корекційних педагогів комунікативної схильності, згідно інтерпретацій методики КОС, подано на рис. 11.

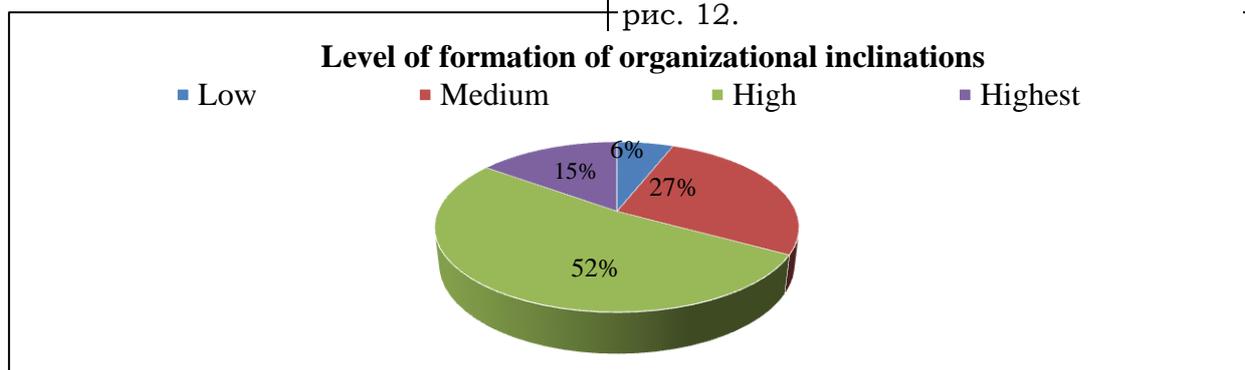
Fig. 11. Determination of the level of formation of communicative inclination in future special education teachers

According to the results shown in Fig. 11, it was established that 43% of future special education teachers have a high level of communicative inclination; 30% of respondents have an average level of communication skills; 20% of students reached the highest level of communication; 7% of respondents have a low level of communicative skills development.

The analysis of the obtained results of determining the level of formation of organizational inclination in future SETs, according to the interpretations of the ECOI methodology, is presented in Fig. 12.

Згідно відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 11, встановлено, що 43% майбутніх корекційних педагогів мають сформований високий рівень комунікативної схильності; 30% із опитаних володіють середнім рівнем комунікативних здібностей; 20% респондентів досягли найвищого рівня комунікації; 7% із опитаних мають низьку схильність до комунікації.

Аналіз отриманих результатів визначення рівня сформованості у майбутніх корекційних педагогів організаторської схильності, згідно інтерпретацій методики КОС, подано на рис. 12.

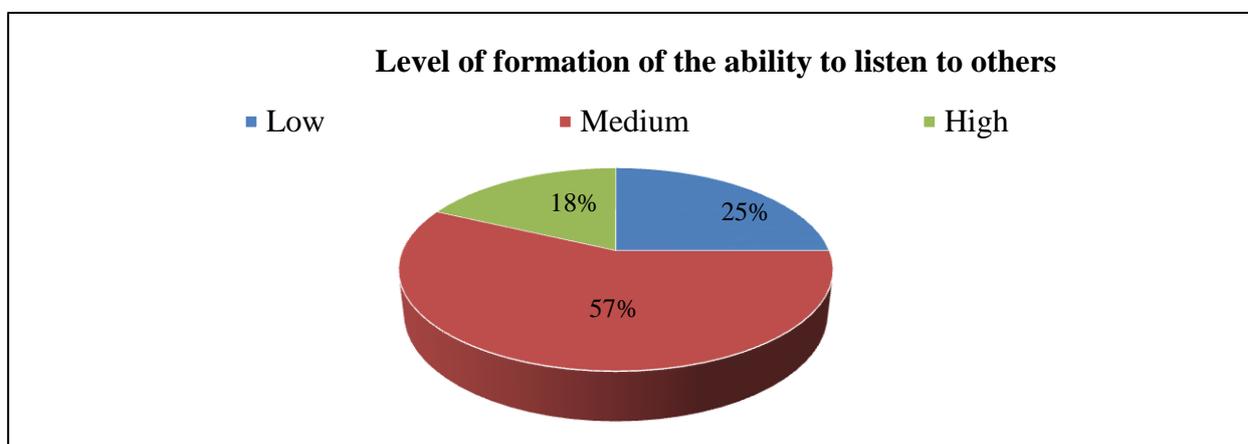
Fig. 12. Determination of the level of formation of organizational inclination in future special education teachers

Considering the results obtained shown in Fig. 12, it was established that 52% of the respondents developed a high level of organizational inclination; 27% of future SETs have an average level of organizational skills; 15% of students have organizational skills at the highest level; 6% of respondents have a low inclination to organizational activities.

The results of determining the level of formation of listening skills ("listen to the others" ability) in future special education teachers are presented in Fig. 13.

З огляду відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 12, встановлено, що у 52% із опитаних сформувався високий рівень організаторської схильності; 27% майбутніх корекційних педагогів мають середній рівень організаторських здібностей; 15% респондентів володіють організаторською здібністю на найвищому рівні; 6% із опитаних мають низьку схильність до організаторської діяльності.

Результати визначення рівня сформованості у майбутніх корекційних педагогів вміння слухати, згідно інтерпретацій тесту, подано на рис. 13.

Fig. 13. Determining the level of development of ability to listen to others in future special education teachers.

According to the percentage ratio shown in Fig. 13, it was established that the majority of future SETs (52%) developed an average level of ability to listen to others; 25% of surveyed have a high level of listening skills; 18% of respondents have the low-level ability to listen to others.

Therefore, future special education teachers have an average level of formation of the communicative and organizational criterion of the personal component of readiness for teamwork, which is characterized by the presence of an active manifestation of initiative in communication and the ability to make decisions in complex, non-standard situations. There is an inherent ability to listen to the interlocutor, but there is a chance of tactful interruption due to

Відповідно до відсоткового співвідношення, що відображено на рис. 13, встановлено, що у більшості майбутніх корекційних педагогів, зокрема в 52% із опитаних сформувався середній рівень вміння слухати інших; 25% майбутніх корекційних педагогів мають високий рівень сформованості вміння слухати; 18% респондентів володіють вмінням слухати інших на низькому рівні.

Отже, у майбутніх корекційних педагогів встановлено середній рівень сформованості комунікативно-організаторського критерію особистісного компоненту готовності до командної роботи, який характеризується наявністю активного прояву ініціативи у спілкуванні та здатності приймати рішення в складних, нестандартних ситуаціях.

external/internal factors.

Conclusions and research perspectives. Thus, according to the results of the study, the average level of readiness for teamwork among future special education teachers was identified. Thus, it is characterized by awareness of the values of teamwork, insufficiently formed motivation for working in a team within the limits of professional activity, the presence of general awareness of the content of teamwork and partial awareness of the procedural aspect ensuring a team approach in the professional activity of a SET and a mechanism for implementing the work of a support team for children with SEN, the presence of partial teamwork skills and insufficiently formed ability to practically apply teamwork skills, as well as insufficiently formed emotional intelligence. The presence of communicative and organizational abilities and a partial ability to listen to others is also a necessary prerequisite for future special education teachers. Prospects for the further research include the analysis of formation of teamwork competence in future SETs at the stage of their professional training.

Притаманна здатність дослухати співрозмовника до кінця, однак спостерігається тактовне переривання співрозмовника.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, за результатами дослідження, встановлено середній рівень сформованості у майбутніх корекційних педагогів готовності до командної роботи, який характеризується усвідомленням цінностей командної роботи, недостатньо сформованою мотивацією для роботи в команді в межах професійної діяльності, наявністю загальної обізнаності змісту командної роботи та частковою обізнаністю процесуального аспекту забезпечення командного підходу в професійній діяльності корекційного педагога та механізму реалізації роботи команди супроводу для дітей з ООП, наявністю часткових навиків роботи в команді та недостатньо сформованою здатністю практичного застосування вмій командної роботи, недостатньо сформованим емоційним інтелектом, наявністю комунікативно-організаторських здібностей та частковою здатністю слухати інших. Перспективи подальшого розгортання дослідження вбачаються у формуванні у майбутніх корекційних педагогів компетентності командної роботи на етапі їх професійної підготовки.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 016 "Spetsialna osvita" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [On the approval of the standard of higher education in specialty 016 "Special education" for the first (bachelors) level of higher education]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2020 r. № 799. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-016-specialna-osvita-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].
2. Khol, N. *Diagnostyka "emotsiinoho intelektu"* [Diagnosis of "emotional intelligence"]. Retrieved from: <https://www.pdau.edu.ua/content/diagnostyka-emociynogo-intelektu-n-holl> [in Ukrainian].
3. *Metodyka diahnozyky osobystosti na motyvatsiiu do uspikhu T. Elersa* [T. Ehlers personality diagnosis method for motivation to succeed]. Retrieved from: <http://um.co.ua/14/14-5/14-58142.html> [in Ukrainian].
4. Katzenbach, J.R., & Smith, D.K. (1994). *The Wisdom of Teams: Creating the High-performance Organization*. New York: Harper Business, 84 [in English].
5. Hackman, J.K. (1987). The Design of Work Teams. J.W. Lorsch (ed.). *Handbook of Organizational Behavior*. Englewood cliffs. NJ: Prentice-Hall [in English].

Received: May 12, 2023
Accepted: June 07, 2023

UDC 378.4:61

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.141-149

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING FOREIGN MEDICAL STUDENTS' READINESS TO OVERCOME COMMUNICATION BARRIERS IN PROFESSIONAL COMMUNICATION

O. G. Chernovol*

The academic paper is devoted to studying scientific and methodological principles ensuring effective training of foreign medical students to overcome communication barriers in professional communication. It has been revealed that readiness for professional communication is a component of the professional readiness of future healthcare professionals. Three interrelated levels of communicative interaction at which professional communication of foreign medical students takes place are identified: linguistic, paralinguistic, and non-verbal. It is noted that the communication of foreign students of medical specialties is characterized by the presence of linguistic, ethnic and discursive communication barriers. It has been determined that the primary objective of instructing foreign medical students to surmount communication barriers within professional discourse is to cultivate their requisite preparedness. The author's definition of the readiness of foreign students of medical specialties to overcome communication barriers in professional communication as a complex personal and professional phenomenon, which is determined by their individual psychological characteristics and peculiarities of their professional activity, is given. It is substantiated that the readiness of foreign students of medical specialties to overcome communication barriers in professional communication is the result of their professional training and professional development. The motivational, cognitive, operational, and reflective components of the structure of foreign medical students' readiness to surmount communication barriers are delineated. The major components of educational and methodological support aimed at forming students' readiness to overcome communication barriers in communication are identified, namely: orientation of language training towards the purposeful formation of readiness to overcome communication barriers and ensuring its continuity at all stages of education; formation of a system of foreign medical students' professional-communicative social-perceptual qualities, which form the basis of relevant professional skills; establishment of an enriched communication environment in a medical higher education institution.

Keywords: professional competence; professional readiness; professional training; medical students; foreign students; professional communication; communication barriers.

---

* Postgraduate Student
(Zaporizhzhia National University)
chernovololga86@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4638-0534

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

О. Г. Черновол

Статтю присвячено дослідженню науково-методичних засад, що забезпечують ефективну підготовку іноземних студентів-медиків до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні. З'ясовано, що готовність до професійної комунікації є складовою професійної готовності майбутніх медичних працівників. Виокремлено три взаємопов'язані рівні комунікативної взаємодії, на яких відбувається професійне спілкування іноземних студентів-медиків: мовний, паралінгвістичний і невербальний. Зазначено, що спілкування іноземних студентів медичних спеціальностей характеризується наявністю мовних, етнічних і дискурсивних комунікативних бар'єрів. Встановлено, що метою підготовки іноземних студентів-медиків до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні є формування у них відповідної готовності. Дано авторське визначення готовності іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні як складного особистісно-професійного явища, що детерміноване їх індивідуально-психологічними особливостями та особливостями їх професійної діяльності. Обґрунтовано, що готовність іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні є результатом їх професійної підготовки і професійного розвитку. Охарактеризовано мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти структури готовності іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів. Визначено основні компоненти навчально-методичного забезпечення, націлені на формування готовності студентів до подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні: зорієнтованість мовної підготовки на цілеспрямоване формування готовності до подолання комунікативних бар'єрів та забезпечення її неперервності на всіх етапах навчання; формування в іноземних студентів медичних спеціальностей системи професійно-комунікативних соціально-перцептивних якостей, які складають основу відповідних професійних умінь; створення у медичному ЗВО збагаченого комунікативного середовища.

Ключові слова: професійна компетентність; професійна готовність; професійна підготовка; студенти-медики; іноземні студенти; професійне спілкування; комунікативні бар'єри.

Introduction of the issue. The contemporary modernization and advancement of the domestic higher vocational education system, aligning it with international standards, have rendered the educational services offered by Ukrainian higher education institutions (HEIs) appealing to foreign individuals. This is evident in the steady increase in the number of foreign students, with the count reaching 76,548 individuals as of January 1, 2021, most of whom have opted for medical specialties. The primary factors influencing foreign students' preference for Ukrainian higher education include the affordability of education (60% of respondents), the opportunity to study in a European country (42%), the ease of recognition of Ukrainian diplomas (35%),

and, significantly, the quality of professional training (43.5%) [1]. This emphasizes the necessity to develop appropriate scientific and methodological principles aimed at ensuring the effective preparation of foreign medical students for professional communication. This preparation serves as the methodological foundation for their subsequent professional and personal growth, representing a primary determinant of success in their professional endeavors. A defining characteristic of medical professional practice is its inherently human-centric nature, situated within the realm of communication. The key to its success lies not solely in the attainment of a high level of specialized medical training, but also in the adeptness of socio-psychological aspects

of the individual's potential and communication skills. Medical activities are shaped by the challenges arising in various dyadic relationships, such as "doctor-patient," "colleague-colleague," "doctor-nurse," "administrator-doctor," "doctor-patient's relatives," and others. The predominant communicative orientation within the medical profession gives rise to significant tension. Consequently, specialists must maintain a consistently high level of performance, engage in swift decision-making even in challenging and extreme situations, and continually improve and develop their communication skills. As a result, the professional training of aspiring healthcare professionals must be directed towards the cultivation and enhancement of specific components of professional competence that are essential for facilitating their future professional communication.

Current state of the issue reveals substantial scientific interest in the subject of fostering the readiness of prospective medical practitioners for professional communication, encompassing language and communication training for foreign medical students. Authors have delved into topics such as the adaptation of foreign medical students in Ukrainian-language educational settings [7], the psychological aspects of communication [4], fundamental principles of learning the Ukrainian language [11], didactic approaches to prepare for business communication [10], and the essence of communication barriers, particularly in doctor-patient interactions [12]. Nevertheless, it is important to acknowledge that the issue of adequately training future doctors to surmount complexities in professional communication remains incompletely resolved. This deficiency is attributed to a lack of comprehensive understanding of the concept of professional readiness of future doctors to overcome challenges in professional communication, which represents the primary objective of such training.

The comprehensive analysis of existing scientific research on the broader concept of personality readiness, with specific emphasis on professional readiness, has facilitated the development of a distinct comprehension of the factors that constitute a prerequisite for elucidating the essence of the conceptual construct "training of foreign students in medical specialties to overcome communication barriers in professional communication." This conceptual framework ultimately contributes to their overall professional preparedness.

According to contemporary scientific concepts, individual preparedness can be understood as follows:

1) It is primarily considered within the context of one's activity and subsequent actions, signifying an individual's readiness for engaging in specific activities.

2) Individual preparedness may exhibit situational or stable properties and manifestations, thus falling into the following categories:

- General (long-term, preliminary) preparedness, which represents a collection of previously acquired attitudes, knowledge, skills, abilities, and motivational aspects necessary for conducting activities.

- Determinant of the state of readiness, referring to the readiness level to execute tasks associated with a particular activity.

- Situational (temporary) preparedness, which becomes relevant in certain moments of activity, where it necessitates the activation of psychological resources and the identification of opportunities for successful actions (e.g., a person's readiness for specific extreme situations).

3) Individual preparedness is an intricate, multifaceted phenomenon, and its components vary based on the demands of the particular activity. The universal components that comprise individual preparedness are as follows:

- Knowledge, encompassing the essential set of information and expertise required for activity performance.

- Skills, reflecting the fundamental collection of abilities and competencies.

- Motivational or value component, which incorporates attitudes and motives driving the execution of the activity.

- Personal attributes, comprising the specific traits and characteristics necessary for accomplishing the tasks associated with the activity.

Drawing from the aforementioned information, professional preparedness emerges as a complex, multifaceted phenomenon that defines an individual's capability to engage in professional activities. This preparedness is a direct outcome of their professional education, which entails a deliberate and structured learning process aimed at cultivating the necessary professional knowledge and skills essential for executing specific tasks within a particular specialty.

The professional preparedness of an individual, in contrast to professional competence, represents the potential for actual professional activity. In other words, a person's professional preparedness is cultivated during their professional training as a future specialist, either through simulated/quasi-professional activities or through educational and professional experiences. It serves as a prerequisite for the establishment and enhancement of a specialist's professional competence, representing an obligatory potential state. Professional readiness and professional competence share a close relationship, representing distinctive integrative personal and professional phenomena, distinguished by the dyad "potential – actualized". This clarification is of utmost significance for scientific investigations as the contemporary scientific landscape comprises numerous publications concerning professional competence and professional readiness across various fields, including the medical domain. Within this context, a conflation of conceptual constructs occurs, leading to significant contradictions in the scientific comprehension of these personal and professional phenomena.

Despite variations in scientific approaches among contemporary researchers concerning the vocational preparedness of future medical professionals, a shared consensus exists regarding the considerable complexity, duration, and significance of a systematic approach to their professional training. Additionally, most scholars emphasize the necessity for professional training to encompass not only specialized subjects (such as human anatomy, histology, physiology, internal medicine, pharmacology, etc.) but also knowledge obtained from the study of other disciplines (e.g., foreign language, general psychology, philosophy, sociology, Ukrainian language, cultural studies, basic economic theory, life safety, basics of the law, etc.). Among the constituents contributing to the professional readiness of prospective doctors, researchers identify several categories, including theoretical, practical, professional competence, socio-psychological, and personal aspects [2]. Additionally, scholars have recognized motivational and value-related elements, cognitive and informational dimensions, as well as procedural and functional factors [3]. Furthermore, other researchers have highlighted professional, social, communicative, personal, and emotional readiness as integral components [5]. Consequently, the structure of professional readiness for future doctors prominently incorporates a component that pertains to the requisites of their professional communication. This specific component is articulated in various forms across scholarly literature, encompassing specialized knowledge of professional interactions, communication skills, and/or soft skills demonstrated by medical students. Moreover, it is depicted as professional (professionally important) qualities, or as a communication-oriented facet of their professional orientation, among other perspectives.

Hence, based on the aforementioned insights, communicative competence (or preparedness for professional

communication) can be identified as a crucial component within the professional preparedness of future doctors. The structure of communicative competence encompasses several elements, such as comprehension and interpretation of professional terminologies and concepts, understanding and utilization of verbal, formal, and non-verbal communication in interactions (with colleagues, and patients), and accurate employment of foreign languages. Additionally, on a personal level, it involves self-reflection regarding one's attitudes toward communication and continuous development [13]. Moreover, communicative competence encompasses attributes such as communicative self-control, tolerance, empathy, the capacity to establish meaningful connections, proficient listening skills, attentiveness, openness, low propensity for conflict, a sense of altruism, and an orientation towards social welfare and collaborative endeavors.

Outline of unresolved issues brought up in the article. Despite the scholarly interest directed towards addressing the matter of equipping foreign medical students with proficiency in professional communication, the aspect of fostering their aptitude to surmount communication obstacles remains inadequately addressed. The constituents of educational and methodological facilitation designed to cultivate the preparedness of foreign medical students for navigating communication barriers necessitate further investigation.

Aim of the research is to identify and establish the scientific and methodological underpinnings for developing the preparedness of foreign students specializing in medical fields to effectively address communication barriers in professional interactions.

Results and discussion. Communication arises from the necessity of collaborative endeavors. It represents a complex and multifaceted process centered around establishing and

nurturing interpersonal connections, comprising communication (information exchange), interaction (interpersonal engagement), and perception (mutual understanding). To fulfill its objectives, communication encompasses cognitive, affective, behavioral, and social-perceptual components. The primary functions of communication encompass building contacts and relationships, disseminating information, motivating, coordinating, fostering understanding, and exerting influence. Communication can be categorized into personal and professional (business) realms based on the means and extent of its implementation. In the medical domain, professional communication among medical practitioners adheres to established norms and regulations, facilitating the achievement of professional goals and the resolution of professional challenges. Professional communication among medical professionals exhibits purposefulness, regulation, positional alignment, hierarchical structure, and attributional elements, and serves a functional and role-based purpose.

The professional communication of medical practitioners occurs across three interconnected levels of communication interaction:

1) Linguistic level, which involves the exchange of information regarding the patient's medical condition, treatment recommendations, and instructions.

2) Paralinguistic level, wherein interaction occurs through gestures and facial expressions.

3) Non-verbal or psychophysiological level, where information is conveyed to the specialist through means such as temperature measurement, palpation, and examination, providing insights into the patient's condition [6].

Professional communication between doctors and patients follows structured algorithms, with a widely recognized approach being the step-by-step Calgary-Cambridge model of medical consultation. This model emphasizes the establishment of a constructive partnership dialogue, fostering a

trustworthy environment for communication, and facilitating collaborative therapeutic decision-making.

The complexity of interaction within the doctor-patient dyad arises from the necessity to blend the attributes of oral, business, and everyday speech while simultaneously adhering to the parameters of three distinct functional styles:

1) Conversational style, characterized by contextual relevance, intonational diversity, and accompanied by gestures and facial expressions.

2) Scientific style, aimed at employing specialized medical terminology.

3) Formal business style, demanding precision, conciseness, standardization, and adherence to professional etiquette [9].

An inherent aspect of the interaction between physicians and patients is the occurrence of communication barriers that result in instances of conflict: these may encompass censure presented through derogatory comments, critical observations, the imposition of specific convictions or anticipations; coercion and a disposition to take charge of decisions for the patient through directives, intimidations; avoidance of the patient's issues, manifested in topic shifts during conversation, an excessive reliance on technical terminology, and underestimation of the patient's sentiments [12].

The particularity of communication barriers faced by medical professionals stems from the primary characteristic of their professional interactions, which, unlike other communication contexts, represents a one-sided process of surmounting these obstacles. In essence, the responsibility for overcoming communication barriers within the "doctor-patient" dyad lies solely with the doctor. The doctor must be prepared to employ mechanisms to address relative difficulties promptly, thereby averting the development of absolute hindrances to effective doctor-patient interaction.

The communication of foreign students specializing in medical fields is

marked by a comprehensive array of communication barriers, encompassing external, internal, and discursive factors. A prominent characteristic of these barriers is that future specialists hail from distinct national, linguistic, and cultural backgrounds, which can exert a detrimental impact on both the caliber of their professional training and their subsequent professional endeavors.

Based on the analysis of scientific literature about individual preparedness for professional activity in general, and the professional preparedness of prospective doctors specifically, it becomes apparent that the readiness of foreign students specializing in medical fields to overcome communication barriers in professional interactions is a multifaceted personal and professional phenomenon. This *preparedness* is contingent on their unique psychological attributes and the specific demands of their professional undertakings, encompassing content, conditions, and requirements. Notably, this preparedness is a direct consequence of their professional training and ongoing professional development as future specialists.

The development of foreign medical students' readiness for professional communication and the overcoming of communication barriers encompass the following four constituent elements:

1. Motivational Component – characterized by a positive incentive to attain success in professional communication.

2. Cognitive Component – entails the possession of a structured body of knowledge and its specific manifestations within the sphere of their forthcoming professional engagement.

3. Operational-Activity Component – involves the cultivation and enhancement of professional communication competencies among foreign medical students; the acquisition of strategies and tactics for proficient dialogues, the comprehension of verbal and non-verbal cues for communication with patients to obtain vital information concerning their medical conditions.

4. Reflective Component – entails the personal and professional self-delineation, along with the self-regulation of the individual within their professional undertaking [8].

The practical work on organizing the training of foreign medical students for professional communication has led to the identification of three primary constituents of teaching and learning support aimed at fostering students' readiness to overcome communication barriers in their interactions.

Firstly, emphasis is placed on language training, which is specifically geared towards purposefully cultivating preparedness to address communication barriers. This approach ensures the consistent integration of such training across all stages of education.

The conventional approach within the national system of training foreign students entails a two-component/two-stage structure: the first stage involves studying the language of communication and general education disciplines essential for further education (pre-university training), followed by the second stage, which focuses on specialized training within the chosen medical specialty. However, a study of the experience of organizing and implementing educational processes at leading medical higher education institutions (HEIs) reveals that the content of language training inadequately addresses the preparation of foreign students for professional communication. This inadequacy arises from the dominance of language learning centered on social and educational spheres of communication at preparatory faculties. As students progress to the main stage of the study, encompassing educational and professional stages (I-III years) and solely professional stages (III-VI years), the focus shifts towards the educational and professional spheres. Nevertheless, language learning at most HEIs remains fragmented, lacking a systematic approach, and failing to meet the specific communication requirements of students.

This issue is attributable to the absence of standardized educational literature in the language of the future medical profession. It is important to emphasize that the content of the Ukrainian language curriculum does not incorporate provisions for acquainting foreign medical students with Ukrainian cultural nuances, particularly within the professional sphere. Additionally, the curriculum lacks comprehensive development of communication skills and the formation of preparedness to overcome communication barriers.

Secondly, the focus is on developing a system of professional-communicative socio-perceptual qualities in foreign medical students, constituting the foundation for relevant professional skills. This system encompasses essential capabilities, such as the ability to alter linguistic, cognitive, and behavioral perspectives, enabling students to adopt the position of a communication partner (patient, colleague, etc.). Moreover, the cultivation of empathic skills and reflective abilities is emphasized.

Thirdly, a key aspect involves establishing an enriched communication environment within medical HEIs. This entails creating a specially designed educational space that is rich in language and speech resources, socio-cultural norms, and professional communication standards. Additionally, it involves the organization and implementation of various social, professional, and educational events to foster effective communication practices.

Conclusions and research perspectives. Based on the findings of the investigation, the subsequent conclusions can be delineated:

1. The communication between physicians transpires across linguistic, paralinguistic, and non-verbal strata, which exhibit intricate interconnections.

2. The interaction of foreign students enrolled in medical disciplines is characterized by the presence of communication impediments, predominantly rooted in the diverse national, linguistic, and cultural

backgrounds of the forthcoming professionals.

3. The cultivation of foreign medical students' adeptness in surmounting communication barriers within their professional dialogues constitutes an intricate and methodical progression aimed at enhancing their preparedness. The readiness of foreign medical students to navigate communication obstacles is a multifaceted amalgamation of personal and professional attributes, inherently influenced by their distinctive psychological traits and the particulars of their vocational undertakings.

4. The establishment of foreign medical students' readiness for adept professional communication and the resolution of communication obstacles encompasses motivational, cognitive, operational, and reflective facets.

5. The fundamental constituents of the educational and methodological reinforcement, centered on the development of foreign medical students'

capacity to transcend communication barriers, encompass the following: the alignment of language instruction towards the deliberate cultivation of the propensity to surmount communication hurdles and the preservation of its continuity throughout all educational phases; the shaping of a framework of professional and communicative social and perceptual attributes; and the establishment of an enriched communicative milieu within a medical higher educational institution.

The endeavor to delineate the scientific and methodological underpinnings for fostering the preparedness of foreign students specializing in medical fields to overcome communication barriers in professional interactions does not claim to encompass the entirety of the matter. Instead, it serves as an impetus for further research, practical investigations, and analysis of diverse strategies concerning professional training.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *V ukrainskykh vyshakh navchaiutsia 76,5 tys. inozemnykh studentiv, maizhe 50% – na medychnykh spetsialnostiakh [76,500 foreign students are studying in Ukrainian universities, almost 50% are studying medical specialties]*. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/news/general/746934.html> [in Ukrainian].
2. Halian, A.I. (2016). *Osobystisni resursy adaptatsii maibutnikh medychnykh pratsivnykiv do profesiinoi diialnosti [Personal resources for adaptation of future medical workers to professional. Candidate's thesis]*. Lutsk [in Ukrainian].
3. Karpenko, Yu.P. (2019). *Komponenty hotovnosti studentiv zakladiv vyshchoi medychnoi osvity do naukovo-doslidnoi diialnosti [Components of readiness of students of higher medical education institutions for scientific research activities]*. *Zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu "Visnyk KNLU". Seriia "Pedahohika ta psykholohiia" – Collection of scientific papers of Kyiv National Linguistic University "Bulletin of KNLU". "Pedagogy and Psychology" series*, 30, 43-50 [in Ukrainian].
4. Kocharova, T.R. (2019). *Osoblyvosti psykholohii spilkuвання u bahatonatsionalnomu kontynhenti studentiv [Peculiarities of the psychology of communication in a multinational contingent of students]*. *Scientific journal "ΛΟΗΟΣ. The art of scientific mind"*, 3, 76-78 [in Ukrainian].
5. Lazurenko, O.O. (2018). *Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti modeliuvannia profesiinoi kompetentnosti studentiv-medykiv u protsesi profesiinoho stanovlennia [Psychological and pedagogical features of modeling the professional competence of medical students in the process of professional formation]*. *Psychological journal*, 3(13), 67-85 [in Ukrainian].
6. Lytvynenko, N. (2002). *Dyskursyvna diialnist medyka [Discursive activity of a doctor]*. *Styl i tekst: zb. nauk. prats Instytutu zhurnalistyky Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Style and text: coll. of science Proceedings of the*

Institute of Journalism of Taras Shevchenko Kyiv National University, 2002.3, 124-136 [in Ukrainian].

7. Moskovchuk, N. (2018). Chynnyky pozytyvnoi adaptatsii studentiv-inozemtsiv v ukrainomovnomu osvithomu prostori Ukrainy [Factors of positive adaptation of foreign students in the Ukrainian-speaking educational space of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky*, 3 (122), 18-24 [in Ukrainian].

8. Rahrina, Zh.M. (2017). Pidhotovka maibutnikh spetsialistiv-medykiv do profesiinoho spilkuвання [Preparation of future medical specialists for professional communication]. *Candidate's thesis. Zaporizhzhia* [in Ukrainian].

9. *Styli movlennia. Zahalni osoblyvosti rozmovnoho, khudozhnoho, naukovoho, ofitsiino-dilovoho styliv [Speech styles. General features of conversational, artistic, scientific, official and business styles]*. Retrieved from: <https://lms.e-school.net.ua/assets/courseware/v1/2f707128f813f3f2173b067e9eb71e2e/asset-v1:UIED+UM-NUSH-5-> [in Ukrainian].

10. Tamozhska, I. (2021). Modeliuvannia profesiino-komunikatyvnykh sytuatsii yak zasib udoskonalennia vmin dilovoho spilkuвання inozemnykh studentiv medychnykh fakultetiv zakladiv vyshchoi osvity [Modeling of professional and communicative situations as a means of improving business communication skills of foreign students of medical faculties of higher education institutions]. *Liudynoznavchi studii. Seria: Pedahohika – Humanities studies. Series: Pedagogy*, 12 (44), 192-201 [in Ukrainian].

11. Tsurkan, M. (2020). Osnovni pryntsyipy navchannia ukrainskoi movy yak inozemnoi v medychnykh zakladakh vyshchoi osvity [Basic principles of teaching the Ukrainian language as a foreign language in medical institutions of higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual issues of humanitarian sciences*, 27 (5), 198-204 [in Ukrainian].

12. Shanina, O.S., & Sikorska, O.O. (2022). Komunikatyvni bariery u spilkuванні "likar-patsiiient" [Communication barriers in doctor-patient communication]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 56, 150-153 [in Ukrainian].

13. Shostia, I. (2018). Sotsialno-psykholohichni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh simeinykh likariv u systemi vyshchoi osvity [Socio-psychological principles of formation of communicative competence of future family doctors in the system of higher education]. *Candidate's thesis. Severodonetsk* [in Ukrainian].

Received: May 18, 2023

Accepted: June 15, 2023

UDC 378.147:811.11

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.150-159

DEVELOPING PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS OF ENGLISH IN MIXED-ABILITY GROUPS

O. A. Chukhno*

The ultimate goal of pedagogical education is to prepare specialists who possess a sufficient level of professional competence and are able to teach successfully at school. To achieve this goal, it should be taken into account that students in one academic group may differ in a number of characteristics, such as their cultural and social background, motivation, learner styles, level of academic performance in different subjects, etc. The study aims to set out guidelines for developing professional skills of future teachers of English while working in mixed-ability groups.

The analysis of students' academic performance in the courses of methodology and General English leads to the conclusion that the levels of professional skills in one academic group may differ considerably from student to student and that the acquisition of these skills is in many cases affected by students' level of language command, but the impact in question is not limited to this factor.

The study also outlines the particularities of teaching methodology in comparison with teaching English to ordinary learners. In the process of teaching methodology, it is recommended; 1) to consider students' level of communicative competence; 2) to identify the reasons for the discrepancy between students' levels of communicative and professional skills and to take these data into account while developing the course; 3) to use differentiated instruction explicitly; 4) to adapt the process and product of teaching (but not the content) to the students' needs; 5) to delegate responsibility for differentiation to students; 6) to use all modes of interaction (whole-class activities, individual work, work in homogeneous and heterogeneous groups). Following these guidelines by methodology teachers may increase the chances for pre-service teachers of English to acquire all the professional skills stated in the educational program by the end of Year 4.

Further research in this field involves: 1) developing the algorithm of teacher actions in planning and using differentiated instruction while teaching the course of methodology to pre-service teachers of English; 2) working out a set of activities for teaching the course of methodology to pre-service teachers of English and verifying the effectiveness of these activities via conducting a pedagogical intervention.

Keywords: *communicative competence, differentiated instruction, methodology, mixed-ability groups, pedagogical education, pre-service teachers of English, professional skills.*

---

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)
elchukhno@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9601-3321

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ

О. А. Чужно

Кінцевою метою педагогічної освіти є підготовка спеціалістів, які володіють достатнім рівнем професійної компетентності для успішного виконання освітньої діяльності в школі. Для досягнення цієї мети необхідно зважати на те, що студенти в одній академічній групі можуть відрізнятися один від одного за такими характеристиками, як культурне і соціальне походження, мотивація, стиль навчання, рівень академічної успішності з різних дисциплін та ін. Метою дослідження є сформулювати рекомендації щодо розвитку професійних умінь майбутніх учителів англійської мови під час роботи в різнорівневих групах.

Аналіз академічної успішності студентів з методики й загального курсу англійської мови дозволяє зробити висновок, що рівень професійних умінь може суттєво відрізнятися від студента до студента і що оволодіння цими вміннями у багатьох випадках залежить від рівня комунікативної компетентності студентів, проте цей вплив не обмежується зазначеним фактором.

Дослідження також розкриває особливості навчання методики у порівнянні з навчанням звичайних учнів англійської мови. У процесі викладання методики рекомендовано: 1) враховувати рівень комунікативної компетентності студентів; 2) виявити причини невідповідності між рівнями розвитку комунікативних і професійних умінь студентів і зважати на ці дані під час розробки курсу; 3) використовувати диференційоване навчання експліцитно; 4) коригувати процес і продукт навчання (але не зміст навчання) відповідно до потреб студентів; 5) покладати відповідальність за диференціацію на студентів; 6) використовувати всі режими взаємодії (фронтальні вправи, індивідуальну роботу, роботу в однорідних і неоднорідних групах). Дотримання цих рекомендацій викладачами методики може підвищити шанси майбутніх учителів англійської мови оволодіти всіма професійними вміннями, що прописані в освітній програмі, на кінець четвертого курсу.

Подальші розвідки у цьому напрямку включають: 1) укладання алгоритму дій викладача у плануванні й використанні диференційованого навчання під час навчання методики майбутніх учителів англійської мови; 2) розробку системи вправ для викладання курсу методики майбутнім учителям англійської мови й перевірку ефективності цих вправ шляхом проведення педагогічного експерименту.

Ключові слова: комунікативна компетентність, диференційоване навчання, методика, різнорівневі групи, педагогічна освіта, майбутні вчителі, професійні вміння.

Introduction of the issue. Learners vary according to a range of characteristics: their level of language command, age, learning goals, level of motivation, the use of the target language outside the classroom, heterogeneous or homogeneous origin of the group is, its size [10].

Like any other groups of students (whether at school or university), those training to become teachers of English are a diverse lot. They may come from different cultures and definitely have different learning styles. They enter university with different levels of psychological and social maturity. Their attitude towards studying at university, learning a foreign language, and becoming a teacher may vary

considerably. At any given time, students in one academic group demonstrate different levels of academic performance in various subjects. To make the things even more complicated, readiness and motivation can vary for a given student over time depending on a wide range of factors. Not surprisingly, teaching and studying in such heterogeneity can be rather overwhelming.

The ultimate goal of training pre-service teachers of English is to prepare specialists who, apart from a perfect command of the language, possess a sufficient level of professional skills and abilities to teach English to others successfully. Therefore, it is essential for methodology teachers to address the diversity typical of mixed-ability groups

of students along with curriculum realities so that every single student can acquire the skills and abilities stated in the educational program by the time they graduate. It should also be kept in mind that successful mixed-ability teaching is not about 'forming' students to match a template we have created in our minds, but about enabling their own potential to be discovered and realized [2].

Current state of the issue. Over the last decades, one can observe extensive research in teaching mixed-ability groups of students. Among the major works are:

1. *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms* by Carol Ann Tomlinson [9]. The scholar determines what differentiated instruction is, explains the rationale for using it in mixed-ability classrooms, describes the role of the teacher in a differentiated classroom, gives recommendations on how to begin to plan for differentiated instruction, how to differentiate content, process, and product of language learning, and how to grade students in a differentiated classroom.

2. *Teaching Large Multilevel Classes* by Natalie Hess [4]. The researcher outlines the principles of coping in large multilevel classes, as well as strategies of working in groups, maintaining motivation, individualization and personalization, establishing routines, making students responsible for their own learning. She also gives insights into using various kinds of class rituals which may help to deal with a multilevel group of learners.

3. *Mixed-Ability Teaching* by Edmund Dudley and Erika Osváth [2]. The book contains recommendations on preparing for and managing a mixed-ability class, using students' native language while teaching English, developing basic communicative skills, collaboration, creativity, and expression, assessment in multilevel groups of students. The authors also emphasize the importance of understanding students' attitudes and motivation as well as explain the reasoning behind following a whole-person approach.

4. *Designing Groupwork. Strategies for Heterogeneous Classes* by Elizabeth G. Cohen and Rachel A. Lotan [1]. The

work offers solid theoretical insights into and empirical evidence of creating groupworthy tasks which set the stage for deep learning and equitable participation. The authors describe groupwork as a pedagogical strategy, provide reasons for its use, suggest guidelines on preparing learners for cooperation, planning groupwork in stages, distributing roles and responsibilities among students, and evaluating groupwork of learners.

Other studies:

- synthesize the research supporting the shift to differentiated instruction and sheds light on the rationale behind using this approach [8];

- consider the problems in mixed-ability classes and coping strategies, including needs analysis, explanation of the mixed-ability situation to students and its discussion [3];

- outline the techniques of organizing English lessons in mixed-ability groups of students of non-linguistic specialties emphasizing the necessity of using graded tasks and different ways of grouping students [6];

- investigate strategies and methods (e.g. peer tutoring, assignments of different levels of complexity, differentiated assessment, etc.) that can be applied in English language teaching in mixed-ability groups, as well as students' psychological problems arising in the process of learning English in a multi-level group [5];

- identify problems associated with the design, development, and delivery of differentiated instruction, and provide inputs as to how differentiated instruction can be implemented in a pure online and a blended learning modes [7], etc.

Despite the availability of extensive research in the field, little attention has been paid to the issue of teaching methodology to pre-service teachers of English in multilevel academic groups. We believe that this process should have some particularities comparing to teaching ordinary multilevel groups of language learners. On the one hand, it also involves using differentiated instruction, but, on the other hand, pre-service teachers need to acquire the professional skills of using

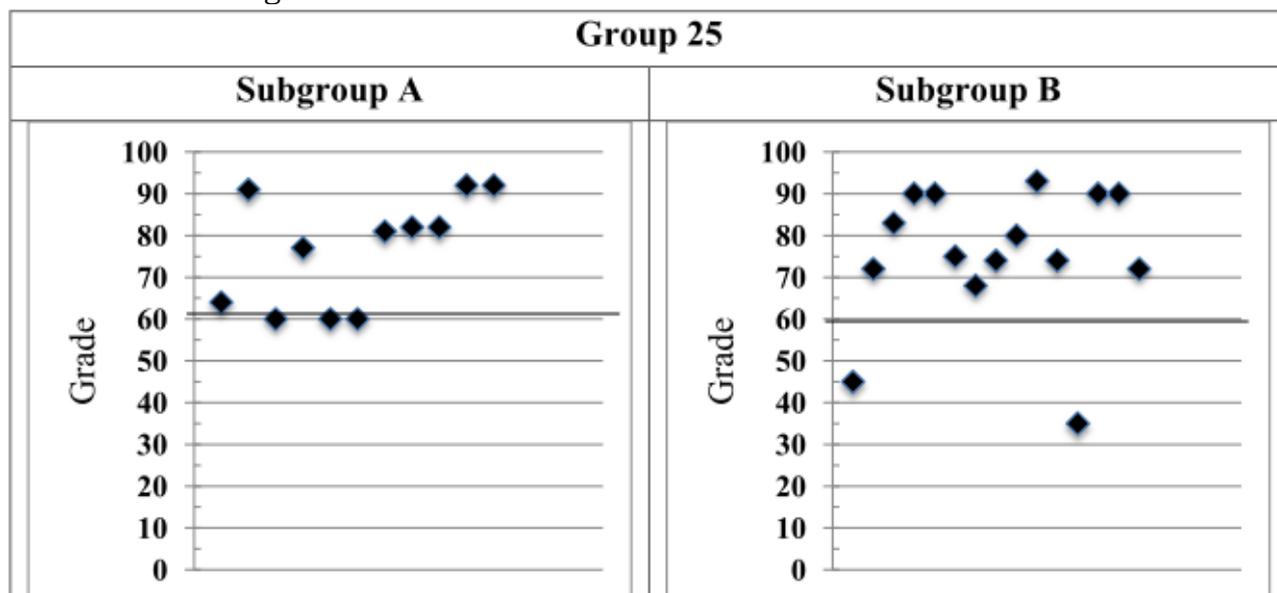
such instruction themselves while teaching English to schoolchildren.

Aim of research is to provide guidelines for differentiating instruction while teaching methodology to mixed-ability groups of future teachers of English.

To achieve the aim of the research, we considered it necessary to set such **objectives**:

- to define a mixed-ability group of students in the context of teaching methodology to pre-service teachers of English;
- to compare and contrast differentiated instruction in teaching English to mixed-ability classes of ordinary learners and the process of teaching methodology to pre-service teachers of English in multilevel academic groups;
- to formulate recommendations for teaching mixed-ability groups of pre-service teachers of English.

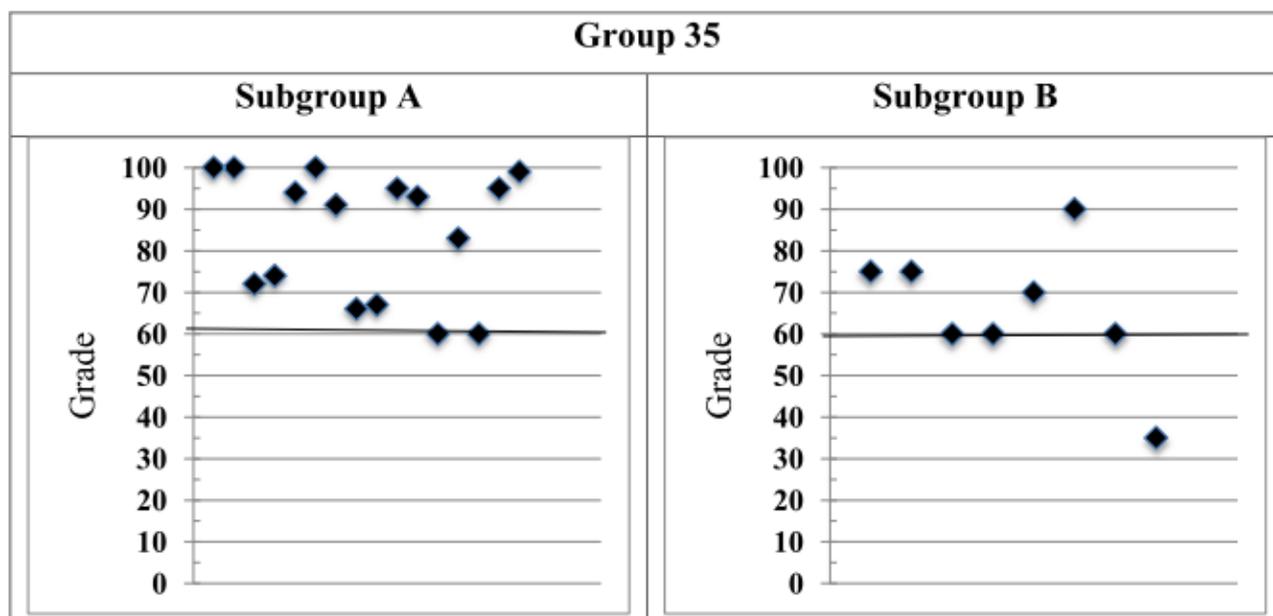
Results and discussion. To define a mixed-ability group of pre-service teachers of English, we consider it necessary to analyze their academic performance in methodology. Figure 1 presents the grades a group of second-year students received for their methodology course for the second semester in academic year 2022-2023 in H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. The group is divided into two subgroups – Subgroup A and Subgroup B. As we can see, in Subgroup A, all the students passed the course successfully. However, the difference between the results of some students is significant with the lowest and the highest grades differing by 32 points (the lowest grade is 60 and the highest grade is 92). In Subgroup B, two students failed the course. The lowest grade is 35 and the highest one is 93, so the difference constitutes 58 points.

Fig. 1. 2nd-Year Students' Academic Performance in Methodology

Figure 2 presents the grades received by a group of third-year students for their methodology course in the second semester. The group is also divided into Subgroup A and Subgroup B. In Subgroup A, all the pre-service teachers passed the course. 2 students received the minimum positive grade of 60 points and 4 students achieved the maximum

grade of 100 points. Thus, the difference between the highest and the lowest grades is 40 points. In Subgroup B, 1 student got 35 points and failed the course. Another one received the maximum grade in the group which is 90 points. Therefore, the maximum and the minimum grades in Subgroup B vary by 55 points.

Fig. 2. 3^d-Year Students' Academic Performance in Methodology

The presented data lead to the conclusion that both subgroups in Group 25 and Group 35 can be considered multilevel. We suppose that in these groups, those pre-service teachers who reached the maximum grade of 90-100 points need additional challenge in the development of their professional skills and abilities while others who failed the course or received the minimum positive grade of 60 points are in need of a great deal of personal

attention, assistance and encouragement.

Since methodology course is taught in English, students' language command may significantly affect their understanding of the subject matter and, as the result, their development of professional competence.

The data in Tables 1 and 2 enable us to track the dependence of students' grades in methodology on their level of language command.

Table 1

2nd-Year Students' Grades in Methodology and English

Group 25			
Subgroup A		Subgroup B	
Methodology	English	Methodology	English
64	70	45	60
91	92	72	68
60	35	83	62
77	83	90	72
60	63	90	82
81	85	75	70
82	90	68	70
82	90	74	70
92	90	80	72
92	95	74	68
60	70	90	72
		90	82
		72	62
		93	80
		35	35

As we can see, in Group 25 (see Table 1), most students' grades in methodology and English differ by maximum 10 points. Thus, we can assume that in most cases the level of students' communicative skills in English affects their acquisition of professional skills and abilities. However, 5 students managed to succeed much more in their methodology course than in English with the grades differing by up to 25 points, and 1 student failed the methodology course having a positive grade in English. This discrepancy can be explained by various reasons, e.g. students' positive or negative attitude to the subjects and/or the teacher, the quality of teaching materials, teachers' requirements, students' personal issues (moving abroad, their psychological state at a given moment, family issues, the necessity to work and study, etc.). All these may have substantial impact on pre-service teachers' academic performance. Since the solution of any problem is impossible without knowing its cause, methodology teachers need to

conduct a thorough investigation in order to find out underlying reasons for students' academic failures and their inability to keep up with peers. By doing so, teachers are more likely to develop some coping strategies to meet every student's learning needs.

In Group 35 (see Table 2), the situation is partially the same with most students' grades differing by maximum 7 points. 2 students passed the methodology course with the minimum positive grade of 60 points but failed English receiving 35 points. In contrast, in Subgroup A, 4 trainee teachers received much lower grades for the methodology course, e.g. 60 points in methodology and 92 points in General English, or 66 points in methodology and 85 points in English. This phenomenon may be explained by students' willingness to excel at English (that is why they put in a great deal of effort in learning the language), but not to become teachers of English (as the result, they make just as much effort as it is needed not to fail the course).

Table 2

3rd-Year Students' Grades in Methodology and English

Group 35			
Subgroup A		Subgroup B	
Methodology	English	Methodology	English
100	96	75	72
100	96	60	35
72	74	70	74
74	77	90	95
94	97	60	35
100	98	35	35
91	98	60	63
66	85	75	76
67	87		
95	95		
93	98		
60	90		
83	84		
60	92		
95	87		
99	98		

Thus, in the scope of our study, we define a mixed-ability group of pre-service teachers of English as a group of students whose level of professional skills may differ significantly from

student to student and whose acquisition of professional competence is in many cases affected by students' level of language performance, though the

impact in question is not limited to this factor.

To teach mixed-ability group of students, scholars recommend using differentiated instruction. Carol Tomlinson describes differentiated instruction as creating in the process of teaching multiple options for students to take in information, make sense of ideas, and express what they learnt. The scholar further clarifies that a differentiated classroom provides different ways of acquiring content, processing information and developing products so that each student can learn effectively [9].

Thus, there are three main instructional elements that can be adjusted to meet learners' needs:

- content (the knowledge and skills students need to master);
- process (the activities students use to master the content);
- product (the methods students use to demonstrate learning) [9].

While we are teaching English to ordinary learners of English, we can adjust all three elements. For instance, working with struggling students, we may adjust content by limiting the amount of new vocabulary we would like to introduce at the lesson or grammar material we want our students to master. While developing their communicative skills, we may ask our lower-level students to read or listen for the gist instead of going into detail if the text seems too complicated. We do not have to worry that they will miss out on something important or that it will affect their communicative competence much. At another lesson, we may develop their scanning or intensive reading skills and at every next level of English students will deepen and expand the linguistic skills they have already acquired. On the other hand, when we teach more advanced students, we should provide them with more complicated but still manageable assignments. By doing challenging activities, such students are less likely to experience stagnation in their level of academic performance, so

they will continue progressing towards mastery.

In contrast, the methodology course is more linear: each module aims to develop some definite professional skills and abilities which may serve the foundation for other skills to be developed but which are unlikely to be expanded in the next modules. Thus, if pre-service teachers fail to acquire some skills (e.g. the skills of teaching initial reading, the skills of teaching with the help of ICT or the skills of developing students' sociocultural competence), they will find it challenging to teach successfully when they find their first job. For that reason, adjusting the content in teaching methodology (in other words, limiting it to the skills which seem more important or not as difficult) does not seem reasonable enough.

It is worth mentioning that in an ordinary classroom, students may be unaware of the fact that the teacher applies differentiated approach. When the teacher provides additional assistance or easier assignments to some learners, it is not advisable to openly explain why he/she does that. Otherwise, struggling students would feel embarrassed and/or unequal to more difficult tasks while high-achievers may find it unfair to perform more complicated activities. So, the use of differentiated instruction in teaching English to ordinary language learners must be, in our opinion, implicit.

Contrarily, pre-service teachers should acquire the skills of using differentiated instruction in teaching multilevel classes which is hardly possible without being aware of differentiation strategies and understanding the ways of using them. Consequently, explicit differentiated instruction in teaching methodology appears a better choice.

Another distinction between differentiated instruction in teaching English to ordinary learners and methodology to pre-service teachers of English is in who holds responsibility for differentiation. Obviously, ordinary

learners do not normally create teaching materials and do not possess professional skills, so differentiation is conducted by the teacher exclusively. At the same time, pre-service teachers should practice their professional skills and abilities. When they develop materials for teaching English, they need to create equal opportunities for all the learners. So, they should be ready to take responsibility for taking into account everybody's needs.

Moreover, students can even decide themselves how they are going to do some methodology assignment (which mode of interaction it can be done in, how long it will take different students,

how the assignment can be expanded or modified for fast-finishers, what kind of help lower-level students will need and who will provide this help, etc.). Pre-service teachers may also decide on the product of their work. For instance, if they study a case which describes some child's problems at school, they may decide to formulate a list of tips for the child, make a poster with guidelines or even record a video with advice. Therefore, responsibility for differentiation may be shared between the methodology teacher and students.

The differences we outlined are summarized in Table 3.

Table 3

Differentiated Instruction in Teaching English and Methodology

Issues which differ	Learner categories	
	Ordinary students	Pre-service teachers
How	implicitly	explicitly
What	content process product	process product
Who	teacher	methodology teacher students

No matter what category of students we teach, we should keep in mind that differentiation does not equal individualization [9]. As our investigation shows, some students in one and the same academic group may demonstrate approximately the same level of professional skills and abilities. As the result, the teacher can roughly divide the group of students he/she works with into two or more subgroups according to the level of their skills development and adapt the teaching process to the needs of these groups but not individual students. This will make the use of differentiated instruction more feasible for the teacher. However, this does not mean that differentiated instruction is reduced to homogeneous grouping. One of the features of effective differentiation is using flexible grouping by accommodating students who are strong in some areas and weaker in others. Heterogeneous grouping is even more beneficial for pre-service teachers creating additional opportunities for peer

teaching, consequently, developing professional skills.

Although it may seem reasonable to always adhere to group work in a mixed-ability setting, whole-class or individual instruction will sometimes appear more efficient. Pre-service teachers may start an assignment as a whole group discussing how it can be done or sharing their background knowledge on the issue. Then, they can pursue learning in small groups or individually, and, finally, come together to share and discuss the results of their work. Consequently, differentiated instruction can be considered a mixture of whole-class, group, and individual work.

Considering the definition of mixed-ability groups of pre-service teachers of English and the distinctions we identified, we can formulate the following recommendations:

1. The language of instruction in the methodology course should be adapted to the level of students' language command. This would enable lower-level students to successfully acquire

professional skills and abilities. At the same time, more advanced students would encounter additional challenge on the way to developing not only their professional competence but also communicative skills.

2. If some pre-service teachers demonstrate significant difference in the levels of their communicative and professional skills, it is reasonable to identify the cause for this discrepancy via questionnaires among such students and, if possible, to consider the received data while designing the course.

3. The process of differentiation in training pre-service teachers should be made explicit. Students should be made aware of differentiation strategies and the ways of using them to realize the benefits of this approach and to acquire the skills of its application.

4. Among the curriculum elements which are reasonable to differentiate are process and product. Methodology teachers may vary the way students do the activities and/or how they demonstrate the result of their work on condition that they acquire all the professional skills and abilities stated in the program.

5. Providing pre-service teachers have been acquainted with the strategies of differentiation and the ways of using them, university teachers should sometimes delegate responsibility for differentiating process and product of studying methodology to students.

6. Differentiation in teaching methodology to pre-service teachers of English should involve all types of interaction patterns (whole-class activities, working in homogeneous and heterogeneous groups, and individual work). Students' exposure to all modes of interaction will result in their acquisition of the corresponding professional skills since they will see how the methodology teacher organizes work and understand why he/she selects a certain interaction pattern.

Conclusions and research perspectives. The study aimed to draw up guidelines for using differentiated

instruction in teaching methodology to pre-service teachers of English. A mixed-ability group of pre-service teachers of English can be defined as a group of students who considerably differ in the level of professional skills whose development of professional competence is affected by students' level of language command. This influence cannot be limited to the only factor, though. In mixed-ability groups, it is advisable to use differentiated instruction which is creating opportunities for all the students to assimilate the new content successfully, to process information in the way which seems most appropriate for each learner, and to display the outcomes of learning in different ways.

Considering the impact students' language command has on their performance in methodology course, the necessity to build trainee teachers' awareness of differentiation strategies and their professional skills, we believe it is important to adjust the language of instruction to students' level of language proficiency, to find out the reasons for students' academic failures in the course of methodology and take them into account in the process of teaching, to explicitly differentiate process and product, to share responsibility for differentiation between the teacher and students, and to use a blend of whole-class, individual and homogeneous/heterogeneous group work. In our opinion, following these recommendations will enhance the chances for pre-service teachers to acquire all the necessary professional skills and abilities by the time they graduate from university.

Further research in the field may involve: 1) creating the algorithm of teacher actions in preparing for and using differentiated instruction while teaching methodology to pre-service teachers of English; 2) working out a system of activities for teaching methodology to pre-service teachers of English and verifying its effectiveness through pedagogical intervention.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Cohen, E.G., & Lotan, R.A. (2014). *Designing groupwork: strategies for the heterogeneous classroom third edition*. Teachers College Press. New York: Teachers College Press, 257 [in English].
2. Dudley, E. & Osváth, E. (2017). *Mixed-Ability Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 112 [in English].
3. Gurgenidze, M. (2012). Methodology: Teaching Mixed Ability Classes. *Education Sciences & Psychology*, 20 (1), 56-63 [in English].
4. Hess, N. (2001). *Teaching Large Multilevel Classes*. Cambridge: Cambridge University Press, 197 [in English].
5. Hordiienko, N.M., & Lomakina, L.V. (2015). Teaching EFL To Mixed-Ability Classes: Strategies, Challenges, Solutions. *Advanced Education*, (3), 39-43. DOI: 10.20535/2410-8286.44198 [in English].
6. Pavlovska, Y.V. (2012). Osoblyvosti orhanizatsii zaniattia z anhliiskoi movy u riznorivnykh hrupakh studentiv nemovnykh spetsialnostei [Peculiarities of English lesson organization in multi-leveled groups of students of non-language specialization]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova]. Seriia: Pedahohichni ta istorychni nauky – Scientific Issues [of M.P. Dragomanov National Pedagogical University]. Section: Pedagogical and Historical Sciences*, 102, 163-169 [in Ukrainian].
7. Rasheed, F. & Wahid, A. (2018). The Theory of Differentiated Instruction and its Applicability: An E-Learning Perspective. *VSRD International Journal of Technical & Non-Technical Research*, IX (IV), 193-202 [in English].
8. Subban, P. (2006). Differentiated Instruction: A research basis. *International Education Journal*, 7 (7), 935-947 [in English].
9. Tomlinson, C.A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Upper Saddle River. NJ: Pearson Education, 117 [in English].
10. Ur, P. (1991). *A Corse in Language Teaching. Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 375 [in English].

Received: April 30, 2023

Accepted: May 24, 2023

ANDRAGOGY АНДРАГОГІКА

UDC 371:13.37.031.42

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.160-171

CRITERIA AND INDICATORS OF ASSESSMENT OF THE LEVEL OF TRAINING OF PSYCHOLOGICAL SERVICE EMPLOYEES FOR THE FORMATION OF SOCIAL HEALTH OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE SYSTEM OF POST-GRADUATE EDUCATION

Yu. O. Zamazii*

The article is devoted to the problem of formation of social health in younger schoolchildren by the psychological service employees in the system of post-graduate education, namely, the development of criteria and indicators for the possibility of conducting empirical research.

The relevance of the raised issue was established on the basis of ascertaining the objective deterioration of the components of health: spiritual, mental, social against the background of socio-economic problems, pandemic, military operations, etc.

The method of analysis of scientific sources was used during the research to study the process of social health formation of various categories of children and adolescents, therefore, the development of a criterion and diagnostic base for assessing the readiness of the implementation of means of social health development in younger schoolchildren by employees of the psychological service, which confirms the need for such theoretical and practical activities.

The analysis of scientific research and practical experience on the issue under study made it possible to develop and justify the following criteria and indicators for its assessment: cognitive (formation of professional competences for the implementation of proper health care concept in younger schoolchildren and ideas about the implementation of acquired health care experience), value-motivational (valuable attitude to life and health, including the motivation to maintain corresponding lifestyle) and professional-activity (the desire for creative and professional self-realization, health-preserving behavior).

The regularity of the selection of indicators is determined directly by the process of training of psychological service workers in the post-graduate education system, which should contribute to the increase of knowledge and experience of implementing the acquired practical knowledge, considering the motivational and value components. In turn, psychological service workers would form their own subjectivity as guides of modern knowledge about health preservation, as well as

---

* Postgraduate student

(Municipal establishment "Kharkiv humanitarian-pedagogical academy" of Kharkiv regional council)

Methodist

(Municipal Higher Educational Institution (MHEI) "Kharkiv Academy of Continuous Education")

zam.juliya@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2959-6760

positive motivation for self-development and self-improvement, which changes their professional behavior in the direction of health preservation.

Keywords: psychological service workers, social health, younger schoolchildren, postgraduate education system, criteria, indicators, professional competence, health care, self-development.

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Ю. О. Замазій

Стаття присвячена проблемі формування працівниками психологічної служби соціального здоров'я молодших школярів у системі післядипломної освіти, а саме, розробці критеріїв та показників для можливості здійснення емпіричного дослідження. **Матеріал дослідження.** Встановлено актуальність порушеної проблематики на основі констатації об'єктивного погіршення складових здоров'я – духовного, психічного, соціального на тлі соціально-економічних негараздів, пандемії, військових дій.

Методи дослідження. Методом аналізу наукових джерел констатовано високий ступінь розробленості проблеми щодо процесу формування соціального здоров'я різних категорій дітей і підлітків, отже розробка критеріальної і діагностичної бази для оцінки готовності впровадження засобів підтримки соціального здоров'я школярів саме працівниками психологічної служби підтверджує необхідність такої теоретико-практичної діяльності.

Опис результатів дослідження. Аналіз наукових досліджень і практичної діяльності з підготовки працівників психологічної служби в системі післядипломної освіти дозволив розробити і обґрунтувати такі критерії і показники до них: когнітивний (сформованість професійних компетентностей для реалізації здоров'язбереження у молодших школярів та уявлення щодо реалізації набутого досвіду здоров'язбереження), ціннісно-мотиваційний (ціннісне ставлення до життя і здоров'я та мотивація щодо здоров'язбереження) та професійно-діяльнісний (прагнення до творчої і професійної самореалізації, здоров'язбережувальна поведінка).

Висновки. Закономірність вибору показників обумовлюється безпосередньо процесом підготовки працівників психологічної служби в системі післядипломної освіти, що повинен сприяти підвищенню знань і досвіду реалізації набутих знань у практичній площині, враховувати мотивацію і цінності працівників психологічної служби. В свою чергу, працівники психологічної служби формували б власну суб'єктність як провідники сучасних знань про збереження здоров'я, а також позитивну мотивацію на саморозвиток і самовдосконалення, що змінює їх професійну поведінку в бік здоров'язбереження.

Ключові слова: працівники психологічної служби, соціальне здоров'я, молодші школярі, система післядипломної освіти, критерії, показники, професійна компетентність, здоров'язбереження, молодші школярі, саморозвиток, професійна самореалізація, соціальні цінності, мотивація.

Introduction of the issue. Currently, psychological service operates within the school education system being its indivisible component and implies necessary presence of qualified specialists such as practical psychologists and social pedagogues, who provide timely and systematic study of the psychophysical development of schoolchildren, the motives of their behavior and activity, considering their age, level of physical development, gender, intellectual and other individual characteristics. They

Постановка проблеми. Нині в системі шкільної освіти діє психологічна служба, яка включає таких фахівців як практичні психологи та соціальні педагоги, що забезпечують своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку школярів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, фізичних, гендерних, інтелектуальних, та інших індивідуальних особливостей, сприяють створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти відповідно до Положення про

greatly contribute to the creation of conditions for the successful fulfillment of academic and upbringing tasks of educational institutions in accordance with the Regulation on Psychological Service (RPS). Unfortunately, the recent socio-economic changes in Ukraine negatively impact the health of the younger generations. Moreover, due to the Russian-Ukrainian war a large number of socially vulnerable individuals, including children, were exposed to the conditions of occupation and military aggression. Thus, the number of psychologically traumatized younger schoolchildren and adolescents is rapidly increasing. These challenges are caused by current negative trends such as the increasing number of children and adolescents being in a state of stress, anxiety, and maladjustment, with signs of post-traumatic stress disorder (PTSD), which is often complicated by the course of chronic diseases. Today, we also observe the desocialization of children and adolescents, as well as decline in their desire for self-realization and certain increase in teenage crime rate, indifferent attitude towards the handicapped, decrease in the number of schoolchildren who lead a healthy lifestyle, etc. All this indicates the deterioration of the health of the younger generation of society, which impacts not only somatic health, but also other health-related components, namely: spiritual, mental, social. Therefore, the issue of supporting the social health of younger generations is an extremely urgent problem that should become the subject of close attention from society, social institutions, and scientists.

The All-Ukrainian Mental Health Program (AUMHP) that was launched by Olena Zelenska as her initiative as the first lady is designed to promote the formation of a culture of mental health care in society, as well as to provide understanding of this issue and tools that will help Ukrainians take care of their internal state, in particular, the social health of schoolchildren. Therefore, the development of means of supporting the social health of schoolchildren and its quality formation is relevant.

Current state of the issue. Many

психологічну службу. На жаль, останнім часом соціально-економічні зміни в Україні не тільки не сприяють покращанню здоров'я підростаючих поколінь, навпаки, у зв'язку із широкомасштабним вторгненням на територію України російських загарбників, великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, дітей, що зазнали умов окупації та агресії, зростає кількість психологічно травмованих дітей і підлітків. Такі виклики сьогодення продиктовані негативними тенденціями: зростає кількість дітей та підлітків у стресовому стані, стані тривожності та дезадаптації, з ознаками посттравматичного стресового розладу, що часто ускладнюється перебігом хронічних хвороб. Сьогодні також спостерігаємо дезадаптованість дітей та підлітків у суспільстві, зниження прагнення підлітків до самореалізації, зростання підліткової злочинності, байдуже ставлення до інвалідів, зменшення кількості школярів, які ведуть здоровий спосіб життя тощо. Це все свідчить про погіршення здоров'я підростаючого покоління суспільства, що полягає не лише у погіршенні соматичного здоров'я, але й інших складових здоров'я – духовного, психічного, соціального. Отже, питання підтримки соціального здоров'я підростаючих поколінь є вкрай актуальною проблемою і повинно стати предметом щільної уваги з боку суспільства, соціальних інститутів, профільних фахівців і науковців.

Започаткована дружиною Президента України Оленою Зеленською Всеукраїнська програма ментального здоров'я, покликана сприяти формуванню в суспільстві культури піклування про ментальне здоров'я, дати розуміння та показати інструменти, які допоможуть українцям дбати про свій внутрішній стан, зокрема про соціальне здоров'я школярів. Тож, розробка засобів підтримки соціального здоров'я школярів та якісного його формування є вкрай актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці досліджень, присвячених проблемі соціального здоров'я та різноманітним аспектам підготовки педагогічних працівників до

studies conducted by both Ukrainian and foreign scientists are devoted to the problem of social health and various aspects of the training of teaching staff for its implementation. Thus, the theoretical and methodological principles of the formation of the ecological and valeological culture of the future teacher were considered in the works of Yu. Boichuk; the theoretical and methodological principles of the professional training of future teachers for the formation of social health of primary school students were investigated by V. Babych; the issues of theory and methodology of the formation of a culture of health in schoolchildren is the subject of V. Horashchuk's study; D. Rotforth devoted research to the theoretical and methodological foundations of the formation of the health culture of younger schoolchildren in the process of interaction between the family and the school; some PhD thesises are dedicated to the above-mentioned problems, namely the dissertations of V. Shkurkina (formation of social health of adolescent orphans), V. Miahkykh (formation of social health of youth in the conditions of modern Ukrainian society), S. Kyrylenko (socio-pedagogical aspects of the formation of the health culture of high school students), V. Shahnenko (formation of the foundations of a healthy lifestyle of elementary school students).

Unresolved issues brought up in the article. At the same time, the problem of developing a criterion that would allow to methodically justify and objectively evaluate the readiness of psychological service workers for the formation of the social health of younger schoolchildren in the post-graduate education system remains insufficiently studied.

Aim of research is to develop the criteria that can be used to objectively evaluate the readiness of social service employees for the formation of the social health of younger schoolchildren in the post-graduate education system, as well as to substantiate the corresponding criteria, indicators, and toolset it exploits.

Results and discussion. Emphasizing the need to develop the criteria and

його упровадження, приділяє уваги все більше як українських, так і закордонних науковців. Так, теоретико-методичні засади формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя розглянуто у працях Ю. Бойчука, теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до формування соціального здоров'я учнів основної школи досліджено В. Бабичем, питання теорії та методології формування культури здоров'я школярів стали предметом уваги В. Горащука; теоретико-методичні засади формування культури здоров'я молодших школярів у взаємодії сім'ї та школи присвятила дослідження Д. Ротфорт; на рівні кандидатських дисертацій теж є певна розробленість, зокрема, дисертації: В. Шкуркіної (формування соціального здоров'я дітей-сиріт підліткового віку), В. Мягих (формування соціального здоров'я молоді в умовах сучасного українського суспільства), С. Кириленко (соціально-педагогічні аспекти формування культури здоров'я старшокласників), В. Шахненко (формування основ здорового способу життя учнів початкової школи).

Разом з тим, проблема розробки критеріальної бази, яка б дозволяла методично обґрунтовано і об'єктивно дослідити готовність працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти, залишається недостатньо вивченою.

Зазначене вище сприяло визначенню **мети статті**, яка полягає в розробці й описі критеріальної бази для оцінки готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти, розкритті змісту критеріїв та показників, обґрунтуванні методичного і діагностичного інструментарію для можливості оцінки готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Наголошуючи на необхідності розробки критеріїв і показників готовності

indicators of the readiness of psychological service workers for the formation of social health of younger schoolchildren in the system of postgraduate education, the key concepts must be revealed firsthand. Thus, we agree with the point of view of V. Miahkykh regarding the category of "social health", however, we note that the issues regarding this concept, its structure and indicators remain debatable [9]. A similar opinion is shared by V. Babych, who claims that social health is still the least studied of the existing aspects of health [2]. Therefore, the scientist singled out four components in the structure of social health of a teenager: the student's readiness to fully realize themselves in society; the ability to interact with the micro-, meso- and macro-environment; presence of social and legal responsibility; focus on revealing one's own potential in all spheres of the social environment [2: 444].

Since during the empirical study of the social health of schoolchildren we found that there is a certain specificity associated with their age characteristics, the extent to which employees of the psychological service, as subjects of the formation of social health, are ready to implement this line of activity psychological service should be considered. Therefore, having studied the features of the object of social health formation (younger schoolchildren), and considering the features of the training of psychological service workers in the conditions of the postgraduate education system, we have a certain view on the problem of developing specific criteria that would take these features into account.

Thus, the development of the appropriate criterion for our research was mandatory in order to carry out experimental work that involved qualitative and quantitative analysis of the level of readiness of psychological service workers for the formation of social health of younger schoolchildren in the system of postgraduate education.

To appropriately determine the above-mentioned criteria and indicators, we used the research of modern scientists,

працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти, спочатку розкриємо ключові поняття дослідження. Погоджуючись із думкою В. Мягких, щодо широкого вжитку категорії «соціальне здоров'я», зауважимо, що питання щодо змісту поняття та його структури і показників залишаються дискусійними [9]. Подібної думки дотримується і В. Бабич, який стверджує, що з наявних аспектів здоров'я, соціальне здоров'я дотепер є найменш вивченим, і в той же час, чи не найбільш перспективним елементом здоров'я [2]. Тож, нам імponує думка вченого, який у структурі соціального здоров'я підлітка виділяє чотири компоненти: готовність учня до повної реалізації себе в суспільстві; спроможність до взаємодії з мікро-, мезо- та макросередовищем; наявність соціальної та правової відповідальності; спрямованість на розкриття власного потенціалу в усіх сферах соціального середовища [2: 444].

Оскільки при емпіричному дослідженні соціального здоров'я школярів ми виявили, що є певна специфіка, пов'язана з їх віковими особливостями, слід враховувати те, наскільки працівники психологічної служби, як суб'єкти формування соціального здоров'я, готові до реалізації цього напрямку діяльності психологічної служби. Тому вивчивши особливості об'єкта формування соціального здоров'я – молодших школярів, і враховуючи особливості підготовки працівників психологічної служби в умовах системи післядипломної освіти, ми маємо певний погляд на проблему розробки специфічних критеріїв, які б враховували ці особливості, що буде здійснено нами далі.

Розробка критеріальної бази дослідження стане нашим наступним дослідницьким завданням, адже експериментальна робота передбачає якісну і кількісну перевірку рівня готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти.

Для обрання критеріїв та показників скористаємося дослідженнями сучасних

which relate to the study of changes in the competencies of psychological service workers and their motivation and values, as well as their desire for professional growth and self-realization.

Thus, we analyzed the PhD and doctoral theses of modern scientists, namely the works of M. Astakhova [1], V. Babych [2], A. Bobro [3], T. Hetman [5], N. Zymivets [6], V. Moiseiuk [8], which were indirectly related to the problem under investigation.

In the doctoral thesis of V. Babich, the topic of which is devoted to the problem of professional training of future teachers for the formation of social health of primary school students [2: 399], criteria are distinguished by levels (low, medium, high): scientific-theoretical, practical, psychophysiological, and psychological. Each of the criteria reflects a certain indicator and, accordingly, is characterized by a set of necessary knowledge (scientific and theoretical readiness) and practical skills (practical readiness), professionally important qualities (psychophysiological readiness) that student should possess, as well as existing motivation and awareness of the need for further professional growth in order to form socially healthy teenagers in future professional activity (psychological readiness) [2: 444].

The analysis of the abstract of the dissertation by V. Moiseiuk shows the following criteria that are used for diagnosing the state of formation of the professional health culture of the social pedagogues: responsible attitude to professional health, sticking to emotional and volitional regulation of health-preserving activities, possession of health-preserving knowledge and skills, understanding of personal responsibility for the state of one's professional health; corresponding indicators of the formation of the culture of professional health of future social pedagogues were singled out by the scientist [8: 6]. We note that we do not completely agree with the formulation that the selected indicators are actually the criteria, thus, we consider distinguishing them.

In the research of M. Astakhova, the

науковців, які стосуються вивчення змін у компетентностях працівників психологічної служби, зміни їх мотивації та цінностей, прагнення до професійного зростання і самореалізації.

Так, ми проаналізували роботи сучасних учених, зокрема, серед дисертаційних досліджень можна відзначити низку робіт сучасних учених, зокрема М. Астахової [1], В. Бабич [2], А. Бобро [3], Т. Гетьман [5], Н. Зимівець [6], В. Мойсеюк [8] та інших учених, праці яких опосередковано стосувалися досліджуваної нами проблеми, тож проаналізуємо докладно ті, які стали найбільш доречними для розгляду критеріїв та показників власного дослідження.

У дисертації на здобуття ступеня доктора педагогічних наук В. Бабича, тема якої присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх учителів до формування соціального здоров'я учнів основної школи [2: 399], в якості критеріїв, розподілених за рівнями (низький, середній, високий) представлено *науково-теоретичний, практичний, психофізіологічний та психологічний критерії*. Кожен із критеріїв відображає певний показник і відповідно характеризується наявністю в студента сукупності необхідних знань (науково-теоретична готовність) та практичних умінь (практична готовність), професійно важливих якостей (психофізіологічна готовність), наявною мотивацією та усвідомленням потреби подальшого професійного зростання щодо формування соціально здорових підлітків у майбутній професійній діяльності (психологічна готовність) [2: 444].

Аналіз автореферату дисертації В. Мойсеюк показує, що в якості критеріїв для діагностики стану формування культури професійного здоров'я соціального педагога обрано критерії (ціннісне ставлення до професійного здоров'я, емоційно-вольова регуляція здоров'язбережувальної діяльності, володіння здоров'язбережувальними знаннями та вміннями, розуміння особистої відповідальності за стан власного професійного здоров'я) і відповідні їм показники сформованості

following criteria for assessing the development of professional life-preserving competence of teachers in the post-graduate pedagogical education system were specified, which correlate with the structural components of the competence under study: cognitive (the indicator serves as the development of complex knowledge on the safety of life), activity (the indicator is the development of systematic life-preserving skills) and personal (indicator – the development of personal and professional motives for the teacher to carry out safety-oriented activities, prevention of child injuries, a set of professional and personal qualities, value orientations) [1: 10].

Thus, after carrying out proper analysis of the scientific framework we concluded that there is an urgent need to identify criteria indicators (competencies, experience, personal values and motivation, altering professional actions based on the awareness of the need for professional development, etc.), and select the appropriate diagnostic tools for the possibility of conducting corresponding procedures using the indicators determined.

Accordingly, having thoroughly studied the criteria and indicators within the available scientific sources, the thesis that social health is a complex concept in terms of content and structure, which is a set of structural components that predict the readiness of schoolchildren for adult life, the realization of their own potential in all areas of social environment, interaction with loved ones and society, legal responsibility, striving for continuous improvement, can be substantiated [2: 186].

Considering the above-mentioned contents of the concept under study, extrapolating the basis of the criteria and modifying it according to the aim of our research, we will use the idea of a comprehensive study of changes that would give an objective picture of the research results, therefore, we will focus our own search on the development of the essence of the criteria and corresponding indicators.

Taking into account the results of the

культури професійного здоров'я майбутніх соціальних педагогів В. Мойсеюк [8: 6]. Відзначимо, що ми дещо не погоджуємося із формулюванням даного автора про те, що обрані ознаки є критеріями, більш схильючись до думки, що це показники сформованості культури професійного здоров'я майбутніх соціальних педагогів.

У дослідженні М. Астахової, уточнено такі критерії для оцінки розвитку професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системи післядипломної педагогічної освіти, що корелюють із структурними компонентами досліджуваної компетентності: *когнітивний* (показником слугує розвиток комплексних знань із безпеки життєдіяльності), *діяльнісний* (показник – розвиток системних умінь із безпеки життєдіяльності) та *особистісний* (показник – розвиток особистісних і професійних мотивів до здійснення вчителем безпекоорієнтованої діяльності, профілактики дитячого травматизму, сукупності професійно-особистісних якостей, ціннісних орієнтацій) [1: 10].

Аналізуючи наведені роботи, ми дійшли висновку про необхідність виявлення ознак критеріїв (компетентності, досвід, особистісні цінності і мотивація, зміна професійних дій на основі усвідомлення необхідності професійного розвитку тощо), та підборі відповідного діагностичного інструментарію для можливості продіагностувати виявлені ознаки.

Отже, ґрунтовно вивчивши критерії та показники у проаналізованих дослідженнях, додамо тезу про те, що соціальне здоров'я – це складне за змістом і структурою поняття, яке є сукупністю структурних компонентів, що передбачають готовність школярів до дорослого життя, реалізації власного потенціалу в усіх сферах соціального середовища, взаємодії з близькими та соціумом, правову відповідальність, прагнення до постійного удосконалення [2: 186].

Враховуючи наведену вище суть досліджуваного поняття, екстраполюючи суть критеріальної бази і додаючи особливості авторського задуму, ми скористаємося ідеєю про усебічне вивчення змін, які б давали об'єктивну картину результатів дослідження, тож, зосередимо власний пошук на розробці критеріїв та показників, а саме за суттю

analysis of practical activities for the training of psychological service workers for the formation of social health of younger schoolchildren in the system of postgraduate education and the review of the works of domestic scientists, we selected the following criteria: cognitive, value-motivational and professional-activity. This choice is explained by the fact that the high-quality training of psychological service workers in this aspect should contribute to the increase of knowledge and experience by applying acquired knowledge during the practical activities while working with younger schoolchildren; also, we should take into account the motivation and values of psychological service workers, which would increase the self-esteem of the individual, as well as influence on the emergence of positive motivation and on the change of professional activity in the direction of self-development and self-improvement. Thus, the criteria and indicators presented in Table 1 fully reflect the implementation of the research task and will help to form a complete picture of the characteristics of the parameters chosen by us for conducting experimental work.

цих змін.

Зважаючи на результати аналізу практичної діяльності з підготовки працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти та вивчення робіт вітчизняних учених, нами були виділені наступні критерії: *когнітивний, ціннісно-мотиваційний та професійно-діяльнісний*. Такий вибір пояснюється тим, що якісна підготовка працівників психологічної служби в цьому аспекті повинна сприяти підвищенню знань і досвіду реалізації набутих знань у практичній площині безпосередньо при роботі з молодшими школярами, враховувати мотивацію і цінності працівників психологічної служби, які б підвищували самоцінність особистості, а також впливали на появу позитивної мотивації та на зміну професійної діяльності у бік саморозвитку і самовдосконалення. На наш погляд, представлені для зручності сприйняття у таблиці 1 критерії та показники цілком відображають реалізацію завдання дослідження і допоможуть скласти повне уявлення про характеристику параметрів, обраних нами для проведення експериментальної роботи.

Table 1.

Criteria and indicators of readiness of psychological service employees for the formation of social health of younger schoolchildren in the system of postgraduate education

Criterion	Indicator	Method
Cognitive	Development of professional competences among employees of the psychological service for the implementation of health-preservation among younger schoolchildren	The author's methodology aimed at forming the professional competencies in the employees of the psychological service
	Concepts of the implementation of the acquired health-preserving experience by the employees of psychological service	The method of solving socio-pedagogical situations, supervision, observation
Value-motivational	Value-oriented attitude of the employees of the psychological service to the life and health	Express diagnosis of social values of an individual. Evaluation of life-long goals, personal values
	Health-preserving motivation of psychological service employees	Smekal-Kuchera method
Professional-activity	Striving for creative and professional self-realization	"Your creative potential" test

	Health-preserving behavior	Questionnaire on the study of health-preserving behavior of a psychological service employee
--	----------------------------	--

As the contents of Table 1 show, the indicators "Development of professional competences among employees of the psychological service for the implementation of health-preservation among younger schoolchildren" and "Concepts of the implementation of the acquired health-preserving experience by the employees of psychological service" were selected according to the cognitive criterion, which reflects the cognitive component of the formation of knowledge and experience among employees of the psychological service. Therefore, the acquisition of these traits enables the further formation of social health in younger schoolchildren, which, in our opinion, will affect the personality of psychological service workers and their aim to support their basic values and motivation, which reflects the content of the second (value-motivational) criterion with the indicators "Value-oriented attitude of the employees of the psychological service to the life and health" and "Health-preserving motivation of psychological service employees"; and finally, the professional-activity criterion is provided by such indicators as "Striving for creative and professional self-realization" and "Health-preserving behavior", which reflects the professional activity component of readiness of the employees of the psychological service to the formation of social health in younger schoolchildren.

The research methods included surveys and questionnaires. Also, two author's methods were designed and used to achieve the objectives of the research, namely: the method of formation of professional competencies among employees of the psychological service and a questionnaire on the study of the health-preserving behavior of the employee of the psychological service; other methods include: indirect observation; the use of standardized, valid methods to identify the levels of readiness of the employees of the psychological

Як бачимо з таблиці 1, за когнітивним критерієм було обрано показники "Сформованість професійних компетентностей для реалізації здоров'язбереження у молодших школярів" та "Уявлення щодо реалізації набутого досвіду здоров'язбереження", що відображають когнітивну складову сформованості знань і досвіду у працівників психологічної служби, тож набуття цих характеристик уможливає подальше формування соціального здоров'я у молодших школярів, що на наш погляд, вплине на особистісну позицію працівників психологічної служби для підтримки їх базових цінностей і мотивації, що відображає зміст другого – ціннісно-мотиваційного критерію з показниками "Ціннісне ставлення до життя і здоров'я" та "Мотивація щодо здоров'язбереження", й нарешті, професійно-діяльнісний критерій забезпечується такими показниками як "Прагнення до творчої і професійної самореалізації" та "Здоров'язбережувальна поведінка", що і відображає професійно-діялісну складову готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів.

Методами дослідження стали опитування, анкетування, зокрема розроблено дві авторських методики (авторська методика щодо сформованості у працівників психологічної служби професійних компетентностей та опитувальник щодо вивчення здоров'язбережувальної поведінки працівника психологічної служби), опосередковане спостереження, використання стандартизованих, валідних методик для виявлення рівнів готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти (методика Смекала-Кучери, експрес-діагностика для виявлення соціальних цінностей особистості, тест "Ваш творчий

service for the formation of social health of younger schoolchildren in the system of post-graduate education (Smekal-Kuchera method, express diagnostics for identifying social values of an individual, "Your creative potential" test).

Having determined the criteria and indicators for measuring the level of readiness of psychological service workers for the formation of social health of younger schoolchildren, a corresponding diagnostic toolkit was selected. Analysis of the scientific sources for the organization of psychological experimental research (Kozliakovskiy, 2005) made it possible to choose valid methodology, in particular the Smekal-Kuchera method, which allows to identify the basic life concepts of an individual; express diagnostics aimed at identifying social values of an individual give a possibility to identify personal, professional and socio-psychological orientations and advantages of a person in professional activity; "Your creative potential" test allows to determine the level of creativity and the ability of employees of the psychological service to transform the acquired knowledge and experience into the practice of forming the social health of younger schoolchildren.

The author's methods were designed in accordance with the indicators of the assessment of the level of training of psychological service workers, considering their professional competences and health-preserving behavior as a reliable potential for the effectiveness of activities related to the formation of social health of younger schoolchildren. Thus, it allows one to reach a high level of comprehensiveness and objectivity during the diagnostics. The survey is adapted to modern conditions (online format using Google Forms), which conveniently and quickly collects research results, and significantly simplifies the procedures for gathering data at the ascertainment stage of the conducted empirical research. We believe that the reliability and consistency of the results is ensured by the set of criteria, indicators and methods listed in the table for identifying the level of readiness of psychological service workers for the formation of social health of

потенціал").

Визначивши критерії та показники для діагностики рівня готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів, було підбрано діагностичний інструментарій, який дозволить достовірно та зручно отримати результати для первинної оцінки досліджуваних параметрів. Аналіз довідкової літератури для організації психологічних експериментальних досліджень (Козляковський, 2005) дозволив обрати відповідні валідні методики, зокрема методику Смекала-Кучери, що дозволяє виявити основну життєву позицію особистості; експрес-діагностика для виявлення соціальних цінностей особистості дозволить виявити особисті, професійні та соціально-психологічні орієнтації і переваги особистості у професійній діяльності; тест «Ваш творчий потенціал» дозволяє визначити креативність і здатність працівників психологічної служби втілювати отримані знання та досвід у практику формування соціального здоров'я молодших школярів.

Авторські методики було розроблено у відповідності до показників оцінки рівня підготовки працівників психологічної служби, з урахуванням їх професійних компетентностей та здоров'язбережувальної поведінки як надійного потенціалу ефективності діяльності щодо формування соціального здоров'я молодших школярів. Це дозволить усебічно і на високому рівні об'єктивності здійснити діагностику. Опитування адаптовано під сучасні умови (формат онлайн проведення з використанням Google Forms), що зручно і швидко дозволяє отримати результати дослідження, і значно спрощує процедури збору інформації на констатувальному етапі проведеного емпіричного дослідження. Вважаємо, що надійність та вірогідність результатів роботи забезпечується наведеною в таблиці сукупністю критеріїв, показників та методик для дослідження рівня готовності працівників психологічної служби до

younger schoolchildren in the system of postgraduate education.

Conclusions and research perspectives. Thus, the research of the selected criteria, which was carried out on the basis of the analysis of abstracts and PhD and doctoral theses devoted to the problem of the formation of social health, made it possible to develop and justify the author's own vision of the set of criteria used for the assessment of the readiness of psychological service workers to form the psychological health of younger schoolchildren. It consists of three criteria, namely: cognitive, value-motivational and professional-activity. Moreover, the following indicators were also selected: cognitive criterion (the formation of professional competencies for the implementation of health care in younger schoolchildren; ideas about the implementation of the acquired experience of health preservation); value-motivational criterion (health-centered attitude to life and motivation for health preservation); professional-activity criterion (the desire for creative and professional self-realization and health-preserving behavior).

The development of a three-level scale for assessing the state of readiness of psychological service workers for the formation of social health of younger schoolchildren and the subsequent implementation of the developed criteria in the practical activities of post-graduate education institutions remain a promising direction for further research.

формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Таким чином, проведений аналіз критеріальної бази, що здійснений на основі вивчення авторефератів і дисертацій, присвячених проблемі формування соціального здоров'я, дозволив розробити і обґрунтувати власне авторське бачення критеріальної бази для можливості здійснення оцінки готовності працівників психологічної служби до формування психологічного здоров'я молодших школярів. Розроблена критеріальна база складається з трьох обґрунтованих критеріїв – когнітивного, ціннісно-мотиваційного і професійно-діяльнісного, і підібраних і сформульованих показників: когнітивного критерію – сформованість професійних компетентностей для реалізації здоров'язбереження у молодших школярів, уявлення щодо реалізації набутого досвіду здоров'язбереження; ціннісно-мотиваційного критерію – ціннісне ставлення до життя і здоров'я і мотивація щодо здоров'язбереження; професійно-діяльнісного критерію – прагнення до творчої і професійної самореалізації та здоров'язбережувальна поведінка. Перспективним питанням для дослідження порушеної проблеми стане розробка трирівневої шкали для оцінки стану сформованості готовності працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів і подальше впровадження розробленої критеріальної бази

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Astakhova, M. (2016). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti z bezpeky zhyttiediialnosti vchyteliv u systemy pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Development of professional security competence life activities of teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 23 [in Ukrainian].
2. Babych, V. (2015). Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia sotsialnoho zdorovia uchniv osnovnoi shkoly [Theoretical and methodological principles of professional training of future teachers for the formation of social health of primary school students]. *Doctor's thesis*. Starobilsk, 578 [in Ukrainian].

3. Bobro, A. (2017). Formuvannia sotsialnoho zdorovia studentskoi molodi u pozaaudytornii vykhovnii roboti vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of student social health young people in extracurricular educational work of a higher educational institution]. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv, 22 [in Ukrainian].
4. Boichuk, Yu. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia ekoloho-valeolohichnoi kultury studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Theoretical and methodological foundations of the formation of environmental and valeological culture of students of higher pedagogical educational institutions]. *Extended abstract of doctor`s thesis*. Kharkiv, 48 [in Ukrainian].
5. Hetman, T. (2014). Psykholohichni chynnyky zberezhennia zdorovia shkolariv [Psychological factors of health preservation younger schoolchildren]. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv, 23 [in Ukrainian].
6. Zymivets, N. (2008). Sotsialno-pedahohichni tekhnolohii formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do zdorovia v uchnivskoi molodi [Social and pedagogical technologies of formation responsible attitude to health among students]. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Luhansk: Luhansk. nats. ped. un-t im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
7. Kozliakovskiy, P. (2005). *Sotsialna psykholohiia [Social psychology]: kurs lektsii. Praktikum. Khrestomatia*. Mykolaiv: Vyd-vo MDHU imeni Petra Mohyly, 424 [in Ukrainian].
8. Moiseiuk, V. (2018). Formuvannia kultury profesiinoho zdorovia maibutnikh sotsialnykh pedahohiv [Formation of the culture of professional health of future social teachers]. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Ternopil, 23 [in Ukrainian].
9. Miahkykh, V. (2006). Sotsialne zdorovia molodi v umovakh suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Social health of young people in modern conditions of Ukrainian society]. *Doctor`s thesis*. Dnipro: Dnipropetrovskiyi natsionalnyi un-t, 225 [in Ukrainian].
10. Shakhnenko, V. (2011). *Formuvannia osnov zdorovoho sposobu zhyttia uchniv pochatkovoї shkoly: teoriia i praktyka (dydaktychnyi aspekt) [Formation of the foundations of a healthy lifestyle of elementary school students: theory and practice (didactic aspect)]: navch. posib., vyd. 4*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].

Received: May 11, 2023

Accepted: June 08, 2023

UDC 37.091.12:005.962.131

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.172-185

RESULTS OF THE EXPERT EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE MANAGEMENT MODEL OF THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF TEACHERS AS A SELF-ESTEEM OF THE MANAGER COMPETENCE

T. V. Koroid*

This article deals with the organization and results of expert evaluation of the management model of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers in the context of non-formal education, reflects its certain level by independent experts and an experimental group. The topical issues of results of expert evaluation have been disclosed. It was noted that qualitative management of development of creative potential of teachers in modern society during wartime is one of the main tasks of the same society. The focus is on the concept of "professional competence". A professional leader is able to find compromises, changes him/herself, changing the environment. It was noted that the success and effectiveness of the development of the creative potential of teachers of education institutions depends directly on the competence of the individual manager, his/her professional level, facilitating the use of pedagogical innovations, enhance the role of knowledge in all areas of activity.

The management model of development of creative potential of teachers is the ability to determine the strategy of development of the institution, the organization of its effective activity through the implementation of new approaches and activity system. It proves urgency of introduction of a management model of development of creative potential of teachers in education institutions. In the context of quality management this development depends on the judicious combination of the self-actualization of the individual, his/her free choice, respect and understanding, the competence and willingness of the management itself to renew their knowledge, readiness to life-long learning.

The main management model of development of creative potential of teachers is motivation, attitude to obtaining new knowledge and awareness of the changes taking place in Ukraine, because the society begins to realize that the teacher is an agent of change, a means of organizing intellectual cooperation among all members of the education process.

Keywords: *management model, SMART-, SWOT-, PEST- analysis, methodological approaches, laws and patterns, subjects and objects, agents of change, reputation, positioning.*

---

* Postgraduate Student
(SHEI "University of Education Management", Kyiv)
koroidmetod@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6390-4766

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛІВ ЯК САМООЦІНКА КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА

Т. В. Короїд

У цій статті висвітлено організацію й результати експертного оцінювання моделі управління розвитком творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в умовах неформальної освіти, відображено її визначений рівень незалежними експертами й експериментальною групою. Розкрито актуальні питання щодо результатів експертного оцінювання. Зазначено, що якісне управління розвитком творчого потенціалу вчителів у сучасному суспільстві за воєнні часи є одним із основних завдань цього ж самого суспільства. Зосереджено увагу на понятті "професійна компетентність". Керівник-професіонал уміє знаходити компроміси, змінюється сам, змінюючи навколишнє середовище. Зазначено, що успішність і результативність розвитку творчого потенціалу вчителів закладів освіти прямо пропорційно залежить від компетентності особистості управлінця, його фахового рівня, що сприяє застосуванню педагогічних інновацій, підвищує роль знань у всіх сферах діяльності.

Модель управління розвитком творчого потенціалу вчителів – то вміння визначати стратегію розвитку свого закладу, організацію його ефективної діяльності через реалізацію нових підходів і систему роботи. Доведено актуальність впровадження моделі управління розвитком творчого потенціалу вчителів у закладах освіти. У контексті якісного управління цей розвиток залежить від розумного поєднання самоактуалізації особистості, її вільного вибору, поваги й розуміння, компетентності й бажання самого керівництва оновлювати свої знання, учитися протягом життя.

Головне, модель управління розвитком творчого потенціалу вчителів – то мотивація, ставлення до отримання нових знань і усвідомлення змін, що відбуваються в Україні, тому як суспільство починає усвідомлювати, що вчитель є агентом змін, засобом організації розумової співпраці між усіма членами освітнього процесу.

Ключові слова: модель управління, SMART-, SWOT-, PEST- аналіз, методологічні підходи, закони й закономірності, суб'єкти й об'єкти, агенти змін, репутація, позиціонування.

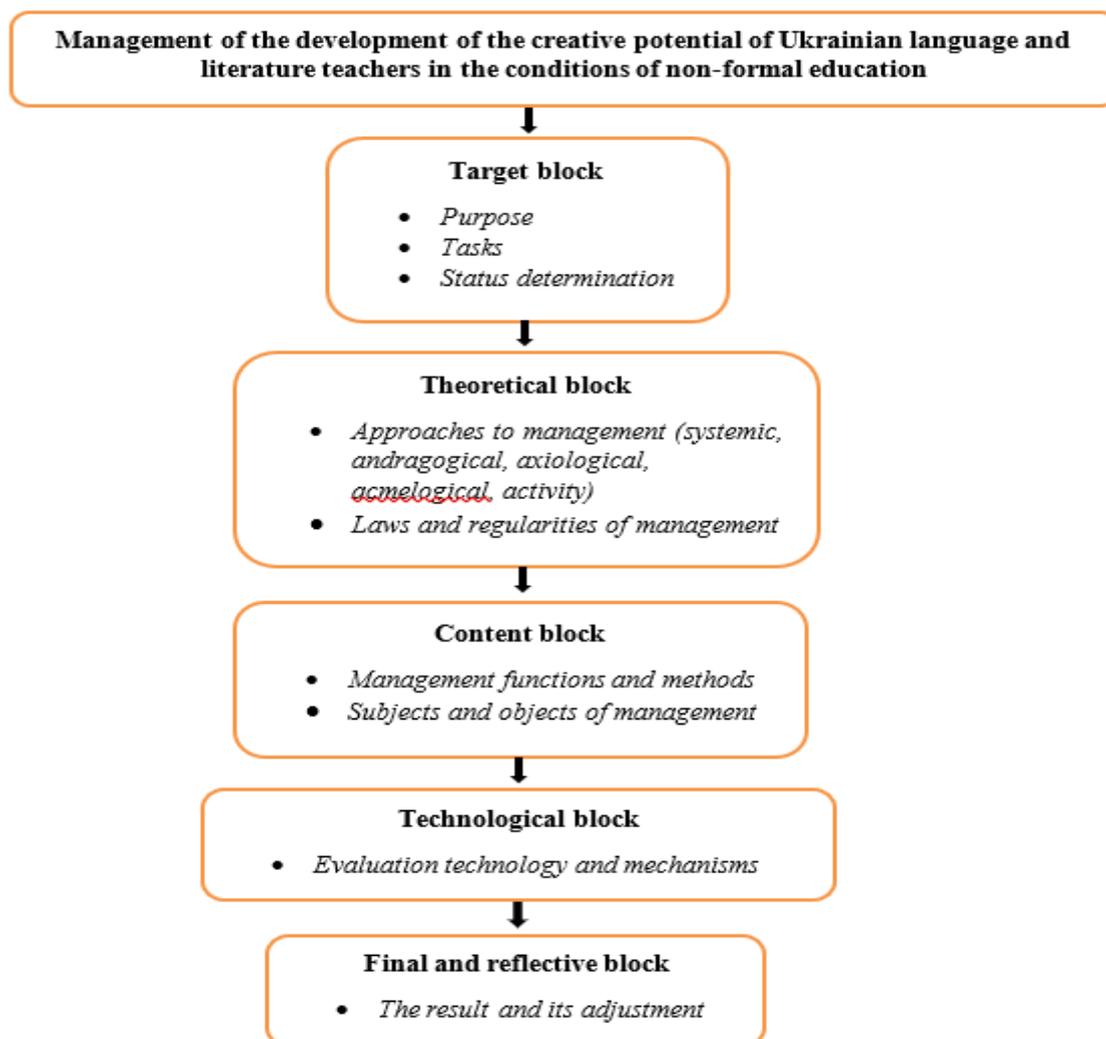

Introduction of the issue. Today it is important to understand that the management model of development of creative potential of teachers is a tool of management, a holistic system which is based on the national idea, competence, effectiveness, competitiveness of the creative person in the environment of the education institution. In order to achieve results and objectives, overcome difficulties it is necessary to accelerate the acquisition of new practices, to apply the latest technologies at all levels, to obtain invaluable experience, ensuring full consideration of external and internal factors, enabling an education institution to withstand competition.

Taking this into account we understand that the creative style of pedagogical activity is the result of the style of pedagogical thinking and qualitative management of creative potential is a complex type of activity of a

manager. In this case personal activity is transformed into a collective to achieve a common, intended result through the mastered tools of the management model of the creative potential of teachers. The management quality problem defines the quality control and quality evaluation tasks, which are included in the quality management tasks and approved in the professional standard of the head of the GEI through his general competence and work functions [2].

Accordingly for the professional growth of the individual, the development of his creative potential, the management model of this development is a tool for translating knowledge and skills into daily practice of a continuous process of analysis by the subject of his activity as a component of the dynamic system, which requires systematic monitoring and adjustment (Fig. 1):

Fig. 1. Managing the creative potential of the Ukrainian language and literature teachers in non-formal education

Here is the identification of problems, correction of shortcomings and the possibility of theoretical determination of the result of creative activity with systematic adjustment of parameters of a certain end result and performance of the person at the exit actually on the finish line [6]. Management model of development of creative potential of teachers is useful for their self-improvement and movement with individual trajectory of development of creative potential, successful solution of problems of quality of management and organization of education process, mastering new means and methods. It is an internal and external motivator that reflects the competence of the head of the institution, its effective performance,

and the activity system. Such an innovative manager is trained to motivate teachers and stimulate them to act, developing their potential, raising the level, professional competence, and qualifications, aiming at results and success.

Today Ukrainian education is in a state of transformation and education institutions are being reorganized for modernization. All these changes in the internal and external environment require educators to adapt and shape their own strategies. The Project of National Strategy for the Development of Education in Ukraine noted that "...quality and effectiveness of the institution activity cannot fully meet the modern needs of the individual and

society... The prestige of education and science in society remains low" [9] because the awareness of the person, the activation of his activity play an important role in making important decisions when the stimulus is transformed into motivation and vice versa, when the motivation of the person - into an external stimulus. The management model of development of creative potential of teachers is a thoughtful combination of theory and practice, knowledge and experience, skills and abilities of specialists-personalities, qualitatively fulfilling their professional duties with maximum efficiency and pedagogical skill.

Current state of the issue. The problems of realization of potential opportunities and realisation of personality in practice were paid attention in scientific works of G. Ball, P. Saukh, etc.

Current issues of the national education system, in particular, studies of the quality of the education process, adaptive management are presented in a monograph with the participation of G. Yelnikova, T. Borova, G. Kravchenko, Z. Ryabova, etc. [3] and [6]; general issues of training of Ukrainian language and literature teachers are devoted to the research of N. Voloshyna, I. Ziaziun, N. Pentyliuk, B. Stepashyn, V. Shuliar.

Management of the institution as an education component of the theory and practice and the quality of education are devoted to the work of G. Yelnykova, L. Karamushka, V. Maslov, Z. Ryabova, P. Saukh, S. Sysoieva, etc.; issues of management of education institutions can be seen in the works of G. Yelnykova, L. Kalinina, T. Rozhnova, G. Syrotenko, etc.; attention to the issues of strategic management in the education system in the works of the following experts, such as: G. Yelnykova, L. Karamushka, A. Marmaza, Z. Ryabova, etc.

Aspects of professional growth of teachers and development of their pedagogical skills, creativity were the subject of research by I. Ziaziun,

V. Kremen, T. Rozhnova, T. Sorochan, G. Tymoshko, etc.

The study of the problem of the development of the creative potential of the individual as a pedagogical skill preceded the development of scientific research into the philosophical and cultural and social nature of the person in the context of its formation in particular V. Kremen, P. Saukh, V. Sukhomlynskyi, etc.

Some aspects of the development of the creative personality and psychological and pedagogical factors that contribute to the formation of its qualities - scientific works by O. Klepikov, I. Kucheriavyi, K. Rogers, N. Rudicheva, S. Sysoieva, etc.

Researchers define the concept of creativity as the highest form of personality activity, its activity aimed at self-development and self-realization and spiritual growth and prove that for each person this phenomenon is unique in its essence and individual on its functioning.

G. Tymoshko, R. Hmeliuk, etc., examined the general issues of managing the development of teachers' creative potential in general education.

Outline of unresolved issues brought up in the article. The leading methods of the pilot test are observation and survey which was carried out in a targeted manner. On the basis of a practical generalization of the experimental verification of the results of the thesis study, namely: development of a management model of the development of the creative potential of teachers - revealed the use of mastering the tools of this model, i.e. Therefore, this management model of the development of the creative potential of teachers has a positive impact on the effectiveness of the manager at a time of increasing complexity of the processes manifested through the implementation of managerial functions which are a prerequisite for the stable development of all participants in the education process. According to Professor Z. Ryabova, "...the real challenges... encourage the transformations taking place in the

education system in general... provide conditions for appropriate human development... capacity which is a crucial factor for ensuring the quality, accessibility and efficiency of activities..." [10].

P. Saukh is convinced that "today it becomes indisputable that the creation of a common European education space, besides improving the quality of education, strengthening its ability to compete with the American and Asian education systems, "implements at least two more goals..."; and another thesis of the scientist, which outlines the problems of the present is "...through education, values and world-outlook guidelines are disseminated..." [11].

Professor N. Prykhodkina gives facts about the teacher's creative activity, noting that the teacher should be prepared to be versatile and constantly professional self-improvement, as "...teacher takes on many roles...they should be ready to cooperate... and also... when it comes to replacing the school" [8]. V. Sukhomlynskyi regarded creativity as an activity in which the spiritual world of the person is revealed.

In psychology, the concept of creativity is associated with the qualities of the person as a focus on the possibilities of the person, her creative potential. The term of creativity (from Lats. creativo - creation) in psychology and pedagogy appeared later. This is the creative potential manifested in innovative transformations such as in thinking, feelings, communication, knowledge, activities.

As you can see the development of creative potential and creative activity are inseparable. Let's pay attention to the concept of "creativity" as the highest form of personal activity and "potential" as means, reserves, realized for achievement of the goal or possibilities and make a conclusion about the concept of "creative potential".

Therefore, the concept of "creative potential of the person" as the personal potential the components of which are personal properties and qualities

ensuring the ability of this person to act as a subject of creative activity.

These aspects lead to the introduction of a management model for the development of the creative potential of teachers as an opportunity to effectively use knowledge as the ability to analyze and foresee the consequences of managerial decisions and act as subjects of creative activity. What is needed here is an active re-evaluation of values, doctrines when phantasmagoria is already a practical reality through an education revolution in education, when "... a significant aspect of our management model of the development of the creative potential of teachers is the control of awareness of the use of creative abilities and credibility in the competitiveness of the teacher and the education institution image..." [4].

Aim of research is to publicize the results of the expert evaluation of the effectiveness of the management model of the creative potential of teachers by carrying out a pilot test and the corresponding competence of heads of education institutions to ensure the quality of management as a necessity and requirements of society and the state.

Results and discussion. The leading method of expert evaluation was observation as an illustration of personality and professionalism, management, and organization. Thus, the development and qualitative management of the development of the creative potential of teachers requires the presence of two factors: the level of qualification of the individual and more significant – "competence and professionalism" manager – because of the successful organization of the education institution. Therefore, the most important in our opinion was the final formation of the experimental and control groups on the basis of their voluntary participation in the expert evaluation of the management model of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers (Table 1).

Table 1

Distribution of education institutions on experimental and control groups

Experimental group	Control group
1. Free Online School for children from Ukraine throughout Europe (Poland)	1. Glukhiv secondary school of grades I-III No.6
2. Vovchansk Professional College of the State Biotechnology University of Chuguiev district of the Kharkiv region	2. Lyceum No. 2 of the Kalyniv City Council of the Vinnytsia Region
3. Holozubynetsk lyceum of the Dunaievets City Council of the Khmelnytsky region	3. GEI "Secondary general education school No. 93" of Podilsky district of Kyiv
4. Private organization "General education institution" of the I-III grades: Kyiv lyceum "Gremium", Kyiv	4. GEI "Specialized School No. 210 of the Obolon District of Kyiv"
5. Kyiv gymnasium of Oriental languages No. 1	5. M. Ocheret Lyceum No. 23 of Zhytomyr
6. Mashivsk lyceum of the Vishniv Village Council of the Volyn region	6. Kharkiv private lyceum "School" Ranok" of Kharkiv region
7. Pogrebivsk City Council of the Kyiv region	7. Shipynetsk GEI of I-III grades of Kitsman city council of Chernivtsi region
8. G. Romanova Lyceum No. 5 of Kamianske City Council of Dnipro region	8. Specialized general school No. 2 of I-III grades with in-depth study of foreign languages in Chernihiv
9. Vasyl Kysil Kharkiv lyceum No.106 of Kharkiv City Council	9. Kodym Lyceum No. 1 of the Kodym City Council of the Podil District of the Odesa Region
10. Poltava General Education School of I-III grades No. 38 of the Poltava City Council	10. Vocational and technical school No. 22 of Velyka Lepetykha (Kherson region, Kakhovka district)
11. Center for Professional Development of Pedagogical Staff of the Dolyna City Council of Ivano-Frankivsk region	
12. Zhitomir Lyceum 8	

The creation of the pilot group made it possible to analyze and identify indicators of changes in the results of the expert evaluation on the levels of the management model of the development of teachers' creative potential. The administration of education institutions received materials on the characteristic of the management model of the development of the creative potential of teachers, technology of its usage, methodological recommendations «Introduction of a management model of development of creative potential of Ukrainian language and literature teachers in conditions of non-formal education». The members of the pedagogical staff joined the webinar within

the "Education" as students of advanced training courses of the Central Institute of postgraduate education of "University of Education Management" of NAES of Ukraine, also familiarized with the education program of advanced training of Ukrainian language and literature teachers.

So, joined the expert review of the management model of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers, the following education institutions, which entered the experimental group, like: Free Online School for children from Ukraine across Europe, Holozubynetsk lyceum of the Dunaievets City Council of the Khmelnytsky region, Private organization

"General education institution" of the I-III grades: Kyiv lyceum "Gremium", Kyiv gymnasium of Oriental languages No. 1, Vovchansk Professional College of the State Biotechnology University of Chuguiev district of the Kharkiv region, Mashivsk lyceum of the Vishniv Village Council of the Volyn region, Pogrebivsk City Council of the Kyiv region, Vasyl Kysil Kharkiv lyceum No. 106 of Kharkiv City Council, Poltava General Education School of I-III grades No. 38 of the Poltava City Council, Center for Professional

Development of Pedagogical Staff of the Dolyna City Council of Ivano-Frankivsk region, Zhitomir Lyceum No. 8, G. Romanova Lyceum No. 5 of Kamianske City Council of Dnipro region.

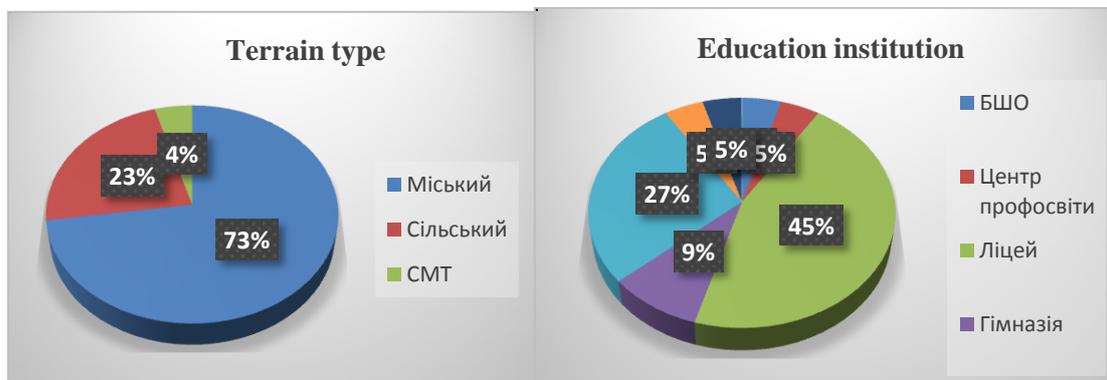
The geography of education institutions (experimental and control groups) is as follows: all regions of Ukraine and one subordinated to the Ministry of Education and Science of Poland (Free Online School for children from Ukraine throughout Europe) (Fig. 2):

Fig. 2. Geography of education institutions of the experimental and control groups

Regarding the types of education institutions 1 of them is from an urban-type settlement (UTS) Velyka Lepetykha (vocation school), 16 urban (1 school, 8

lyceums, 1 gymnasium, 4 GEI, 1 college, 1 vocation training centre) and 5 rural (2 lyceums, 1 gymnasium, 2 GEI) (figure 3, 4):

Fig. 3, 4. Statistics of education institutions by types and their location regarding the experimental and control groups

The results of the expert evaluation were tested with the statistical methods of mathematical analysis of the Pearson criterion which became an indicator of the

high level of the management model of the development of the creative potential of teachers. To confirm the quality of the management model of the creative

potential of Ukrainian language and literature teachers in the context of non-formal education we applied the method of finding the arithmetic mean value using the weighting option, calculating the average weighting.

So, we have developed a management model of development of creative potential of teachers as a step-by-step support for quality management of development of creative potential of a person and effective organization of activity of a manager as a guarantee of professional growth in the team.

Thus, the administration of the Free Online School for children from Ukraine throughout Europe considers that the technology of using our management model of the development of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers is clearly outlined with all the necessary blocks and their content which allows managers and teachers to thoroughly approach the process of professional and personal growth. The Holozubinetz lyceum of the Dunaievets City Council of the Khmelnitsky region introduced the question of the approbation concerned managers and Ukrainian language and literature teachers to the Pedagogical Council which was held in February 2022-2023 but the administration presenting this model of development management aims to expand

it to the entire staff of this education institution not limited to the management of the creative potential only of Ukrainian language and literature teachers [4]. Successful implementation of the management model of the development of the creative potential of teachers in the personal activity and education process of the education institution will encourage all participants to motivation, development of cognitive and creative abilities.

We noted that the management of the development of the creative potential of teachers in particular Ukrainian language and literature teachers is also a methodological support of the school's risk tolerance system, its image and the competitiveness of the team. Developed strategies for managing the development of the creative potential of teachers thanks to effective management technologies through the presented blocks of management models for the development of their creative potential are responsible for the competitiveness of all participants in the education process (Table 2) because competence is the key to updating the content of education. D. Berliner and B. Biddle are convinced that politicians and other officials systematically change school materials according to their curricula so it should be on the side of most teachers who are independent, free, due to their altruism and competence [13].

Table 2

Management model of the development of teachers' creative potential as a strategy for the development of an education institution

Tasks	Competition as a competition of professionals	Areas of activity
1. Implementation of the management model for the development of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers	Satisfying the needs of the consumer through the development of one's creative potential, professional growth	Assistance and coordination of activities of a motivated personality
2. Creation of favorable conditions for the self-realization of a creative personality	Freedom of thinking, choice, individual actions	International cooperation, internship, expansion of international cooperation
3. Stimulation of self-education, development of creative potential of teachers	Implementation of a management model for the development of the creative potential of	Development by a manager or a motivated individual of an action strategy for improving competencies, teaching

	teachers to achieve the highest results for both the individual and the education institution	methods, own competitiveness, and the image of GEI
--	---	--

We note that the introduction of a management model of the development of the creative potential of teachers ensures competitiveness through the personal growth and improvement of each participant in the education process and quality management and leads to a high level of competition. F. von Hayek is convinced that competition is a process and that its intrinsic features are the basis of statistical analysis. "Any restriction of competition in turn effectively reduces the amount of knowledge potentially available to society. The reduction or rather the failure to acquire a certain amount of knowledge and information is expressed in losses of individuals and society as a whole" [7].

First let's define the concept of "competitor unpredictable": this is the one who does not have a definite model of behavior because the solution is unrealistic to envisage it in view of its image. In other words, the actions of a person "outside the system" when in one case they respond entirely to the activity of a partner, in another – no reaction from similarity of actions.

In this case consider competition for creative personality as a procedure for discovering and generating new knowledge on the management model of teachers' creative potential as a competition for predictability (Table 3):

Table 3

The management model of the development of teachers' creative potential as a competition of predictability

Competitive mechanism	Unpredictability of competition	Anticipation of competition	Methodological approaches	Competition as a result
Gary Hamel& C.K. Prahalad "Competing for the Future" as motivation	- strategic planning; - continuity of changes; - expansion of imagination; - revitalization of the process of personal improvement, its individual growth	- personal achievements of each member of the educational process as a result of the implementation of the management model for the development of the creative potential of teachers in the educational institution; - the possibility of quality management through studying the technology of using this management model; - unified management – all blocks of the model ensure high-quality management activity; - control as consistency of actions or influence on the subject, its effectiveness;	- functional approaches of F. von Hayek, J.A. Schumpeter, I. Kirzner "Law, legislation and freedom", "... after all, competitive activity is valuable and self-sufficient in itself" [6]	- unknown before; - the quality of management is aimed at developing the creative potential not only of teachers, but also of all participants in the educational process; - the management model is the advantages and desired results; predictability of the result; - key competencies for teacher-leaders, agents of change; - increase in

		- the quality of management and quality management leading to the quality of education		knowledge; - cooperation; - the talent of prediction
--	--	--	--	--

The degree of personal growth of the teacher depends on his competitiveness and the image of the education institution. Here are the personal initiative of everyone, competence and teamwork, certain relationships and system of work in the institution. That is why we view competition as a prospect for teacher growth.

Modern scientists believe that "the adaptive processes of management are gradually spreading in different spheres of Ukrainian economy. Adaptive management in the system of modernization and reform of national education is of particular importance, carried out purposefully through the conscious introduction of changes in the

content, technology of education processes, to create and develop education space. Conscious transformation leads to evolutionary changes of those features of the system which stand the test of time and remain in demand on the ridge of modern challenges" [1].

It is known that competition has both negative and positive qualities. Seen from a virtuous perspective, fair competition ranges from personal motivation, the use of innovative technologies, effective implementation of the management model and design of society's needs to the latest forms of work and performance (table 4):

Table 4

Comparative characteristics of competition methods by directions and criteria

Education	Economics
1. Improvement of teachers' qualifications	1. Improving the quality of services
2. Innovative orientation of a competitive personality	2. An enterprise that uses advantages aimed at competitiveness
3. Education contango – implementation of a management model for the development of teachers' creative potential	3. Contango as a price premium; using strategies to profit from contango
4. Effectiveness of the activity of the education institution	4. Prices
5. Targeted planning, analysis, implementation control, updating of the regulatory framework	5. Operating costs are reduced for consumers of goods
6. Improving the quality of education	6. Product quality improvement

Analyzing this table, we can confidently assert that the management model of development of creative potential of teachers is an indicator of their competence self-orientation, ability to integrate, changes, innovation, possession of communication technologies, the ability to life-long learning. When talking about agents of change in education we consider the free choice to acquire knowledge as a factor of professional skills of teachers, reflecting their mobilization potential, of course, the consequence of which is the

qualitative management of the development of creative potential and the formation of professional culture of all members of the education process. Remember that changes in education require a competitive teacher, manager-leader, his level of formation to the appropriate complexity of action at the current stage, readiness for managerial competence. Thus, T. Sorochan notes that "...professionalism is an integrated education, a combination of competences...". In order to be realized in the activity, the authority (in this sense -

competences) must be provided by the competences formed by the teacher that is the ability to perform professional activities. This is one of the arguments regarding the relationship between the concepts of "competence" and "professionalism" [12].

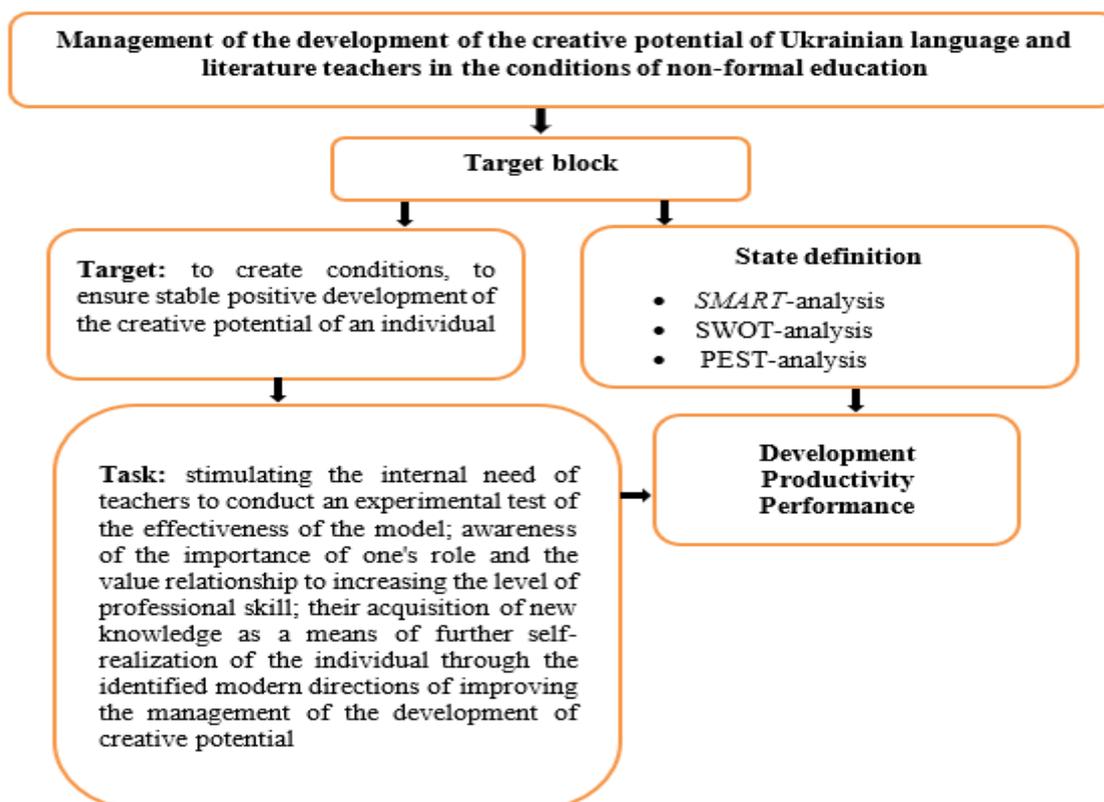
Therefore, at first glance the modern heads of education institutions meet education challenges and are able to change the rules of the game in it. But expert evaluation of the governance model raises many questions about managerial competence.

The first and the main problem is the functions and methods of management, the subjects and objects of management, the skills of the administration with the management model and understanding the technology of its introduction in the school. The most challenging for

managers as most noted is the third pillar of the teacher talent management model [6].

The second problem is approaches to management, laws and regularities of management, which means constant updating of knowledge, mastery of modern technologies, because a third part of experts noted the difficulties of working with the second block named "Theoretical" of our management model.

The third challenge identifies the following areas of managerial focus: setting goals and targets. Do not forget that to achieve this goal we use the following types of analysis which need to master many heads of education institutions, such as: SMART-analysis, SWOT-analysis, and PEST-analysis – determine the state (Fig. 5):

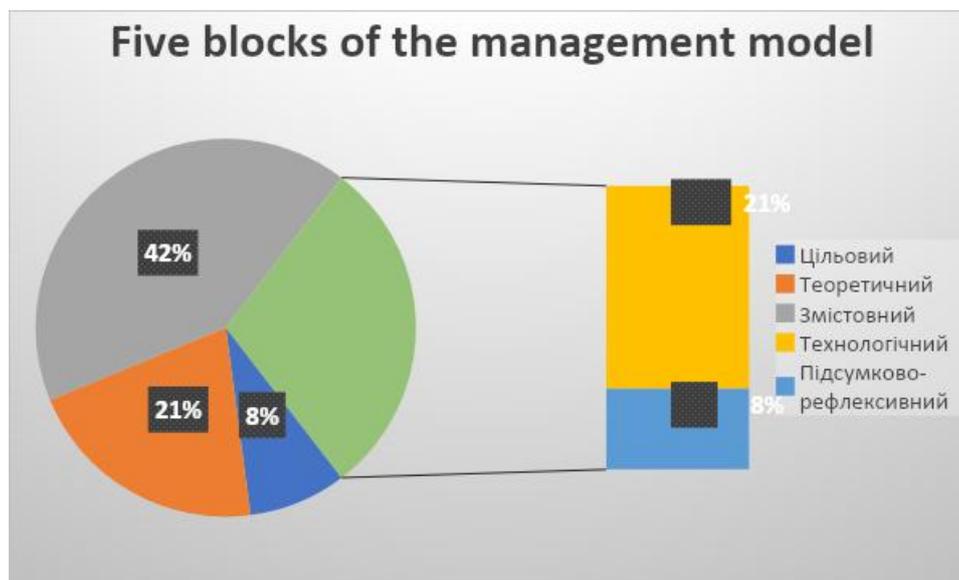
Fig. 5. The structure of the target block for managing the development of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers in the conditions of informal education

Experts focused on the problem of evaluation, its technologies, mechanisms namely "Technological Block" and the

use of the management model; turned their attention to monitoring and correlation, results and their adjustment

regarding the last block of our management model "Final and reflective"

(Fig. 6):

Fig. 6. Expert evaluation of blocks of the management model for the development of teachers' creative potential according to the complexity of management

The fourth problem is the development of skills, the competence of management. Speaking about the management of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers under the condition of non-formal education we take into account the following points such as: stylistic properties of personal activity, its "instrumental armament" through specific ways and approaches, moving forward as a desire for self-development, self-assertion. It is the driving force of the creative personality that gradually generates its competitiveness through certain skills, acquisition of competence, self-realization, and success. Therefore, an author's education program of professional development of Ukrainian language and literature teachers has been developed, it aimed at development and qualitative management of development of creative potential of teachers who are able to positively influence public development [5].

The fifth problem requires consideration of the concepts of "competence" and "individualized" as approaches and bases of development of creative potential of the competent person who is trained to analyze, to

manage the growth of own personality and adjust activities in accordance with the needs of society and professional position. Confirmation of effectiveness of individualized approach and qualitative management of development of creative potential of teachers is the importance of competence approach and activity skills with the management model of development of creative potential of teachers as an effective future implementation of professional activities of all participants in the education process.

It is known that the competence approach needs to transform the content of education which is directed to the result of the education process.

It is a qualitative result that will satisfy all participants in the education process, and it is a management model of the development of the creative potential of teachers, so necessary for the image of the education institution, its life and competence of the administration: ability to predict, act, analyze, get results and correct them. Therefore, we emphasize the inextricable link between the acquired skills in the design of the education process taking into account the individuality of the

teacher, growth and professional experience through the introduction in education institutions of the management model of the creative development of teachers [5].

Conclusions and research perspectives. For stability, competitiveness, image of education institutions we see the need to implement a management model of development of creative potential of teachers. It is through customization (the process of adaptation and adjustment of the product to a separate audience, united by certain features) the management model of the development of the creative potential of teachers as the effectiveness of the learning process will make education qualitative and competitive due to the competence of the manager and the system of actions of the education institution. Now in our changing time and war state the introduction of a management model of the development of the creative potential of teachers in education institutions is the initiative and effectiveness of both individual and collective, quality management of the development of the creative potential of teachers, systematic improvement of the quality and effectiveness of creative personality and self-education. Some teachers are motivated and self-fulfilling, others are not because they do not even think about how to get to the expected results that bring social benefits, social

significance and prospects, forgetting about the high demands on the modern teacher which are based on the objective needs of society, the new challenges that we all face. Modern scientists Zeliuk V. and Bilyk N. Noted that "The New Ukrainian school is waiting for a teacher capable of forming students' skills of independent scientific knowledge of the world, self-education and self-realization of the person. Such a teacher should be a researcher, determine the strategy of their own development and self-development, constantly, consistently and continuously improve" [3]. It is clear that without formation of values and competences of the administrator of any level and qualitatively new ideas about the education process it is impossible to develop the creative potential and intellectual abilities of all participants in the education process, because the management decision is a direct, personal result of the manager's efforts. Creation of conditions for positive dynamics of development of creative potential of Ukrainian language and literature teachers, competence, quality management of this development relate to the introduction of the management model of the development of the creative potential of teachers in education institutions as an indicator of the success of development of all members of education activity and the quality of education.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Adaptyvni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]*. (2022): zb. materialiv (tez dop.) 1-ho Mizhnar. nauk. forumu [za zah. red. H. Yelnykovi, M. Rostoky, red. kol.: O. Anufrieva, L. Bachiiava, Z. Ryabova]. Kyiv-Kharkiv, vyp. 1 (4), 296. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/730339/1/Zbirnyk%20Forum%20I-AAE-2022.pdf> [in Ukraine].
2. *Profesiyni standart kerivnyka (dyrektora) zakladu zahalnoi serednoi osvity [The professional standard of the head (director) of the general secondary education institution]*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijnij-standart-kerivnika-direktora-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti> [in Ukraine].
3. Zeliuk, V.V. & Bilyk, N.I. (2018). Innovatsiyni pidkhid do navchannia doroslykh u pisliadyplomnii pedahohichnii osviti [Innovative approach to teaching adults in postgraduate pedagogical education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a modern teacher*, № 6 (183), 23. Retrieved from: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/148178/149371> [in Ukraine].
4. Koroid, T.V. (2023). Upravlinnia rozvytkom tvorchoho potentsialu vchyteliv: problemy y perspektyvy zrostannia [Managing the development of teachers' creative

potential: problems and growth prospects]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences*, vyp. 51 [Ukraine]. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1F0ShkVvKSpTpNNjt-X197oz3AAIS7tpb/view> [in Ukraine].

5. Koroid, T.V. (2023). *Uprovadzhennia modeli upravlinnia rozvytkom tvorchoho potentsialu vchyteliv ukrainskoi movy i literatury v umovakh neformalnoi osvity [Implementation of the management model for the development of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers in the conditions of non-formal education]: metod. rekomendatsii*. Kyiv: NAPN Ukrainy DZVO "Universytet menedzhmentu osvity", 32 [in Ukraine].

6. Koroid, T.V. (2022). *Kharakterystyka modeli upravlinnia rozvytkom tvorchoho potentsialu vchyteliv ukrainskoi movy i literatury v umovakh neformalnoi osvity [Characteristics of the management model for the development of creative potential of teachers in the conditions of non-formal education]. Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a modern teacher*, 60-70. Retrieved from: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/266315/264267> [in Ukraine].

7. Nesterenko, O. (2008). *Avstriiska teoriia konkurentsii F. A. fon Khaiieka [The Austrian theory of competition by F.A. von Hayek]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka/Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University/Economics*, 101/2008, 11. Retrieved from: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/38.pdf> [in Ukraine].

8. Prykhodkina, N.A. *Profesiina pidhotovka pedahohiv do mediaosvity uchniv u Spoluchenykh Shtatakh Ameryky: pohliad amerykanskykh uchenykh [Professional training of teachers for media education of students in the United States of America: the view of American scientists]. Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky – General pedagogy and the history of pedagogy*, 54. Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/19/part_3/12.pdf [in Ukraine].

9. *Proiekt Natsionalnoi stratehii rozvytku osvity v Ukraini [Project of the National Strategy for the Development of Education in Ukraine]*. Retrieved from: http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Rozv_osviti.pdf [in Ukraine].

10. Ryabova, Z.V. *Proektnyi menedzhment yak tekhnolohiia upravlinnia innovatsiynym rozvytkom navchalnoho zakladu [Project management as a technology for managing the innovative development of an educational institution]*. Retrieved from: https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/1_31_2016/upravl/%D0%A0%D0%AF%D0%91%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf [in Ukraine].

11. Saukh, P.Y. (2012). *Suchasna osvita: portret bez prykras [Modern education: a portrait without decorations]: monohrafiia*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 382. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/8235/1/maket.pdf> [in Ukraine].

12. Sorochan, T.M. (2011). *Nastupnist profesiinoho rozvytku vchyteliv u systemi universytetskoj ta pisljadiplomnoi osvity [Continuity of professional development of teachers in the system of university and post-graduate education]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University*, № 20 (231), 274-284. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/703944/1/%D0%A1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B0%D0%BD_1.pdf [in Ukraine].

13. Berliner, D. Biddle, B. (1995). *The manufactured crisis*. Retrieved from: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Manufactured-Crisis%3A-Myths%2C-Fraud%2C-and-the-on-Berliner-Biddle/b567e99716ce1e8db2e54c36be044fa3a0cd57ee?p2df> [in English].

Received: May 16, 2023
Accepted: June 14, 2023

COMPARATIVE PEDAGOGY ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА.

UDC 378.046-021.64:37.091.214.31-022.215(430)

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.186-198

INTEGRATED DUAL LEARNING PROGRAMS AT GERMAN UNIVERSITIES

N. R. Opushko*

A dual education system stipulates for the combination of education and students' manufacturing activities. Future employees study at universities where they acquire theoretical knowledge and work at enterprises where they acquire the necessary professional competencies. Germany is a recognized leader in dual education in Europe, where the vocational education system is characterized by a well-developed mentoring institution, practice-oriented training and active participation of business in specialists' training. The experience of this country is a model for other countries of the European Union and world powers.

Using the methods of generalization, systematization, analysis of primary documents and expert assessments, the paper presents the analysis and typologization of the integrated dual education programs at German universities. A study of the scientific researches of both, domestic and foreign scholars enables to reveal an insufficiently developed complex theory that would focus specifically on duality in higher education on the one hand and on how to design the integration of academic and professional learning on the other.

The analysis of scientific papers helped identify the two types of curricula with a high and low degree of integration. The analysis allowed to determine the two types of curricula with a high and low degree of integration. It has been found that different types of curricula, taking into account the duality, can be brought to a full integration. It had also been determined that systems integration can be achieved through educational activities at different levels. This can be either by developing programs designed exclusively for students studying in dual mode or by creating hybrid program structures that support the learning experience with additional elements specifically designed for dual mode.

Keywords: *Germany, universities, dual mode of study, integration, integrated curricula, academic and professional component, higher education institutions.*

---

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent, PhD Researcher
(Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University)
hmarka52@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3013-2675

ІНТЕГРОВАНІ ПРОГРАМИ ДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ

Н. Р. Опушко

Дуальна система освіти передбачає поєднання навчання з виробничою діяльністю студентів. Майбутні фахівці навчаються в університетах, де засвоюють теоретичні знання та працюють на підприємствах, де опановують необхідні професійні компетенції. Загальновизнаним лідером в організації дуального навчання в Європі вважається Німеччина, де система професійної освіти характеризується розвиненим інститутом наставництва, практико орієнтованим навчанням і активною участю бізнесу в підготовці фахівців. Досвід цієї країни є взірцем для інших країн Європейського союзу та світових держав.

Використовуючи методи узагальнення, систематизації, аналізу первинних документів та експертних оцінок, у статті здійснено аналіз та типологізацію інтегрованих програм дуального навчання в університетах Німеччини. В результаті вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців з'ясовано, що нині ще недостатньо опрацьована комплексна теоретична база, що зосереджувалася б саме на дуальності у вищій освіті, на питанні про те, яким чином проектувати інтеграцію академічного та професійного навчання.

Здійснений аналіз допоміг визначити два типи навчальних програм з високим і низьким ступенем інтеграції. З'ясовано, що різні типи навчальних програм з урахуванням дуальності, можна довести до повної інтеграції. Установлено, що системна інтеграція може бути досягнута за допомогою навчальних заходів на різних рівнях. Скажімо, шляхом створення програм, призначених виключно для студентів, які навчаються за дуальною формою або шляхом розроблення гібридних структур програм, що підтримують навчальний досвід за допомогою додаткових елементів, спеціально розроблених за дуальною формою.

Ключові слова: Німеччина, університети, дуальна форма навчання, інтеграція, інтегровані навчальні програми, академічна та професійна складова, заклади вищої освіти.

Introduction of the issue. The main purpose of the dual form of education in higher education is to train highly qualified specialists in a certain number of professions using the advantages of integrating academic and professional learning. According to the German Research Council, bachelor's programs implemented in the dual form are aimed at systematic combination of two fields of study (theoretical and practical) [5]. More and more young people in Germany, Austria, Switzerland and other countries prefer this form of education, and the universities of applied sciences are the main providers of this form of education which demonstrate a stable growth rate of the number of students in this form of education. For example, in 2005, the share of students studying in dual programs at German universities was 1.4%; in 2017, it was 9.7%, and now more than 14% of students are studying in dual programs [15].

The growth in the number of dual degree programs in higher education is

Постановка проблеми. Основною метою дуальної форми навчання у вищій освіті є підготовка висококваліфікованих фахівців з певної кількості професій на основі переваг інтеграції академічного та професійного навчання. За даними Німецької наукової ради, бакалаврські програми, що реалізуються за дуальною формою, спрямовані на систематичне поєднання двох сфер навчання (теоретичної і практичної) [5]. Дедалі все більше молодих людей у Німеччині, Австрії, Швейцарії та інших країн віддають перевагу саме такій формі здобуття освіти, а університети прикладних наук є основним її провайдером та демонструють стабільні темпи зростання кількості студентів цієї форми навчання. Наприклад, у 2005 р. частка студентів, які навчалися за дуальною формою в університетах Німеччини, становила 1,4%; у 2017 році – 9,7%, нині за дуальною формою освіти тут навчаються понад 14% [15].

Зростання кількості дуальних програм у вищій освіті пов'язане з кризою системи

related to the crisis in the vocational education system and the transition of a range of spheres of vocational training from secondary vocational education to higher education domain. Studies of their structure suggest that the degree of integration of academic and professional learning in different programs varies significantly. The transferability of dual-form programs refers to the student's ability to comprehend and combine professional and academic learning experiences. As the higher education system in Ukraine strives to overcome the gap between theoretical knowledge and practical skills of graduates, the study of foreign experience in creating dual programs that can integrate academic and professional education is relevant for the further development of the national higher education system.

Current state of the issue. Currently, the issue of education, science and production integration is the subject of many researches made by both domestic and foreign scholars. N. Abashkina, S. Amelina, O. Davlikantova in their works reveal the essence, formation and problems of dual education in Germany; O. Begma, Y. Panfilov, S. Karliuk, L. Krymchak, N. Kulalaeva, K. Yakovenko and other scholars suggest improve the interaction of education, science and production in the country by creating an educational and scientific complex of an associative type with the involvement of Ukrainian enterprises and institutions.

Since the number of researches on the dual programs that could integrate academic and professional components and their pedagogical aspects remains insufficient, the issue of integration is often discussed without specifying the degrees, types and outcomes for the students. Until now, the few studies of dual programs' educational quality have mostly been focused on students' attitude to learning and not supported by representative data [9; 11].

Foreign scholars (U. Faßhauer, S. Anselmann, R. Meyer, etc.) emphasize that during the discussions about the creation of dual academic programs, the pedagogical component is often omitted by

професійної освіти та переходом значної кількості професійних напрямів підготовки із системи середньої професійної до вищої освіти. Дослідження їхньої структури свідчать про те, що ступінь інтеграції академічного та професійного навчання в різних програмах має суттєві відмінності. Трансферна спроможність програм за дуальною формою означає здатність студента осмислювати та пов'язувати професійний і академічний навчальний досвід. Оскільки система вищої освіти в Україні прагне подолати розрив між теоретичними знаннями та практичними вміннями та навичками випускників, вивчення зарубіжного досвіду в створенні навчальних дуальних програм, котрі здатні інтегрувати академічну та професійну освіту, є актуальною і своєчасною для подальшого розвитку вітчизняної системи вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблемі інтеграції освіти, науки й виробництва присвячено чимало праць як вітчизняних, так і закордонних учених. Н. Абашкіна, С. Амеліна, О. Давлікантова в своїх роботах розкривають сутність, становлення та проблеми дуальної освіти в Німеччині; О. Бегма, Ю. Панфілов, С. Карлюк, Л. Кримчак, Н. Кулалаєва, К. Яковенко та інші пропонують удосконалити взаємодію освіти, науки та виробництва країни шляхом створення освітньо-наукових комплексів асоціативного типу із залученням підприємств та установ України.

Оскільки кількість досліджень дуальних програм, що інтегрували б академічну та професійну складову, їх педагогічних аспектів, залишається недостатньою, проблема інтеграції часто обговорюється без конкретизації ступенів, типів і результатів для здобувачів освіти. Дотепер нечисленні дослідження освітньої якості дуальних програм здебільшого стосуються ставлення студентів до навчання і не підкріплені репрезентативними даними [9; 11].

Зарубіжні науковці (У. Фасхауер (U. Faßhauer), С. Ансельманн (S. Anselmann), Р. Меєр (R. Meyer) та ін. акцентують увагу на тому, що в дискусіях

scholars and practitioners [4; 12; 15]. In other words, the relationship between structural decisions and student's individual development is not taken into account.

Foreign and domestic science has not yet developed a comprehensive theoretical framework that would focus on the duality in higher education. The question of how to design the integration of academic and professional learning has also been poorly highlighted. We believe that the above aspects are quite important in defining of what duality and integration should mean and what characteristics of these concepts should be available in curricula. We have analyzed both, the dual bachelor's programs in the most common subject areas such as engineering and economics, as well as the data from the German Centre for Higher Education. For this purpose, the study uses the indicators based on the theory of the curricula formulated by A. Kelly [9].

Aim of research is to identify the features of the integration of academic and professional learning, and to characterize the types of integrated dual programs.

Results and discussion. Educational and professional programs (EPPs) in dual form at the level of secondary vocational education institutions have a long tradition, primarily in Germany. The recent emergence and spread of "hybrid programs" at the intersection of higher and vocational education may be considered as an innovation, since traditionally these two systems have been separated [7]. Embedded in the dual system of vocational education and training (VET), these vocational programs combine both, on-the-job training and training in vocational colleges [3: 97]. In previous years, VET has been the backbone of the German education system, with the number of students enrolled in this system far exceeding the number of students enrolled in universities. In recent decades this division has changed and the number of students enrolled in higher education institutions has exceeded the number of those enrolled in vocational education

стосовно створення дуальних академічних програм їх педагогічна складова досить часто випадає з поля зору науковців і практиків [4; 12; 15]. Тобто взаємозв'язок між структурними рішеннями та індивідуальним розвитком студента не враховується.

У зарубіжній та вітчизняній науці нині поки ще недостатньо напрацьована комплексна теоретична база, що зосереджувалась б саме на дуальності у вищій освіті, на питанні про те, яким чином проектувати інтеграцію академічного та професійного навчання. Вважаємо, що цей аспект є досить важливим у визначенні того, що означає дуальність та інтеграція, й які характеристики цих понять присутні в навчальних програмах. Нами проаналізовано дуальні бакалаврські програми з найпоширеніших предметних галузей: інженерії та економіки, а також відомості Німецького центру вищої освіти. З цією метою, в дослідженні використано індикатори, що ґрунтуються на теорії навчальних програм, сформульовані А. Келлі (A. Kelly) [9].

Мета статті полягає у встановленні особливостей інтеграції академічного та професійного навчання, а також характеристик типу інтегрованих дуальних програм.

Виклад основного матеріалу. Освітньо-професійні програми (ОПП) за дуальною формою на рівні закладів середньої професійної освіти мають давню традицію, насамперед, у Німеччині. Нещодавню появу і поширення "гібридних програм" на перетині систем вищої та професійно-технічної освіти можемо вважати інновацією, оскільки традиційно ці дві системи були розділені [7]. Вбудовані в дуальну систему професійної освіти і навчання (ПОН), ці професійні програми поєднують навчання на робочому місці та в професійних коледжах [3: 97]. Упродовж попередніх років ПОН була основою німецької системи освіти, кількість студентів, які навчаються в цій системі, значно перевищує кількість студентів, які навчаються в університетах. В останні десятиліття цей поділ змінився і кількість вступників до вищих навчальних закладів перевищила кількість до системи

institutions [3]. Dual higher education programs are being considered in the context of the mass character of higher education and the "crisis of apprenticeship" in vocational education. One of the reasons for this crisis is the declining interest in vocational education. In order to understand the differences in the degree of curriculum integration between dual programs, we consider the structure of these programs from a pedagogical point of view.

The dual system of vocational training in Germany is too complex. Each federal state is responsible for developing curricula for vocational schools, while the training rules for companies fall under the responsibility of the federal government. The term "dual system" means that the two systems cooperate to form a single unity. The duality goes beyond the management or organizational combination of two places of learning and extends to teaching and learning activities [16]. We should distinguish between the dualism and the duality. The first term in our view implies the concept of parallel activities of educational institutions and companies without any cooperation, while the second – intensive cooperation.

There are two types of dual academic programs: blended learning and in-depth practice. They differ primarily in the agreements that students sign with social partners and in the degrees of higher education they are awarded. What they have in common is that a student receives a Bachelor or a Master degree. In combined programs the students sign a contract with a company to learn a profession regulated by a law and obtain an additional degree of vocational education. We believe that this issue needs to be properly substantiated in order to explore the way students are assisted in combining and integrating their learning experiences in dual programs. The need for such an approach arises due to the fact that most of them involve a certain level of organizational connections, while the systematic integration of educational content appears problematic [6].

As a rule, it is the curriculum that

професійної освіти і навчання [3].

Програми подвійної вищої освіти розглядаються в контексті масовізації вищої освіти й одночасної "кризи учнівства" у професійній освіті. Однією з причин такої кризи вважають зниження інтересу компаній до професійно-технічної освіти. Щоб зрозуміти відмінності в ступені інтеграції навчальних планів між дуальними програмами розглянемо структуру цих програм з педагогічної точки зору. Дуальна система професійної освіти в Німеччині є занадто складною. Кожна федеральна земля відповідає за розробку навчальних планів для професійних навчальних закладів, тоді, як правила навчання для компаній підпадають під сферу відповідальності федерального уряду. Термін "дуальна система" означає, що дві системи співпрацюють, утворюючи єдине ціле. Дуальність виходить за межі управління або організаційного поєднання двох місць навчання і поширюється на викладацьку та навчальну діяльність [16]. Варто розрізняти дуалізм і дуальність. Уважаємо, що перший термін передбачає паралельну діяльність навчальних закладів і компаній без будь-якої співпраці, а другий – інтенсивну співпрацю.

Є два типи дуальних академічних програм: комбіноване навчання та навчання з поглибленою практикою. Вони різняться між собою, насамперед, договорами, які студенти підписують з соціальними партнерами та ступенями вищої освіти, які їм присуджуються. Спільним між ними є те, що студенти одержують ступінь бакалавра або магістра. На комбінованих програмах студенти підписують контракт з компанією щодо одержання регульованої законом професії та здобувають додатковий ступінь професійно-технічної освіти.

Уважаємо, що це питання потребує коректних обґрунтувань, з метою дослідження того, як студенти одержують підтримку в поєднанні та інтеграції навчального досвіду в дуальних програмах. Потреба в такому підході зумовлена тим, що більшість з них передбачають певний рівень організаційних зв'язків, тоді як із систематичною інтеграцією навчального

provides the structural basis (modules, workload, assessment methods) together with the institutional framework (expectations for students and teachers) within which the educational activities take place. The scientific literature identifies common elements of a curriculum, which include *objectives* (defining the expected outcomes from an educational program); *content* - the learning material selected to achieve the objectives; *sequencing* (referring to the vertical links in the curriculum and the systematic organization of content over time, for example, throughout the entire bachelor's program; *integration* (developing the curriculum so that its elements mutually contribute to a coherent learning experience); and *assessment* (referring to judgments about students learning) [14: 162].

In case of dual programs, their integration essentially concerns the academic and professional learning experiences. The final integration, however, occurs with the participation of the learner and it is influenced by how the curriculum components have been arranged.

Hence, we can distinguish between the personal integration and the curriculum integration. The theoretical analysis of the dual programs of the Darmstadt University of Applied Sciences in Chemistry and Informatics for Bachelor and Master degrees shows that academic and professional components are present in the structure of the curricula [19]. Similar examples can be found in other universities in Germany and Austria.

Integration is a key category for the study of dual programs, as it relates to all the above criteria and defines them in terms of the relationship between academic and professional components. The main question is how the elements of the curriculum structure help students to integrate academic and professional learning experiences. As is known, the theory of educational programs provides for the general categories for dual programs analysis. These need to be further clarified in relation to the pedagogical outcomes of the dual nature

контенту виникають проблеми [6].

Як правило, навчальна програма забезпечує структурну основу (модулі, навчальне навантаження, способи оцінювання), а також інституційні рамки (очікування щодо здобувачів і викладачів), в яких відбувається освітня діяльність. У науковій літературі визначено загальні елементи навчальної програми, що включають *цілі* (визначають результати, яких очікують від освітньої програми); *зміст* - навчальний матеріал, відібраний для досягнення цілей, *послідовність* (стосується вертикальних зв'язків у навчальній програмі та систематичної організації змісту в часі, наприклад, впродовж усієї бакалаврської програми; *інтеграцію* (розвиток навчальної програми таким чином, щоб її елементи взаємно сприяли створенню цілісного досвіду навчання) та *оцінювання* (стосується суджень про навчання студентів) [14: 162].

У випадку дуальних програм їх інтеграція стосується, по суті, академічного та професійного досвіду навчання. Хоча остаточна інтеграція відбувається за участі того, хто навчається, і цьому сприяє спосіб організації компонентів навчальної програми. Отже, ми можемо відрізнити особистісну інтеграцію та інтеграцію навчальної програми. Теоретичний аналіз дуальних програм Дармштадської вищої школи прикладних наук за напрямом хімія та інформатика ступеня вищої освіти бакалавра та магістра свідчить, що академічна і професійна складові присутні в структурі навчальних планів [19]. Таких прикладів можна навести і по інших університетах Німеччини й Австрії.

Інтеграція є ключовою категорією для дослідження дуальних програм, оскільки вона стосується всіх вищезгаданих критеріїв і визначає їх з огляду на взаємозв'язок академічних і професійних компонентів. Основне питання полягає в тому, як елементи структури навчальної програми допомагають студентам інтегрувати академічний і професійний навчальний досвід. Як відомо, теорія навчальних програм надає загальні категорії для аналізу дуальних програм. Вони потребують подальшого уточнення щодо педагогічних результатів дуального характеру програми.

Німецька наукова рада (*German Science*

of the program.

The German Science Council (GSC) suggests some measures to systematize dual learning, ranging from management aspects, organizational measures to curricula elements. Table 1 shows those features that are relevant for determining the integration and duality of PLOs in curricula (organizational connections). In the table 1, we distinguish between the organizational and the curricular (required) integration [8].

Council – GSC) пропонує заходи щодо систематизації дуального навчання, починаючи від аспектів управління, організаційних заходів і закінчуючи елементами навчальних планів. У таблиці 1 зазначено ті особливості, що мають відношення до визначення інтеграції та дуальності ОПП в навчальних планах (організаційні зв'язки). У таблиці ми розрізняємо організаційну та курикулярну (необхідну) інтеграцію [8].

Table 1.

Characteristics of the integration of curricula in the EPP by dual mode of study

Elements of integration	An element of curricula theory	Integrative characteristics in dual study programs
Organizational connections		Stable contractual relations with corporate partners
Integration into the curricula	Goals and sequence	Exchange in cooperation committees with representatives of universities and vocational schools
	Co-operation for integration	Cooperation during the admission process
	Content	Coordination of curricula and learning objectives
	Evaluation	<ul style="list-style-type: none"> – integrated learning concepts that involve regular exchange between parties in the academic and professional spheres; – special classes for dual enrolled students if they are studying together with traditional students on the same program; – recognition of milestones with corporate partners as learning experiences formalised in the form of credit points.

Source: Mordhorst, L., & Jenert, T. (2022). Curricular integration of academic and vocational education: a theory based empirical typology of dual study programmes in Germany. *Higher Education*, 156-175.

The study of the dual programs potential in terms of the quality of the educational process has shown that the level of combination of academic and professional training differs from university to university. This is explained by the different level of coordination between the educational institution and

Дослідження потенціалу дуальних програм з точки зору якості навчального процесу засвідчило, що рівень поєднання академічного та професійного навчання відрізняється в залежності від університету. Це пояснюється різним рівнем координації дій між закладом освіти та соціальним

the social partner, namely the recommendatory nature of the requirements for practical modules implemented in the partner company by a particular university. It is especially difficult to ensure integration in programs that combine regular and dual education [17].

F. Kupfer, B. Langfeldt, S. Krone and other scholars have found that dual programs often lack curriculum integration. Only a quarter of the students who took part in an online survey at the University of Baden-Württemberg, carried by a group of researchers led by B. Langfeldt, rated the combination of academic content in their curriculum as "good" or "very good". The research team led by Z. Krone noted that students were only partially satisfied with the integration of academic and professional learning in their dual programs. 79% of companies in the online survey claimed that universities are solely responsible for academic training, and 91% agreed that social partners do not have support from universities when it comes to vocational training [10].

Our study is based on the analysis of the EPPs database of the German Conference of Rectors. The programs in this database are state-approved and/or accredited. In total, the sampling included 52 professional programs in the dual mode of study. The distribution by the type of governing body and university reflected the general characteristics of dual programs in engineering and economics. Each program was assigned one of the five types of integration [6].

Type A. *Insufficient integration of EPPs arranged by the dual system, with EPPs arranged by the non-dual (traditional system).* This type is characterized by a relatively low share of contractual relations on institutional exchange between the university and the social partner. However, among all other types, it has the highest share of common enrolment between the university and the social partner. From the perspective of integration of the EPP, this type lacks transparency. For example, it does not provide for the content to be studied by

партнером, а саме рекомендаційний характер вимог до практичних модулів, що реалізуються у компанії-партнері з боку конкретного ВНЗ. Особливо важко забезпечити інтеграцію в тих програмах, що поєднують звичайне та дуальне навчання [17].

Ф. Купфер (F. Kupfer), Б. Лангфельд (B. Langfeldt), З. Кроне (S. Krone) та ін. з'ясували, що дуальним програмам часто бракує інтеграції навчальних планів. Лише чверть студентів, які взяли участь в онлайн-опитуванні в університеті Баден-Вюртенберга, що було проведене групою науковців на чолі з Б. Лангфельдом, оцінили поєднання навчального контенту у своїй навчальній програмі як "добре" або "дуже добре". Дослідницька група під керівництвом З. Кроне зауважила, що студенти лише частково задоволені інтеграцією академічного та професійного навчання в їхніх дуальних програмах. 79% компаній в онлайн-опитуванні стверджують, що ВНЗ відповідають виключно за академічне навчання, 91% погодилися, що соціальні партнери не мають підтримки від ВНЗ, коли йдеться про професійну освіту [10].

Наше дослідження засноване на аналізі баз даних ОПП Конференції ректорів Німеччини. Програми в цій базі даних є затвердженими державою та/або акредитованими. Загалом у вибірці було 52 професійні програми за дуальною формою навчання. Розподіл за типом органу управління та ВНЗ відображав загальні характеристики дуальних програм в інженерії та економіці. Кожна з програм була віднесена до одного з п'яти типів інтеграції [6].

Тип А. *Недостатня інтеграція ОПП, складених за дуальною системою з ОПП, складеними за традиційною системою.* Цей тип характеризується відносно низькою часткою договірних відносин щодо інституційного обміну між ВНЗ і соціальним партнером. Однак він має найвищу серед усіх інших частку спільного вступу до ВНЗ та соціального партнера. З точки зору інтеграції ОПП цьому типу бракує прозорості. Наприклад, вона не передбачає зміст, що вивчається в соціальних партнерів. Однак, в понад 50% програм представники соціальних

social partners. However, in more than 50% of programs, representatives of social partners regularly teach at the university, and in 46.7% of cases, students receive credit points for learning activities in the partner company.

This type includes only those programs where dual and regular students study together. In 93.3% of programs of this type, the first group of students study partially in separate classes without traditional students to facilitate the integration of professional and academic content of the EPP. Programs of this type are mostly smaller in number – no more than 58 students. In terms of regulatory classification, most programs can be classified as integrating practice and learning. These are called blended programs.

Type B. *Integration of EPPs on the base of the assessment in programs mixed with non-dual programs.* It is characterized by a low degree of organizational connections. A small number of programs have agreements with social partners on institutional exchange in their cooperation. 10 per cent of programs rely upon the agreements related to the objectives and sequences that define the way to coordinate learning content, classes and assessment. As for the educational content, only 9.5% of programs rely on special classes for dual enrolled students. In all programs of this type, dual and regular students study together, and the number of dual students in each program is quite high. The number of students enrolled in this type of study program is about 120. Most of them assess the learning content provided by social partners and coordinate assessments with them. Thus, the integration in this type of program is essentially based on assessment. In terms of regulatory classification, these programs typically lead to a vocational qualification together with an academic degree. An example of a typical program would be a state program in mechanical engineering that integrates a regulated VET degree in industrial mechanics mainly through assessment practices.

Type C. *Clearly regulated, agreed*

партнерів регулярно викладають у ВНЗ, а у 46,7% випадках студенти одержують кредитні бали за навчальну діяльність у компанії-партнері.

Цей тип включає лише ті програми, де студенти дуальної та звичайної форми навчаються разом. У 93,3% програм цього типу перша група здобувачів навчається частково в окремих класах без студентів традиційної форми, щоб сприяти інтеграції професійного та академічного змісту ОПП. Програми цього типу здебільшого менші за чисельністю – не більше 58 студентів. Щодо нормативної класифікації, то більшість програм можна віднести до таких, що інтегрують практику та навчання. Ці програми називаються змішаними.

Тип Б. *Інтеграція ОПП на основі оцінювання в програмах, змішаних з недуальними програмами.*

Характеризується низьким ступенем організаційних зв'язків. Незначна кількість програм мають договори з соціальними партнерами про інституційний обмін щодо їхньої співпраці. 10% програм покладаються на угоди, пов'язані з цілями та послідовністю, що визначають, як координувати зміст навчання, заняття та оцінювання. Щодо змісту освіти, то лише 9,5% програм покладаються на спеціальні заняття для студентів, які навчаються за дуальною формою. На всіх програмах цього типу студенти дуальної та звичайної форми навчаються разом, а кількість студентів за дуальною формою на кожній програмі є досить високою. Кількість студентів, які навчаються за цим типом ОПП складає близько 120 осіб. Більшість з них здійснюють оцінювання змісту навчання, що надається соціальними партнерами та координують оцінювання з ними. Отже, інтеграція в цьому типі програм, по суті, базується на оцінюванні. Що стосується нормативної класифікації, то такі програми переважно ведуть до здобуття професійної освіти разом із академічним ступенем. Прикладом типової програми може бути державна програма в галузі машинобудування, що інтегрує регульований ступінь ПОН у галузі промислової механіки переважно через практику оцінювання.

integration of curricula in totally dual programs. Dual programs of this type are characterized by stable contractual relationships. The degree of curricula integration is also quite high. As for the objectives and sequence, the agreements regulate how to coordinate learning content, classes and assessment in the majority of programs. In 67.2% of programs, curriculum content is clearly assigned to social partners, and 71.6% have accredited modules from partners. In no other type of program the company employees teach at the university. In terms of content, most programs are totally dual. This type consists mainly of large programs with at least 59 students. All programs define how to evaluate the content provided by social partners and coordinate assessments with them. In this type of program the students receive credit points for learning activities at the partner corporation. Given the regulatory classification, most programs are practice-integrated. A large, totally dual and agreed program on practice integration in business management at a dual university with a high degree of regulation at the organizational and curricular levels is typical of this type of integration.

Type D. *An integral, transparent integration of the EPPs mixed with non-dual programs.* Programs of this type have a relatively high level of organizational connections, e.g. the university and social partners cooperate mainly on the basis of a written agreement. As for the cooperation for integration purposes, in 85.7% of cases, the content is directly assigned to corporate partners in the curriculum, and 78.6% have accredited modules from partners. Students are enrolled in fully dual programs. As for the number of students, this type is in the middle range, i.e. from 13 to 139 students per program. An example of this type is an engineering program that is designed as a dual one, combining teaching and practice, and, like a regular program, has a transparent and holistic integration of curricula.

Type E. *Mostly organizational connections in programs mixed with non-dual programs.* Institutional cooperation is

Тип В. *Чітко регламентована, узгоджена інтеграція навчальних планів у повністю дуальних програмах.* Дуальні програми цього типу характеризуються стабільними договірними відносинами. Ступінь інтеграції навчальних планів також досить високий. Що стосується цілей і послідовності, то у більшості програм угоди регулюють питання, як координувати зміст навчання, заняття та оцінювання. В 67,2% програм зміст навчального плану чітко закріплений за соціальними партнерами, а 71,6% мають акредитовані модулі у партнерів. У жодному іншому типі співробітники компаній не викладають у ВНЗ. Щодо змісту, то більшість програм є повністю дуальними. Цей тип складається переважно з великих програм, за якими навчаються щонайменше 59 студентів. Усі програми визначають, як оцінювати контент, наданий соціальними партнерами, і координують оцінки з ними. У цьому типі програм студенти одержують кредитні бали за навчальну діяльність у корпорації-партнері. З огляду на нормативну класифікацію, більшість програм є практико-інтегрованими. Типовою для цього типу є велика, повністю дуальна та узгоджена програма з інтеграції практики в управлінні бізнесом у дуальному університеті з високим ступенем регулювання на організаційному та навчальному рівнях.

Тип Д. *Цілісна, прозора інтеграція ОПІ, змішаних з недуальними програмами.* Програми цього типу мають відносно високий рівень організаційних зв'язків, наприклад, ВНЗ і соціальні партнери співпрацюють переважно на основі письмової угоди. Щодо співпраці з метою інтеграції, то у 85,7% випадків зміст безпосередньо закріплений за корпоративними партнерами в навчальному плані, а 78,6% мають акредитовані модулі у партнерів. Студенти навчаються за повністю дуальними програмами. Щодо кількості студентів, то цей тип знаходиться в середньому діапазоні, тобто від 13 до 139 осіб на програмі. Як приклад цього типу можемо назвати інженерну програму, що створена як дуальна та поєднує навчання і практику, і, як звичайна програма, має прозору і цілісну інтеграцією навчальних планів.

supported by written agreements. This type is characterized by a low degree of curriculum integration. 14.3% of programs of this type are totally dual, and 9.5% have separate groups, which is a low factor, considering the share of programs combined with regular programs. Public or private engineering programs offered in both regular and dual modes of study, without the support for students who have integration problems are typical.

Conclusions and research perspectives. Thus, the analysis of dual programs of German universities has revealed that integration involves a set of consistent and interrelated actions of the educational institution and the social partner in the implementation of the educational process. Two types of study programs with a high degree of integration have been identified - types C and D. Types B and E have a low level of integration. The integration of academic and vocational learning in the curriculum is both, a key characteristic and a challenge for the development of dual programs. Programs with a high degree of curriculum integration also have stable contractual relations with partners as for the cooperation (types C and D).

The results of the study can be used in the national practice of training specialists and implementing dual forms of education in higher education institutions. This study is especially relevant within the frameworks of the adopted "Regulations on the dual form of vocational training and higher education" by the Ministry of Education and Science of Ukraine which took place on 13 April 2023. The purpose of the document is to implement a student-centered approach by improving the quality of students professional training.

Further researches should be carried out in the study of the content of Bachelor and Master programs in the dual form of education at universities in German-speaking countries in order to implement their elements in the national practice of dual training of specialists in institutions for higher education in Ukraine.

Тип Е. Переважно організаційні зв'язки в програмах, змішаних з недуальними програмами. Інституційна співпраця підтримується письмовими угодами. Цей тип характеризується низьким ступенем інтеграції навчальних програм. 14,3% програм цього типу є повністю дуальними, а 9,5% мають окремі групи, що є низьким показником, ураховуючи частку програм, поєднаних зі звичайними програмами. Типовими тут є державні або приватні програми в галузі інженерії, що пропонуються, як на звичайній, так і на дуальній формі навчання, без підтримки студентів, які мають проблеми з інтеграцією.

Висновки з даного дослідження. Отже, проведений аналіз дуальних програм німецьких університетів дозволив виявити, що інтеграція передбачає сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій закладу освіти та соціального партнера у реалізації освітнього процесу. Встановлено два типи навчальних програм з високим ступенем інтеграції – це типи В і Д. Типи Б і Е мають низький рівень інтеграції. Інтеграція академічного та професійного навчання в навчальному плані є одночасно ключовою характеристикою і викликом для розробки дуальних програм. Програми з високим ступенем інтеграції навчальних планів також мають стабільні договірні відносини з партнерами щодо співпраці (типи В і Д).

Результати дослідження можуть бути використаними у вітчизняній практиці підготовки фахівців та реалізації дуальної форми навчання в закладах вищої освіти. Особливо актуальним це дослідження є в світлі прийняття 13 квітня 2023 р. Міністерством освіти і науки України "Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти". Метою документу є реалізація студентоцентрованого підходу через підвищення якості професійної підготовки здобувачів освіти.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні змісту бакалаврських і магістерських програм за дуальною формою навчання в університетах німецькомовних країн з метою імплементації їх елементів у

вітчизняну практику дуальної підготовки фахівців у закладах вищої освіти України.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Abashkina, N.V. (1998). *Pryntsypy rozvytku profesiinoi osvity v Nimechchyni [Principles for the development of vocational education in Germany]: monohrafiia*. Kyiv: Vyshcha shkola, 207 [in Ukrainian].
2. *Praktychnyi posibnyk. Ontolohiia dualnoi osvity: dosvid Nimechchyny ta Ukrainy [Practical guide. Ontology of dual education: experience of Germany and Ukraine]*. (2022) / avtor(k)y: Buhaichuk V., Davlikanova O., Lylyk I. ta inshi. Kyiv: TOV "Vistka", 240 [in Ukrainian].
3. *Authoring Group Educational Reporting*. (2020). Retrieved from: www.bildungsbericht.de/de/resolveuid [in German].
4. Baethge, M., & Wolter, A. (2015). The German skill formation model in transition: From dual system of VET to higher education? *Journal for Labour Market Research*, 48 (2), 97-112. DOI: 10.1007/s12651-015-0181-x [in English].
5. Faßhauer, U., & Anselmann, S. (2021). Akademische Beruflichkeit in dualen Studiengängen – Entwicklungspfade aus der Berufsbildung [Academic professionalism in dual study programmes – development paths from vocational training]. *Praxispotentiale im Dualen Studium: Lernen am Arbeitsplatz als Element akademischer Qualifizierung*, 11-27. [in German].
6. German Science Council (2013). *Empfehlungen zur Entwicklung des dualen Studiums: Positionspapier [Recommendations for the development of dual studies: Position paper]*. Retrieved from: <https://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/3479-13.Pdf> [in English].
7. German Accreditation Council (2020). *Zwischenbilanz: Zwei Jahre neues Akkreditierungssystem (2018-2019). Ausblick bis Ende 2021 [Interim balance: Two years of the new accreditation system (2018-2019). Outlook until the end of 2021]*. Retrieved from: www.akkreditierungsrat.de/sites/default/files/download/2020/AR%20Zwischenbilanz%202020.Pdf [in English].
8. Graf, L. (2017). Work-based higher education programmes in Germany and the US: Comparing multifactor corporatist governance in higher education. *Policy and Society*, 36 (1), 89-108. DOI: 10.1080/14494035.2017.1278872 [in English].
9. Kelly, A.V. (2009). *The Curriculum: Theory and Practice* (6th ed.) [in English].
10. Krone, S. (2019). *Duales Studium aus der Perspektive der Studierenden. Berichte zur beruflichen Bildung. Durchlässigkeit zwischen beruflicher und hochschulischer Bildung [Dual study from the students' perspective. Reports on vocational education and training. Permeability between vocational and higher education]*, 462-478 [in German].
11. Kupfer, F., Köhlmann-Eckel, C., & Kolter, C. (2014). Duale Studiengänge – Praxisnahes Erfolgsmodell mit Potenzial? Abschlussbericht zum Entwicklungsprojekt: Analyse und Systematisierung dualer Studiengänge an Hochschulen [Dual Study Programmes – Practical Success Model with Potential? Final report on the development project: Analysis and systematisation of dual study programmes at universities]. *Wissenschaftliche Diskussionspapiere*, vol. 152. Retrieved from: <https://www.bibb.de/dienst/veroeffentlichungen/de/publication/download/7368> [in German].
12. Langfeldt, B. (2018). Lernortkooperation im dualen Studium – zu viel oder zu wenig Einfluss der Hochschulen auf die betrieblichen Praxisphasen? [Learning location cooperation in dual studies – too much or too little influence of the universities on the in-company practical phases?]. *Berufs- und Wirtschaftspädagogik*, (34), 1-20. Retrieved from: http://www.bwpat.de/ausgabe34/langfeldt_bwpat_34.Pdf [in German].

13. Mordhorst, L., & Gössling, B. (2020). Dual study programmes as a design challenge: Identifying areas for improvement as a starting point for interventions. *Educational Design Research*, 4 (1). DOI: 10.15460/eder.4.1.1482 [in German].

14. Mordhorst, L., & Jenert, T. (2022). Curricular integration of academic and vocational education: a theory-based empirical typology of dual study programmes in Germany. *Higher Education*, 156-175 [in English].

15. Mordhorst, L., & Nickel, S. (2019). Grenzenloses Wachstum? Entwicklung des dualen Studiums in den Bundesländern [*Boundless growth? Development of the dual Studies in the federal states*]. Retrieved from: http://www.che.de/downloads/CHE_AP_212_duales_Studium_Bundeslaendervergleich.Pdf [in German].

16. Meyer, R. (2019). *Integration von Berufs- und Hochschulbildung – betriebliche und hochschulische Lernkulturen. Berichte zur beruflichen Bildung. Durchlässigkeit zwischen beruflicher und hochschulischer Bildung [Integration of vocational and higher education – company-based and university-based learning cultures. Reports on vocational education and training. Permeability between vocational and higher education]*, 423-438 [in German].

17. Sloane, P.F. (2014). Professional education between school and practice settings: The German dual system as an example: Chapter 15. In S. Billett, C. Harteis, & H. Gruber (eds.), *Springer International Handbooks of Education. Vol. 1. International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning*, 397-425 [in English].

18. Wolter, A., Kamm, C., Lenz, K., Renger, P., & Spexard, A. (2014). *Potenziale des dualen Studiums in den MINT-Fächern: Eine empirische Untersuchung (acatech Studie) [Potentials of dual studies in the STEM subjects: An empirical study (acatech study)]*. Retrieved from: <https://www.acatech.de/publikation/potenziale-des-dualen-studiums-in-den-mint-faechern-eine-empirischeuntersuchung/download-pdf?lang=de> [in German].

19. *Modulhandbuch des Studiengangs Chemie – dual Bachelor of Science des Fachbereichs Chemie-und Biotechnologie der Hochschule Darmstadt – University of Applied Sciences [Module Manual of the Study Programme Chemistry – dual Bachelor of Science of the Department of Chemistry and Biotechnology of the Hochschule Darmstadt – University of Applied Sciences]*. Retrieved from: <https://h-da.de/studium/studienangebot/studiengaenge/naturwissenschaft-und-mathematik/chemie-dual-bsc> [in German].

Received: May 11, 2023
Accepted: June 09, 2023

UDC 378.4:001.895(73)

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.199-214

EXPLORING UKRAINIAN CONTRIBUTIONS TO UNDERSTANDING RESEARCH ADMINISTRATION IN THE UNIVERSITIES OF THE USA

K. I. Shykhnenko*

This study examines the contributions of Ukrainian researchers in understanding research administration practices in the United States (US) universities. A non-systematic literature review approach was employed, utilising keyword-based strategies and predefined criteria for source selection. Data extraction and qualitative synthesis were conducted to analyse the findings. The review of research administration practices in US universities by Ukrainian scholars reveals important insights. Firstly, there is a recognised shortage of skilled research managers in US universities. The professionalisation of research management through specialised qualifications and continuous professional development is identified as a significant trend. Secondly, innovation activities, technology transfer centres, and funding sources are found to be crucial in fostering entrepreneurship, optimising resources, and supporting research and development efforts. Thirdly, international cooperation, regulatory mechanisms, and strategic planning play pivotal roles in governing research activities. The reviewed studies encompassed a wide range of themes pertaining to research governance and administration in the United States including higher education management theory, managerial training in US universities with a focus on Masters in Administration programs, the scientific capacity of US universities, technology transfer, research ethics, the legal framework for research, fundraising strategies for research, the dissemination of research findings, grant writing practices, and the restructuring of the educational system to prioritise research. Based on these findings, the study recommends that Ukrainian universities enhance their research administration practices. Incorporating courses on transferable skills, research ethics, project management, and leadership within Ph.D. programs is suggested. Adopting best practices from US universities, particularly in areas such as technology, management, finance, and legal aspects, can contribute to improving research administration practices and fostering international cooperation in Ukrainian universities. An untapped research area involves assessing how research administration practices drawn from US universities and the creation of technology transfer centres can enhance research governance in Ukrainian higher education.

Keywords: higher education, non-systematic literature review, research administration practices, US universities, Ukrainian researchers.

---

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Kyiv)
shikhkate@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8623-2907

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ НАУКОВОЮ РОБОТОЮ В УНІВЕРСИТЕТАХ США У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

К. І. Шихненко

У статті розглядається внесок українських учених у вивчення практики організації та управління науковою роботою в університетах США. Застосовано несистематичний підхід до огляду літератури з використанням стратегій на основі ключових слів і заздалегідь визначених критеріїв для відбору джерел. Для аналізу результатів було проведено виділення даних та їх якісний синтез. Аналіз українськими науковцями практик управління науковою роботою в університетах США дозволив дійти висновків про те, що, по-перше, існує визнана нестача кваліфікованих адміністраторів наукових досліджень, а компетенції дослідників не завжди відповідають вимогам ринку. В цьому контексті важливою тенденцією розвитку американських університетів визначено професіоналізацію управління науковими дослідженнями через підготовку фахівців за спеціальними програмами та їх постійний професійний розвиток. По-друге, інноваційна діяльність, центри трансферу технологій і джерела фінансування вирішально сприяють розвитку підприємництва, оптимізації ресурсів й підтримки наукових досліджень в університетах США. По-третє, міжнародне співробітництво, механізми регулювання та стратегічне планування відіграють ключову роль в практиці управління науковою роботою. Встановлено широкий спектр тем, що проаналізовано в наукових розвідках українських учених, зокрема, теоретичні засади управління вищою освітою, підготовка управлінців та менеджерів в університетах США з акцентом на магістерських програмах з адміністрування, наукова спроможність університетів США, трансфер технологій, дослідницька етика, правова база для проведення досліджень, стратегії фандрайзингу, поширення результатів досліджень, практика написання грантів та реформування освітньої системи з метою встановлення пріоритетності наукової діяльності. Надано рекомендації українським університетам щодо покращення управління науковою роботою. Включення курсів з розвитку універсальних навичок, питань дослідницької етики, управління проектами та лідерства в Ph.D. програми, а також вивчення й впровадження кращого досвіду університетів США, зокрема в таких сферах, як технології, менеджмент, фінанси та право, може посприяти вдосконаленню практики управління науковою роботою та розвитку міжнародної співпраці в українських університетах. Залишається недостатньо дослідженим питання оцінки, як практика адміністрування наукових досліджень, запозичена в університетах США, та створення центрів трансферу технологій сприяють покращенню управління науковими дослідженнями в українській вищій освіті.

Ключові слова: вища освіта, несистематичний огляд літератури, управління науковими дослідженнями, університети США, українські вчені.

Introduction of the issue. The field of research administration within higher education institutions has gained considerable attention due to its pivotal role in cultivating research excellence and fostering innovation [15; 23]. With research endeavours becoming increasingly intricate and interdisciplinary, it is imperative to examine a diverse range of perspectives and insights from scholars worldwide [32; 34]. Since, there is a growing recognition of the value brought forth by international scholars, it is relevant to investigate the contributions made by Ukrainian researchers to the understanding of research

administration and management practices in United States universities. The mission of modern Ukrainian universities in society and the role of research in the context of innovation in higher education have recently been extensively studied in Ukrainian educational and educational-management science. Therefore, drawing from the United States' long-term and positive experience in creating a workable system of organising research and its development in universities proves to be useful for studying and adapting such practices. While research administration within U.S. universities has been extensively explored

internationally, Ukrainian researchers have made valuable contributions to the discourse on research administration and management, offering distinctive viewpoints shaped by their academic backgrounds, cultural contexts, and institutional experiences [1; 8; 14; 24]. The presence of Ukrainian scholars in the field of research administration has highlighted a research gap that needs to be addressed. To bridge this gap, we will conduct a non-systematic literature review that aims to shed light on their valuable contributions and foster a more inclusive and comprehensive understanding of research administration practices in U.S. universities.

Current state of the issue. Before delving into the analysis of scientific developments, it is important to establish a clear understanding of the concept of research administration and management and its importance in the context of higher education. Research administration and management encompasses a range of activities and processes aimed at supporting and overseeing the entire research life cycle, from proposal development to project implementation and dissemination of results [13]. It includes strategic planning, resource allocation, financial management, ethical and regulatory compliance, and facilitation of cooperation [27; 28]. In the dynamic environment of higher education, research administration and management play a key role in promoting excellence, innovation, and knowledge creation. It ensures the efficient use of resources, fosters interdisciplinary cooperation, and enhances the impact of research results [6]. In addition, research governance practices help to strengthen institutional reputation, attract funding opportunities, and promote a culture of research integrity and ethical behaviour. By effectively managing research activities, higher education institutions can develop a dynamic research environment that contributes to intellectual growth, addresses societal

challenges, and advances scientific knowledge for the benefit of society.

The literature has already revealed the themes, domains, or aspects studied by Ukrainian researchers in the context of research administration and management in U.S. universities. These studies have contributed to the understanding of various key areas within research administration and have provided valuable insights for improving administrative practices. The following themes have been extensively explored by Ukrainian scholars:

a) *mission and vision of research administration for the American university research development.* Ukrainian researchers have examined the mission and vision statements of research administration offices in U.S. universities [25]. They have analysed how these statements align with institutional goals and how they shape the strategic direction of research administration activities. These studies have emphasised the importance of a clear mission and vision in guiding research administration practices and fostering a research culture within universities;

b) *organisational structures and governance.* Several studies have focused on the organisational structures and governance models in U.S. universities [7; 9]. Ukrainian scholars have explored the advantages and disadvantages of centralised versus decentralized structures, as well as the role of governance mechanisms in ensuring effective decision-making and accountability. These studies have provided insights into the optimal organisational structures that can facilitate efficient research administration processes;

c) *funding mechanisms and resource allocation.* Ukrainian researchers have examined the funding mechanisms and resource allocation strategies employed by research administration offices in U.S. universities [7; 17]. They have investigated how funding decisions are made, the criteria used for funding allocation, and the impact of different funding models on research outcomes.

These studies have shed light on the importance of strategic resource allocation in supporting research activities and enhancing research productivity;

d) compliance and ethics in research. Several studies have focused on the compliance and ethics aspects of research administration in U.S. universities [21; 29]. Ukrainian scholars have explored the regulatory frameworks, ethical guidelines, and compliance procedures that govern research activities. They have investigated the challenges faced by researchers in complying with regulations and have proposed strategies for ensuring ethical conduct and adherence to institutional policies;

e) internationalisation of research. Ukrainian researchers have examined the internationalisation efforts of research administration offices in U.S. universities [9]. They have explored the strategies employed to attract international researchers, foster cooperation with foreign institutions, and enhance the global impact of research outputs. These studies have highlighted the importance of international partnerships and cooperation in advancing research agendas and promoting knowledge exchange.

These studies have significantly contributed to the understanding of research administration and management practices in U.S. universities and have provided valuable insights for enhancing administrative processes [7; 9; 21]. The findings from these studies have informed best practices and policy recommendations that can be applied in the context of research administration and management in U.S. universities and beyond.

In summary, this literature review reveals that research administration and management is a rapidly expanding field of research that encompasses a wide range of topics. These include, but are not limited to, mission and vision of research administration, organisational structures, funding mechanisms,

compliance and regulatory frameworks, and internationalisation of research. However, it is evident that the understanding of research administration practices in U.S. universities requires revision and updating in order to serve as a valuable resource for researchers, policymakers, and practitioners seeking a comprehensive understanding of research administration practices and the promotion of international cooperation within the field.

The *purpose* of the study is to explore the contributions of Ukrainian researchers to the understanding of research administration practices in U.S. universities. Based on the above purpose of the study, the following research questions were formulated:

1) What are the specific contributions made by Ukrainian researchers to the understanding of research administration and management practices in U.S. universities?

2) What unique insights and perspectives do Ukrainian researchers bring to the discourse on research administration and management in U.S. universities?

3) In what key areas or themes of research administration and management have Ukrainian researchers made notable contributions?

4) What gaps or research areas within the field of research administration do the contributions of Ukrainian researchers help address?

Research methods. This article employed a non-systematic literature review methodology to explore the contributions of Ukrainian researchers to the understanding of research administration practices in U.S. universities. The non-systematic literature review approach allows for a comprehensive examination of relevant literature on the topic while acknowledging that it may not cover the entire scope of available research [4]. The methodology employed a keyword-based strategy and encompassed the defined search procedure, predetermined criteria for source inclusion and exclusion,

extraction of raw data, assessment of selected sources based on specific criteria, and synthesis of data using a qualitative approach [16].

Aim of research. In conducting this non-systematic literature review, a search strategy aimed at gathering relevant scholarly articles, conference papers, book chapters, and reports was employed. The search process encompassed a range of reputable academic databases, including Scopus, Web of Science, and Google Scholar, in addition to a direct Google search. The search strings were carefully designed to incorporate key terms relevant to the research topic, ensuring a comprehensive exploration of the available literature. The search terms included English and Ukrainian languages-based variations such as "управління дослідженнями" (*upravlinnia doslidzhenniamy*) OR "research administration", "research governance", "research management", "модельовання наукової роботи в університеті" (*modeliuvannia naukovoii roboty v universyteti*) OR "modelling of scientific activity in university", "інноваційна діяльність університету" (*innovatsiina diialnist universytetu*), OR "innovation activity of university", "управління інноваційною діяльністю університетів" (*upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu universytetu*), OR "governance of innovation activity of university", "міжнародна діяльність" (*mizhnarodna diialnist*), OR "international activity", "грантова діяльність" (*hrantova diialnist*), OR "grant obtaining activity", "центри трансферу технологій" (*tstryu transferu tekhnologii*), OR "knowledge transfer centres", "США" (*SShA*) OR "US", "американські університети" (*amerykanski universytety*) OR "U.S. universities", "контекст/середовище американського університету" (*kontekst amerykanskooho universytetu*), OR "US university context", "американські коледжі" (*amerykanski koledzhi*) OR "United States colleges", and "дослідницький компонент місії американського університету"

(*doslidnytskyi component missii amerykanskooho universytetu*) OR "US university mission research component". Additionally, the search terms encompassed "науковці / дослідники / вчені України" (*naukovtsi / doslidnyky / vcheni Ukrainy*) OR "Ukrainian researchers" and "Україна" (*Ukraina*) OR "Ukraine". It is important to acknowledge that this search was focused on publications in both the Ukrainian and English languages, acknowledging the limitation posed by language barriers in producing English literature. This approach was chosen to maintain consistency and to maximise the accessibility of relevant sources for the review.

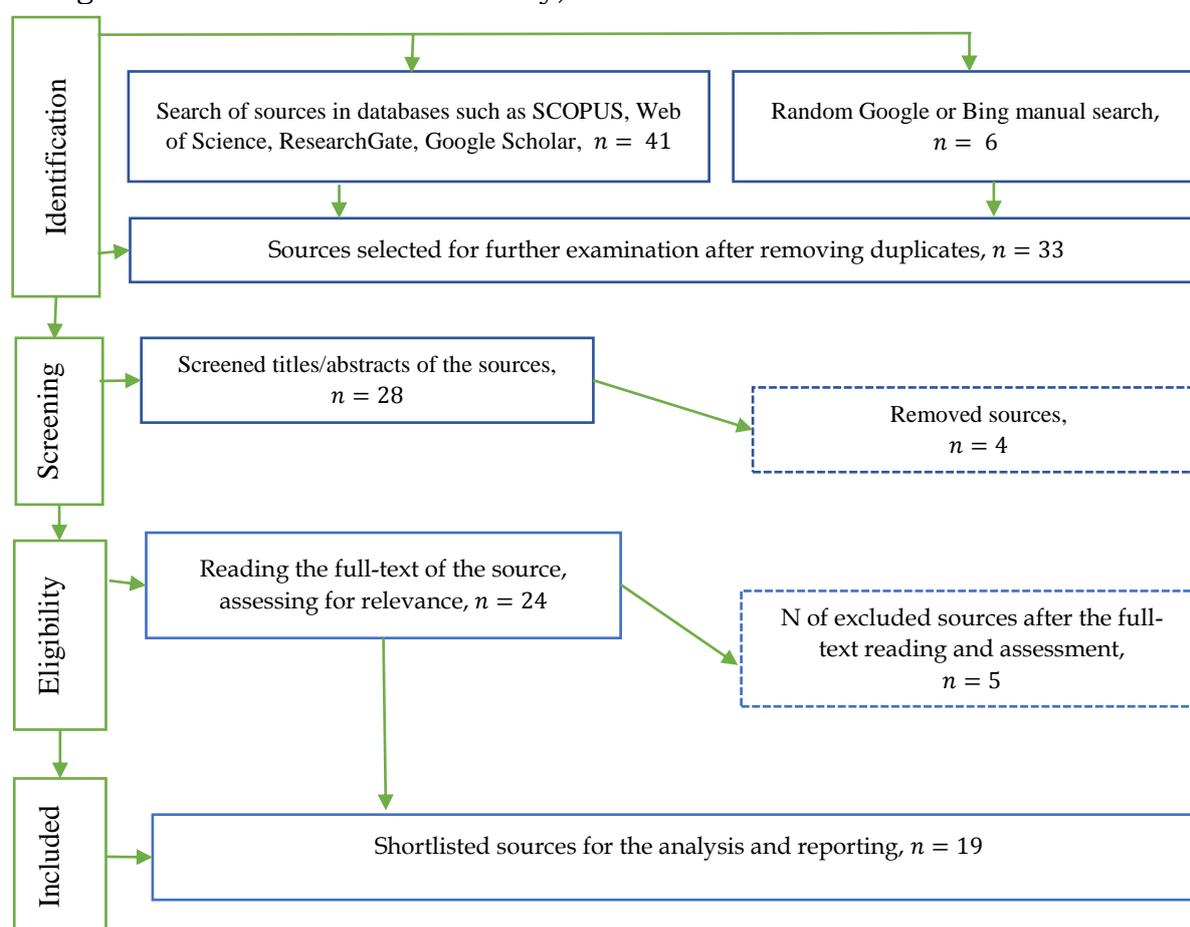
To ensure the relevance and quality of the selected literature, specific inclusion and exclusion criteria were applied. The following criteria guided the inclusion of studies: a) focus on the contributions of Ukrainian researchers to the study of research administration practices in U.S. universities; b) publication date of the article should not be earlier than 25 years; c) description and/or purpose of the approach or best practice under study should be provided; d) identification of practice(s) in research administration at U.S. higher educational institutions; e) providing feasibility of applying or adopting the identified best practice(s) in Ukrainian universities to foster international cooperation and enhance research administration practices; f) alignment with one of the domains of research administration practices, including technology, management, finance, economy contribution, instruction, legal aspects, or multiple domains; g) covering one or multiple themes pertaining to research governance and administration in the United States, including but not limited to higher education management theory, training of managers in U.S. universities (particularly in administration with a focus on master's programs), scientific potential of U.S. universities, technology transfer, research ethics, legal research framework, research funding acquisition,

dissemination of research results, grant writing practices, and the transformation of the educational system to prioritize research. Studies that did not directly pertain to the research administration context or did not involve Ukrainian researchers as authors were excluded from the analysis.

Screening and Selection

The screening and selection process spanned from January 2023 to the end of May 2023. Three colleagues generously volunteered to assist the author in searching, screening, and selecting the relevant sources. Initially,

the search results were screened based on their title and abstract to evaluate their potential relevance. The selected articles then underwent a thorough full-text review to determine their suitability for inclusion in the literature review. The final selection was based on the extent to which the articles aligned with the research objectives and contributed significantly to the understanding of research administration in U.S. universities. Figure 1 illustrates the PRISMA-based approach employed for searching relevant sources.

Fig. 1. PRISMA-based Flow of the Search Process for Relevant Sources

While the PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) guidelines provided a helpful structure for reporting the findings derived from a non-systematic review, they were not strictly followed as in the case of a systematic review [19]. The selection process encompassed four distinct phases: identification, screening,

assessment of source eligibility, and inclusion [19].

The identification phase employed a 4-point relevance scale to assess the level of relevance for each source: 1 denoting 'insufficient relevance', 2 representing 'average relevance', 3 indicating 'sufficient relevance', and 4 signifying 'excellent relevance'. This scale was

utilised to gather comprehensive data. The screening, eligibility, and inclusion phases of the search process utilised the Critical Appraisal Checklist (see Table 1) to carefully evaluate and select the sources. During these phases, the checklist was employed to assess the

relevance and quality of each source based on the criteria established. The checklist employed a categorical response system consisting of 'Yes', 'No', 'Unclear', and 'N/A' to facilitate the assessment process.

Table 1.

Critical Appraisal Checklist (adapted from Greenhalgh et al. [11])

Source number _____

Date of retrieval _____

Author(s) _____

Year of publication _____

#	Question	Yes	No	Unclear	N/A
1	Does the study specifically address the contributions of Ukrainian researchers to research administration practices in U.S. universities?				
2	Is the publication date of the article within the last 25 years?				
3	Does the study provide a clear description and/or purpose of the approach or best practice under study?				
4	Does the study identify and discuss best practice(s) in research governance or administration at U.S. higher educational institutions?				
5	Does the study examine the feasibility of applying or adopting the identified best practice(s) in Ukrainian universities to foster international cooperation and enhance research administration practices?				
6	Does the study align with one or more domains of research administration practices, such as technological, managerial, instructional, legal, or combined?				
7	Does the study explicitly report the data gathered and analysed in the research?				

Exclude   **Include for scan-reading**   **Include for final review**

Reviewer's comment _____

Relevant data from the selected articles were extracted and organised according to the identified themes, domains, or aspects of research administration and management. Key information, such as author names,

publication year, research objectives, methodologies, and main findings, was extracted for each study. A qualitative analysis approach was employed to identify patterns, commonalities, and

unique contributions across the selected literature.

The extracted data were synthesised and interpreted to provide a comprehensive overview of the contributions made by Ukrainian researchers to research administration practices in U.S. universities. The findings were analysed, and connections between different studies were established to identify emerging themes and highlight the valuable insights provided by Ukrainian scholars.

Results and discussion. The research identified 19 relevant findings from Ukrainian researchers regarding research administration and management practices in U.S. universities. These findings highlight practices in research governance or administration in U.S. higher educational institutions and demonstrate the potential for their application or adoption in Ukrainian universities to promote international cooperation and improve research administration practices. These findings align with various domains of research administration practices, such as technology, management, finance, economy contribution, instruction, legal aspects, or multiple domains. An exhaustive examination of the selected sources demonstrates their coverage of diverse themes within research administration and management, each serving distinct purposes such as theoretical analysis, feasibility assessment, evaluation, comparison, and description. These themes related to research governance and administration in the United States are the theory of higher education management, the training of managers in US universities (particularly Masters in Administration), the scientific potential of US universities, technology transfer, research ethics, the legal research framework, fundraising for research, the dissemination of research results, grant writing practices, and reshaping the educational system to prioritise research.

Kalashnikova [14] delves into the theoretical analysis of public higher

education management in the US, revealing a pyramidal structure with decentralised management at the federal level and diverse governance models at the state level. Internal governance within institutions depends on the state-level model, involving boards of regents or trustees. Decentralised management at the federal level focuses on strategic planning and fund allocation. States employ either centralised or decentralised governance models, overseeing development or coordinating without interfering in institutional activities. Positive aspects include democratic participation, flexibility, minimal bureaucracy, and inclusive accreditation processes. Understanding this higher education management system provides valuable context for studying research administration practices in US universities.

Burdina [3], in her comprehensive research states that the development of the master's degree in educational administration within US universities reflects the evolution of pedagogical training and the influence of socio-economic factors and professional unions. These factors have contributed to improved and professionalised training programs for educational management emphasising corporate management approaches, theoretical foundations of social sciences, and clearer professional criteria for educational leaders. The increasing emphasis on professional training for educational institution managers signifies society's growing expectations for the education sector. Master's programmes in educational administration are typically offered in master's colleges and research universities providing students with a curriculum that aligns with the goals of the program. The curriculum structure and course offerings reflect the objectives of master's training, which include the development of communication and leadership skills, fostering innovative thinking, applying research findings to practice, and cultivating a

comprehensive understanding of the educational system.

Elbrekht [10], through a meticulous analysis, highlights the pivotal role of competency-based approaches and experiential learning in the realm of managerial training within universities. Management programmes cover subjects like operations, marketing, human resources, finance, information systems, and strategic management, with a focus on economics and legislation. Psychological and pedagogical training is valued for teamwork, relationships, and self-education. Some universities offer psychology and ethics courses, while others propose integrative disciplines like "Management Pedagogy". Curricula often include ecology, leadership, responsibility, and social programme design to foster social awareness. Experiential learning is key, utilising experiments, simulations, case studies, and projects. Universities aim to transform education models by integrating practical activities such as field training, organisational assignments, and projects to provide hands-on experience.

Turning to broader perspectives, Sovershenna [31] casts a spotlight on the importance of science parks and technology transfer centers in nurturing the "knowledge triangle" encompassing education, science, and innovation. It concerns management of those science parks and technology transfer centres. The US national technology transfer system is the world's most powerful, generating over \$100 billion in annual revenue. The Association of University Technology Managers (AUTM) plays a significant role in this system. However, most universities do not immediately profit greatly from their innovation activities. Technology transfer centers aim to facilitate the growth of projects from ideas to successful enterprises, maximising the value of commercialised technologies. The strategic goal is to create a permanent system for commercializing intellectual property based on cooperation between universities, industry, and regions

supported by modern information technologies.

Sbruiev [24; 25], from an instructional standpoint, sheds light on the multifaceted roles that university researchers assume, while also underlining the process of professionalising research management through tailored Master's programmes. The study by Sbruiev [24] highlights that university researchers in the US have multiple roles, including researcher, educator, entrepreneur, and research supporter. However, there is a shortage of skilled research managers, and the competencies of researchers are not meeting market demands. Sbruiev [25] discusses that the professionalisation of research management in the United States has been a strong trend and achieved consistency through two primary means. Firstly, universities grant a Master's degree in Research Administration (MRA) providing a specialised qualification. Secondly, continuous professional development plays a vital role, with a particular emphasis on organisations like NCURA (National Association of Research Administrators). Concurrently, Sbruieva [26] examines the organisational framework and operational responsibilities of research administration offices, highlighting avenues for improvement and future investigation.

Romanovsky [22] explores management and regulatory perspective of the integration of university innovation activities and entrepreneurial endeavours within the context of research administration in US universities that can involve different international perspectives, underlying principles, and theoretical framework for fostering entrepreneurial models in higher education institutions. Additionally, the accomplishments of research-driven entrepreneurial universities in the United States in terms of their innovative academic entrepreneurship can be feasible for Ukraine.

Continuing this exploration, Lugovyi et al. [17] discuss the increasing funding for research in US universities, primarily from the federal budget. The research identifies specific fields experiencing significant growth in the USA and highlights the importance of financial support for research and development in the fields such as social work, bioengineering and biomedical engineering, visual and performing arts, communication, journalism, and library science, humanities, business and management, mechanical engineering, chemical engineering, and education. Harashchuk & Kutsenko [12] analyse the role of technology parks in US universities, emphasising their contribution to training, infrastructure, and financial support. Technology parks are seen as a means to optimise resources, commercialise intellectual property, and enhance capital efficiency. They offer an effective approach for universities to leverage surplus resources and commercialise intellectual property.

Lysenko et al. [18], through meticulous scrutiny, provide an in-depth evaluation of the operational efficiency of technology transfer centres within American universities shedding light on their effective functioning and future sustainability. They propose establishing similar centres in Ukrainian higher education institutions to manage scientific outcomes, commercialise them successfully, and foster cooperation between university science and industry based on market principles and national economic needs. Meanwhile, the study by Chmutova & Andriichenko [5] highlights the market-oriented model in US universities, which promotes competition, excellence, and innovation. While this model is considered highly effective, it has limitations. The focus on market forces can lead to the elimination of less popular or less profitable areas of study. Additionally, the high cost of higher education in the United States undermines the goal of social mobility that education should provide. Despite its innovative nature, the market-

oriented system falls short in ensuring broad access and social equity. This section offers an evaluation of the market-oriented model in the context of research administration and management, touching upon both management and financial aspects.

Sliusarenko [30] discusses the optimal model for US universities, focusing on consolidated institutions with concentrated resources in higher education. This fosters a university environment that promotes research and innovation. The primary focus of universities is to generate new knowledge and ensure its effective integration into education. This knowledge contributes to the economy through the cultivation of highly skilled and competitive human capital. While supporting research and innovation in cooperation with businesses is valuable, it is not the primary objective.

Taking a theoretical lens, Bratko [2] studies interdisciplinary approaches in educational management, meticulously dissecting key concepts and trends in various management paradigms including classical, human relations, systemic, situational, functional, project, and process management. The research in education management is centred around three main areas: educational process management, institutional management, and management of educational systems. The theoretical and methodological foundations of managing professional training in this context involve principles, approaches, concepts, methods, and diagnostic measures, with the environmental approach and the resource-based management concept being prominent.

Within the scope of research administration in US universities Donchenko [9] examines international engagements of US public universities, covering political, economic, cultural, and academic domains. The study emphasises the role of regulatory and financial mechanisms in governing these international activities. These undertakings have diverse objectives, ranging from advancing national

interests and safeguarding state security to facilitating education, promoting scientific progress, fostering innovation, and offering services. International engagements encompass external and internal initiatives through cooperation, programs, and projects. Regulatory and financial mechanisms play important roles in governing the international activities of public universities.

Miziuk & Shmarovoz [20] investigate innovation activities in US universities, driven by basic and applied science, research and development, and commercialisation. The study emphasises the importance of corporate finance funding for these endeavours and their contribution to the national economy and global competitiveness. These research activities are driven by the goal of bolstering the national economy, enhancing the country's leadership and competitiveness globally, and generating a high return on investment for stakeholders. A notable aspect of this process is the continuous increase in corporate finance funding for innovative endeavours.

Within the context of research administration in US universities, Shykhnenko & Sbruieva [28] focus on strategies for organising and managing research activities. They emphasise growth and corporate strategies, institutional strategic research management, project management communities, financial considerations, and demand-oriented reforms at the state level. Institutional strategic research management policies promote cooperation in research endeavours. Establishing project management communities is a key approach. Financial considerations hold significant importance. At the state level, research stimulation in universities can be achieved through demand-oriented reforms that aim to reshape personnel management, talent selection systems, and personnel assessment practices.

Sych [33] delves into Master's programmes in Educational Administration within the US educational landscape. This study

intricately examines the development of leadership skills, cultivation of innovative thinking, exploration of research processes, and the pedagogical practices that underpin these programmes.

Finally, Shykhnenko & Sbruieva [29] navigate the terrain of research integrity through a comparative lens, analysing the transition from an emphasis on individual researchers' responsibilities to a robust framework of regulatory and legal mechanisms that ensure ethical research practices in both US and Ukrainian educational and research organisations.

The above implies that the research conducted by Ukrainian scholars regarding research administration practices in US universities is somewhat limited in its depth and scope. The majority of the studies adopt a theoretical, comparative, or descriptive approach, indicating the need for further exploration, particularly in the domain of technology. The analysed sources provide valuable insights into various aspects of research governance and administration. The findings highlight the shortage of skilled research managers in US universities, as researchers' competencies often do not align with the demands of the market. A noteworthy trend observed is the growing professionalisation of research management, which emphasises the importance of specialised qualifications and continuous professional development. The studies also delve into topics such as innovation activities, technology transfer centres, and funding sources, underscoring their roles in fostering entrepreneurship, optimising resource utilization, and supporting research and development endeavours. Additionally, the significance of international cooperation, regulatory mechanisms, and strategic planning in governing research activities is emphasised.

The analysis suggests that incorporating courses on transferable skills, research ethics, project management, and leadership within

Ph.D programs can greatly enhance research administration practices in Ukrainian universities. The findings underscore the importance of addressing research administration practices in US universities. It is clear that there is a need to enhance researchers' competencies, promote professionalisation, and establish effective organisational frameworks. Financial support, technology transfer centres, and innovation activities emerge as crucial elements of research administration. International cooperation, regulatory mechanisms, and strategic planning are identified as key factors influencing research governance. Ukrainian universities can significantly improve their research administration practices and foster international cooperation by incorporating best practices from US universities, with a specific focus on areas such as technology, management, finance, and legal aspects.

The present analysis reveals a significant opportunity for further research in the domain of research administration and management practices, particularly in the context of technology integration, within Ukrainian universities. While the existing studies primarily adopt a theoretical, comparative, or descriptive approach, there is a clear need for more in-depth exploration of how research administration and management practices can be implemented and adapted in Ukrainian higher education institutions. This gap presents a novel avenue for investigation, focusing on the challenges, strategies, and outcomes of incorporating technology-driven research administration practices in Ukrainian universities.

By bridging this gap, researchers can shed light on the effectiveness and impact of technology transfer centres, innovation activities, and funding mechanisms in the Ukrainian context. The study can explore how these practices can optimize resource utilisation, foster cooperation between academia and industry, and contribute

to research and development efforts. Additionally, investigating the integration of technology-driven practices within research administration can provide valuable insights into enhancing research productivity, funding acquisition, and international cooperation in Ukrainian universities.

Limitations

It is important to acknowledge the limitations of this non-systematic literature review. The review's scope may not encompass all relevant publications, as it relies on the availability and accessibility of literature. Furthermore, the review's findings are dependent on the quality and depth of the included studies.

Conclusion and research perspectives. The findings from the analysis of research administration practices in US universities by Ukrainian scholars highlight several important aspects. Firstly, there is a clear need for skilled research managers in US universities, as the competencies of researchers do not align with market demands. Professionalisation of research management through specialised qualifications and continuous professional development is identified as a notable trend. Secondly, innovation activities, technology transfer centres, and funding sources play a significant role in fostering entrepreneurship, optimising resources, and supporting research and development. Thirdly, international engagements, regulatory mechanisms, and strategic planning are crucial factors in governing research activities. The reviewed studies encompassed a wide range of themes pertaining to research governance and administration in the United States. These topics included higher education management theory, managerial training in US universities with a focus on Masters in Administration programs, the scientific capacity of US universities, technology transfer, research ethics, the legal framework for research, fundraising strategies for research, the dissemination of research findings, grant writing practices, and the restructuring of the

educational system to prioritise research. These studies collectively contribute to a comprehensive understanding of research administration and highlight the multifaceted aspects involved in fostering a thriving research environment.

Based on these findings, it is recommended that Ukrainian universities focus on enhancing research administration practices. This can be achieved by incorporating courses on transferable skills, research ethics, project management, and leadership within Ph.D. programs. Learning from the innovative academic entrepreneurship in US research-driven universities can provide valuable insights. Additionally, adopting best practices from US universities in areas such as technology, management, finance, and legal aspects can contribute to improving research administration practices and fostering international cooperation in Ukrainian universities.

Overall, the analysis emphasises the importance of addressing research administration practices and highlights key areas for improvement in Ukrainian

universities based on the insights gained from research conducted in US universities. By implementing these recommendations, Ukrainian universities can strengthen their research administration practices and promote effective research governance.

The potential gap for further studies lies in examining the implementation and effectiveness of research administration practices in Ukrainian universities, including the adaptation of practices from US universities and the establishment of technology transfer centres. Such research would contribute to enhancing research administration practices and promoting effective research governance in the Ukrainian higher education system.

Acknowledgement

We would like to express our gratitude to our dedicated colleagues who volunteered their time and expertise in assisting with the search for sources, selection of relevant articles, and data processing. Their invaluable contribution greatly enhanced the quality and efficiency of this research endeavour.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Alimpiev, A.M., Grib, D.A., Demidov, B.A., Olizarenko, S.A., & Naumenko, M.V. (2014). Modeli i metody planuvannya ta upravlinnia naukovymy doslidzhenniamy [Models and methods of planning and management science research]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroynykh Syl Ukrainy – Science and technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine*, 2 (15), 173-176. Retrieved from: <http://bitly.ws/Ferw> [in Ukrainian].
2. Bratko, M.V. (2018). Teorytychni i metodychni zasady upravlinnia profesiinoiu pidhotovkoiu fahivtsiv v osvithomu seredovyshchi universytetskoho koledzhu [The theoretical and methodical foundations of management of professional specialists training in the educational environment of the university college]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Repository for Kyiv Borys Grinchenko University. Retrieved from: <http://bitly.ws/IvRo> [in Ukrainian].
3. Burdina, S. (2008). Systema pidhotovky mahistriv upravlinnia osvitoiu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh SShA [The system of preparing Master's students in Educational Administration in the US higher educational institutions]. *Candidate's thesis*. Repository for Taras Shevchenko Luhansk National University. Retrieved from: <http://bitly.ws/IvUM> [in Ukrainian].
4. Cook, D.A. (2019). Systematic and non-systematic reviews: Choosing an approach. In D. Nestel, J. Hui, K. Kunkler, M. Scerbo, & A. Calhoun (eds), *Healthcare Simulation Research*, 55-60. Springer. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-3-030-26837-4_8 [in English].
5. Chmutova, I.M., & Andriichenko, Z.O. (2017). Analiz svitovykh modelei upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v konteksti zabezpechennia avtonomii VNZ [Analysis of world models

of higher education governance in the context of ensuring autonomy of higher education institutions]. *Bulletin for Kyiv National University of Technologies and Design*, 4(113), 14-23. Retrieved from: <http://bitly.ws/IvSX> [in Ukrainian].

6. Dahm, R., Byrne, J.R., Rogers, D., & Wride, M.A. (2021). How research institutions can foster innovation. *BioEssays*, 43. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/bies.202100107> [in English].

7. Drach, I. (2018). Dosvid upravlinnia doslidnytskoiu diialnistiu v universytetakh Spoluchenoho Korolivstva: filozofsko-analitychnyi pidkhid [Experience in research management in the United Kingdom universities: philosophical and analytical approach]. *Mizhnarodnyi Naukovyi Zhurnal "Universytety i Liderstvo" – International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (5), 13-25. Retrieved from: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-5-1-13-25> [in Ukrainian].

8. Drach, I.I. & Lytvynova, S.H. (2020). Doslidnytske vriaduvannia v suchasnomu universyteti v umovakh vidkrytoii nauky [Research governance in a modern university in the conditions of open science]. *Informatsiini Tekhnologii i Zasoby Navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 80(6), 326-345. Retrieved from: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4094> [in Ukrainian].

9. Donchenko, V.M. (2018). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady mizhnarodnoii diya'nosti derzhavnykh universytetiv USA [Organisational and pedagogical principles of international activities of state universities of the USA]. *Candidate's thesis*. Repository for Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenka. Retrieved from: <http://bitly.ws/Gfs7> [in Ukrainian].

10. Elbrekht, O.M. (2010). Pidhotovka menedzheriv u vyshchych navchalnykh zakladakh Velykoi Brytanii, Kanady, SSHA [Preparation of managers in higher educational establishments of Britain, Canada, the USA]. *Doctor's thesis*. Repository for Dragomanov National Pedagogical University. Retrieved from: <http://bitly.ws/IvZ2> [in Ukrainian].

11. Greenhalgh, T., Robert, G., Bate, P., Macfarlane, F. & Kyriakidou, O. (2005). Critical appraisal checklists: Appendix 2. In T. Greenhalgh, G. Robert, P. Bate, F. Macfarlane & O. Kyriakidou (eds.), *Diffusion of Innovations in Health Service Organisations: A Systematic Literature Review. The Milbank Quarterly*, 82 (4), 581-629. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/9780470987407.app2> [in English].

12. Harashchuk, O., & Kutsenko, V. (2015). Innovatyka v osviti – shliakh do ii yakosti, dosvid SShA [Innovation in education – the path to its quality, the US case study]. *Informatisation of a higher education institution*, 831. Retrieved from: <http://bitly.ws/HVK3> [in Ukrainian].

13. Huang, J.S., & Hung, W.L. (2018). Building the science of research management: What can research management learn from education research? *Journal of Research Administration*, 49(1), 11-30. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1181994.pdf> [in English].

14. Kalashnikova, S.A. (1999). Upravlinnia derzhavnym sektorom vyshchoi osvity Spoluchenykh Shtativ Ameryky [Governance of the public sector of higher education in the USA]. *Candidate's thesis*. Repository of the Ukrainian Academy of Public Administration Under the President of Ukraine. Retrieved from: <http://bitly.ws/HJI8> [in Ukrainian].

15. Kerridge, S., & Scott, S.F. (2018). Research administration around the world. *Research Management Review*, 23(1), 1-34. Retrieved from: <http://bitly.ws/BHaH> [in English].

16. Kraus, S., Breier, M., Lim, W.M., Dabić, M., Kumar, S., Kanbach, D., Mukherjee, D., Corvello, V., Piñeiro-Chousa, J., Liguori, E., Palacios-Marqués, D., Schiavone, F., Ferraris, A., Fernandes, C., & Ferreira, J.J. (2022). Literature reviews as independent studies: guidelines for academic practice. *Review of Managerial Science*, 16, 2577-2595. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s11846-022-00588-8> [in English].

17. Lugovyi, V., Sliusarenko, O., Talanova, Z. (2014). Pryntsypy i priorityety finansuvannia doslidzhen i rozrobok v universytetakh USA [Principles and priorities for research and development funding in the universities of the United States]. *Vyshcha osvita Ukrainy: teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys: Nauka i vyshcha osvita – Higher education of Ukraine: theoretical and scientific-methodical journal, appendix 1: Science and higher education*, 2, 100-116. Retrieved from: <http://bitly.ws/Gff9> [in Ukrainian].
18. Lysenko, V.S., Yehorov, S.O., & Diatchyk, D.I. (2015). International experience of the establishing technology transfer centers at the universities. *Science and Innovation*, 11(1), 34-39. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.15407/scin11.01.034> [in English].
19. McKenzie, J.E., Bossuyt, P.M., Boutron, I., Hoffmann, T.C., Mulrow, C.D., Shamseer, L., Tetzlaff, J.M., Akl, E.A., Brennan, S.E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J.M., Hróbjartsson, A., Lalu, M.M., Li, T., Loder, E.W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L.A., Stewart, L.A., Thomas, J., Tricco, A.C., Welch, V.A., Whiting, P., & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *Systematic Reviews*, 10(89), 1-11. Retrieved from: <https://doi.org/10.1186/s13643-021-01626-4> [in English].
20. Miziuk, S., & Shmarovoz, D. (2020). Innovatsiina systema SShA: Derzhavna polityka ta tendentsii liderstva [Innovation system of the USA: Government policy and world leadership trends]. *Pryazovskyi Ekonomichnyi Visnyk – Pryazovskyi Economic Bulletin*, 3(20), 25-28. Retrieved from: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-3-4> [in Ukrainian].
21. Reheilo, I. (2019). Instytutysiini ta profesiini tsinnosti akademichnoho personalu universytetiv SShA [Institutional and professional values of the US universities' academic staff]. *Mizhnarodnyi Naukovyi Zhurnal "Universytety i Liderstvo" – International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 2(8), 63-77. Retrieved from: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-63-77> [in Ukrainian].
22. Romanovsky, O.O. (2012). *Innovatsiina diyalnist doslidnytskykh pidpryemnytskykh universytetiv SShA [Innovative activity of research entrepreneurial universities in the USA]: monohrafia*. Drahomanov National Pedagogical University Publishing House. Retrieved from: <http://bitly.ws/HVCT> [in Ukrainian].
23. Rosowsky, D. (2022). *The role of research at universities: Why it matters*. Forbes. Retrieved from: <http://bitly.ws/EV47> [in English].
24. Sbruiev, M. (2012). Upravlinnia naukovoju robotoju v universytetakh SShA: Kharakterystyka stanu rozrobenosti problemy [Scientific research management in the US universities: Overview of the studied and developed issues]. *Pedahohichni Nauky: Teoriia, Istorii, Innovatsiini Technologii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 8(26), 121-131. Retrieved from: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4581/1/Sbruiev.pdf> [in Ukrainian].
25. Sbruiev, M. (2013). Matrytsia kompetentsii administratoriv naukovykh doslidzhen v amerykanskykh universytetakh [Competencies Matrix of Research Administrators in U.S. Universities]. *Comparative Vocational Pedagogics*, 1(5), 181-188. Retrieved from: <http://bitly.ws/HXp5> [in Ukrainian].
26. Sbruieva, A. (2013). Upravlinnya naukovoju robotoju v derzhavnykh universytetakh SSHA: strukturno-funktsionalni aspekty [Management of scientific work in US public universities: structural and functional aspects]. *Studies in Comparative Education*, (1-2). Retrieved from: <http://bitly.ws/HXTu> [in Ukrainian].
27. Schützenmeister, F. (2010). *University Research Management: An Exploratory Literature Review*, 1-32. Retrieved from: <http://bitly.ws/GewL> [in English].
28. Shykhnenko, K., & Sbruieva, A. (2021). Strategies for organising and managing research at universities: Systemic review. *Advanced Education*, 18, 42-52. Retrieved from: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.227831> [in English].

29. Shykhnenko, K., & Sbruieva, A. (2022). The code of conduct for research integrity, governance, and ethics in education in the USA, Europe, and Ukraine: Comparative analysis. *European Journal of Educational Research*, 11(4), 2195-2207. Retrieved from: <https://doi.org/10.12973/eu-jer.11.4.2195> [in English].

30. Sliusarenko, O.M. (2015). Rozvytok naivyshchoho universytetskoho potentsialu v umovakh hlobalizatsii: Analiz svitovoho dosvidu [Development of the highest university potential in the conditions of globalization: Analysis of the world's experience]. *Doctor's thesis*. Repository of the State Higher Educational Institution "University of Education Management" for the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Retrieved from: <http://bitly.ws/HJE2> [in Ukrainian].

31. Sovershenna, I.O. (2010). Universytetski tsentry transferu tehnolohii – vazhlyva lanka innovatsiinoi infrastruktury [University centres of technology transfer - an important component of innovation infrastructure]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik": Problemy ekonomiky ta upravlinnia – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Problems of Economics and Management*, 684, 71-75. Retrieved from: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/18760> [in Ukrainian].

32. Sun, Y., Livan, G., Ma, A., & Latora, V. (2021). Interdisciplinary researchers attain better long-term funding performance. *Communication Physics*, 4, 263. Retrieved from: <https://doi.org/10.1038/s42005-021-00769-z> [in English].

33. Sych, T. (2022). Porivnialnyi analiz osvitchenih prohram pidhotovky mahistriv spetsialnosti menedzhment v osvitnii haluzi v universytetakh SShA ta Ukrainy [Comparative analysis of educational programs for masters in management in the field of education at universities in the USA and Ukraine]. *Mizhnarodnyi Naukovyi Zhurnal "Universytety i Liderstvo" – International scientific journal "Universities and Leadership"*, 14, 103-115. Retrieved from: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-103-115> [in Ukrainian].

34. Wedekind, G.K., & Philbin, S.P. (2018). Research and grant management: The role of the project management office (PMO) in a European research consortium context. *The Journal of Research Administration*, (49)1, 43-62. Retrieved from: <http://bitly.ws/BGCh> [in English].

Received: May 05, 2023

Accepted: June 01, 2023

INCLUSIVE PEDAGOGY ІНКЛЮЗИВНА ПЕДАГОГІКА

UDC 373.2:376

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.215-227

THE SEARCH FOR WHOLENESS. THE INDIVIDUAL WITH DISABILITIES IN RELATIONAL PLAY.

D. Argiropoulos*

The article discusses the challenges faced by individuals with disabilities in achieving full and effective participation in society on an equal basis with others.

The article emphasizes the importance of the person-environment relationship and its impact on the growth and development of individuals, particularly those with disabilities. It recognizes that the process of achieving social inclusion involves various stages of personal development, from self-management to navigating different environments. The article acknowledges that encountering obstacles during these growth phases can hinder the attainment of full autonomy and social inclusion for individuals with disabilities.

Furthermore, the article touches upon the social implications of body image and the role of significant others in shaping one's perception of their body. It is important to note that disability intersects with various aspects of life, including relationships and societal norms, and understanding these intersections can contribute to a comprehensive understanding of disability and its implications.

Keywords: *disability, relational play, social model, relationships, adaptation, body, identity, perception, ableism, stereotypes, family, relationships.*

ПОШУК ЦІЛІСНОСТІ. ЛЮДИНА З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В РЕЛЯЦІЙНІЙ ГРІ

Д. Аргіропулос

У статті обговорюються проблеми, з якими стикаються люди з інвалідністю в досягненні повної та ефективної участі в житті суспільства нарівні з іншими.

У статті наголошується на важливості відносин "людина-оточення" та їх впливи на ріст і розвиток індивідів, особливо з обмеженими можливостями. У статті обґрунтовується, що процес досягнення соціальної інтеграції включає різні етапи особистого розвитку, від самоуправління до орієнтування в різних середовищах. Визнається, що зустріч з

* Doctor of Sciences (Pedagogy), University Professor
(University of Parma, Republic of Italy)
dimitris.argiropoulos@unipr.it
ORCID: 0000-0001-5373-5893

перешкодами на цих фазах зростання може перешкодити досягненню повної автономії та соціальної інтеграції для осіб з обмеженими можливостями.

Крім того, стаття торкається соціальних наслідків образу тіла та ролі значимих інших у формуванні сприйняття свого тіла. Зазначається, що інвалідність перетинається з різними аспектами життя, включаючи відносини та суспільні норми, і розуміння цих перетинів може сприяти всебічному розумінню інвалідності та її наслідків.

Ключові слова: інвалідність, реляційна гра, соціальна модель, стосунки, адаптація, тіло, ідентичність, сприйняття, здатність, стереотипи, сім'я, стосунки.

Introduction of the issue. In considering the problem of finding wholeness, which is extremely important for people with disabilities, let's focus on aspects of difference and adaptation that lead people with disabilities to make significant efforts to minimize their differences. This is relevant because the social pressures that people with disabilities often experience force them to conform to societal norms.

Due to the psychological influence caused by social expectations and norms, as a child with disabilities grows older, his adaptation to his body tends to decrease, compared to the initial sensations and perceptions when he feels completely natural. This highlights the importance of reframing disability as a social problem and creating a "Social Model of Disability" that focuses on social barriers rather than individual impairments to create an environment where people with disabilities can fully participate and thrive.

In our analysis of the presented problem, we have relied on the following studies: the aspects of social integration, specifically within the realm of disability, as explored by Andrea Canevaro; the conceptual perspectives derived from social and clinical psychology; the significance of family support, as elucidated by Vittorio; the studies addressing the intricacies of married couples' and families' lives conducted by Michele Corsi; the utilization of personal writing tools to attain a retrospective understanding of one's existence, with the intention of engaging in an ethical dialogue with the natural and social environment, as advocated by Demetrius Duccio; the model of training intervention in human systems, which

transcends the individualistic and cumulative perception of knowledge, as proposed by Laura Formenti.

Current state of the issue. Thoughts, feelings, emotions, desires, depend on the relationships we live with others, the position we think we occupy in the intertwining of our relationships immersed in our environment, rather than the one we would like to occupy, or that we feel we are subjected to, determines from time to time our moods of well-being or malaise.

If we try to identify ourselves with those who live their daily lives with a physical disability, the perception of the self arises from direct comparisons.

The physical impairment is an exceptional event that appears, to the interested parties, all the more unjust the rarer it is, it is a fact which, with its permanence, requires a continuous modification of the adaptation to reality according to socially divergent canons.

Living together with others with a different body, or a different mind, is often uncomfortable, leading the subject to make enormous efforts to blend in and erase this difference.

In physically disabled children, we observe how they spontaneously adapt to their compromised body (when they are not yet aware of their "lack"), organizing reality according to their residual capacities [15: 107].

As growth proceeds, this adaptation to one's body tends to disappear, giving way to anxiety, frustration, inadequacy.

The expectations of others, the methods used contrast with the reality of the child with disabilities, making the operational strategies spontaneously implemented, abandoned as non-positive, inadequate.

It is necessary to pause to understand how the cultural leap from the individual conception to the social model is possible in order to know and understand the type of social disadvantage associated with disability, which is generally qualified as an individual matter, capable of generating compassion.

The individual social model that came and is centered on the diagnosis, on the severity of the deficit, ends up identifying the person, with and in, his lack.

The alternative to this paradigm is the "Social Model of Disability" which, as opposed to focusing on individual deficits, approaches disability by basing the analysis on the processes and social forces that cause people with obvious impairments become people with disabilities [12: 555-561].

The new way of thinking highlights how people with disabilities are not hit by a misfortune nor, much less, somehow "guilty" of their condition or of not doing enough to overcome their limits [8: 541].

The cultural leap we are referring to, was subsequently also corroborated by legality effective also in Italy since 2009, it is the Convention on the Rights of Persons with Disabilities of the United Nations of 2006, stipulated in New York and implemented with law n. 18 of 2009.

The Convention states that: "Disability is an evolving concept and is the result of the interaction between persons with impairments and behavioral and environmental barriers, which impede their full and effective participation in society on an equal basis with others" specifying that : "Persons with disabilities are those with long-lasting physical, mental, intellectual or sensory impairments which, in interaction with barriers of various kinds, may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others" [8].

The conquest of full social inclusion, of any human being, is achieved through a process that goes from the individual to the outside world: the individual-person first of all enters into a relationship with himself and his own

body, learning to manage himself, then learn to live and move in a closed and protected environment such as the familiar one; growing up, he becomes able to move outdoors (in both an anthropological and spatial sense). Only at the end of this path, if he hasn't encountered obstacles that have compromised its regular development, is the subject capable of being independent and can be said to be socially included.

Outline of unresolved issues brought up in the article. This anthropological trend is particularly delicate in the event that the growing person is affected by a disability. In fact, each of the growth phases that normally follow one another physiologically is particularly complex, risking compromising the achievement of full autonomy. This is the reason why the issues, in the presence of a person with a disability, materialize, in a peculiar and specific way, in the person-environment relationship, person and life contexts [8: 544].

Results and discussion. On the subjective and social construction of meanings around the healthy body and the sick body.

The juxtaposition between healthy/sick body has historically defined, for example, the belonging to beauty or ugliness, potentiality or lack, participation or isolation/marginalization, mobility or immobility, seeing alternating multiple body models and these are not always linear interpretations.

Preserving the body individuality should not be understood as a way of interpreting the body as an "objective fact or space", but as a "life space, a psychological place made up of experiences, experiences and relationships, subjectively connoted on a representational level and for this possible horizon of interpretative-cognitive sense" (Cunti, 2015; Gamelli, 2001; Malpeli, 2007; Mannucci, 2003) [13: 315].

The anthropological reflection on disability useful for the purposes of this discussion can be the deepening of that

proposed by Murphy who, starting from an emic perspective (therefore from the point of view with which a person with disability understands its conception and personal manifestation), traces the story of the progressive estrangement of the body of those with disabilities, thus assuming the role of "sick".

Regarding the management of the change perception mentioned above, Murphy argues that people with disabilities face four main phases which are: 1. reduced self-esteem; 2. invasion of thought of physical deficit; 3. existential anger (accompanied by guilt and shame) and finally, 4. "at the acquisition of a new, total and undesirable identity".

The question of identity becomes the repository of major criticalities, placing the person with disability in a condition that Murphy defines as "liminal"; it is a conformation of arrest and identity indefiniteness since "they are neither sick nor healthy, neither dead nor fully alive, neither outside of society, nor fully participating. They are human beings, but their bodies are deformed or malfunctioning, leaving their full humanity in doubt" [11: 13-15].

The experience with the other. The way we learn to love or hate our body is a fact that has strong social connotations since they are structured starting from the interactions with significant others and from what they send back to us with respect to our body through forms of mirroring; thanks to the people we meet, to the things/objects we use and the experiences we have to indicate the body to us, i.e. feeling that there is a resemblance and attributing to the other something that is one's own

On a cultural basis, bodily intelligence is nourished thanks to those significant experiences, above all of encounters between bodies, which trace the individual's history, becoming the first cause of ways of being in relationship with oneself and, subsequently, with others.

The relation to the empathetic encounter between bodies is that the link with one's own body is not built in a

social vacuum, but on the contrary, it depends on the way in which the "individual-body" entered into relations with other "individual-bodies", experienced by life contexts and models of care [11: 13-15].

Embodied body and culture. The body is the seat of thoughts, emotions, primordial instincts, the home of the soul, even when it becomes the seat of the cogito, it is not seen as anything else by an instrument at the service of reason [4].

Thriving for some time in Western thought, this opinion has hindered the recognition of the wholeness of the human being, preventing us from understanding that every act reveals that our existence is bodily and that the body is nothing other than the way we appear (Galimberti, 2002).

French philosopher Merleau Ponty states that the size of the body is increasingly studied no longer as an object of the world, but as a means of communication with it (Merleau Ponty, 2003).

Approaching this perspective, we therefore deduce, on the one hand, the idea of a total functioning of the person, but on the other, the concept of health which is no longer described as the absence of disease, but as the sum of the interaction between different factors, aimed at protecting conditions of well-being.

The path of knowledge of one's bodily identity can only take place with respect for individual differences and requires the presence of a knowledge that opens up from the constraints of historical and cultural ties dominated by Cartesian dualism.

Overcoming the reductive vision of a body separated from one's mind, scientific research has progressively directed its investigations towards the articulated study of the functioning of living organisms, both with respect to the specificity of their physical, cognitive and affective functions, and in relation to situations of which they are an integral part.

The body is no longer considered only in its "organic and mechanical" guise, but its perceptive, sensory-motor and affective aspects are valued [3].

In the last thirty years, anthropological disciplines have deepened and expanded the theme of the body.

The concept of habitus is at the center of the theory, the study of actions undertaken by human beings and of knowledge, elaborated by the French socio-anthropologist Pierre Bourdieu since the 1970s (Pierre Bourdieu, *Esquisse d'une théorie de la pratique*, 1972).

Knowledge is "acted practice": it proceeds through the incorporation of the structures of the social world. The notion of habitus, of which Bourdieu provides innumerable definitions and rearrangements, goes beyond and integrates Mauss' definition denominated "body techniques" as a set of "traditionally betrayed" practices.

The body is for Mauss: "the first and most natural technical object, and at the same time a technical means, of man" and the techniques of the body are "the ways in which men, in different societies, and according to tradition, know how to use their bodies" [2].

The habitus is therefore an act learned according to tradition, handed down and reproduced, which is why it is immediately included in a complex system of symbolic connections typical of the society that produced it [16].

In Bourdieu's theory, the set of continuous dispositions that act as a set of elements that predispose our "place" in the world is indicated as habitus, it is partly defined by economic, social, ideological, political, etc. ... relations, a in turn, at the same time, it has the tendency to condition and shape the outside world.

In a certain sense, the body anticipates the "normality" of the world: Bourdieu defines this primary process of knowledge as "connaissance par corps". The onset that generates, and brings together the components of the habitus, is that of the "socially informed body";

the foundation and place of habitus is therefore the body as an entity through which men come into contact with the world, allowing it to assume the characteristics of an organic and coherent vision of the world. Incorporation (or embodiment) is therefore the key word to describe the process through which we know the world and at the same time we shape the world.

American anthropologist Thomas J. Csordas wrote, in an article on Ethos journal, arguing that it is possible to identify two predominant methodological orientations in the study of the process of incorporation: one – which has already been mentioned above – attributable to Bourdieu's reflection, sees in a central position the habitus; the other, however, finds its nucleus in the concept of pré-objectif.

Merleau-Ponty extends his reflection in which he considers the body as the primary locus of perception and human experience.

We could therefore say that at the origin there is only the body in the world and the perceptual experience begins in it.

The pré-objectif concept allows to study the embodied process of perception from beginning to end: "If our perception ends in objects", argues Csordas, "the objective of a phenomenological anthropology of perception is to seize that moment of transcendence with which perception begins which, in the midst of arbitrariness and indeterminacy, constitutes and is constituted by culture" (Thomas J. Csordas, *Embodiment as a Paradigm for Anthropology*, 1990). Embodied existence is not a priori of culture; on the contrary, Pré-objectif does not mean pre-cultural; "[...] consciousness projects itself into a physical world and has a body, just as it projects itself into a cultural world and has habits" (Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, 1945) [2].

Thomas J. Csordas owes the theorization of the "paradigm of

incorporation" for which the body is "the meeting point of the intersubjective production of meanings, from which the self and culture emerge, inseparable from each other".

The body is seen as the "creative subject" par excellence «existential foundation of culture and of the Self» (Thomas J. Csordas, Embodiment and experience. The existential ground of culture and self, 1994), and culture is the product of experience which takes place in a situation of "intercorporality" between subjects [2].

The formation of the couple in contemporary society. We describe an interpersonal relationship with the term "couple", indicating the involvement of two people, who possess an intersubjective dimension: through sociality and in the relationship with the other, that each of the two members manages to pursue their goals, realize their ambitions, creates an emotional, moral and professional identity, expanding one's preferences on tastes and inclinations, starting from the primary relational base of attachment developed during childhood [9]. It is defined by Vella (1992), as a voluntary interpersonal relationship, which is based on the union of the intellectual, emotional, economic and social forces of the two partners aimed at satisfying common needs (implicit and explicit) and at achieving goals shared, such as, for example, supporting each other or becoming parents.

"Io, tu, noi" Satir (1999) underlines how the couple is indeed formed by two individuals, but an important element for all aspects relating to the relationship represents a fundamental point as much as the stories and experiences of the individual partners.

From the training phase, to the various critical events, to the ability to reorganize and adapt, up to the eventual breaking of the couple's pact, the couple has always been considered the focal point of the entire family structure (Andolfi, 2003) [9].

The couple represents the central axis of the family structure and of greater

vulnerability, being between the older generation (grandparents) and the new one (children).

In that relational space that we can interpret as central, the greatest intergenerational pressures weigh, which often takes the form of partial or incomplete agreements or separations.

The couple is the field of negotiation between generations, between different educational models and normative schemes that organize life [9].

If we place ourselves in a longitudinal perspective, through the main configurations that the couple has assumed, we start from the patriarchal model of the early twentieth century, in which individuals are forced to marry, the woman is dominated by the man and the sex (seen as taboo) performs only the procreative function; in the 50s and 60s we move on to romantic, passionate and irrational love, which sees partners choose, complete and desire each other.

We then moved on to emancipated love, characterized by the themes of freedom and pleasure and by the challenge of the partners for the construction of the "we", continuing the desire for intimacy is opposed by the need for individualism, the public and private spheres merge and the couple begins to enter into crisis with postmodern love. Today we participate in the phenomenon of rising life expectancy and the increase in the elderly population, simultaneously in the family, slowing down the process of separation and identification of young adults who are increasingly slow to leave the house, extending the "full nest" phase, slowing down the transition to a relationship-centered and more balanced relationship [9].

The fiduciary pact allows the couple to be as it is. Simultaneously with the phase of the formation of the couple, we identify changes starting from the context within which the traditionally known courtship processes are adopted, in fact, real places are often accompanied by virtual places (social networks, online dating sites, chat, etc.) that allow you to experience the phase of

falling in love through schemes and filters that present different ways of interacting (Salerno & Lena, 2016).

The systemic-relational theory identifies the primary motivational systems, namely that of attachment-care and sexual, the choice of partner is possible only if these two basic needs are satisfied (Angelo, 1999) [9: 44].

The purposes in which the couple then decides to continue to remain united can be many: economic, organisational, social, opportunistic; these objectives outline fundamental themes for the conservation of a condition of security among its members and of the survival of the human species. As we have seen previously, from birth, attachment and caregiving needs are correlated with the need for security in

Relationship that is created, as opposed to the danger of separation and loneliness, in the suffering of being left without a partner and important help in case of difficulty, therefore, of a reference figure in life [9: 41-42].

The main need that emerges is the one linked to trust in the bond, whether we are talking about safety or maintenance of the species, to trust in the other coming from the bond with the primary attachment figures. Scabini and Cigoli (2000) talk about the same trust that is referred to the symbolic exchange of the gift. there is inevitably the expectation of "giving to the other person" when he needs it, or the trust that the other will reciprocate when we have certain needs.

In the relational-symbolic paradigm it is called a fiduciary pact, the conjugal bond that two partners decide to build. It is based on norms of reciprocity, in an encounter between similarity and difference, considering being able to entrust oneself to the partner, being able to expect to be reciprocated and giving oneself to him. This trust allows openness to consideration towards the other, defining a relationship that passes through the gift and which is determined in the care of the other in his difference and uniqueness. the element that founds and organizes the relationship is the fiduciary agreement; this pact is made

up of a double aspect: an explicit and conscious, ethical dimension, linked to the mutual commitment manifested, or the declared pact; and from a dimension considered a secret pact made up of deep unconscious needs of an affective nature that each of the members tries to satisfy in the couple; the peculiarity of that couple, its novelty is the unconscious intertwining of mutual choice, the interlocking of needs, relational and emotional needs, the need for protection and renewal of the bond, brought by each of the two partners, starting from their own personal and family history.

In the relational-symbolic paradigm it is called a fiduciary pact, the conjugal bond that two partners decide to build. It is based on norms of reciprocity, in an encounter between similarity and difference, considering being able to entrust oneself to the partner, being able to expect to be reciprocated and giving oneself to him. This trust allows openness to consideration towards the other, defining a relationship that passes through the gift and which is determined in the care of the other in his difference and uniqueness.

The element that founds and organizes the relationship is the fiduciary agreement; this pact is made up of a double aspect: an explicit and conscious, ethical dimension, linked to the mutual commitment manifested, or the declared pact; and from a dimension considered a secret pact made up of deep unconscious needs of an affective nature that each of the members tries to satisfy in the couple; the peculiarity of that couple, its novelty is the unconscious intertwining of mutual choice, the interlocking of needs, relational and emotional needs, the need for protection and renewal of the bond, brought by each of the two partners, starting from their own personal and family history [9: 45].

According to Angelo (1999) the choice of partner is accomplished by placing a subtle balance between the intergenerational, family and individual aspects. To influence the choice we find, on the one hand, the family myth and the relative roles connected to it, if the

family history will be very tormented and desperate, the more the individual's bond with it is undifferentiated (Bowen, 1979), the greater will be the influence taken on in this choice, which is taken either in continuity – acceptance of the same experience, or in discontinuity – revolt with it, implementing a series of compensatory expectations to be met in the new bond that is being built [9: 46].

The metaphors of familiar phenomena. Each theory of the family is the bearer of one or more metaphors, questioning the different disciplines and the different approaches, we would have a framework for moving (with the utmost caution and always a critical attitude is desirable), addressing the issue according to specific coordinates, the images on the family they tend to convey, between stereotype, myth, metaphor and model, which underlie the different disciplines, with their theoretical-epistemological approaches [5: 24-25].

– **The family as a "feeling":** a very widespread image, it is indicated by the family as a value, a field of expression of affectivity and a source of emotions. The metaphor of the family as a sentiment is the result of a slow and long evolution: historical research has in fact highlighted how this vision was produced relatively recently, the result of a radical change in lifestyles, in the use of time and space, in the way in which the relationships between the different generations were conceived; the concept of family that we have in mind has not always been as we experience it today, but as a parallel emergence of a complex of intertwined and very intense feelings; the discovery of childhood inspires new emotions, protection, attention and care, it makes its appearance in the seventeenth century; pedagogical reflection and schooling make their contribution decreeing new moral, spiritual and educational functions of the family. The feeling of the house, understood as a symbolic and non-symbolic living space in which to live together in intimacy, which highlights in its organization the new emotional relationships between its inhabitants.

The house can be understood as "loving, nourishing, procreative living" [7: 166], which is understood and experienced as a shell that protects and welcomes [5: 28]. The transformations did not immediately concern the entire population, but initially only the noble and bourgeois classes. Today very different family models coexist, and if the sentimental family is widespread, there is no shortage of families in which the relationship with the children remains unexpressed and educational awareness appears absent. Rapid socio-economic changes are modifying the structure of symbolic references, and the family is no longer legitimized in view of a social order, but in relation to the needs of each individual. The overcoming of biological plurality (adoptive families, foster families, de facto families, single parents...) only accentuates the relational and sentimental character of these human systems [5: 31-32].

Placing ourselves in a critical perspective, let's examine the limits that this vision presents us: the image of the family as a feeling places a lot of emphasis on affective processes as if they were almost completely independent of the economic, political, material and structural dimensions in which to insert life family, in addition to this the risk is that of not taking into account the variability of the models, in fact there are many possibilities of understanding and experiencing family ties, and there is the risk of excessively idealizing relationships, ("If you really love each other, every obstacle is overcome"), or to generalize unduly ("Those who do not live for their children do not love them") [5: 60-61].

– **The family as a living being:** it is seen as a real organism, immersed in an environment to which it is adapted and on which it depends to satisfy its needs; the quality of the family atmosphere, its ability to transmit values, are correlated with collective life, almost assigning a salvific task towards society. The family is imagined as an "open system" the continuous exchange with the environment guarantees its survival, the

mutual dependence between organism and environment is in co-evolution, realizing itself in circular continuity of interaction (input – internal processing of the input – output-feedback); this concept proposed by Ludwig von Bertalanffy's General Theory of Systems (TGS), in which it is expected that the family is an organized unit, which is made up of the reciprocal interactions of its components. Thinking of the family as an organism means underlining its relationships with the environment, risking treating them in an overly concrete way, as substantial, objectifiable realities, with boundaries but material properties. Furthermore, the functional view tends to attribute more unity to the family than it perhaps possesses in reality. Cohesion and consensus are excessively emphasized, running the risk of transforming this metaphor into an ideology, an ought-to-be [5].

– **The family as culture:** culture is a complex system of knowledge, ideologies, values, laws, norms and daily rituals. A relatively closed and cohesive group of people (a group that shares a story, a we) will tend to share places and spaces, objects, gestures over time, articulating their coexistence on the basis of redundant, repetitive and normative structures. The inclination will be to develop a language, but even more a symbolic system of signs, the boundaries of which are established symbolically through the use of kinship names, in the complex of rules (incest taboo, exogamy, reciprocity, preferential union ...) and marriage alliances. Assuming an ethnopedagogical gaze, in which every family is culture, in the sense that it is able to develop within it a system of beliefs, patterns of action and routines, which identify it as a particular and unique society, distinguishable from others [6]. This approach provides us with some methodological indications on how to observe interaction processes, a first aspect to take into account are the practices of family interaction: in families we behave as if there were specific rules and behavior models, only rarely explicit,

yet strongly normative (and any deviation from it is sanctioned). Culture is a continuous process of construction of reality, not a simple variable in the social or organizational world, a constitutive process whereby, through interacting people, they create and recreate the worlds in which they live. The subdivision of the private spaces in the house, the tasks of each one, the objectives, the shared values, the description of oneself and of the others, are just some of the ways that the family concretely uses to exist, to confirm its belonging to its members. Alongside practices, a second area of observation are family languages: verbal, non-verbal, apothecary, symbolic expressions... Each modality expresses a modality of distinction, with special accents placed on events, processes, people. An aspect of the message is also contained in the materiality of the family culture, i.e. those concrete aspects in which the family manifests itself as a world of meanings, through easily recognizable, experimentable and recountable forms.

The family as a socially constructed reality is a world of shared meanings, co-constructed and maintained through interaction [5: 54-55].

Relational-symbolic approach: the relational. It should be emphasized that, both at an empirical and theoretical level, the terms relationship and interaction are often used as synonyms, however it is considered important to distinguish the two terms. With interaction we indicate "the action between the parties", what is observable in the here and now, the exchanges, the communication that takes place in the family in everyday life, what the subjects build in common action and is the level of observation from which the researcher begins the process of getting to know the family. The interactive perspective aims to know the ways in which family members act and construct the meaning of events [14: 48]. Family relationships cannot be reduced to a sequence of reciprocal actions that we can observe and, within certain limits, we can even measure. The family relationship aspects

of bond, which of references of meaning (re-ligo and re-fero), refer to another observable aspect, namely the bond that precedes the ongoing interaction and constitutes its significant context. It cannot be observed as the interaction is observed, as one could only interfere, the numerous interactions and exchanges that fill the daily life of the family, can only be fully understood if one considers a typical characteristic as members of that particular family; they are deeply connected upstream having a common history. The active subjects who carry out actions and decisions are linked and bound to the history of the generations from which they come and who physically and psychically generated them. The relationship, therefore, is what binds family members together, even unconsciously, and it is what creates an alliance, uniting husbands and wives, parents and children, it is their family history and the history of their culture of belonging, that is, everything that "has settled and continues to settle in terms of values, myths, rites and models of functioning" (Scabini 1995). Unlike the interaction, the characteristic of the relationships differs for the longer times and for the connection between them, for the level of analysis centered on the interaction, single segments and sequences of exchanges between family members are identified and examined, while the level of relational analysis tries to reconstruct an intertwining, a plot that takes account of the group dimension of the family in its being more than the sum of the parts. The quality of the bonds between the members of the couple and the type of exchange between the generations are the peculiar elements to be taken into consideration especially in critical moments of transition [14: 48-49].

Relational-symbolic approach: the symbolic. The other category that defines this approach is the symbolic one, as the etymology of "symbol" suggests (the term derives from the Greek symbolon, which derives from the verb syn-ballo, which means to put together, to approach. In particular, it

was a sign of recognition constituted by the meeting of the two halves of a single object [Sini 1989; Cortellazzo and Zoli 1979-85]). It is only by maintaining and connecting the two affective and ethical qualities that the sense of the term is produced: family, that is, the symbolic matrix of the link between the sexes, generations and lineages. There are specific qualities that must be respected and developed for there to truly be a family, as it is the place par excellence of the deepest affections, but also the place where responsibilities are generated towards all the other members who have each other towards others. The affective and ethical aspects manifest themselves in varied ways according to the cultures to which the families belong. The condition that allows the family to constitute a versatile resource for the well-being of individuals is that of increasing its relational-symbolic sap, the family contrasts the degenerative processes that every era and every family knows [14: 57].

Family relationships unfold between gift and debt, between giving, receiving and reciprocating and each type of relationship is nurtured in its own specific form of care: of responsibility (in the marital relationship), of reciprocity (parental relationship), care of inheritances (relationship between lineages); these are the three symbolic tasks that move families, not only out of moral obligation, but moved by the desire to give back and donate in turn. The identification process is therefore crucial. In order to pass on their physical and mental life to a new generation in turn, young parents must have had the possibility of identifying themselves, as children, with beneficial, that is, donating sources. The restitution takes place over the generations, reciprocity is over the long term and can be achieved if it is supported by a tenacious trust and hope in the bond [14: 61-62].

Ability and stereotypes about disability. The aspect concerning the discriminatory gaze of a person without disabilities towards a person with disabilities, i.e. ableism.

"Ableism manifests itself in a crescendo, from minor expressions, such as paternalism or prejudice, to large-scale prevarication. The term 'ability' derives from the fact that physical, intellectual, relational or sensory ability is used as a criterion for discriminating against people" [10: 24].

Ability also has as a consequence the possibility of self-discrimination when the person with disability, born and raised in a social context that discriminates against them, does not realize it and believes it is normal for them not to be able to claim rights. In these cases we speak of "internalized ableism" and it consists of a self-devaluating attitude that makes it difficult to apply one's rights, one's personality and holds back the overall development of the person [10].

"The eternally disabled guy": Some forms of intellectual or motor disability, such as to lead to non-self-sufficiency (the inability to communicate autonomously or to move freely on their own), cause parents to continue to see the own child with disabilities as a child even in adulthood. A reasoning that arises and consolidates within families, especially when parental guardianship is very assiduous and in some respects necessary. An even unintentionally paternalistic or friendly attitude is put in place towards disabled people. Everyone finds themselves in this stereotype, there is a tendency, for example, to talk informally even when you hardly know the person, without even asking the question of whether this attitude might please them or not, or there is a tendency to use childish language, to accentuate even in the behavior gestures and situations that adhere to the care of the person when he is in childhood or adolescence [1].

"It is better for the disabled person not to put himself on the line, then he sets expectations that he is unable to fulfill and suffers": One of the most frequent situations is that we always tend to underline the state of handicap, not the abilities, the potential, the aspirations that have to do with a life

project. Especially in a mentality of a support type in which very often disability is connoted in a negative way, starting from an analysis that applies the diagnostic criteria of the classifications deriving from the medical/health/rehabilitation field, i.e. the disabled person captures what is not there is or what doesn't work: deficits, pathology, incapacity, immutability. In this kind of situation, the stereotype of "not getting involved" is quite evident. For this it is necessary to relate to any other interlocutors who may be from time to time the school, a sports, cultural, associative environment, work, loved ones ... it is essential that the disabled person, like everyone else, has the possibility of "get involved" even at the risk of "banging your head against a wall" and also experiencing disappointments.

One of the aspects of the protective attitude of families, both to defend in some way the possibility of dramatically realizing the difference between oneself and others deriving from disability, which could jeopardize their serenity is the tendency to make sure that the disabled person does not take emotional risks. Everyone goes through this risk in their life, regardless of the presence of a form of disability or not, there are desires and aspirations in each of us that often collide with reality or with situations that do not allow their realization [1].

"The disabled person to be pitied": This stereotype contains a very precise idea: disability is a situation that has somehow ruined an undesired, unwanted existence, making it more fragile. It is thought to establish a relationship of sharing a hypothetical suffering, on the one hand it makes those who are next to the disabled person feel better, on the other it wants to be a form of participation in them. The fact is that a person with a disability does not want to face his or her condition in this way, but would like exactly the opposite: to overcome it, taking it for what it is, that is, one of the possible situations in life, the one that has happened, which connotes, but

which must be managed in the best possible way. The sharing that passes through compassion (which means: "to suffer together"), is very difficult to carry out because in reality "we don't suffer together", and it is a form of hypocrisy that does not help in the least improvement of the situation. Instead, the need for understanding, attention, competence and friendship is considered necessary [1: 31].

"The disabled person is an example for everyone, he gives us strength in how he faces his condition": We must bear in mind that there are two consequences with respect to this attitude: the first is the opinion that disability is a form of heroism, of enormous capacity and potential; the second is connected to the word "disability", understood as a different ability, as if it were a preference and there were individual abilities that are in some way determined precisely by the form of disability. It becomes evident that each person lives and tries reasonably to use the skills he possesses to the fullest, and that he is capable of developing if properly encouraged, oriented and educated. In itself, disability is not a condition of superiority or inferiority, it is an attribute determined by a deficit, the weight of which can be greater or lesser depending on the context in which it develops. Disability is not a disease to be ashamed of, it is an objective condition which must be taken into account in order to better organize one's life project.

"The asexual disabled person": the person with disability is a man, a woman or can obviously also have a different sexuality, but is not asexual. We discuss the theme of love, affection and sexuality after adolescence and precisely the difficulty of having a "normal" emotional or sexual relationship represents the real handicap. This stereotype is one of the most delicate issues to deal with, it contains one of those taboos with respect to which only an education in sexuality and affectivity can change the frame of reference and help change things, but it is a long process of generations, it cannot be resolved easily except through

individual situations. There are many demonstrations to the contrary and therefore an ability to tell, without exhibitionism, in a simple and correct way that one can experience disability (and also one's sexuality) is needed, obviously taking into account one's personal situation and with great respect for the dignity of the person [1: 31-32].

These are the fundamental elements that need to be known and understood in social and school educational practices in order to be able to trace the lines of a pedagogy of individual and social Wholeness. The work involves research and direct, interested activity. It involves the development of proximity, of equitable proximity towards all human existences which, due to disability, appear distant and impossible to consider and include. It involves institutional and social efforts.

Above all, it is a job that should become a constant for every educator (man or woman) who learns to see, revisit and reread himself. A punctual work that starts from the educator who wants to meet and educate the person with disabilities and moreover a person with disabilities of minor age, or a person who grows up.

Conclusions and research perspectives. The article delves deep into the transition from an individual concept of disability to a social model. It argues that our thoughts, emotions, feelings, and our perception of our position in society depend on the relationships we have with others. The article highlights the challenges faced by people with disabilities, who often strive for inclusion and attempt to minimize their differences. It further contends that as children with disabilities mature, their adaptation to their own bodies can be overshadowed by anxiety and societal expectations.

The article expands upon and refines the concept of the social model of disability, which emphasizes social and environmental factors contributing to inclusion rather than focusing solely on individual disabilities. It rejects the notion that people with disabilities bear

responsibility for their condition or that they are not exerting sufficient effort to overcome their limitations. The article argues that the perception of disability is not static but evolves constantly through the interactions between individuals with disabilities and social barriers.

Additionally, it acknowledges the intricate nature of the transition to independence for individuals with disabilities and underscores the significance of considering the person-environment relationship when addressing disability-related issues.

REFERENCES

1. Bompreszi, F. (2012). La disabilità è begli occhi di chi guarda. *WelfareOggi*. Tratto il giorno 20/9/22 da, 29. Retrieved from: <https://acrobat.adobe.com/link/review?uri=urn:aaid:scds:US:73ca8ded-43a0-3c3d-8b3b-232a2bb896ad> [in Italian].
2. Buonvino, M. (2019, febbraio 25). *Corpo e incorporazione: sul fondamento esistenziale della cultura e del sé*. Tratto il 26/9/2022 da Treccani. Retrieved from: https://www.treccani.it/magazine/chiasmo/storia_e_filosofia/Corpo/corpo_ssas_corpo_e_incorporazione.html [in Italian].
3. Cecoro, G. (2021). La centralità del corpo in azione nei processi comunicativi, emotivi e apprenditivi, nell'ambito della comunicazione aumentativa e alternativa (CAA) nella scuola dell'infanzia. *IUL Research*, 2(4). Tratto il 24/9/22, 2022 [in Italian].
4. Damasio, A. (1995). L'errore di Cartesio. *Emozione, ragione e cervello* (Nona ed.). (F. Mancaluso, Trad.). Milano: Adelphi [in Italian].
5. Formenti, L. (2000). *Pedagogia della famiglia*. Milano: Edizioni Angelo Guerini e Associati SpA [in Italian].
6. Formenti, L. (2000). Idee per un laboratorio etnopedagogico. *Adultità*, n. 11, aprile 2000. [in Italian].
7. Iori, V. (1966). *Lo spazio vissuto. Luoghi educativi e soggettività*. Firenze: La Nuova Italia [in Italian].
8. Marra, A.D. (2021). I diritti dell'accessibilità e della mobilità della persona con disabilità, in *Forum di Quaderni Costituzionali*, 1, 2021. Retrieved from: www.forumcostituzionale.it. Fonte consultata il 22/08/2022 [in Italian].
9. Merenda, A. (A cura di). (2019). *Psicodinamica delle famiglie contemporanee*. Palermo. Tratto il 18/09/22 da. Retrieved from: https://iris.unipa.it/retrieve/handle/10447/362678/720928/Psicologia%20delle%20relazioni2_14.07.2019.pdf [in Italian].
10. Migliosi, M. (2020). L'abilismo tra gli altri-ismi. (B. Pianca, A cura di) *Periodico UILM - Unione Italiana Lotta alla Distrofia Muscolare* (201). Tratto il 20/9 2022 da. Retrieved from: https://www.uildm.org/sites/default/files/DM/201/dm201_web_speciale.pdf [in Italian].
11. Murphy, R.F. (2017). *Il silenzio del corpo. Antropologia della disabilità*. Trento: Erickson [in Italian].
12. Oliver, M. (2010). *The Politics of Disablement*, Macmillan Education UK, London, 1990; C. Barnes, G. Mercer, *Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research*, The Disability Press, Leeds, 2004; A.D. Marra, *Disabilità (voce)*, in AA. VV., *Digesto delle Discipline Privatistiche Sezione Civile*, UTET, Torino [in Italian].
13. Priore, A. (2022). Significati, vissuti e narrazioni del corpo nella disabilità. *Formazione & Insegnamento XX - 1s - 2022*. Tratto il giorno 22/9/22 [in Italian].
14. Scabini, E., & Aifrate, R. (2003). *Psicologia dei legami familiari*. Bologna: Il Mulino [in Italian].
15. Sorrentino, A.M. (2006). *Figli disabili. La famiglia di fronte all'handicap*. Milano: Raffaello Cortina Editore [in Italian].

16. Squillacciotti, M. (2022). Corpo (Linguaggio del), in Franco Lever – Pier Cesare Rivoltella – Adriano Zancchi (edd.), *La comunicazione*. Dizionario di scienze e tecniche, www.lacomunicazione.it Fonte consultata il giorno 24/09/2022 [in Italian].

Received: May 18, 2023
Accepted: June 15, 2023

MODERN TEACHING TECHNOLOGIES СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

UDC 378.147:69.009.182

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.228-244

FEATURES OF USING THE PROJECT METHOD DURING STUDYING THE EDUCATIONAL COMPONENT "DEVELOPMENT OF MOBILE APPLICATIONS"

M. O. Kovalchuk*

The article reveals the peculiarities of using the project-based method to develop a set of communication and professional skills in future specialists in Information Systems and Technologies. As the development of modern IT is a fast-paced and dynamic process, future professionals need to be prepared to work on real projects and collaborate effectively in teams. The application of the project-based method provides students with opportunities to learn how to communicate, distribute responsibilities, and work as a team, while gaining experience in working with information systems and technologies and developing practical skills.

The study analyzes the works of domestic and foreign educators who have researched the theoretical foundations of the project-based method, as well as scientific papers that explore the specifics of pedagogical design and the development of students' self-organizational abilities. The authors of the article place a special emphasis on developing the self-organizational abilities and professional self-improvement of future IT professionals, using the project-based method in the study of the educational component "Mobile Application Development". Students are given the task of developing a functional mobile application from scratch, which includes requirements analysis, user interface design, functionality development, testing, optimization, and project presentation. Each student can take on a specific role in the project, communicate, and exchange ideas with other team members. The outcome of the project is a functional mobile application that serves as evidence of their skills and knowledge in mobile application development.

The article highlights the importance of using the project-based method in teaching mobile application development, which contributes to the development of students' self-organizational abilities, creative thinking, and independence. These competencies are essential in the modern IT industry and help future professionals to successfully compete in the job market.

Keywords: information system, project, project-based method, design stages, multimedia application development.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(Polis National University, Zhytomyr)
synyhka@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5851-6892

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОГО МЕТОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ "РОЗРОБКА МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ"

М. О. Ковальчук

У статті розкрито особливості використання проектного методу для формування комплексу комунікативних та фахових навичок у майбутніх фахівців з інформаційних систем та технологій, оскільки розвиток сучасних ІТ є швидким і динамічним процесом, що потребує від майбутніх фахівців готовності до роботи з реальними проектами та ефективною співпраці в команді. Застосування проектного методу надає студентам можливість вчитися спілкуватися, розподіляти обов'язки та працювати в команді, а також отримувати досвід роботи з інформаційними системами і технологіями, розвиваючи практичні навички.

У роботі проаналізовано роботи вітчизняних і зарубіжних педагогів, які досліджували теоретичні засади проектного методу, а також наукові праці, що розкривають особливості педагогічного проектування та розвитку самоорганізаційних здатностей студентів.

Автори статті особливий акцент ставлять на формуванні самоорганізаційних здатностей та професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі "Інформаційних технологій" на прикладі використання проектного методу під час вивчення освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків". Студентам пропонується розробити функціональний мобільний застосунок з нуля, що включає аналіз вимог, проектування інтерфейсу користувача, розробку функціональності, тестування, оптимізацію та презентацію розробки. Кожен студент може взяти на себе певну роль у проекті, спілкуючись та обмінюючись ідеями з іншими учасниками команди. Результатом проекту є функціональний мобільний застосунок, який слугує показником їхніх навичок та знань у розробці мобільних застосунків.

У статті висвітлено значення використання проектного методу в навчанні розробці мобільних застосунків, що сприяє формуванню самоорганізаційних здатностей студентів, розвитку їхнього творчого мислення та самостійності. Ці компетенції є важливими в сучасній індустрії ІТ та допомагають майбутнім фахівцям успішно конкурувати на ринку праці.

Ключові слова: інформаційна система, проект, проектний метод, етапи проектування, розробка мультимедійних застосунків.

Introduction of the issue. In today's world, the development of information technologies is extremely fast and dynamic. Future specialists in information systems and technologies must have a set of following skills: **practical** (can be applied in real projects and tasks), **communicative** (based on interaction and cooperation with other team members during project work). Immersion in the environment of information systems and technologies requires future specialists to solve complex tasks, which include analysis, design, development, testing and implementation of various systems. Using the project method gives students the opportunity to learn how to communicate effectively, discuss ideas, distribute responsibilities and workload in a team; study various aspects of information

Постановка проблеми. У сучасному світі розвиток інформаційних технологій є надзвичайно швидким і динамічним. Майбутні фахівці з інформаційних систем та технологій повинні мати комплекс навичок: практичні, які можуть бути застосовані у реальних проектах та завданнях; комунікативні – оскільки робота над проектами вимагає взаємодії та співпраці з іншими учасниками команди. Занурення у середовище інформаційних систем та технологій вимагає від майбутніх фахівців розв'язання складних завдань, які включають аналіз, проектування, розробку, тестування та впровадження різноманітних систем. Використання проектного методу надає студентам можливість: вчитися ефективно спілкуватися, обговорювати ідеї,

systems and technologies in a complex, being able to learn a wider range of knowledge and skills; to gain the necessary experience of working with information systems and technologies, developing their practical skills. It also helps to understand how theoretical concepts translate into practical solutions and develops critical thinking and problem analysis skills. The project method promotes the development of students' creative thinking. They have the opportunity to independently solve problems, create new solutions and develop innovative projects. This helps to form a creative and independent position in students, which is necessary in the highly competitive environment of the modern labor market.

Current state of the issue. In the scientific and pedagogical context, terms "project method", "design", "project technology", "project activity" and others are used, which are similar to the general concept of "project". The main theoretical aspects of these concepts were studied by such authors as V. Bolotov, V. Burkov, L. Gourier, O. Gazman, N. Zapesotska, E. Isayev, I. Kolesnikova, N. Krylova, D. Novikov, N. Masyukova, O. Pometun, T. Pashchenko, V. Radkevych, V. Svystun and others [9-11]. In higher school pedagogy, these concepts are considered as a component of the professional competence of future specialists, which is related to the research of such authors as V. Anishchenko, M. Artyushina, T. Herlyand, N. Kulalayeva, G. Romanova, M. Shimanovsky, Li Jiaqi and others [13, 14, 16].

In their research, the theoretical foundations of the project method were substantiated by domestic and (O. Dubaseniuk [3], S. Sysoyeva [12: 73-80], etc.) and foreign (D. Dewey, E. Collings [15], etc.) teachers-researchers. Various aspects of pedagogical design are studied in the works of I. Yermakov [4: 26-32], N. Lavrychenko [7: 64-70] and others. Instead, I. Hrytsenyuk [2] and O. Kobernyk [6] and others analyzed the features of the design function of pedagogical activity. The essence and

розподіляти обов'язки та працювати в команді; вивчати різні аспекти інформаційних систем та технологій у комплексі, маючи змогу засвоїти більш широкий спектр знань та навичок; отримати необхідний досвід роботи з інформаційними системами та технологіями, розвиваючи свої практичні навички. Це допомагає зрозуміти, як теоретичні концепції перетворюються на практичні рішення та розвиває навички критичного мислення та проблемного аналізу. Проектний метод сприяє розвитку творчого мислення студентів. Вони мають можливість самостійно вирішувати проблеми, створювати нові рішення та розробляти інноваційні проекти. Це допомагає формувати у студентів творчу й самостійну позицію, що є необхідним у висококонкурентному середовищі сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-педагогічному контексті, близькі до поняття "проект", використовуються такі терміни, як "метод проекту", "проектування", "проектна технологія", "проектна діяльність" та інші. Основні теоретичні аспекти цих понять були досліджені такими авторами, як В. Болотов, В. Бурков, Л. Гур'є, О. Газман, Н. Запесоцька, Е. Ісаєв, І. Колесникова, Н. Крилова, Д. Новіков, Н. Масюкова, О. Пометун, Т. Пащенко, В. Радкевич, В. Свистун та інші [9-11]. У педагогіці вищої школи ці поняття розглядаються як складова професійної компетентності майбутніх спеціалістів, із чим пов'язані дослідження таких авторів, як В. Аніщенко, М. Артюшина, Т. Герлянд, Н. Кулалаєва, Г. Романова, М. Шимановський, Лі Цзяці та інші [13; 14; 16].

У своїх дослідженнях теоретичні засади методу проектів були обґрунтовані вітчизняними (О. Дубасенюк [3], С. Сисоєва [12: 73-80] та ін.) та зарубіжними (Д. Дьюї, Е. Коллінгс [15] та ін.) педагогами. Різні аспекти педагогічного проектування досліджуються у роботах І. Єрмакова [4: 26-32], Н. Лавриченко [7: 64-70] та ін. Натомість, аналіз особливостей проектувальної функції педагогічної діяльності проводили І. Гриценюк [2] та

content of educational planning in the process of formation of self-organizational abilities in future teachers of higher education is revealed in the works of N. Myronchuk [8: 191-196]. The development of project technologies in institutions of general and professional education is considered in the works of D. Homenyuk, N. Kulayeva, and T. Osadcha [1]. Consideration of the theoretical foundations of project activities in the formation of professional self-development of future specialists in the field of information technologies was carried out by O. Karabin [5].

Unresolved issues brought up in the article. Revealing the features of the use of the project method in teaching the development of mobile applications can solve the issue of the formation of self-organizational abilities and professional self-development of future specialists in the field of Information Technologies.

Aim of research is to study and analyze the features of using the project method in the context of teaching mobile application development, as well as to formulate recommendations and conclusions regarding its optimal application.

Results and discussion. Let's consider an example of the use of the project method in the process of studying the educational component "Development of mobile applications". Students receive a list of recommended group projects where they have to develop a functional mobile application from scratch. This project includes stages such as: requirements analysis, user interface design, functionality development, testing, optimization and presentation of the application. Each student can assume a certain role in the project, for example, developer, designer, tester, IT manager. They work together in a team (the group can contain no more than 5 performers), communicate and exchange ideas, solve technical and organizational tasks. The result of their work is a functional mobile application that can be presented as an indicator of their skills and knowledge in mobile application development.

We consider the process of project

О. Коберник [6] та ін. Сутність та зміст навчального проєктування у процесі формування самоорганізаційних здатностей у майбутніх викладачів вищої школи розкрито у працях Н. Мирончук [8: 191-196]. Розробку проєктних технологій у закладах загальної та професійної освіти розглянуто у працях Д. Гоменюка, Н. Кулаєвої та Т. Осадчої [1]. Розгляд теоретичних основ проєктної діяльності у формуванні професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій здійснював О. Карабін [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Розкриття особливостей використання проєктного методу у навчанні розробці мобільних застосунків може вирішити питання формування самоорганізаційних здатностей та професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі "Інформаційних технологій".

Мета статті – полягає в дослідженні та аналізі особливостей використання проєктного методу в контексті навчання розробці мобільних застосунків, а також у формулюванні рекомендацій та висновків щодо його оптимального застосування.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо приклад використання проєктного методу у процесі вивчення освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків". Студенти отримують список рекомендованих групових розробок, де вони мають розробити функціональний мобільний застосунок з нуля. Цей проєкт включає такі етапи, як аналіз вимог, проєктування інтерфейсу користувача, розробка функціональності, тестування, оптимізація та презентація застосунку. Кожен студент може брати на себе певну роль у проєкті, наприклад, розробник, дизайнер, тестувальник, IT-менеджер. Вони працюють разом у команді (група може містити не більше 5 виконавців), спілкуються та обмінюються ідеями, вирішуючи технічні та організаційні завдання. Результатом їхньої роботи є функціональний мобільний застосунок, який може бути представлений як показник їхніх навичок та знань у розробці мобільних застосунків.

activity at three stages of designing – motivational, practical and final. The leading condition for using the project method when studying the educational component "Development of mobile applications" is a close interaction between the teacher and the student.

Thus, at the *motivational stage* of designing, the teacher creates a stimulating environment where they explain the meaning and goals of designing mobile applications, demonstrate examples of successful projects; conduct a conversation with students where they discuss their ideas, goals and expectations regarding the project; help students identify real-world tasks and establish appropriate success criteria.

For example, the teacher starts the class by explaining the importance and relevance of mobile application development in the modern digital era, explains how mobile apps have revolutionized various industries and improved the user experience. The teacher demonstrates several successful mobile applications, highlighting their impact and popularity.

Next, the teacher starts a conversation with the students, encouraging them to express their ideas, interests and wishes regarding the project. Students discuss their individual goals and generate potential mobile app concepts. They share their ideas about creating innovative applications that meet specific user needs or provide unique functionality.

The teacher facilitates conversation by asking questions and providing direction for students' critical thinking. This helps to determine the list of real tasks that students can implement in their project. The teacher actively works with students, helping them to formulate the goal, object and task of the project, to establish appropriate success criteria.

At the *practical stage*, the teacher provides students with the necessary resources, tools and materials for developing mobile applications; conducts training and provides methodical support on technical aspects of development; encourages and facilitates collaboration

Процес проєктної діяльності розглядаємо на трьох етапах проєктування – мотиваційному, практичному та підсумковому. Провідною умовою використання проєктного методу під час вивчення освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків" – є тісна взаємодія між викладачем і студентом.

Так, на *мотиваційному етапі* проєктування викладач створює стимулююче середовище, де пояснює значення та цілі проєктування мобільних застосунків, демонструє приклади успішних проєктів; проводить бесіду зі студентами, де вони обговорюють свої ідеї, цілі та очікування щодо проєкту; допомагає студентам визначити реальні завдання та встановити відповідні критерії успіху.

Наприклад, викладач починає заняття із пояснення важливості та актуальності розробки мобільних застосунків у сучасній цифровій епосі. Він пояснює, як мобільні додатки змінили різні галузі і покращили користувацький досвід. Викладач демонструє кілька успішних мобільних додатків, підкреслюючи їхній вплив та популярність.

Далі викладач розпочинає розмову зі студентами, заохочуючи їх висловлювати свої ідеї, інтереси та побажання щодо проєкту. Студенти обговорюють свої індивідуальні цілі та генерують потенційні концепції мобільних застосунків. Вони діляться своїми уявленнями про створення інноваційних додатків, які задовольняють певні потреби користувачів або надають унікальні функціональні можливості.

Викладач сприяє розмові, задаючи питання та надаючи направлення для критичного мислення студентів. Це допомагає визначити перелік реальних завдань, які студенти можуть реалізувати у своєму проєкті. Викладач активно працює зі студентами, допомагаючи їм сформулювати мету, об'єкт та завдання проєкту, встановити відповідні критерії успіху.

На *практичному етапі* викладач надає студентам необхідні ресурси, інструменти та матеріали для розробки мобільних застосунків; проводить інструктаж та надає методичну підтримку з питань технічних аспектів

and exchange of ideas between students, organizes regular meetings to discuss progress and solve problems. Students are actively working on their projects, using the acquired knowledge and skills.

One of the examples of the practical stage of mobile application development may include the following processes of interaction between the teacher and students:

- Prior to project work, during lecture and laboratory classes, the teacher provides students with the necessary knowledge and materials for developing mobile applications, such as manuals, documentation, code examples, video lessons, etc;

- Briefing for students is held, emphasizing the main technical aspects of mobile application development, explaining the requirements and recommendations for the project. The teacher also provides methodological support, answers students' questions, and helps solve technical problems they encounter;

- The teacher, by organizing joint forums or communication channels, stimulates students to cooperate and exchange ideas. At such meetings, they can present their progress and discuss current challenges they are facing. These meetings facilitate mutual learning and problem solving through collective understanding.

At the final stage, the teacher evaluates and analyzes the projects, assesses the students' achievements according to the determined success criteria; provides feedback on students' work, gives constructive advice and recommendations for further improvement of projects. Students present their projects in front of a group or jury, demonstrating developments and explaining the decisions made; analyze their achievements, evaluate their work in accordance with the set goals and success criteria. The teacher and students conduct a discussion and discuss the results of the project, express their observations and impressions of the process and results of the work.

One example can be a group project

розробки; стимулює та сприяє співпраці та обміну ідеями між студентами, організовує регулярні зустрічі для обговорення прогресу та вирішення проблем. А студенти активно працюють над своїми проектами, використовуючи отримані знання та навички.

Один з прикладів практичного етапу розробки мобільних застосунків може включати наступні процеси взаємодії між викладачем та студентами:

- Викладач перед проектною роботою під час лекційних та лабораторних занять надає студентам необхідні знання та матеріали для розробки мобільних застосунків, такі як посібники, документацію, приклади коду, відеоуроки тощо.

- Проводиться інструктаж для студентів, де наголошується на основних технічних аспектах розробки мобільних застосунків, роз'яснюються вимоги та рекомендації щодо проекту. Викладач також надає методичну підтримку, відповідає на питання студентів та допомагає вирішувати технічні проблеми, з якими вони зіткнулися.

- Викладач, шляхом організації спільних форумів або комунікаційних каналів, стимулює студентів до співпраці та обміну ідеями. На таких зустрічах вони можуть представляти свій прогрес та обговорювати поточні проблеми, з якими зіткнулися. Ці зустрічі сприяють взаємному навчанню та вирішенню проблем шляхом колективного розуміння.

На підсумковому етапі викладач проводить оцінку та аналіз проєктів, оцінює досягнення студентів згідно з визначеними критеріями успіху; забезпечує зворотний зв'язок стосовно роботи студентів, надає конструктивні поради та рекомендації для подальшого вдосконалення проєктів. Студенти презентують свої проєкти перед групою або журі, демонструючи розробки та пояснюючи прийняті рішення; аналізують свої досягнення, оцінюють свою роботу відповідно до поставлених цілей та критеріїв успіху. Викладач і студенти проводять дискусію та обговорюють результати проєкту, висловлюють свої спостереження та враження від процесу та результатів роботи.

Одним з прикладів може бути

from the educational component "Development of mobile applications", where the work of the students on creating a mobile application on a selected topic in Java in the integrated Android Studio development environment. At the final stage, when the project is already completed (the mobile application is functioning), the teacher evaluates and analyzes the students' works according to the defined success criteria.

An example of selected topics of students' project activities: 1) a mobile application for tracking expenses; 2) a mobile application for brain training, where the user can solve various tasks, such as mathematical and logical puzzles, memorize a sequence of numbers, etc.; 3) a mobile application for keeping a diary of a healthy lifestyle, where the user can enter data about their physical exercises, food and water regime, as well as indicate the total number of steps taken per day; 4) a mobile application for organizing events, where the user can create and manage their meetings, gatherings or other events; 5) a mobile application for organizing trips, where the user can create and manage their itineraries, collect information about hotels, restaurants and other places of interest, plan a budget and schedule a day; 6) a mobile application for storing and organizing notes, where the user can create new notes, add them to the list, edit and delete; 7) a mobile application for managing finances, where the user can create a budget and track their expenses; 8) a mobile application for tracking physical activity, where the user can record and track their training and exercises; 9) a mobile application for learning a foreign language, where the user can learn new words and expressions, as well as reproduce and check pronunciation; 10) a mobile application for managing an interactive map; 11) mobile application for ordering food: the user can choose dishes from the menu and order food delivery; 12) a mobile media application that allows users to watch videos, listen to music and read news on their mobile device.

In addition, students prepare a project

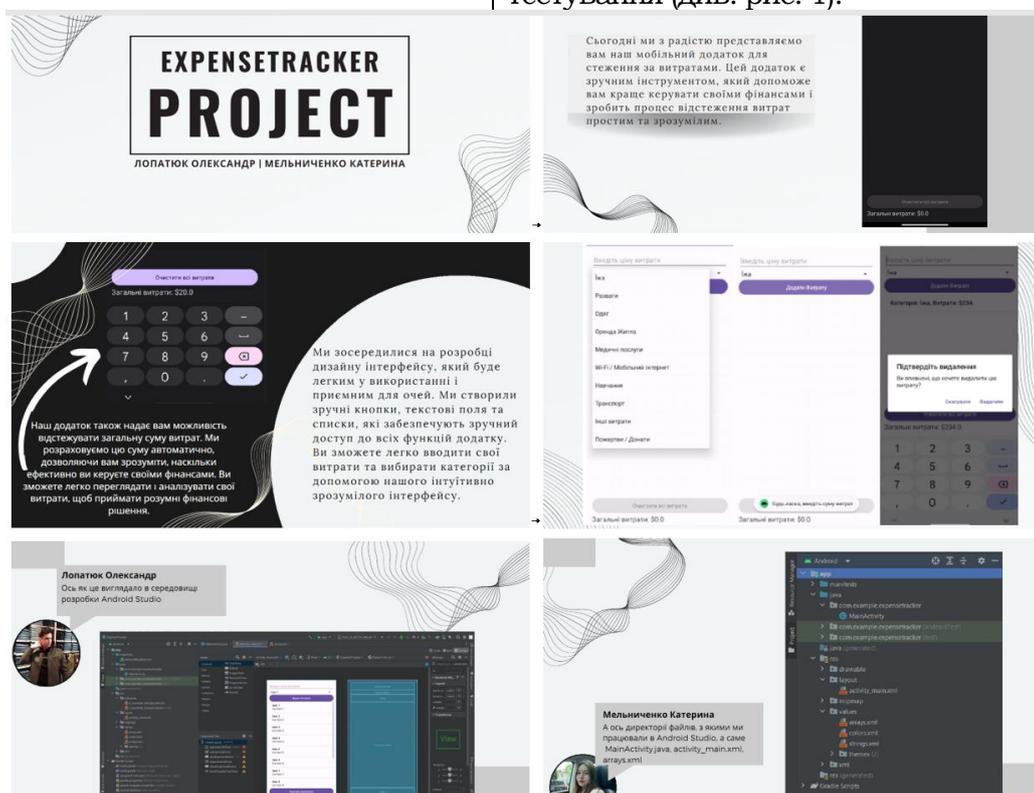
груповий проект з освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків", де студенти працюють над створенням мобільного додатку за обраною темою на мові Java в інтегрованому середовищі розробки Android Studio. На підсумковому етапі, коли проект вже завершений (мобільний застосунок функціонує), викладач проводить оцінку та аналіз робіт студентів згідно з визначеними критеріями успіху.

Приклад обраних тем проектної діяльності студентів: 1) мобільний застосунок для стеження за витратами; 2) мобільний застосунок для тренування мозку, де користувач може вирішувати різноманітні задачі, такі як розв'язування математичних прикладів, виконання логічних завдань, запам'ятовування послідовності чисел тощо; 3) мобільний застосунок для ведення щоденника здорового способу життя, де користувач може вводити дані про свої фізичні вправи, їжу та водопровідний режим, а також вказувати загальну кількість кроків, пройдених за день; 4) мобільний застосунок для організації подій, де користувач може створювати та керувати своїми зустрічами, зборами або іншими подіями; 5) мобільний застосунок для організації подорожей, де користувач може створювати та керувати своїми маршрутами, збирати інформацію про готелі, ресторани та інші визначні місця, планувати бюджет та розписувати день; 6) мобільний застосунок для зберігання та організації нотаток, де користувач може створювати нові нотатки, додавати їх до списку, редагувати та видаляти; 7) мобільний застосунок для керування фінансами, де користувач може створювати бюджет та відслідковувати свої витрати; 8) мобільний застосунок для відстеження фізичних навантажень, де користувач може записувати і відстежувати свої тренування та вправи; 9) мобільний застосунок для вивчення іноземної мови, де користувач може вчити нові слова та вирази, а також відтворювати та перевіряти вимову; 10) мобільний застосунок для керування інтерактивною мапою; 11) мобільний застосунок для замовлення їжі: користувач може вибрати страви з меню та замовити доставку їжі відразу на дому; 12) мобільний застосунок для медіа, що дозволяє користувачам переглядати

presentation in which they demonstrate the developed functionality, explain the architecture and technology decisions made, and review the test results (see Fig. 1).

відео, слухати музику та читати новини на своєму мобільному пристрої.

Окрім того, студенти готують презентацію проекту, в якій демонструють розроблену функціональність, пояснюють прийняті рішення щодо архітектури та технологій, а також розглядають результати тестування (див. рис. 1).

Fig. 1. Fragments of the presentation of the mobile application "Expensetracker project" developed by 2nd-year students O. Lopatyuk and K. Melnychenko of the Polish National University

After the presentation, the teacher and students hold a discussion where they discuss the results of the project, express their observations and impressions of the process and results of the work. The teacher provides feedback on the students' work, provides constructive advice and recommendations for further improvement of the project.

For example, a teacher can express recognition to students for a job well done, note their success in developing functionality and using technology. At the same time, he can pay attention to possible improvements, such as optimizing the code, improving the user interface or introducing additional features. Students, in turn, can share their impressions of working on the

Після презентації викладач та студенти проводять дискусію, де обговорюють результати проекту, висловлюють свої спостереження та враження від процесу та результатів роботи. Викладач надає зворотний зв'язок стосовно роботи студентів, надає конструктивні поради та рекомендації для подальшого вдосконалення проекту.

Наприклад, викладач може висловити визнання студентам за добре зроблену роботу, відзначити їх успіхи в розробці функціональності та використанні технологій. Водночас, він може звернути увагу на можливі покращення, такі як оптимізація коду, поліпшення інтерфейсу користувача або впровадження додаткових функцій. Студенти, у свою чергу, можуть поділитися своїми враженнями від

project, express their satisfaction with the results achieved, or express certain difficulties.

In order to analyze the state of formation of self-organizational abilities and professional self-development of future specialists in the field of "Information Technologies", we needed to determine the main indicators that can be used to qualitatively measure the levels of their professional development (initial, average, sufficient, high). Let's consider them in more detail.

- *Knowledge* level assesses the level of understanding of the basic concepts, principles and technologies related to information technologies. It determines the extent to which students have mastered the necessary theoretical knowledge.

- *Technical* level reflects the level of students' ability to apply specific technical skills in project development, for example, programming, web design, databases, etc.

- *Creative* level reflects the ability of students to generate new ideas, offer non-standard solutions and introduce innovations into projects. It can be measured, for example, by evaluating the originality and creativity of their design solutions.

- *Communication* level reflects students' ability to effectively communicate and interact with other members of the project team. It may include assessment of the ability to work together, the ability to interact and share ideas.

- *Managerial* level reflects students' ability to plan, organize and manage a project. It includes assessing their ability to analyze project requirements, set deadlines and manage resources, as well as their ability to effectively solve problems and exercise control over tasks.

- *Reflexive* level indicates the ability of students to be project accelerators and to take the initiative independently. It includes assessing their willingness to take on additional tasks, seek new opportunities, and learn from their mistakes.

These indicators were assessed using scales where the initial level corresponds to low indicators and the high level

роботи над проектом, висловити свою задоволеність від досягнутих результатів або виразити певні труднощі.

Для того, аби проаналізувати стан формування самоорганізаційних здатностей та професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі "Інформаційних технологій", нам потрібно було визначити основні показники, якими можна кваліметрично виміряти рівні їх професійного розвитку (початковий, середній, достатній, високий). Розглянемо їх детальніше.

- *Знанневий* – оцінює рівень розуміння основних концепцій, принципів та технологій, пов'язаних з інформаційними технологіями. Він визначає, наскільки студенти освоїли необхідні теоретичні знання.

- *Технічний* – відображає рівень вмінь студентів застосовувати конкретні технічні навички у розробці проектів, наприклад, програмування, веб-дизайн, бази даних тощо.

- *Креативний* – відображає здатність студентів генерувати нові ідеї, пропонувати нестандартні рішення та вносити інновації в проекти. Він може бути вимірний, наприклад, за допомогою оцінки оригінальності та творчості їхніх проектних рішень.

- *Комунікаційний* – відображає здатність студентів ефективно спілкуватися та взаємодіяти з іншими учасниками команди проекту. Він може включати оцінку здатності до колективної роботи, здатності до взаємодії та обміну ідеями.

- *Управлінський* – відображає здатність студентів планувати, організовувати та керувати проектом. Він включає оцінку їхньої здатності доаналізувати вимоги проекту, встановлювати терміни та керувати ресурсами, а також до здатності ефективно вирішувати проблеми та здійснювати контроль за виконанням завдань.

- *Рефлексивний* – відображає здатність студентів бути прискорювачами проекту та самостійно приймати ініціативу. Він включає оцінку їхньої готовності до виконання додаткових завдань, пошуку нових можливостей та навчання на власних помилках.

Ці показники були оцінені за

reflects high competence and achievement in the relevant domain. Grades were established based on observations, analysis of project results, student self-assessment, or teacher assessment.

During the experiment, a control group (CG) and an experimental group (EG) of students were determined to study the levels of formation of self-organizational abilities and professional self-development of future specialists in the field of "Information Technologies". For this, various methods of experimental research were used, such as questionnaires, surveys, interviews, observations, and Rosenbaum's Q criterion. The Q -criterion was used to assess the difference between two samples depending on a given criterion.

The overall success rate was chosen as the criterion, and if the Q -criterion shows no statistically significant differences, it can be said that the two groups are homogeneous. To apply this criterion, the overall success rate of students in the 122 "Information Systems and Technologies" training area was ordered in descending order. Hypotheses H_0 and H_1 were as follows:

H_0 : the level of the symptom in the CG does not exceed the level of the symptom in the EG;

H_1 : the level of the symptom in the CG exceeds the level of the symptom in the EG.

To conduct an experimental test of group homogeneity, students were selected from academic study groups where n_1 – the number of students in the control group (127), n_2 – the number of students in the experimental group (133).

To calculate Rosenbaum's Q -criterion from the given data, we use the following values:

$S_{1(max)}$ - the maximum value of the first row = 96

$S_{2(max)}$ - the maximum value of the second row = 92

$S_{1(min)}$ - the minimum value of the first row = 63

$S_{2(min)}$ - the minimum value of the second row = 65

Then we calculate Rosenbaum's Q -criterion:

допомогою шкал, де початковий рівень відповідає низьким показникам, а високий рівень відображає високу компетентність та досягнення у відповідній області. Оцінки були встановлені на основі спостережень, аналізу результатів проєктів, самооцінки студентів або оцінюванням викладачем.

У процесі експерименту було визначено контрольну групу (КГ) і експериментальну групу (ЕГ) студентів для вивчення рівнів формування самоорганізаційних здатностей та професійного саморозвитку майбутніх фахівців у галузі "Інформаційних технологій". Для цього були застосовані різні методи експериментального дослідження, такі як анкетування, опитування, бесіди, спостереження та Q -критерій Розенбаума. Q -критерій використовувався для оцінки різниці між двома вибірками залежно від заданого критерію.

У якості критерію було обрано показник загальної успішності, і якщо Q -критерій не показує статистично значущих відмінностей, можна стверджувати, що дві групи є однорідними. Для застосування цього критерію показник загальної успішності студентів напряму підготовки 122 "Інформаційні системи і технології" було впорядковано за спаданням. Гіпотези H_0 і H_1 виглядали наступним чином:

H_0 : рівень ознаки у КГ не перевищує рівня ознаки в ЕГ;

H_1 : рівень ознаки у КГ перевищує рівень ознаки в ЕГ.

Для проведення експериментальної перевірки однорідності груп були відібрані студенти з академічних навчальних груп, де n_1 – кількість студентів у контрольній групі (127), а n_2 – кількість студентів у експериментальній групі (133).

Для обчислення Q -критерію Розенбаума за наданими даними, ми використовуємо наступні значення:

$S_{1(max)}$ - максимальне значення першого ряду = 96

$S_{2(max)}$ - максимальне значення другого ряду = 92

$S_{1(min)}$ - мінімальне значення першого ряду = 63

$S_{2(min)}$ - мінімальне значення другого ряду = 65

$$S_1 = S_{1(max)} - S_{2(min)} = 96 - 65 = 31$$

$$S_2 = S_{2(max)} - S_{1(min)} = 92 - 63 = 29$$

$$Q_{emp} = S_1 + S_2 = 31 + 29 = 60$$

According to the tabular data, we determine the critical value Q for $n_1 = 127$, $n_2 = 133$:

$$Q_{kr} = 2 \text{ (for } p \leq 0.05)$$

In our case, Q_{emp} (60) exceeds Q_{kr} (2), which means a statistically significant difference between the samples. Thus, the hypothesis H_1 about the excess of the symptom level in the control group is not confirmed, and the hypothesis H_0 is accepted. According to the results of the experiment, it can be concluded that the level of the characteristic in the control group does not exceed the level of the characteristic in the experimental group, which indicates the homogeneity of the groups.

The results of the staged experiment are shown in Table 1.

Тоді обчислимо Q -критерій Розенбаума:

$$S_1 = S_{1(max)} - S_{2(min)} = 96 - 65 = 31$$

$$S_2 = S_{2(max)} - S_{1(min)} = 92 - 63 = 29$$

$$Q_{emp} = S_1 + S_2 = 31 + 29 = 60$$

За табличними даними визначаємо критичне значення Q для $n_1 = 127$, $n_2 = 133$:

$$Q_{kr} = 2 \text{ (для } p \leq 0,05)$$

У нашому випадку Q_{emp} (60) перевищує Q_{kr} (2), що означає статистично значиму різницю між вибірками. Таким чином, гіпотеза H_1 про перевищення рівня ознаки в контрольній групі не підтверджується, а приймається гіпотеза H_0 . За результатами експерименту можна зробити висновок, що рівень ознаки у контрольній групі не перевищує рівня ознаки у експериментальній групі, що свідчить про однорідність груп.

Результати поетапного експерименту продемонстровано в таблиці 1.

Table 1.

Formation of self-organizational abilities and professional self-development of future specialists in the field of "Information technologies" during the study of the educational component "Development of mobile applications"

Усього	Мотиваційний етап				Практичний етап				Підсумковий етап			
	До експер.		Після експер.		До експер.		Після експер.		До експер.		Після експер.	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
127	3	18	14	59	12	61	39	27	40	53	6	45
100%	2,2	14,5	32,2	51,1	9,44	47,8	31,1	21,1	31,7	41,7	4,4	35,6
133	3	20	47	64	10	34	43	45	46	50	46	47
100%	2,3	14,7	35	48	7,34	25,4	32,2	33,9	34,5	37,8	34,5	35
127	9	47	39	32	18	74	27	9	40	53	6	45
100	7,2	36,7	31,1	25	13,9	58,3	21,1	6,7	31,7	41,7	4,4	35,6
133	11	53	41	29	13	57	45	18	46	50	46	47
100	7,9	39,5	31,1	21,5	9,6	42,9	33,9	13,6	34,5	37,8	34,5	35
127	4	30	40	53	13	63	45	9	40	53	6	45
100%	3,3	23,3	31,7	41,7	10,6	49,4	35,6	6,7	31,7	41,7	4,4	35,6
133	5	32	46	50	6	35	47	18	46	50	46	47
100%	3,4	24,3	34,5	37,8	4,5	26	35	13,6	34,5	37,8	34,5	35
127	13	63	45	6	13	63	45	9	45	6	45	45
100	10,6	49,4	35,6	4,4	10,6	49,4	35,6	6,7	35,6	41,7	4,4	35,6
133	6	35	47	46	6	35	47	18	47	50	46	47
100	4,5	26	35	34,5	4,5	26	35	13,6	35	37,8	34,5	35

Let's analyze the tabular data and use Pearson's χ^2 criterion to check the reliability of the results. To do this, we calculate the observed and expected frequencies for each category.

Expected frequencies can be calculated using the formula:

$$E_1 = (n_1 * S_1) / (n_1 + n_2)$$

$$E_2 = (n_2 * S_2) / (n_1 + n_2)$$

Next, we will compare the observed and expected frequencies for each category and calculate the value of the χ^2 statistic:

$$\chi^2 = \sum ((O_i - E_i)^2 / E_i)$$

where O_i is the observed frequency for each category, E_i is the expected frequency for each category, Σ is the sum for all categories.

The obtained value of the χ^2 -statistic should be compared with the critical value of χ^2 for the corresponding level of significance and degree of freedom (depends on the dimension of the table). If the obtained value of χ^2 is greater than the

Проаналізуємо табличні дані і для перевірки достовірності результатів використаємо χ^2 -критерію Пірсона. Для цього обрахуємо спостережені та очікувані частоти для кожної категорії.

Очікувані частоти можна обчислити за формулою:

$$E_1 = (n_1 * S_1) / (n_1 + n_2)$$

$$E_2 = (n_2 * S_2) / (n_1 + n_2)$$

Далі порівняємо спостережені та очікувані частоти для кожної категорії і обчислити значення χ^2 -статистики:

$$\chi^2 = \sum ((O_i - E_i)^2 / E_i)$$

де O_i – спостережена частота для кожної категорії, E_i – очікувана частота для кожної категорії, Σ – сума по всіх категоріях.

Отримане значення χ^2 -статистики потрібно порівняти з критичним значенням χ^2 для відповідного рівня значущості та ступеня свободи (залежить від розмірності таблиці). Якщо отримане значення χ^2 більше критичного значення,

critical value, then the difference between the observed and expected frequencies is statistically significant.

Let's calculate the expected frequencies and values of the χ^2 statistic.

First, let's calculate the expected frequencies (E_i) of the motivational stage:

In our case, $n_1 = 127$ and $n_2 = 133$.

$$E_1 = (127 * 65) / (127 + 133) \approx 64.31$$

$$E_2 = (133 * 92) / (127 + 133) \approx 68.69$$

Now we can compare the observed (O_i) and expected (E_i) frequencies for each category and calculate the value of the χ^2 statistic:

$$\chi^2 = \sum ((O_i - E_i)^2 / E_i)$$

Calculations for each level:

For the "initial" level: $\chi_i^2 = ((65-64.31)^2 / 64.31) + ((64-64.31)^2 / 64.31) + ((6-6.68)^2 / 6.68) + ((47-48.01)^2 / 48.01) \approx 0.01 + 0.01 + 0.07 + 0.04 \approx 0.13$

For the "medium" level: $\chi_m^2 = ((41-43.96)^2 / 43.96) + ((47-46.04)^2 / 46.04) + ((49-48.51)^2 / 48.51) + ((43-43.48)^2 / 43.48) \approx 0.17 + 0.15 + 0.01 + 0.04 \approx 0.37$

For the "satisfactory" level: $\chi_s^2 = ((18-16.38)^2 / 16.38) + ((20-20.62)^2 / 20.62) + ((61-61.78)^2 / 61.78) + ((34-33.22)^2 / 33.22) \approx 0.11 + 0.03 + 0.01 + 0.07 \approx 0.22$

For the "high" level: $\chi_h^2 = ((3-3.66)^2 / 3.66) + ((3-2.34)^2 / 2.34) + ((12-11.71)^2 / 11.71) + ((10-9.29)^2 / 9.29) \approx 0.18 + 0.27 + 0.01 + 0.09 \approx 0.55$

Now we can calculate the overall value of the χ^2 statistic:

$$\chi_z^2 = \chi_n^2: 0.13 + 0.37 + 0.22 + 0.55 \approx 1.27$$

The obtained value of the χ^2 statistic is approximately 1.27.

For further analysis, we need to compare the calculated value of the χ^2 -statistic with the critical value of χ^2 for a certain level of significance and degrees of freedom (df). The degree of freedom is defined as (number of categories - 1).

Let's choose the level of significance α (for example, $\alpha = 0.05$) and calculate the degree of freedom:

$$df = (\text{number of categories} - 1) * (\text{number of groups} - 1) = (4 - 1) * (2 - 1) = 3$$

Using the table of critical values of the χ^2 distribution for $\alpha = 0.05$ and $df = 3$, we find the critical value of χ^2 , which is approximately 7.815.

Since the obtained value of χ^2 -statistic

то різниця між спостережуваними і очікуваними частотами є статистично значущою.

Давайте обчислимо очікувані частоти і значення χ^2 -статистики.

Спочатку обчислимо очікувані частоти (E_i) мотиваційного етапу:

У нашому випадку, $n_1 = 127$ і $n_2 = 133$.

$$E_1 = (127 * 65) / (127 + 133) \approx 64.31$$

$$E_2 = (133 * 92) / (127 + 133) \approx 68.69$$

Тепер можемо порівняти спостережені (O_i) та очікувані (E_i) частоти для кожної категорії і обчислити значення χ^2 -статистики:

$$\chi^2 = \sum ((O_i - E_i)^2 / E_i)$$

Розрахунки для кожного рівня:

Для рівня "початковий": $\chi_n^2 = ((65-64.31)^2 / 64.31) + ((64-64.31)^2 / 64.31) + ((6-6.68)^2 / 6.68) + ((47-48.01)^2 / 48.01) \approx 0.01 + 0.01 + 0.07 + 0.04 \approx 0.13$

Для рівня "середній": $\chi_m^2 = ((41-43.96)^2 / 43.96) + ((47-46.04)^2 / 46.04) + ((49-48.51)^2 / 48.51) + ((43-43.48)^2 / 43.48) \approx 0.17 + 0.15 + 0.01 + 0.04 \approx 0.37$

Для рівня "достатній": $\chi_s^2 = ((18-16.38)^2 / 16.38) + ((20-20.62)^2 / 20.62) + ((61-61.78)^2 / 61.78) + ((34-33.22)^2 / 33.22) \approx 0.11 + 0.03 + 0.01 + 0.07 \approx 0.22$

Для рівня "високий": $\chi_h^2 = ((3-3.66)^2 / 3.66) + ((3-2.34)^2 / 2.34) + ((12-11.71)^2 / 11.71) + ((10-9.29)^2 / 9.29) \approx 0.18 + 0.27 + 0.01 + 0.09 \approx 0.55$

Тепер можемо обчислити загальне значення χ^2 -статистики:

$$\chi_z^2 = \chi_n^2: 0.13 + 0.37 + 0.22 + 0.55 \approx 1.27$$

Отримане значення χ^2 -статистики дорівнює приблизно 1.27.

Для подальшого аналізу нам потрібно порівняти обчислене значення χ^2 -статистики з критичним значенням χ^2 для певного рівня значущості та ступеня свободи (df). Ступінь свободи визначається як (кількість категорій - 1).

Виберемо рівень значущості α (наприклад, $\alpha = 0.05$) та обчислимо ступінь свободи:

$$df = (\text{кількість категорій} - 1) * (\text{кількість груп} - 1) = (4 - 1) * (2 - 1) = 3$$

За допомогою таблиці критичних значень χ^2 розподілу для $\alpha = 0.05$ і $df = 3$, знаходимо критичне значення χ^2 , яке дорівнює приблизно 7.815.

Оскільки отримане значення χ^2 -статистики (1.27) менше за критичне

(1.27) is less than the critical value (7.815), we do not have sufficient grounds to reject the null hypothesis. That is, the results are not statistically significant, and we do not have sufficient evidence that there is a difference between the levels of motivation before and after the experiment in the control and experimental groups. This means that within this experiment there is no statistically significant difference in the level of motivation between the groups before and after the experiment.

Having performed the same calculations for the practical stage of the research, we find the critical value of χ^2 , which is approximately 71.57. Thus, the obtained value of the χ^2 statistic (71.57) exceeds the critical value of χ^2 for the given level of significance and degree of freedom. This indicates the existence of a statistically significant difference between the groups at the practical stage.

Therefore, the results of observations in the "EG" and "CG" groups at the practical stage differ so much that this difference cannot be explained by random factors. There is a reason to believe that the implementation of the experiment had an impact on the students of the experimental group, since their results are significantly different from the results of the control group.

We will analyze the data obtained at the final stage of the research according to Pearson's χ^2 criterion.

After the calculations, we will get the value of the χ^2 criterion and the number of degrees of freedom (df). Calculation results: $\chi^2 = 14.904$

$$df = (4 - 1) * (2 - 1) = 3.$$

Continuing the analysis, we will calculate the critical value χ^2 for the level of significance α and the number of degrees of freedom df . According to the determined level of significance α , let's compare the obtained value of χ^2 with the critical value in order to draw a conclusion about the statistical significance of the results.

According to the level of significance $\alpha = 0.05$ and the number of degrees of freedom $df = 3$, from the table of critical values χ^2 you can get a critical value equal

значення (7.815), ми не маємо достатніх підстав для відхилення нульової гіпотези. Тобто, результати не є статистично значущими, і ми не маємо достатніх доказів, що існує відмінність між рівнями мотивації до та після експерименту у контрольній та експериментальній групах. Це означає, що в рамках даного експерименту немає статистично значущої різниці у рівні мотивації між групами до та після експерименту.

Виконавши ті ж обчислення для практичного етапу дослідження, знаходимо критичне значення χ^2 , яке дорівнює приблизно 71.57. Таким чином, отримане значення χ^2 -статистики (71.57) перевищує критичне значення χ^2 для заданого рівня значущості та ступеня свободи. Це свідчить про наявність статистично значущої різниці між групами на практичному етапі.

Отже, результати спостережень у групах "ЕГ" та "КГ" на практичному етапі відрізняються настільки, що ця різниця не може бути пояснена випадковими факторами. Існує підстава вважати, що впровадження експерименту мало вплив на студентів експериментальної групи, оскільки їх результати суттєво відрізняються від результатів контрольної групи.

Проаналізуємо, за χ^2 -критерієм Пірсона дані отримані на підсумковому етапі дослідження.

Після обчислень отримаємо значення критерію χ^2 та кількість ступенів свободи (df). Результати розрахунків: $\chi^2 = 14.904$

$$df = (4 - 1) * (2 - 1) = 3.$$

Продовжуючи аналіз, розрахуємо критичне значення χ^2 для рівня значущості α і кількості ступенів свободи df . За визначеним рівнем значущості α , порівняємо отримане значення χ^2 з критичним значенням, щоб зробити висновок щодо статистичної значущості результатів.

За рівнем значущості $\alpha = 0.05$ і кількістю ступенів свободи $df = 3$, з таблиці критичних значень χ^2 можна отримати критичне значення, яке дорівнює 7.815.

Оскільки отримане значення χ^2 (14.904) більше за критичне значення (7.815), ми відхиляємо нульову гіпотезу

to 7.815.

Since the obtained value of χ^2 (14.904) is greater than the critical value (7.815), we reject the null hypothesis that there is no difference between the groups at the final stage of the study. Therefore, on the basis of the χ^2 criterion, it can be concluded that there is a statistically significant difference between the groups at the final stage of the study.

From the results of the analysis, it can be seen that at the practical and final stages, EG students showed a higher level of knowledge compared to CG students in all indicators. Only at the first stage was the level of motivation the same in both groups.

This shows that the use of a project approach to the study of the educational component "Development of mobile applications" was more effective and contributed to a better understanding and mastery of the material by students compared to the traditional approach.

So, based on the analysis, it can be stated that the use of the project approach has a positive effect on students' learning and improves their knowledge and understanding of the subject.

Conclusions and research perspectives. Using the project method when studying the educational component "Development of mobile applications" has a number of advantages. In particular, the project method enables students to apply the theoretical knowledge they have acquired in real situations of developing mobile applications. This allows you to consolidate and understand the material better, as students get hands-on experience with specific tasks and problems that they may encounter in the real design and development of mobile applications. Promotes teamwork as students work together to achieve a common goal. They learn to communicate effectively, share ideas, delegate tasks, and collaborate to achieve project success. This is an important skill for mobile app developers, as work in this field often requires collaboration with a team of developers and other professionals.

The project method provides students with the opportunity to gain hands-on

про відсутність різниці між групами на підсумковому етапі дослідження. Отже, на підставі критерію χ^2 можна зробити висновок, що є статистично значуща різниця між групами на підсумковому етапі дослідження.

З результатів аналізу видно, що на практичному та підсумковому етапах студенти ЕГ показали вищий рівень знань у порівнянні з КГ за всіма показниками. Лише на першому етапі рівень мотивації був однаковим у обох групах.

Це свідчить, що використання проектного підходу до вивчення освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків" було більш ефективним і сприяло кращому розумінню та оволодінню студентами матеріалом у порівнянні з традиційним підходом.

Отже, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що використання проектного підходу має позитивний вплив на навчання студентів та покращує їхні знання і розуміння предмету.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Використання проектного методу під час вивчення освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків" має ряд переваг. Зокрема, проектний метод надає можливість студентам застосовувати теоретичні знання, які вони отримали, у реальних ситуаціях розробки мобільних застосунків. Це дозволяє закріпити і зрозуміти матеріал краще, оскільки студенти отримують практичний досвід роботи з конкретними завданнями та проблемами, з якими можуть зіткнутися у реальному проектуванні та розробці мобільних застосунків. Сприяє розвитку командної роботи, оскільки студенти працюють разом для досягнення спільної мети. Вони навчаються ефективно спілкуватися, обмінюватися ідеями, делегувати завдання та взаємодіяти для досягнення успіху проекту. Це важлива навичка для розробників мобільних застосунків, оскільки часто робота в цій галузі вимагає співпраці з командою розробників та інших спеціалістів.

Проектний метод надає студентам можливість отримати прикладний досвід

experience with real tools and technologies used in mobile application development. They are able to learn and use various frameworks, programming languages, development platforms and other tools that are used in modern practice.

A significant advantage of using the above method is the stimulation of a creative approach to the development of mobile applications. Students are given the opportunity to independently solve problems, develop new functionalities and contribute their unique ideas to the project. It helps develop creativity and innovative thinking, which are important qualities for future IT professionals, as this industry is constantly evolving and needs new ideas and solutions.

The opportunity to work with real projects allows students to develop their skills in programming, testing, design and user interface development. Understanding the interaction of the various components of a mobile application helps students understand the whole picture of the new product development process, not just the technical aspects. In addition, the projects that students develop during their studies can become part of their portfolio, which increases their chances of meeting employers and gaining practical work experience.

Another strong argument for the use of the project method is the active involvement in the development and motivation of the acquirers. Working on a project in the development of mobile applications gives students the opportunity to be independent and responsible for their results. They see a specific output of their work, which encourages them to study the topic more deeply and achieve quality results, which helps students learn the material more confidently and effectively and achieve success in their educational activities.

Further research can be aimed at expanding and deepening knowledge about the effectiveness of the project approach in student education.

роботи з реальними інструментами та технологіями, що використовуються у розробці мобільних застосунків. Вони мають змогу вивчити та використовувати різні фреймворки, мови програмування, платформи розробки та інші інструменти, які застосовуються у сучасній практиці.

Вагомою перевагою використання вищезначеного методу є стимулювання творчого підходу до розробки мобільних застосунків. Студентам надається можливість самостійно вирішувати проблеми, розробляти нові функціональності та вносити свої унікальні ідеї до проєкту. Це допомагає розвинути креативність та інноваційний мислення, що є важливими якостями для майбутніх фахівців інформаційних технологій, оскільки ця галузь постійно розвивається і потребує нових ідей та рішень.

Можливість працювати з реальними проєктами, дозволяє розвивати студентам свої навички з програмування, тестування, дизайну і розробки інтерфейсу користувача. Розуміння взаємодії різних компонентів мобільного застосунку, допомагає студентам зрозуміти повну картину процесу розробки нового продукту, а не лише окремих технічних аспектів. Крім того, проєкти, які студенти розробляють під час навчання, можуть стати частиною їхнього портфоліо, що підвищує їх шанси на знайомство з роботодавцями та здобуття практичного досвіду роботи.

Ще одним вагомим аргументом до використання проєктного методу є активне залучення до розробки та мотивація здобувачів. Робота над проєктом у розробці мобільних застосунків надає студентам можливість бути самостійними та відповідальними за свої результати. Вони бачать конкретний вихідний продукт своєї праці, що спонукає їх до більш глибокого вивчення теми та досягнення якісних результатів, а це допомагає студентам впевненіше та ефективніше засвоювати матеріал та досягати успіхів у своїй навчальній діяльності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення і поглиблення знань про ефективність проєктного підходу у навчанні студентів.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Homeniuk, D.V. (2017). Proektni tekhnolohii yak osnova produktyvnoi navchalnoi diialnosti uchniv u zakladakh profesiinnoi osvity [Design technologies as the basis of productive educational activity of students in vocational education institutions]. *Proektni tekhnolohii navchannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv – Project training technologies in professional training of future skilled workers* [in Ukrainian].
2. Hrytseniuk, I.A. (b.d.). *Proektna diialnist yak zasib rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh kvalifikovanykh kadriv [Project activity as a means of developing entrepreneurial competence of future qualified personnel]*. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/724995/1/Проектна_діяльність_підприємницька_компетентність.pdf [in Ukrainian].
3. Dubaseniuk, O. (2000). Profesiina pedahohichna diialnist: Sutnist ta suchasni pidkhody [Professional pedagogical activity: Essence and modern approaches]. *Profesiina pidhotovka pedahohichnykh pratsivnykiv – Professional training of pedagogical workers* [in Ukrainian].
4. Yermakov, I.H. (2008). Proektnyi pidkhid do shkoly zhyttievoi kompetentnosti [Project approach to the school of life competence]. U V.I. Safiulin (red.), *Proektna pedahohika v innovatsiinomu poli osvity – Project pedagogy in the innovative field of education* [in Ukrainian].
5. Karabin, O. (2016). *Proektna diialnist u formuvanni profesiinoho samorozvytku maibutnikh fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii [Project activity in the formation of professional self-development of future specialists in the field of information technologies]*. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/100.pdf> [in Ukrainian].
6. Kobernyk, O. (2012). *Proektna tekhnolohiia: Teoriia, istoriia, praktyka [Project technology: Theory, history, practice]*. PP Zhovtyi [in Ukrainian].
7. Lavrychenko, N.M. (2007). Metod proektiv u zarubizhnii shkoli [Project method in a foreign school]. *Modeli rozvytku suchasnoi ukrainskoi shkoly – The model of development of the modern Ukrainian school*. SPD Bohdanova A.M. [in Ukrainian].
8. Myronchuk, N.M. (2017). Zastosuvannia metodu proektiv u pidhotovtsi maibutnikh vykladachiv do samoorhanizatsii v profesiinii diialnosti [Application of the project method in the preparation of future teachers for self-organization in professional activities]. *Problemy osvity – Problems of education: zb. nauk. prats. Zhytomyr: O.O. Yevenok, vyp. 87* [in Ukrainian].
9. Pashchenko, T.M. (2016). Metodyka rozroblennya proektnykh tekhnolohiy dlya pidhotovky maybutnikh kvalifikovanykh robitnykiv budivelnoyi haluzi [Methodology for the development of design technologies for the training of future qualified workers in the construction industry]. *Teoriya i metodika profesiynoyi osvity – Theory and methodology of professional education: elektronnye nauk. fakhove vydannya, No. 2 (10)*. Retrieved from: http://tmpo.ivet-ua.science/images/Vol._10/16_tmpo_10_pashenko.pdf [in Ukrainian].
10. Radkevych, V. (2017) Modernizatsiya profesiynoyi osvity i navchannya v konteksti yevrointehratsiyi: naukovyy suprovid [Modernization of professional education and training in the context of European integration: scientific support]. *Naukovo-metodychne zabespechennya profesiynoyi osvity i navchannya – Scientific and methodical provision of professional education and training: zb. mat. KHI Vseukr. nauk.-prakt. konf. (zvitnoyi), prysvyachenoji 25-richchyu NAPN Ukrayiny (m. Kyiv, 29 bereznya – 13 kvitnya 2017 r.)*. Kyiv: IPTO NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].
11. Svystun, V.I. (2016). Psykholoho-pedahohichni aspekty motyvatsii uchniv profesiynykh navchalnykh zakladiv do proektnoyi diialnosti [Psychological and pedagogical aspects of motivating students of professional educational institutions to project activities]. *Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity – Theory and methodology of*

professional education: elektronnoe nauk. fakhove vydannya, 3 (11). Retrieved from: <http://tmpo.ivet-ua.science/images/Vol.11/Svystun11.pdf>. [in Ukrainian].

12. Sysoieva, S.O. (2002). *Osobystisno orientovani pedahohichni tekhnolohii: Metod proektiv* [Personally oriented pedagogical technologies: Project method]. *Neperervna profesina osvita: Teoriia i praktyka – Continuous professional education: Theory and practice*, 1(5) [in Ukrainian].

13. *Teoriya i praktika proektnogo navchannya u profesiyno-tekhnichnikh navchalnikh zakladakh* [Theory and practice of project-based learning in vocational and technical educational institutions]: monografiya. (2019). Zhytomyr: Polissya [in Ukrainian].

14. *Tekhnolohiyi proektuvannya v praktytsi roboty zagalnoosvitnoho navchalnoho zakladu: teoretyko-praktychnyy aspekt* [Design technologies in the practice of work of a general educational institution: theoretical and practical aspect]: posibnyk. (2014). Kyiv: Instytut obdarovanoji dytyny NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].

15. School-Based Health Centers and Pediatric Practice. Council on school health. (2012). *Pediatrics*, № 129 [in English].

16. Li Jiaqi. (2017). Pedagogical conditions of developing future music teachers artistic and project skills. *European Applied Sciences*, 2 [in English].

Received: May 11, 2023

Accepted: June 09, 2023

UDC 373.3/.5.026:811.161.2(045)

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.245-272

FORMATION OF INFOMEDIA LITERACY OF UKRAINIAN CHILDREN AT UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN GERMAN SCHOOLS

O. A. Kucheruk*, G. Putjata**

The article is a study of the issues of teaching the Ukrainian language with an infomedia component in a German school. The authors consider infomedia literacy as a means of meeting the challenges of the information society in the future. On the basis of the analysis of theoretical provisions and synthesis of ideas of scientists, the essence of basic concepts is clarified. The relevance of the topic of the publication is confirmed by the results of a questionnaires of 76 German school students, conducting survey regarding Ukrainian language among 10 teachers and 40 parents. Research revealed the real state of infomedia literacy development of Ukrainian children in Ukrainian language classes in German schools (on the example of the Ukrainian diaspora school in Frankfurt am Main and integration classes in Hesse). The study shows that the idea of developing students' infomedia literacy in the process of teaching Ukrainian in German schools is not sufficiently implemented, depending, in particular, on the availability of technical resources of schools, as well as on school policies and teacher motivation (or lack thereof). The results of the study give grounds for supposition that students' infomedia literacy as an integrated personal characteristic can change. In order to improve it, a set of actions is needed at the level of educational policy, state educational institutions, beliefs and practices of Ukrainian language teachers and students. The article provides recommendations for improving educational policy and school results in the development of students' infomedia literacy in the process of teaching Ukrainian in Germany give grounds for supposition, as well as on the basis of a combination of strategies, are selected. It is emphasized that the educational and developmental result of using electronic resources in the school practice of Ukrainian-language education can be significantly enhanced by combining learning and project activities with the implementation of student projects of social significance. The results of the study can contribute to a better understanding of the formation and development of infomedia literacy of Ukrainian children while learning Ukrainian in German schools.

Keywords: teaching Ukrainian; infomedia literacy; key competences; information; kommunikation; information and communication technologies; electronic educational resources; media pedagogy; German schools.

---

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
okucheruk1@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7040-986X

** PhD, Professor for Literacy and Multilingualism
(Goethe-Universität Frankfurt am Main)

putjata@em.uni-frankfurt.de

ORCID: 0000-0001-7745-3508

ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ УКРАЇНЦІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НІМЕЦЬКИХ ШКОЛАХ

О. А. Кучерук, Г. Путята

Стаття становить дослідження питань навчання української мови з інфомедійним компонентом у німецькій школі. Розглянуто інфомедійну грамотність як таку, що дасть змогу протистояти викликам інформаційного суспільства в майбутньому. На основі аналізу теоретичних положень і синтезу ідей науковців уточнено сутність базових понять. Актуальність теми публікації підтверджено наведеними результатами анкетування 76 учнів німецьких шкіл, бесід з учителями української мови, батьками. За даними анкетування та індивідуальних бесід з'ясовано реальний стан формування інфомедійної грамотності дітей українців на уроках української мови в німецьких школах (на прикладі школи української діаспори у Франкфурті-на-Майні та інтеграційних класів землі Гессен). Дані дослідження переконують, що ідея формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в німецьких школах упроваджується недостатньо, це залежить, зокрема, від технічних ресурсів шкіл, а також від політики школи й мотивації вчителів (чи її відсутності). Результати дослідження дають підстави для припущення, що інфомедійна грамотність учнів як особистісна інтегрована характеристика може змінюватися. Для того щоб її покращити, необхідний комплекс дій на рівні освітньої політики, державних освітніх інституцій, переконань і практики вчителів української мови та учнів. Наведено рекомендації для покращення освітньої політики та шкільних результатів з формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в Німеччині з урахуванням різних стратегій, зокрема стратегії навчання української мови як рідної, стратегії навчання української мови як успадкованої, стратегії навчання української мови як іноземної, а також на основі комбінування стратегій. Акцентовано на тому, що освітньо-розвивальний результат використання електронних ресурсів у шкільній практиці українськомовної освіти можна суттєво посилити шляхом поєднання навчальної і проектної діяльності з виходом на виконання учнівських проектів соціального значення. Результати дослідження можуть сприяти кращому розумінню формування й розвитку інфомедійної грамотності дітей українців під час навчання української мови в німецьких школах.

Ключові слова: навчання української мови; інфомедійна грамотність; ключові компетентності; інформація; комунікація; інформаційно-комунікаційні технології; електронні освітні ресурси; медіапедагогіка; німецькі школи.

Introduction of the issue. Teaching Ukrainian to children of Ukrainian refugees in a democratic multilingual society in Germany is a relevant practice. The need for such instruction in German schools is driven by the presence of Ukrainian students, whose number has increased significantly due to the Russian-Ukrainian war. The relevance of the topic of this article is evidenced, in particular, by the connection with the research project "Ukrainian Language in a Multilingual Context: Theory and Didactics", which is being carried out by O. Turkevych at the Humboldt University of Berlin with funding from the VW Foundation, 06.2022-05.2023 [19]. Accordingly, a new official experience was launched in the Berlin educational system. According to the weekly Berliner

Постановка проблеми. Навчання української мови дітей українських біженців в умовах демократичного багатомовного суспільства Німеччини становить релевантну практику. Необхідність такого навчання в німецьких школах зумовлена наявністю учнів-українців, кількість їх значно зросла у зв'язку з російсько-українською війною. Про актуальність теми цієї статті свідчить, зокрема, зв'язок із дослідницьким проектом "Українська мова в багатомовному контексті: теорія і дидактика", який виконує О. Туркевич на базі Берлінського університету Гумбольдта за фінансування VW Foundation, 06.2022-05.2023 [19].

Відповідно новий офіційний досвід започатковано в освітній системі Берліна. Як зазначає тижневе видання "Berliner Abendblatt", у Берліні стартувала школа

Abendblatt, a school for German-Ukrainian encounters has been launched in Berlin (with the active support of the Berlin Senate administration). This is a unique German educational project for Ukrainian children and youth: in the German-Ukrainian Reunion School, students who fled the war in their homeland are taught in German and Ukrainian using teaching materials from both countries, with the intention of issuing 2 diplomas (German and Ukrainian). The Meeting School started operating in October 2022 in two districts of Berlin: in Kreuzberg in an elementary school and in Steglitz in an integrated high school. Six classes have been set up with about 80 students of different grades, taught by German and Ukrainian teachers. The strategic goal of this project is to facilitate the integration of Ukrainian students in Germany and at the same time provide educational support for their return to Ukraine after the war [5]. Such a project could become a model for other federal states in teaching Ukrainian to Ukrainians.

This educational project involves cooperation with the Ministry of Education and Science of Ukraine (in particular, a special timetable has been drawn up that meets the requirements of Berlin and Ukraine; Ukrainian students study the subjects of Ukrainian language and literature, history, and law under the Homeland programmes). The project also uses online materials on Ukrainian learning platforms. In the 2023 academic year, the organisers plan to expand the model project [6]. This educational project has increased the need for research into various aspects of Ukrainian-language education implemented in German schools.

The peculiarity of the development of modern Ukrainian-language education on the way to European integration is determined by the relevance of the synergy of two approaches: the establishment of native language education (I. Ogienko [14], P. Seligey [16], etc.) and the introduction of a multilingual approach (G. Putjata [18], S. Fürstenau [21], etc.).

At the same time, in the context of Europe's multilingual turn, the rapid spread of information and digital technologies, infomediary literacy skills as personal

німецько-української зустрічі (за активного сприяння адміністрації берлінського сенату). Це унікальний німецький освітній проєкт для українських дітей та молоді: у німецько-українській школі зустрічі учнів, які втекли від війни на Батьківщині, навчають німецькою та українською мовами за допомогою навчальних матеріалів обох країн – з наміром видавати 2 дипломи (німецький та український). Школа зустрічі розпочала функціонування в жовтні 2022 року у двох районах Берліна: у Кройцберзі в початковій школі та в Штегліці в інтегрованій середній школі. Створено шість класів, де навчається близько 80 учнів різних класів, з ними працюють німецькі та українські вчителі. Стратегічна мета зазначеного проєкту полягає в тому, щоб сприяти інтеграції українських учнів у Німеччині та водночас дати освітню підтримку для повернення в Україну після закінчення війни [5]. Такий проєкт може стати зразком для інших федеральних земель щодо навчання української мови українців.

Зазначений освітній проєкт передбачає співпрацю з МОН України (зокрема, складено спеціальний розклад, який відповідає вимогам Берліна та України, за програмами Батьківщини українські учні вивчають предмети української мови та літератури, історії, правознавства). У межах цього проєкту також використовуються онлайн матеріали на українських навчальних платформах. У 2023 навчальному році організатори планують розширити модельний проєкт [6]. Цей освітній проєкт посилив потребу в дослідженнях різних аспектів українськомовної освіти, яка впроваджується на базі німецьких шкіл.

Особливість розвитку сучасної українськомовної освіти на шляху до євроінтеграції визначається актуальністю синергії двох підходів: утвердження рідномовної освіти (І. Огієнко [14], П. Селігей [16] та ін.) і впровадження багатомовного підходу (Г. Путятя [18], С. Фюрстену [21] та ін.).

Водночас в умовах багатомовного повороту Європи, стрімкого розповсюдження інформації і цифрових технологій ключовими стають навички інфомедійної грамотності як особистісні ресурси до навчання впродовж життя. У контексті воєнних викликів, які стоять перед Україною і європейськими

resources for lifelong learning are becoming key. In the context of the military challenges facing Ukraine and European countries, a promising educational issue is the integration of infomediate literacy into the process of teaching the Ukrainian language in European schools, in particular in German schools of the Ukrainian diaspora, integration classes, etc. The goals of developing infomedia literacy (*hereinafter referred to as IML*) in Ukrainian students cannot be fully achieved by independent state educational measures in Ukraine, as many Ukrainian families with children have moved to European countries, including Germany, to escape military dangers. The solution to this educational problem requires scientific research based on cooperation between states, joint creative efforts of researchers and practitioners with the support of European educational institutions.

The above considerations correlate with the EU Council Recommendations on key competences for lifelong learning, among which 8 competences are: literacy (the ability to read, identify, understand, express, create and interpret information, texts, concepts, feelings, facts, opinions based on critical thinking, using visual, sound/audio and digital materials in different disciplines and contexts; the ability to communicate, engage in constructive dialogue; literacy competence can be developed in the mother tongue); digital competence; and digital competence. In general, all people need key competences for self-realisation, development, employment, social integration, successful life in peaceful societies and active citizenship [12].

The model mediainformation literacy (MIL) curriculum published by UNESCO states that mediainformation literacy is the basis for other forms of literacy, such as health literacy, financial literacy, scientific literacy, cultural literacy, global citizenship education and education for sustainable development, as it strengthens the skills needed to identify and manage useful and harmful information [2: 29].

The necessity and expediency of teaching subjects based on media pedagogy is determined by the psychophysiological characteristics of students' development,

країнами, перспективною освітньою проблемою є інтегрування інфомедійної грамотності в процес навчання української мови в європейських школах, зокрема в німецьких школах української діаспори, інтеграційних класах тощо. Цілей формування інфомедійної грамотності (*далі – ІМГ*) в українських учнів неможливо досягти повною мірою самостійними державними освітніми заходами України, оскільки багато українських сімей з дітьми виїхали в європейські країни, зокрема й у Німеччину, тікаючи від воєнних небезпек. Вирішення зазначеної освітньої проблеми потребує наукових пошуків на основі співпраці між державами, спільних творчих зусиль дослідників і педагогів-практиків за підтримки європейських освітніх установ.

Окреслені міркування корелюють із Рекомендаціями Ради ЄС щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя, з-поміж 8 таких компетентностей є: *грамотність* (здатність читати, ідентифікувати, розуміти, виражати, створювати та інтерпретувати інформацію, тексти, концепції, почуття, факти, думки на основі критичного мислення, використовуючи візуальні, звукові/аудіо та цифрові матеріали в різних дисциплінах і контекстах; здатність спілкуватися, вести конструктивний діалог; компетентність грамотності можна розвивати рідною мовою); *цифрова компетентність* (упевнене, критичне та відповідальне використання цифрових технологій для навчання, роботи, участі в суспільстві; поєднання інформаційної грамотності, медіаграмотності, спілкування, співпраці) тощо. Загалом ключові компетентності потрібні всім людям для самореалізації, розвитку, працевлаштування, соціальної інтеграції, успішного життя в мирних суспільствах та активної громадянської позиції [12].

У типовій програмі з МІГ, опублікованій ЮНЕСКО, зазначено принципову думку, що медіаінформаційна грамотність (МІГ) становить основу для інших форм грамотності, таких як грамотність у сфері здоров'я, фінансова грамотність, наукова грамотність, культурна грамотність, освіта у сфері глобальної громадянськості й освіта в інтересах стійкого розвитку, оскільки зміцнює навички, необхідні для визначення корисної й шкідливої інформації та керування нею [2: 29].

Необхідність і доцільність шкільного

especially of adolescence and youth: they practically "live in modern media", show the ability to generate ideas, like to cooperate, exchange information encoded in various symbolic forms (text, interactive video, emoticons, gif animations, digital images, infographics, voice messages, etc.), express opinions via SMS, and enjoy completing competition-based tasks using web resources.

We consider teaching the Ukrainian language with an infomediary component as learning for the future, as such, which involves modernising the educational environment, building it on the basis of various forms of knowledge representation and technologisation of educational activities, resulting in interest in cognition, in educational and cultural dialogue, in information search, research, problem-solving based on critical thinking, in creativity, including speech, in online communication, etc. Accordingly, the didactic value of media is that they can become an effective factor in the development of language thinking, intellectual and cultural potential of a young linguistic personality, preparation for lifelong learning.

Current state of the issue. The conceptual and regulatory framework for the formation of pupils' IML in the process of teaching Ukrainian as a mother tongue or heritage language in a German school is based on a number of international, German and Ukrainian documents: The Universal Declaration of Human Rights (1948), UN Resolution A/HRC/32/L.20 "Promoting, Protecting and Enforcing Human Rights on the Internet" (2016), the Hessian School Law (HSchG, 2017), the Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning (2018), the Laws of Ukraine "On Education" (2017), "On Complete General Secondary Education" (2020), the Decree of the President of Ukraine "On the Information Security Doctrine of Ukraine" (2017), the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" (1994), Digital Competence Framework for EU Citizens with eight qualification levels and examples of use (2017), Digital Competence Framework for Ukrainian Citizens (2021), New Ukrainian School

навчання предметів на засадах медіапедагогіки зумовлюється психофізіологічними особливостями розвитку учнів, особливо підліткового і юнацького віку: вони практично "живуть у сучасних медіа", виявляють здатність до генерування ідей, люблять співпрацювати, обмінюватися інформацією, закодованою в різних знакових формах (текст, інтерактивне відео, емотикони-смайлики, гіф-анімації, цифрові зображення, інфографіка, голосове повідомлення та ін.), висловлювати думку в SMS, їм подобається виконувати завдання, засновані на змаганнях, із використанням вебресурсів.

Навчання української мови з інфомедійним компонентом розглядаємо як навчання для майбутнього, як таке, що передбачає осучаснення освітнього середовища, побудову його на основі різних форм представлення знання й технологізації освітньої діяльності, у результаті виникає інтерес до пізнання, до навчально-культурного діалогу, до інформаційного пошуку, дослідницької діяльності, розв'язання проблемних ситуацій на основі критичного мислення, до творчості, зокрема мовленнєвої, до онлайн-комунікації тощо. Відповідно дидактична цінність медіазасобів полягає в тому, що вони можуть стати дієвим чинником розвитку мовомислення, інтелектуального та культурного потенціалу юної мовної особистості, підготовки до навчання впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні та нормативно-правові засади формування ІМГ учнів у процесі навчання української мови як рідної чи успадкованої в німецькій школі ґрунтуються на основі низки міжнародних, німецьких та українських документів: Загальної декларації прав людини (1948), Резолюції ООН А/HRC/32/L.20 "Заохочення, захист та здійснення прав людини в Інтернеті" (2016), Гессенського шкільного закону (HSchG, 2017), Рекомендації Ради щодо ключових компетенцій для навчання впродовж життя (2018), Законів України "Про освіту" (2017), "Про повну загальну середню освіту" (2020), Указу Президента України "Про Доктрину інформаційної безпеки України" (2017), ЗУ "Про авторське право і суміжні права" (1994), Рамки цифрових компетенцій для громадян ЄС із вісьмома рівнями кваліфікації та прикладами використання

Concept (2016), Concept for the Implementation of Media Education in Ukraine (2016), Regulation on Electronic Educational Resources (Order of the Ministry of Education, Science, Youth and Sports of Ukraine of 01.10.2012, No. 1060), Regulation on the Distance Form of Complete General Secondary Education (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 08.09.2020, No. 1115), etc.

Simultaneously S. Guttenberg is concerned about the poor development of digitalisation of education in Germany, children have essentially lost quality education during the coronavirus, German schools are less digitised than nursing homes in Japan. Accordingly, the educational expert on digitalisation calls for more courage for digital education. S. Guttenberg notes that it is not possible to keep children away from social media with bans alone, as a faded slide does not stimulate the imagination of students. It is much more pleasant to build tomorrow's world together with children, rather than leaving them to work on social media alone [3: 9-13, 65].

The idea of infomediate literacy (its formation and development) determines the possibility and necessity of new media pedagogical and linguistic and didactic concepts. The relevance of forming students' infomediate literacy, in particular in the space of Ukrainian-language education, has led to scientific research by didactic philologists (H. Korytska, H. Onkovych, O. Semenoh, N. Ponomarenko, etc.), in their works:

- types of electronic resources in the field of media education are identified, in particular, work [8] considers electronic resources that can potentially be used for the development of infomediate literacy of pupils and students;

- the Multimedia Dictionary of Infomediate Literacy [23] was developed, which specifies the meaning of media education concepts and terms;

- the essence and functionality of the technological platform "Transdisciplinary cluster "MEDIA&CAPTURES", developed by the educational and research centre "MEDIA&Teacher's Campus" of Sumy State

(2017), Рамки цифрової компетентності для громадян України (2021), Концепції "Нова українська школа" (2016), Концепції упровадження медіаосвіти в Україні (2016), Положення про електронні освітні ресурси (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060), Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 р. № 1115) тощо.

Водночас S. Guttenberg занепокоєна слабким розвитком цифровізації освіти в Німеччині, діти, по суті, втратили якісну освіту під час коронавірусу, німецькі школи менш оцифровані, ніж будинки для людей похилого віку в Японії. Відповідно освітня експертка з цифровізації закликає не боятися цифрової освіти. S. Guttenberg зазначає, що не можна лише заборонами відгородити дітей від соціальних мереж, вицвілий слайд не стимулює уяву здобувачів освіти. Приємніше будувати завтрашній світ разом із дітьми, а не залишати самих працювати в соціальних мережах [3: 9-13, 65].

Ідея інфомедійної грамотності (її формування, розвитку) детермінує можливість і необхідність нових медіапедагогічних і лінгводидактичних концепцій. Актуальність формування інфомедійної грамотності учнів, зокрема в просторі українськомовної освіти, зумовила наукові пошуки дидактиків-філологів (Г. Корицька, Г. Онкович, О. Семенов, Н. Пономаренко та ін.), у їхніх працях:

- визначено типи електронних ресурсів у галузі медіаосвіти, зокрема в праці [8] розглянуто електронні ресурси, які потенційно можуть використовуватися для розвитку інфомедійної грамотності учнівської та студентської молоді;

- розроблено "Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності" [23], у якому конкретизовано значення медіаосвітніх понять і термінів;

- схарактеризовано сутність і функціональні можливості технологічної платформи "Трансдисциплінарний кластер "МЕДІА&КАПСУЛИ", розробленої освітньо-дослідницьким центром "МЕДІА&ВЧИТЕЛЬСЬКИЙ кампус" СумДПУ імені А.С.Макаренка та УМІФ НАН України в межах гранту IREX для формування медіакультури користувачів [17];

- окреслено можливості інтеграції

Pedagogical University named after A.S. Makarenko and UMIF of the National Academy of Sciences of Ukraine within the framework of the IREX grant for the formation of users' media culture [17];

- outlined the possibilities of integrating media didactics components into school language and literary education, proposed media didactic modelling of students' learning actions for the purpose of performing training exercises [10];

- the functions of QR codes in the structure of Ukrainian language textbooks – motivational, informational, developmental, educational, reflective, control – are clarified and substantiated [4];

- the peculiarities of using webquest technology in teaching Ukrainian to students on the basis of an activity-based approach were investigated [11];

- the effective pedagogical conditions for the professional training of philology students to use media education tools are revealed [24], etc.

The analysis of scholars' works shows that there is a search for ways to solve modern media education problems, but the issue of forming students' infomediate literacy in the process of teaching Ukrainian in a German school has not been specifically studied, which has determined its relevance.

Aim of research. The purpose of the study is to investigate the state of development of pupils' infomediate literacy in the process of teaching Ukrainian at a German school (on the example of the Ukrainian diaspora school in Frankfurt am Main and in regular state schools in Hesse). *Objectives:* to clarify the essential characteristics of the basic concepts of the study; to find out the facts about the development of students' infomediate literacy in the process of teaching Ukrainian in a German school and to analyse the results of student surveys, conversations with teachers and parents through the prism of the problem under study; to provide recommendations for improving educational policy and school results in the development of students' infomediate literacy in the process of teaching Ukrainian in Germany.

To achieve the aim and objectives, the following research methods were used:

складників медіадидактики в шкільну мовно-літературну освіту, запропоновано медіадидактичне моделювання навчальних дій здобувачів освіти з метою виконання навчальних вправ [10];

- з'ясовано й обґрунтовано функції QR-кодів у структурі підручників української мови – мотиваційну, інформаційну, розвивальну, виховну, рефлексійну, контрольну [4];

- досліджено особливості застосування вебквест-технології в навчанні української мови учнів на засадах діяльнісного підходу [11];

- розкрито ефективні педагогічні умови професійної підготовки студентів-філологів до використання засобів медіаосвіти [24] тощо.

Аналіз праць науковців свідчить про пошуки шляхів розв'язання сучасних медіаосвітніх проблем, однак питання формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в німецькій школі спеціально не досліджувалося, це визначило його актуальність.

Мета роботи – дослідити стан формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в німецькій школі (на прикладі школи української діаспори у Франкфурті-на-Майні та інтеграційних класів землі Гессен). *Завдання:* уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження; з'ясувати факти щодо формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в німецькій школі та проаналізувати результати анкетування учнів, бесід з учителями і батьками через призму досліджуваної проблеми; надати рекомендації для покращення освітньої політики та шкільних результатів з формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в Німеччині.

Для досягнення мети й реалізації завдань використано такі методи дослідження: аналіз і синтез положень наукової і методичної літератури з проблеми дослідження; бесіди з учителями й батьками щодо проблеми формування ІМГ у процесі навчання української мови в Німеччині; анкетування учнів-українців для вивчення стану формування інфомедійної грамотності на базі німецьких шкіл; аналіз, інтерпретація й узагальнення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу.

analysis and synthesis of scientific and methodological literature on the research problem; interviews with teachers and parents about the problem of developing IML in the process of teaching Ukrainian in Germany; google questionnaires with Ukrainian students to study the state of development of infomediary literacy in German schools; analysis, interpretation and generalisation of the research results.

Results and discussion.

1. Formatting of individual objects.

Basic concepts

In the works of scholars, there is no single agreed approach to the interpretation of the concept and term "infomediary literacy", and the terms are used in parallel: "media literacy", "media information literacy", "digital literacy". In addition, the document "Leitbild digitale Lehre an der Goethe-Universität" ("Mission of Digital Learning at Goethe University") uses the concept of "media and information competence", which is specified as ICT literacy ("Medien- und Informationskompetenzen (ICT-Literacy)") [13]. This can be explained by the fact that the concept of infomedia literacy is relatively new. Let's look at some positions.

The model MIL curriculum published by UNESCO and the competency frameworks presented in it combine three different areas – media literacy, information literacy and digital literacy – under one umbrella concept of "media and information literacy". The content of this concept is evolving from a simple sum of these areas towards a comprehensive concept that encompasses information, media and technology as components and reflects the goals and objectives of MIL. In this understanding, cross-cutting literacy is digital, encompassing traditional information and media competencies and involving the acquisition of "hard" technology skills, while also taking into account some "soft" skills that are important for working in the "digital" world. Accordingly, the key outcomes/elements of information literacy are the ability to identify and articulate information needs; locate and know how to access information; obtain information; structure information; use information ethically; disseminate information; and use

I. Базові поняття

У працях науковців немає єдиного узгодженого підходу до тлумачення поняття і терміна "інфомедійна грамотність", паралельно вживають терміни: "медіаграмотність", "медіаінформаційна грамотність", "цифрова грамотність". Крім того, у документі "Leitbild digitale Lehre an der Goethe-Universität" ("Місія цифрового навчання в Гете-Університеті") використано поняття "медіа та інформаційна компетентність", яке уточнено як ІКТ-грамотність ("Medien- und Informationskompetenzen (ICT-Literacy)") [13]. Це можна пояснити тим, що поняття інфомедійної грамотності є відносно новим. Розглянемо окремі позиції.

Типова навчальна програма з МІГ, опублікована ЮНЕСКО, і подані в ній рамки компетенцій поєднують три різних сфери – *медіаграмотність, інформаційна грамотність і цифрова грамотність* – в одному "парасольковому" понятті "медійна та інформаційна грамотність". Зміст цього поняття розвивається в напрямку до комплексного поняття, яке охоплює інформацію, медіа та технології як складники й відображає цілі, завдання МІГ. За такого розуміння, наскрізною грамотністю є цифрова, вона охоплює традиційні інформаційні та медіакомпетенції й передбачає оволодіння "твердими" навичками в галузі технологій, водночас ураховуються й деякі "м'які" навички, важливі для роботи в "цифрі". Відповідно ключові результати/ елементи *інформаційної грамотності* – це здатності визначати та формулювати інформаційні потреби; визначати місцезнаходження та володіти способами отримання доступу до інформації; отримувати інформацію; структурувати інформацію; використовувати інформацію на етичній основі; поширювати інформацію; використовувати ІКТ-навички для перероблення інформації. Маркерами *медійної грамотності* є такі здатності: розуміти роль і функції медіа та інтернет-компаній у демократичних суспільствах; розуміти умови, у яких медіа можуть реалізовувати свої функції; критично оцінювати медійний контент у контексті функцій медіа; використовувати медіа для самовираження та демократичної участі; володіти навичками, необхідними для створення контенту користувача (включаючи ІКТ-навички). Історично склалися три основні підходи, що

ICT skills to process information. Media literacy markers include the following abilities: to understand the role and functions of media and Internet companies in democratic societies; to understand the conditions in which media can perform their functions; to critically evaluate media content in the context of media functions; to use media for self-expression and democratic participation; to have the skills necessary to create user-generated content (including ICT skills). Historically, there have been three main approaches to the relationship between media literacy, information literacy and digital literacy. In the first approach, information literacy is seen as a broader area of learning, and the other two are included as constituent parts. According to the second approach, information literacy and digital literacy are elements of media literacy as a broader field. The third approach considers digital literacy to be the most comprehensive area, which includes information and media literacy [2: 18-19, 23-24].

According to the above-mentioned MIL programme, the concept of "media and information literacy" is associated with an ecosystem of literacy types: news literacy; social media literacy; privacy literacy; critical literacy; visual literacy; print media literacy; computer literacy; internet literacy; digital literacy; film literacy; critical film viewing skills; game literacy; television literacy; advertising literacy; artificial intelligence literacy; data literacy; civic literacy; social and emotional literacy; networking literacy; ; media literacy; information literacy; literacy in the field of self-expression and information; library literacy [2: 27]. These types of literacies are, in fact, components of infomediate literacy.

The links between the different elements of MIL form the basis of the five laws of media and information literacy defined by UNESCO:

Law 1. Information, communication tools, libraries, media, other media, technologies, the Internet, and other information providers should be used by society on the basis of critical thinking and for sustainable development. All information providers are equal in status and have equal importance.

Law 2. Every citizen is a creator of

розглядають взаємозв'язок між медіаграмотністю, інформаційною грамотністю і цифровою грамотністю. У межах першого підходу формування інформаційної грамотності розглядається як ширша сфера навчання, а дві інші включені в неї як складові частини. За другим підходом, інформаційна грамотність та цифрова грамотність є елементами медіаграмотності як ширшої сфери. З погляду третього підходу найбільш всеосяжною сферою вважається цифрова грамотність, що включає інформаційну та медіаграмотність [2: 18-19, 23-24].

За вказаною програмою з МІГ, із поняттям "медійна та інформаційна грамотність" пов'язана екосистема видів грамотностей: новинна грамотність; грамотність у сфері соціальних медіа; грамотність у сфері недоторканності приватного життя; критична грамотність; візуальна грамотність; грамотність у сфері друкованих медіа; комп'ютерна грамотність; інтернет-грамотність; цифрова грамотність; кінематографічна грамотність; навички критичного перегляду фільмів; ігрова грамотність; телевізійна грамотність; грамотність у сфері реклами; грамотність у сфері технологій штучного інтелекту; грамотність у сфері даних; громадянська грамотність; соціальна й емоційна грамотність; мережева грамотність; медіаграмотність; інформаційна грамотність; грамотність у сфері самовираження та інформації; бібліотечна грамотність [2: 27]. Наведені види грамотностей, по суті, є складниками інфомедійної грамотності.

Зв'язки між різними елементами МІГ лягли в основу п'яти законів медійної та інформаційної грамотності, визначених ЮНЕСКО:

Закон 1. Інформація, засоби комунікації, бібліотеки, ЗМІ, інші медіа, технології, інтернет, інші постачальники інформації мають використовуватися суспільством на основі критичного мислення і для сталого розвитку. Усі провайдери інформації рівні за статусом і мають однакову значущість.

Закон 2. Кожен громадянин є творцем інформації/ знань і у кожного є право на самовисловлювання. Громадяни повинні мати можливості для доступу до нової інформації/ знань і для самовираження. Медійна та інформаційна грамотність призначена для всіх – для жінок і для чоловіків рівною мірою, тісно пов'язана з

information/knowledge, and everyone has the right to express themselves. Citizens should have opportunities to access new information/knowledge and to express themselves. Media and information literacy is for everyone – women and men equally – and is closely linked to human rights.

Law 3. Information, knowledge, and messages are not always neutral in terms of the values they convey and are not always free from prejudice. Any conceptualisation, use and application of MIL should make the relevant truthful statement obvious and understandable to all citizens.

Law 4. Every citizen wants to know and understand new information, knowledge, and messages, as well as to have the need and opportunity to communicate with others, even if he or she does not realise, recognise, or express this need or desire. This right of a citizen shall never be violated.

Law 5. MIL is not formed overnight. It is a living and dynamic process involving the acquisition of experience. The full-fledged formation of MIL includes knowledge, skills, attitudes related to the processes of accessing, analysing, evaluating, using, creating and disseminating information, media content and technologies [2: 28].

The provisions of the above laws regulate the process of forming infomedia literacy as such, which includes a set of relevant knowledge, skills, abilities, experience, attitudes, attitudes, values. Understanding these laws is the basis for integrating IML into school subjects, including Ukrainian language teaching.

In general, this MIL curriculum for teachers and students focuses on the implementation of three main areas of activity: 1) acquiring knowledge and understanding of information, media, digital communications for sustainable development, peace, democratic discourse and participation in public life; 2) evaluating content and activities related to its creation and dissemination; 3) producing and using content. Accordingly, different approaches to learning (research, problem-based, collaborative, contextual) and methods (observation method, case study method, contextual analysis method, modelling method, content creation method, critical research method, dialogue research method)

правами людини.

Закон 3. Інформація, знання та повідомлення не завжди є нейтральними з погляду цінностей, які вони несуть, і не завжди вільні від упереджень. Будь-яка концептуалізація, використання й застосування МІГ повинні робити відповідне правдиве твердження очевидним і зрозумілим для всіх громадян.

Закон 4. Кожен громадянин хоче знати і розуміти нову інформацію, знання і повідомлення, а також мати потребу і можливість спілкування з іншими, навіть якщо він чи вона не усвідомлює, не визнає чи не висловлює цю потребу, прагнення. Таке право громадянина ніколи не має порушуватися.

Закон 5. МІГ не формується одномоментно. Це живий і динамічний процес, пов'язаний із набуттям досвіду. Повноцінне формування МІГ включає знання, навички, установки, пов'язані з процесами доступу, аналізу, оцінки, використання, створення й розповсюдження інформації, медійного контенту і технологій [2: 28].

Положення наведених законів регулюють процес формування інфомедійної грамотності як такої, що включає сукупність відповідних знань, навичок, умінь, досвіду, ставлення, установок, цінностей. Розуміння цих законів становить підвалину інтегрування ІМГ у шкільні предмети, зокрема в навчання української мови.

Загалом зазначена навчальна програма з МІГ для вчителів і учнів орієнтує на реалізацію трьох основних напрямів діяльності: 1) набуття знань і розуміння інформації, медіа, цифрових комунікацій для стійкого розвитку, миру, демократичного дискурсу і участі в суспільному житті; 2) оцінювання контенту і діяльності, пов'язаної з його створенням, поширенням; 3) продукування і використання контенту. Відповідно для реалізації ідей програми рекомендовано різні підходи до навчання (дослідницький, проблемний, навчання у співпраці, контекстний) і методи (метод спостереження, метод кейсів на основі вивчення ситуацій, метод контекстного аналізу, метод моделювання, метод створення контенту, метод критичного дослідження, метод діалогового дослідження) [2: 35-41].

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016) медіаінформаційну грамотність – **(media and informational**

are recommended to implement the ideas of the programme [2: 35-41].

The Concept of Media Education Implementation in Ukraine (2016) defines **media and information literacy (MIL)** as a modern UNESCO strategy [9]. The current State Standard of Basic Secondary Education (2020) focuses on the formation of the components of information and media literacy of students (grades 5-9) during schooling, although the name of information and media literacy is not used in it. Appendix I of this document defines four groups of basic knowledge for the language and literary education area: "Information, Communication, Text, and Language. Appendix II contains requirements for the mandatory learning outcomes of students in the language and literature educational area in four blocks: 1) "Interacting with others orally, perceiving and using information to life goals in different communicative situations"; 2) "Perception, analysis, interpretation, critical evaluation of information in texts of different types (including literary texts, media texts) and its use to enrich one's own experience"; 3) "Expressing thoughts, feelings and attitudes, written interaction with others, including interpretation of literary works of Ukrainian and foreign writers; interaction with other people in the digital environment, observance of the norms of the literary language"; 4) "Research of individual speech, use of language for own linguistic creativity, observation of linguistic and literary phenomena, analysis of them" [7: 10-40]. These blocks of results, in fact, focus on the formation of relevant basic skills and experience within the language and literary educational field.

The analysis of scientific studies shows that the term "infomedia literacy" is used as equivalent to media information literacy, which is manifested in the fact that they denote relatively the same essence. O. Semenov, N. Hrona, N. Ponomarenko, and other scholars characterise the concept of "infomedia literacy" based on the recommendations of the "Learn and Distinguish: Infomedia Literacy" Project, which is implemented by the International Research and Exchanges Board (IREX) with the support of the United States Embassy

literacy – MIL) визначено як сучасну стратегію ЮНЕСКО [9]. Чинний Державний стандарт базової середньої освіти (2020 р.) орієнтує на формування складників інфомедійної грамотності учнів (5-9 класи) під час шкільного навчання, хоча назва інфомедійної грамотності в ньому не використовується. У Додатку I цього документа визначено чотири групи базових знань для мовно-літературної освітньої галузі: "Інформація", "Комунікація", "Текст", "Мовні засоби". Додаток II містить вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у мовно-літературній освітній галузі за чотирма блоками: 1) "Взаємодія з іншими особами усно, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях"; 2) "Сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів (зокрема художніх текстах, медіатекстах) та використання її для збагачення власного досвіду"; 3) "Висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських і зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови"; 4) "Дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу" [7: 10-40]. Ці блоки результатів, по суті, орієнтують на формування відповідних базових умінь, досвіду в межах мовно-літературної освітньої галузі.

Аналіз наукових досліджень свідчить про вживання терміна "інфомедійна грамотність" як рівнозначного медіаінформаційній грамотності, це виявляється в тому, що вони позначають відносно однакову сутність. О. Семенов, Н. Грона, Н. Пономаренко, інші науковці характеризують поняття "інфомедійна грамотність", спираючись на рекомендації Проекту "Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність", який виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки та Посольства Великої Британії в Україні у партнерстві з МОН України та Академією української преси. Відповідно визначають як маркери інфомедійної

and the British Embassy in Ukraine in partnership with the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Academy of Ukrainian Press. Accordingly, eight of its components are defined as markers of infomediate literacy: media literacy; critical thinking; social tolerance; resilience to influences, fact-checking; information literacy; digital security; visual literacy; ability to implement ideas through the media [8: 7].

Given the complexity of the research problem, **infomedia literacy** is interpreted as an integrated personal formation that combines information literacy and media literacy; as a result of media education practices aimed at critical perception, analysis, evaluation of information, formation of protection against toxic content, disinformation, manipulation, communication, and self-expression through the media.

2. The state of pupils' IML formation in the process of teaching Ukrainian in German schools.

The empirical study of aspects of the problem lasted for several months (November 2022 – February 2023), and the survey of respondents (76 students, 10 teachers, 40 parents) was conducted on a voluntary basis. Social media and academic connections were used to involve them in the research procedure. The following sampling criteria were used in the survey of students: accessibility, relevance of the respondents, representation of male and female students, and students of different ages.

In general, the study has three dimensions: 1) identifying the infomediary literacy of Ukrainian children studying in German schools; 2) studying the attitude of Ukrainian language teachers in German schools to the problem of developing students' infomediary literacy; 3) finding out the actual peculiarities of developing students' infomediary literacy in the process of teaching Ukrainian in German schools.

The results show that the trend of multilingualism in the German states provides a good basis for teaching Ukrainian in schools. In German schools, students learn Ukrainian in several main ways: 1) maintaining formal education in

грамотності вісім її складників: медіаграмотність; критичне мислення; соціальна толерантність; стійкість до впливів, фактчекінг; інформаційна грамотність; цифрова безпека; візуальна грамотність; уміння втілювати ідеї за допомогою медіа [8: 7].

Ураховуючи складність проблеми дослідження, **інфомедійну грамотність** потрактуємо як інтегроване особистісне утворення, що поєднує інформаційну грамотність і медіаграмотність; як результат медіаосвітніх практик, спрямованих на критичне сприйняття, аналіз, оцінювання інформації, на формування захисту від токсичного контенту, дезінформації, маніпуляцій та на комунікацію, самовираження особистості за допомогою медіа.

II. Стан формування ІМГ учнів у процесі навчання української мови в німецьких школах.

Вивчення аспектів проблеми емпіричним шляхом тривало протягом кількох місяців (листопад 2022 р. – лютий 2023 р.), опитування респондентів (76 учнів, 10 учителів, 40 батьків) проводилося на добровільних засадах. Щоб залучити їх до процедури дослідження, було використано соціальні медіа та академічні зв'язки. Особливістю методології під час анкетування учнів стали такі критерії вибірки: доступність, цільовідповідність респондентів, представництво учнів і учениць, здобувачі різного віку.

Загалом у дослідженні передбачено три виміри: 1) виявлення інфомедійної грамотності українських дітей, які навчаються в німецьких школах; 2) вивчення ставлення вчителів української мови в німецьких школах до проблеми формування інфомедійної грамотності учнів; 3) з'ясування власне особливостей формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в німецьких школах.

Досліджено, що тенденція багатомовності в німецьких землях складає гарну основу для навчання в школах української мови. У німецьких школах українську мову учні вивчають кількома основними шляхами: 1) підтримання формальної освіти в інтеграційних класах німецьких шкіл; 2) навчання української мови в німецько-українських школах; 3) навчання в межах неформальної освіти – відвідування уроків української мови в суботніх та недільних

integration classes in German schools; 2) learning Ukrainian in German-Ukrainian schools; 3) learning through non-formal education – attending Ukrainian language classes in Saturday and Sunday schools in the Ukrainian diaspora. The content of teaching Ukrainian as a mother tongue or inherited language in German schools is mainly based on the original curricula of German teachers, taking into account the school curricula approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Interviews with Ukrainian refugees show that many parents of Ukrainian students (even in families of Russian-speaking Ukrainians) want their children to study Ukrainian as a separate subject in a German school approximately 2-3 times a week (18 of 40 parents). They explain this by their intention to preserve their Ukrainian identity, to enter a Ukrainian higher education institution, their desire to live and study in Ukraine in the future, and their fear of being "lost" (not fully realised) in the German lands.

In this context, the parents mention the Ukrainian Saturday school "Sun in the Palms", which operates under the Ukrainian Society in Frankfurt am Main (Ukrainischer Verein Frankfurt am Main), where students study in Ukrainian and acquire knowledge of the Ukrainian language and literature, folklore, art, music of Ukraine, geography, history of Ukraine on the basis of programmes and materials for Ukrainian secondary schools (general secondary education institutions) [20]. During a conversation with the headmistress of this school, R. Rakhletska, it was found out that after graduating from Saturday school, a student receives a certificate of attendance at Ukrainian language lessons, which he or she brings to the class teacher at the main school (at the level of the state of Hesse), who enters information about attending Ukrainian language lessons at Saturday school as an elective or club in the German report card and, according to the certificate, gives a verbal grade in the Ukrainian language – very good, good, satisfactory, etc. A special experience of the Sun in the Palms school is that students take a certification exam in Ukrainian as a foreign language at the Ivan Franko National University of Lviv

школах української діаспори. Зміст навчання української мови як рідної чи успадкованої в німецьких школах переважно базується на авторських навчальних програмах учителів Німеччини, з урахуванням шкільних програм, затверджених МОН України.

Бесіди з українськими біженцями свідчать, що багато батьків українських учнів (навіть у сім'ях російськомовних українців) хочуть, щоб їхні діти вивчали українську мову як окремий предмет у німецькій школі орієнтовно 2-3 рази на тиждень (18 із 40). Вони пояснюють це своїми намірами зберегти українську ідентичність, вступити в український заклад вищої освіти, бажанням у майбутньому жити й навчатися в Україні, своїми страхами "загубитися" (не реалізуватися повною мірою) на території німецьких земель.

Корисний освітній досвід напрацьовано в українській суботній школі "Сонце в долонях", що працює при Українському Товаристві у Франкфурті-на-Майні (Ukrainischer Verein Frankfurt am Main): учні навчаються українською мовою і здобувають знання з української мови і літератури, народознавства, мистецтва, музики України, географії, історії України на основі програм та матеріалів для української загальноосвітньої школи (закладу загальної середньої освіти) [20]. Під час бесіди з директоркою цієї школи Р. Рахлецькою з'ясовано, що після закінчення суботньої школи учень отримує довідку про відвідування уроків української мови; цю довідку він несе класному керівникові в основній школі (на рівні землі Гессен), який вписує в німецький табель інформацію про відвідування уроків української мови в суботній школі як занять за вибором або гуртка і відповідно до довідки ставить у таблиці вербальну оцінку з української мови – дуже добре, добре, задовільно тощо, однак не всі школи підтримують цю ініціативу. Особливий досвід школи "Сонце в долонях" становить складання учнями сертифікаційного іспиту з української мови як іноземної на базі Львівського національного університету ім. І. Франка з використанням комп'ютерної техніки та інтернету. Така практика є гарним мотиватором до вивчення української мови.

У школах земель Німеччини впроваджують різні моделі навчання української мови. З'ясовано, що вчителі

using computer equipment and the Internet. This practice is a good motivator for learning Ukrainian.

Schools in the German Länder implement various models of teaching the Ukrainian language. It has been found that Ukrainian language teachers in German schools try to use a cultural model of teaching the Ukrainian language alongside the subject-centred model of teaching; alongside the traditional model of teaching, an interactive model using games, communicative teaching methods, etc. is implemented less often (compared to schools in Ukraine), and web-based, electronic, and ICT-based teaching models are introduced. It is worth noting that the teaching of the Ukrainian language to Ukrainian refugee children in German schools is mainly provided by Ukrainian refugee teachers (in integration classes of public schools and Saturday schools). According to our data, even one Ukrainian refugee teacher out of 10 interviewed teaches German in an integration class. In integration classes, teaching based on multilingual pedagogy challenges the monolingual thinking of such students and teachers. A promising pilot project to support multilingual practices in the professional training of future Ukrainian language teachers using media resources, for example, at Goethe University Frankfurt (Germany) and Ivan Franko University of Zhytomyr (Ukraine), could be a way to overcome this challenge during Ukraine's integration into the European Union.

The research shows that the idea of developing students' infomediate literacy in the process of teaching Ukrainian in German schools is not sufficiently implemented, depending, in particular, on school resources, as well as on school policies and teacher motivation (or lack thereof). As a Ukrainian language teacher in the integration class at a German school in Hesse noted during the interview, *"the issue of developing infomediate literacy among students is not at all relevant, for example, in the school where I work, it may be in the future, but now we teach on fingers and teacher's printouts"* (one such response was recorded). The level of professional awareness and motivation is illustrated by the following response from another teacher:

української мови в німецьких школах намагаються використовувати поряд із предметноцентричною моделлю навчання української мови культурологічну модель навчання; паралельно із традиційною моделлю навчання інтерактивну модель із використанням гри, комунікативних методів навчання тощо, рідше (порівняно зі школами в Україні) упроваджуються моделі навчання з вебпідтримкою, з використанням електронних засобів, ІКТ. Варто зазначити, що навчання української мови українських дітей-біженців у німецьких школах переважно забезпечують українські вчителі-біженці (в інтеграційних класах державних шкіл та суботніх школах). За нашими даними, навіть одна українська вчителька-біженка з опитаних 10 викладає німецьку мову в інтеграційному класі. В інтеграційних класах навчання на засадах багатомовної педагогіки становить виклик одномовному мисленню таких учнів і вчителів. Як один із шляхів подолання цього виклику під час інтеграції України в Євросоюз міг би бути перспективний пілотний проект щодо підтримання багатомовних практик у професійній підготовці майбутніх учителів української мови з використанням медіаресурсів – наприклад, на базі одного з університетів Німеччини університету імені Гете (Німеччина) і Житомирського державного університету імені Івана Франка (Україна).

Дані дослідження свідчать, що ідея формування інфомедійної грамотності учнів у процесі навчання української мови в німецьких школах упроваджується недостатньо, це залежить, зокрема, від ресурсів шкіл, а також від політики школи та мотивації вчителів (чи її відсутності). Як зазначила під час спілкування вчителька української мови в інтеграційному класі німецької школи (земля Гессен), *"питання щодо формування інфомедійної грамотності в учнів зовсім не відповідають дійсності, наприклад, у школі, де я працюю, можливо, це буде так у майбутньому, але зараз навчаємо на пальцях і роздруківках учителя"*. Про рівень професійної свідомості й мотивації свідчить така відповідь іншої вчительки: *"На уроках української мови акцент має бути на вивченні української мови, а не на формуванні інфомедійної грамотності в учнів. Для цього мають бути окремі уроки. Томи я б додала питання, чи потрібно формувати інфомедійну грамотність в учнів на уроках української*

"In Ukrainian language lessons, the emphasis should be on learning the Ukrainian language, not on developing students' infomediate literacy. There should be separate lessons for this. Therefore, I would add the question of whether it is necessary to develop students' infomediate literacy in Ukrainian language lessons at all" (one such response was recorded).

Based on the discourse analysis of 10 teachers' texts (posts, comments, videos) on Facebook, it was found that the problem of using ICT tools in German schools is very controversial, the situation is not unambiguous. In German schools, teachers use various activities in the classroom to develop students' creativity, students play, move, make, discuss, sing, etc. In general, the use of ICT tools is a position of a particular school regarding the technical support of the educational process. There are schools that actively use technology, and if a student does not have a gadget at home, they can give him or her a laptop for temporary use. Some schools have modern multimedia systems. It often depends on whether the school has funding for multimedia boards and other e-learning tools. For example, I. Gondyul, a Ukrainian a working refugee teacher in two German schools, keeps an open journal on her Facebook page about the peculiarities of education in Germany. In an interview on Radio M about educational peculiarities in Germany, she says that she works in primary school (grades 1-4, 16 students) and in grades 5-10 (24 students), teaches the course "Study of Ukrainian Language and Culture" in the federal state of Hesse according to a self-created programme, co-created by her students, and presents material ranging from general topics about language and culture to topics close to the Ukrainian school curriculum [15]. I. Hondiul notes that the German primary school where she works has no multimedia boards, they are not available throughout the school, and all children come to school without mobile phones (<http://surl.li/fdlre>).

At the same time, it should be emphasised that the guidelines for the implementation of the voluntary course "Study of the Ukrainian Language and Culture" (usually 4 hours per week) for

мови взагалі".

На основі дискурс-аналізу текстів (дописів, коментарів, відео) 10 вчителів у мережі "Фейсбук" з'ясовано, що проблема використання засобів ІКТ у німецьких школах є дуже дискусійною, ситуація не однозначна. На уроках учителі в німецьких школах використовують різні активності учнів, розвивають їхню творчість, учні грають, рухаються, майструють, обговорюють, співають тощо. Загалом використання засобів ІКТ – це позиція конкретної школи щодо технічного забезпечення освітнього процесу. Є школи, у яких технікою активно користуються, якщо вдома в учня немає гаджета, можуть дати йому додому ноутбук для тимчасового користування. В окремих школах наявні сучасні мультимедійні системи. Часто це залежить від того, чи має школа фінансування для мультимедійних дошок та інших засобів електронного навчання. Зокрема, І. Гондюл – українська вчителька-біженка, яка працює у двох німецьких школах, на своїй сторінці в соцмережі "Фейсбук" веде відкритий журнал про особливості освіти в Німеччині. В інтерв'ю на Radio M про освітні особливості в Німеччині вона розповідає, що працює в початкових класах (1-4 класи, 16 учнів) і в 5-10 класах (24 учні), викладає курс "Вивчення української мови та культури" у федеральній землі Гессен за самостійно складеною програмою, співторцями якої є її учні, подає матеріал від загальних тем про мову і культуру до тем, близьких до української шкільної програми [15]. І. Гондюл зазначає, що в кабінетах початкової школи Німеччини, де працює, відсутні мультимедійні дошки, їх немає по всій школі, усі діти до школи приходять без мобільних телефонів (<http://surl.li/fdlre>).

Водночас варто акцентувати, що у вказівках до впровадження добровільного навчального курсу "Вивчення української мови та культури" (зазвичай 4 години на тиждень) для українських учнів у гессенських школах українською мовою українськомовними вчителями (зарахованими на посаду земельним урядом) є окремі рекомендації, які корелюють із медіаосвітніми ідеями, а саме: залучати до навчального процесу оцифровані в Україні підручники; використовувати онлайн-платформу "Das Deutsche Schulportal" ("Німецький шкільний портал") фонду ім. Роберта

Ukrainian students in Hessian schools in Ukrainian by Ukrainian-speaking teachers (employed by the state government) contain certain recommendations that correlate with media education ideas, namely: to use textbooks digitised in Ukraine; to use the online platform "Das Deutsche Schulportal" ("The German School Portal") of the Robert Bosch Foundation; to use the Ukrainian language in the educational process. Robert Bosch Foundation; the Ukrainian platform for distance learning for students in grades 1-11, All-Ukrainian School Online (which contains Ukrainian educational materials offered by the Ministry of Education and Science of Ukraine); and the media portals MUNDO and SODIX, which are freely accessible to all federal states of Germany. The guidelines for the portal, which is funded by DigitalPakts Schule and provides all teachers, students, and teachers with free access to quality-checked and licence-compliant educational media from various sources, are fundamental. SODIX is the "backbone" of the infrastructure for educational media that can be used in all federal states. From a technical point of view, SODIX is an exchange platform for teaching media that is being developed on behalf of the 16 federal states by the Institute for Film and Photography for Science and Education (FWU), the media institute of the federal states. SODIX combines learning materials and educational narratives from various sources (including radio broadcasters, Open Educational Resources (OER), and companies offering educational media), verifies and publishes the described metadata, and makes them available to third systems such as the Länder's media libraries and the MUNDO portal via an open graphical interface for data exchange [12].

It is worth noting that, according to § 2 of the Hessian School Education Act (HSchG), schools must provide students with the opportunity to receive information, use it critically in order to form an independent opinion and be able to consider the views of others impartially, develop their perception, sensitivity, expressive abilities, creativity, and initiative. Section 162 of this law refers to school media centres, which are supposed to provide audiovisual and digital

Боша; українську платформу для дистанційного навчання учнів 1-11 класів "All-Ukrainian School Online" (на якій розміщено українські навчальні матеріали, які пропонує Міністерство освіти і науки України); медійні портали MUNDO та SODIX з вільним доступом до них для всіх федеральних земель Німеччини. Принциповими є вказівки щодо порталу, який фінансується за кошти "DigitalPakts Schule" й надає всім педагогічним фахівцям, ученицям та учням безкоштовний доступ до перевірених на якість та на дотримання ліцензійних вимог навчальних медійних засобів із різних джерел. Щодо SODIX, то це "кістяк" інфраструктури для навчальних медійних засобів, якими можуть користуватися в усіх федеральних землях. З технічного погляду SODIX є обмінною платформою для навчальних медійних засобів, які за замовленням 16 федеральних земель розробляються Інститутом кінозйомки та фотографії для науки та освіти (FWU), медійним інститутом федеральних земель. SODIX поєднує навчальні матеріали та освітні наративи із різних джерел (зокрема від радіокомпаній, з відкритих ресурсів Open Educational Resources (OER) та від компаній, що пропонують навчальні медійні засоби), перевіряє та публікує описані метадані та надає їх у розпорядження третім системам, як наприклад, земельним медiateкам та порталу MUNDO через відкритий графічний інтерфейс для обміну даними [1].

Варто зазначити, що, відповідно до § 2 Гессенського закону про шкільну освіту (HSchG), школи мають надати учням змогу отримувати інформацію, критично її використовувати, щоб сформувати незалежну думку та мати можливість неупереджено розглядати погляди інших, розвивати їх сприйняття, чутливість, виразні здібності, творчість, ініціативу. У § 162 цього Закону ідеться про шкільні медіацентри, які мають надавати аудіовізуальні й цифрові засоби масової інформації та засоби навчання або права на їх використання, а також сприяти розвитку використання медіа в школах [22].

За проведеними під час дослідження бесідами можна визначити три позиції батьків до навчання дітей у німецьких школах, зокрема до навчання української мови з інфомедійним компонентом:

1) частина батьків (22 із 40), чії діти

media and learning tools or the right to use them, as well as to promote the development of media use in schools [22].

Based on conversations conducted during the study, we can identify three attitudes of parents towards children's education in German schools, in particular, towards teaching the Ukrainian language with an infomedia component:

1) the majority of parents whose children are currently forced to study abroad say that they were taught better in Ukraine;

2) some parents like the way German schools teach, noting that the secret of success is not in the interactive whiteboard; the main thing is communication in the classroom, learning new things, socialisation, etc;

3) some parents believe that communication and visualisation should be combined in teaching, which is now impossible without multimedia.

At the same time, most parents have a simplistic understanding of the concept of IMG: primarily as working with media, and to a lesser extent, they show an understanding of information literacy.

In accordance with the aim of the study, in order to identify the IMG of Ukrainian children studying in Germany and to determine the peculiarities of their infomediary literacy development, we conducted an online survey of pupils aged 8-17 (76 people) studying in selected German schools in the federal state of Hesse. It is worth noting that 100 students expressed a desire to take part in the survey, but 24 of them (students aged 10-12) were unable to fill out the questionnaire for various reasons, including "the topic of the questionnaire is complicated", "we did not study this", "I do not read Ukrainian well" (the answer of children of Ukrainian migrants who have lived in Germany for a long time, these children attend the Saturday school of the Ukrainian diaspora). The survey focused on several aspects:

- pupils' understanding of the concept of "infomediary literacy" (associations with IML, why a person needs IML, what skills they need to have to be infomediary literate);

- students' ability to identify facts and judgements, comments in the text;

- the reality of German school subject

зараз вимушено навчаються за кордоном, говорять, що в Україні навчали краще;

2) окремим батькам (3 із 40) подобається, як навчають у німецьких школах, вони зазначають, що секрет успіху – не в інтерактивній дошці; головне – спілкування на уроці, пізнання нового, соціалізація тощо;

3) більшість батьків (37 із 40) висловили думку, що потрібно поєднувати в навчанні спілкування і наочність, яка без мультимедіа зараз неможлива.

Водночас більшість батьків (30 із 40) спрощено розуміє поняття IMG: насамперед як роботу з медіа, меншою мірою виявляють розуміння інформаційної грамотності.

Відповідно до мети дослідження для виявлення IMG українських дітей, які навчаються в Німеччині, та для визначення особливостей формування в них інфомедійної грамотності ми провели онлайн-анкетування учнів віком 8-17 років (76 осіб), які навчаються в окремих німецьких школах федеральної землі Гессен. Варто зазначити, що виявили бажання взяти участь в анкетуванні 100 учнів, однак 24 із них (учні віком 10-12 років) не змогли заповнити анкету з різних причин, а саме були такі пояснення: "складна тема анкети", "ми таке не вчили", "погано читаю українською мовою" (відповідь дітей українських мігрантів, які довго живуть у Німеччині, ці діти відвідують суботню школу української діаспори). Анкетування передбачало з'ясувати кілька аспектів:

- розуміння учнями поняття "інфомедійна грамотність" (асоціації з IMG, для чого потрібна людині IMG, якими вміннями потрібно володіти, щоб бути інфомедійно грамотним);

- спроможність учнів визначити в тексті факти і судження, коментарі;

- реальність надання вчителями-предметниками німецької школи рекомендацій щодо роботи з інформаційними текстами;

- візія учнів щодо того, чи може вчитель української мови допомогти їм в оволодінні інфомедійною грамотністю і як факт використання засобів ІКТ у межах мовної освіти, зокрема в процесі навчання української мови;

- бажання і потреби учнів щодо використання цифрових засобів, сервісів на мовних уроках.

Анкета містила низку запитань. На перше запитання – "Напишіть слова, з

teachers providing recommendations for working with informational texts;

- pupils' perceptions of whether and how a Ukrainian language teacher can help them to acquire infomediate literacy the fact that ICT tools are used in language education, in particular in the process of teaching Ukrainian;

- students' desires and needs for using digital tools and services in language lessons.

The questionnaire contains a number of questions. The first question – *"Write the words you associate with infomediate literacy"* – yielded a lot of data. Their analysis allowed us to identify the most frequent reactions to the stimulus *"infomediate literacy"*, including: social networks; information; Internet; critical thinking; fake; security; television. Thus, a kind of associative experiment revealed reaction words that reflect associative connections in the minds of 92% of survey participants regarding the stimulus concept. 8% of the respondents did not name the relevant associations.

The results of the answers to the question: *"Why does a modern person need information and media literacy?"*. 25 per cent of students chose the answer *"To read and write competently"*. The answer *"To do computer programming"* was chosen by 14.5% of respondents. The majority of respondents (73.7%) chose the answer *"To think critically and selectively consume information"*. 52.6% of respondents chose the answer *"To disseminate information responsibly"*. 55.3% of respondents chose the answer *"To communicate safely on social media"*. A part of respondents (28.9%) chose the answer *"Infomedia literacy is useful for earning money"*. One answer was added (1.3%) – *"In order not to fall for a fraudster"*. 2.6% of respondents did not answer this question (1 respondent wrote *"I don't know"*, 1 questionnaire did not answer this question).

To the third question, *"What skills do you need to have to be infomediate?"*, 23.7% of students chose the answer *"Ability to learn"*; 71.1% – *"Ability to distinguish facts from judgements"*; 65.8% – *"Ability to think critically"*. Most students (78.9%) chose the answer *"Ability to separate facts from fakes"*.

якими у Вас асоціюється інфомедійна грамотність" – отримано масив даних. Їх аналіз дав змогу виявити найчастіші реакції на стимул *"інфомедійна грамотність"*, з-поміж яких: соцімережі; інформація; інтернет; критичне мислення; фейк; безпека; телебачення. У такий спосіб своєрідний асоціативний експеримент виявив слова-реакції, що відображають асоціативні зв'язки у свідомості 92% учасників анкетування щодо поняття-стимулу. 8% учнів-респондентів не назвали відповідні асоціації.

Окремий інтерес викликають результати відповідей на запитання: *"Для чого потрібна інфомедійна грамотність сучасній людині?"*. 25% учнів вибрали відповідь *"Щоб грамотно читати і писати"*. Варіант відповіді *"Щоб займатися програмуванням на комп'ютері"* – 14,5% опитаних. Найбільше респондентів (73,7%) вибрали відповідь *"Щоб критично мислити й вибірково споживати інформацію"*. 52,6% учасників анкетування вибрали відповідь *"Щоб відповідально поширювати інформацію"*. 55,3% респондентів вибрали відповідь *"Щоб безпечно спілкуватися в соціальних мережах"*. Частина респондентів (28,9%) вибрали відповідь *"Інфомедійна грамотність корисна для заробляння грошей"*. Одна відповідь була дописана (1,3%) – *"Для того, щоб не натрапити на шахрая"*. 2,6% респондентів не дали відповіді на це запитання (1 респондент написав *"Я не знаю"*, 1 анкета без відповіді на це запитання).

На третє запитання *"Якими вміннями потрібно володіти, щоб бити інфомедійно грамотним?"* 23,7% учнів вибрали відповідь *"Уміння навчатися"*; 71,1% – *"Уміння відрізняти факти від суджень"*; 65,8% – *"Уміння критично мислити"*. Найбільше учнів (78,9%) вибрали відповідь *"Уміння відокремлювати факти від фейків"*. Частина респондентів (38,2%) вибрали – *"Уміння працювати з комп'ютером, щоб поширювати інформацію"*. 2,6% респондентів не дали відповіді на це запитання (1 з-поміж них написав *"Я не знаю"*).

На четверте запитання *"Чи може вчитель української мови допомогти Вам в оволодінні інфомедійною грамотністю і як?"* більшість респондентів (59,2%) вибрали відповідь *"Важко відповісти"*, 14,5% – *"Ні, не може"*. Лише 2,6% вибрали відповідь *"Так"*; інші варіанти відповідей

Some respondents (38.2%) chose *"The ability to work with computers to disseminate information"*. 2.6% of respondents did not answer this question (1 of them wrote *"I don't know"*).

To the fourth question, *"Can a Ukrainian language teacher help you master infomediate literacy and how?"* the majority of respondents (59.2%) chose the answer *"Hard to say"*, 14.5% chose the answer *"No, he/she cannot"*. Only 2.6% chose the answer *"Yes"*; other answers were given by 1.3% of pupils (among the answers were: *"Yes, the teacher can explain or show an example of what it is"*; *"Yes, if the teacher tells you how to analyse information properly"*; *"Yes, of course, information and media literacy can be easily integrated with the language course; it is language learning using media"*; *"Yes, if he or she is good at it"*; *"Yes, but not in my case"*; *"Yes, he or she can explain how headlines and texts grab our attention"*).

According to the question *"Do you have Ukrainian language lessons at a German school and what means of information and communication technologies do you, your teacher, and classmates use in such lessons?"* 21% of respondents have Ukrainian language lessons in German schools. 5.3% chose the answer *"Yes, there are Ukrainian language lessons, sometimes we use an electronic whiteboard"*; 1.3% – *"Yes, there are Ukrainian language lessons, we use electronic exercises"*; 1.3% – *"Yes, there are Ukrainian language lessons, we use mobile applications"*. Among the students' self-reported answers were the following: *"There are Ukrainian lessons, but we don't use anything"* (1.3%); *"We watch videos about Ukraine"* (1.3%); *"Yes, there are Ukrainian lessons, but we just read and sometimes write"* (1.3%); *"I don't know"* (1.3%).

The answers to the question *"Do you use information and communication technologies in your English or German lessons at a German school?"* were as follows: 42.1% – *"No, we don't"*; 28.9% – *"Yes, we use an electronic whiteboard and presentations at every lesson"*; 10.5% – *"Yes, we use only an electronic whiteboard at every lesson"*; 11.8% – *"I find it difficult to answer"*. Some of the individual responses were as follows: *"Sometimes we use an electronic*

учнів по 1.3% (з-поміж відповідей були такі: "Так, учитель може пояснити або показати на прикладі, що це таке"; "Може, якщо вчитель розповідає, як можна правильно аналізувати інформацію"; "Так, звісно, інфомедійна грамотність легко інтегрується з мовним курсом; це навчання мови з використанням медіазасобів"; "Так, якщо він або вона володіє цим"; "Може, але не в моєму випадку"; "Так, може пояснити, як заголовки і тексти чіпляють нашу увагу").

Відповідно до запитання *"Чи є у Вас уроки української мови в німецькій школі і які засоби інформаційно-комунікаційних технологій Ви з учителем, однокласниками використовуєте на таких уроках?"* 21% опитаних мають уроки української мови в німецьких школах. 5,3% вибрали відповідь *"Так, уроки української мови є, використовуємо інколи електронну дошку"*; 1,3% – *"Так, уроки української мови є, використовуємо електронні вправи"*; 1,3% – *"Так, уроки української мови є, використовуємо мобільні додатки"*. З-поміж самостійних відповідей учнів були такі: *"Уроки української мови є, але нічого не використовуємо"* (1,3%); *"Дивимось відео про Україну"* (1,3%); *"Так, уроки української мови є, але просто читаємо й іноді пишемо"* (1,3%); *"Я не знаю"* (1,3%).

На запитання *"Чи використовуєте Ви засоби інформаційно-комунікаційних технологій на уроках вивчення англійської, німецької мови у німецькій школі?"* відповіді учнів розділилися так: 42.1% – *"Ні, не використовуємо"*; 28.9% – *"Так, на кожному уроці використовуємо електронні дошки, презентації"*; 10.5% – *"Так, на кожному уроці використовуємо лише електронні дошки"*; 11.8% – *"Важко відповісти"*. З-поміж поодиноких відповідей учнів були такі: *"Інколи використовуємо електронну дошку"*; *"Так,*

Щодо запитання *"Які цифрові засоби, сервіси Ви хотіли б використовувати на мовних уроках?"*, то учні вибрали різні відповіді: найбільше (57,9%) – віртуальні дошки; за тим 52,6% – вебквести; 43,4% – мультимедійні презентації; 42,1% – електронні (комп'ютерні) ігри; 35,5% – короткі відеоуроки; 30,3% – комікси.

В анкеті передбачено застосування учнем навичок інформаційної грамотності як складника ІМГ (на базі тексту "Індійські сиропи від кашлю могли стати причиною

whiteboard"; "Yes, we can use an electronic whiteboard and social media in every lesson"; "Sometimes we use them"; "We use presentations, but not in every lesson".

As for the question "What digital tools and services would you like to use in language lessons?", students chose different answers: most of all (57.9%) – virtual whiteboards, followed by webquests (52.6%); 43.4% – multimedia presentations; 42.1% – electronic (computer) games; 35.5% – short video lessons; 30.3% – comics.

The questionnaire envisages the use of information literacy skills as a component of IMG (based on the text "Indian cough syrups may have killed 66 children in Africa – WHO",

<https://life.pravda.com.ua/health/2022/10/9/250755/>) in the following wording: "Read the text below. Where are the facts and judgements, comments from the text? Choose and mark the correct answers". The following contradictory answers demonstrate the uneven level of pupils' information literacy skills: 25 pupils considered the passage "Indian cough syrups may have caused 66 deaths in Africa – WHO" as a fact, 53 – as judgements and comments (2 of them chose both judgements and comments). The news item "The World Health Organisation has linked 66 deaths of children in The Gambia to the use of Indian-made cough syrup" was marked as fact by 59 students, and as judgement or comment by 18 students. The fragment "The agency warned..." – 52 pupils interpreted as fact, 25 – as judgement and comment. The passage "...dangerous drugs could be spread outside the West African country..." was interpreted by 55 pupils as a judgement, 23 – as a fact. The fragment "...they (dangerous drugs) could cause acute kidney damage in children..." was interpreted by 62 pupils as a judgement, 15 – as a fact. At the same time, the answers show inconsistency in the definition of facts and judgements within the questionnaire:

1) some facts are called judgements and judgements are called facts, for example: "They (dangerous medicines) were manufactured by Maiden Pharmaceuticals in India" is defined as a judgement, and "they (dangerous medicines) could cause acute kidney damage in children" is defined as a

смерті 66 дітей в Африці – ВООЗ". <https://life.pravda.com.ua/health/2022/10/9/250755/>) у такому формулюванні: "Прочитайте поданий нижче текст. Де факти і судження, коментарі з поданого тексту? Виберіть і позначте правильні відповіді". Про нерівномірну підготовку учнів з інформаційної грамотності свідчать такі суперечливі відповіді: фрагмент "Індійські сиропи від кашлю могли стати причиною смерті 66 дітей у Африці – ВООЗ" 25 учнів розглянули як факт, 53 – як судження, коментарі (з них 2 вибрали і судження, і коментарі). Фрагмент "Всесвітня організація охорони здоров'я пов'язала 66 смертей дітей у Гамбії з уживанням сиропи від кашлю індійського виробництва" 59 учнів позначили як факт, 18 – судження, коментарі. Фрагмент "У відомстві попередили..." 52 учні трактують як факт, 25 – як судження, коментарі. Фрагмент "...небезпечні ліки могли поширюватися за межі західноафриканської країни..." 55 учнів трактують як судження, 23 – як факт. Фрагмент "...вони (небезпечні ліки) могли викликати у дітей гострі ураження нирок ..." 62 учні трактують як судження, 15 – як факт. Водночас відповіді свідчать про непослідовність окремих учнів щодо визначення фактів і суджень у межах анкети:

1) окремі факти названо судженнями, а судження – фактами, наприклад: "Вони (небезпечні ліки) були виготовлені компанією Maiden Pharmaceuticals в Індії" визначено як судження, а "вони (небезпечні ліки) могли викликати в дітей гострі ураження нирок" – як факт;

2) різні судження визначено то як судження, то як факт (у відповідях 28 респондентів), наприклад, фрагмент "небезпечні ліки могли поширюватися за межі західноафриканської країни" визначено як судження, а фрагмент "небезпечні ліки ... можуть призвести до глобального зараження" – як факт; в окремих анкетах навпаки ("небезпечні ліки могли поширюватися за межі західноафриканської країни" визначено як факт, а фрагмент "небезпечні ліки ... можуть призвести до глобального зараження" – як судження);

3) те саме судження названо і фактом, і судженням, наприклад: "вони (небезпечні ліки) могли викликати в дітей гострі ураження нирок" тощо.

Про наявність проблеми також свідчить той факт, що деякі учні (4) всі фрагменти

fact;

2) various statements were identified as both judgements and facts (in the answers of 28 respondents), for example, the fragment *"dangerous drugs could spread beyond the West African country"* was identified as a judgement, and the fragment *"dangerous drugs ... could lead to global contamination"* was defined as a fact; in some questionnaires, it was the other way round (*"dangerous drugs could spread beyond the West African country"* was defined as a fact, and *"dangerous drugs ... could lead to global contamination"* was defined as a judgement);

3) the same statement is called both a fact and a judgement, for example: *"they (dangerous drugs) could cause acute kidney damage in children"*, etc.

The problem is also evidenced by the fact that some students (4) marked all the fragments of the text as facts or marked all the fragments of the text as judgements.

The students answered the question *"Do you get advice on how to work with informational texts in German school and in which subjects do you get advice?"* "Yes" – 15.8%; "Yes, in Ukrainian lessons" – 5.3%; "Yes, in German lessons" – 36.8%; "Yes, in English lessons" – 7.9%; 46.5% of respondents said they were not given relevant recommendations.

The study found that many of the respondents do not have stable IMG skills and feel the need to diversify the use of digital tools and services in language lessons. The results of the survey indicate that students are interested in using ICT tools in teaching, in particular the Ukrainian language, which is a good basis for developing and applying lessons with an infomedium component and for developing students' ILL in the process of Ukrainian-language education in German schools. At the same time, the survey data give grounds for generalising about the need to find ways to organise Ukrainian language teaching in German schools on the basis of media pedagogy, which will facilitate the acquisition of skills necessary for future life.

Interviews with teachers and students show that the use of electronic resources in German schools is not a regular, everyday practice; many public schools in Germany

із запропонованого тексту позначили як факти або всі фрагменти із запропонованого тексту позначили як судження.

На запитання *"Чи надають Вам на уроках у німецькій школі рекомендації щодо роботи з інформаційними текстами і вчителі яких предметів це роблять?"* учні відповіли: "Так" – 15.8%; "Так, на уроках української мови" – 5.3%; "Так, на уроках німецької мови" – 36.8%; "Так, на уроках англійської мови" – 7.9%; 46,5% респондентів зазначили, що їм не надають відповідних рекомендацій.

У результаті дослідження з'ясовано, що багато учнів-респондентів не мають стійких навичок ІМГ, відчують потребу щодо диверсифікованого використання цифрових засобів, сервісів на мовних уроках. Результати анкетування свідчать про інтерес учнів до використання засобів ІКТ в навчанні, зокрема української мови, що є гарною основою для розроблення й застосування уроків з інфомедійним компонентом і для формування ІМГ учнів у процесі українськомовної освіти в німецьких школах. Водночас дані анкетування дають підстави для узагальнення про необхідність пошуку шляхів організації навчання української мови в німецьких школах на засадах медіапедагогіки, що полегшить набуття учнями навичок, необхідних для життя в майбутньому.

Бесіди з учителями й учнями свідчать, що використання електронних ресурсів у німецьких школах не є постійною, повсякденною практикою; для багатьох державних шкіл Німеччини характерна нестача гаджетів. Водночас наявність комп'ютерів, е-дошок ситуацію з формування ІМГ не покращує в тих школах, де вони переважно не використовуються для навчання. Позитивним досвідом є те, що в школах застосування цифрових ресурсів регулюється законодавчими положеннями. Для учасників освітнього процесу важливо дотримуватися вимог кримінального законодавства, законодавства про захист молоді, законодавства про авторське право та захист даних тощо.

Під час бесід (запитання *"Яке програмне забезпечення ви насамперед використовуєте для навчання в школі?"*) з'ясовано, що в німецьких школах для підтримання навчання насамперед офіційно використовують Microsoft 365

lack gadgets. At the same time, the availability of computers and e-boards does not improve the situation with the formation of IMG in those schools where they are not mainly used for learning. It is a positive experience that the use of digital resources in schools is regulated by legislative provisions. It is important for participants in the educational process to comply with the requirements of criminal law, legislation on youth protection, copyright and data protection, etc.

During the interviews (question "What software do you primarily use for school?"), it was found that in German schools, Microsoft 365 Office is primarily officially used to support learning, although this use is not mandatory. As a rule, schools have a document that regulates the process of using the relevant software and services. For example, a school in Heusenstamm uses the following document: "Terms of use for Microsoft Office 365 Adolf-Reichwein-Schule Heusenstamm" ("Nutzungsordnung für Microsoft Office 365 Adolf-Reichwein-Schule Heusenstamm", https://www.ars-heusenstamm.de/images/Dokumente/Elterninfo/Nutzungsordnung_O365_Adolf-Reichwein-Schule.pdf). Teachers in the German school have a licensed version of Microsoft Office 365 and can use a number of relevant applications for free: Microsoft Word, PowerPoint, Excel and OneNote. Students are given the opportunity to create an account with their first and last name in print and are given a printout and a link to the school website to learn more about these programmes. In German schools, students can only work with licensed software and often only on a school computer. Students in Germany are not allowed to bring their own devices to school but can use them for schoolwork.

In general, according to the survey results, not all teachers Ukrainian language pay attention to the development of students' infomediate literacy in language education. Some teachers admitted to insufficient knowledge of IML. Younger teachers are more mobile in the use of infomediate activities. Another problem is that some teachers do not feel the need for in-service training in the area of infomediate literacy and its development in students.

Office, хоча це використання не є обов'язковим. Як правило, у школах є документ, який регулює процес використання відповідного програмного забезпечення і послуг. Наприклад, школа у Хойзенштамі послуговується таким документом: "Умови використання Майкрософт офіс 365 Школа Адольфа Райхвайна Хойзенштамм" ("Nutzungsordnung für Microsoft Office 365 Adolf-Reichwein-Schule Heusenstamm", https://www.ars-heusenstamm.de/images/Dokumente/Elterninfo/Nutzungsordnung_O365_Adolf-Reichwein-Schule.pdf). Учителі в німецькій школі мають ліцензійну версію Майкрософт офіс 365 і можуть безкоштовно використовувати для навчання низку відповідних програм: Microsoft Word, PowerPoint, Excel і OneNote. Учніям дають змогу зробити обліковий запис на ім'я і прізвище друкованими літерами, також дають роздруківку і покликання на шкільний сайт для ознайомлення з цими програмами. У німецьких школах суб'єкти освітнього процесу можуть працювати лише з ліцензійними програмами і часто тільки на шкільному комп'ютері. Учніям у Німеччині заборонено приносити в школу власний пристрій, натомість його можна було б використати для навчання в школі.

Загалом, за результатами проведеного опитування, не всі вчителі української мови в німецьких школах приділяють увагу формуванню інфомедійної грамотності учнів у практиці мовної освіти. Окремі вчителі зізналися про недостатні знання з ІМГ. Молодші вчителі виявляють більшу мобільність у застосуванні інфомедійних активностей. Проблема також у тому, що частина вчителів не відчують потреби в підвищенні кваліфікації з питань інфомедійної грамотності та формування її в учнів.

Дослідження також виявило проблему "індивідуальних переходів" (за А. Вальтером) у межах переходу до сучасного навчання предмета з інфомедійним компонентом та переходу з української школи в німецьку. Наприклад, одна мама під час спілкування щодо анкети для учнів зазначила: "Ми подивилися анкету... Але для наших дітей це складно. Я дітям спочатку мушу сама пояснити ці слова, для цього мушу сама сидіти, шукати точне формулювання в інтернеті, щоб їм

The study also revealed the problem of "individual transitions" (according to A. Walter) in the context of the transition to modern teaching of a subject with an infomediary component and the transition from a Ukrainian school to a German school. For example, one mother, while talking about the questionnaire for students, said: "We looked at the questionnaire... But it is difficult for our children. I first have to explain these words to my children myself, and I have to sit and look for the exact wording on the Internet to decipher it for them. So, I'm sorry, unfortunately, we won't be able to fill out the questionnaire, I'm sorry, because the results will be false". This response from the mother shows how the issues of the modern education process are experienced individually by the mother (and by implication, by her children), in fact, the mother describes how she perceives the educational questions of the questionnaire.

Thus, the study of the issue shows that the practices of forming IMG in German schools, in particular in Ukrainian language classes in Germany, are not widespread (as are Ukrainian language classes themselves), but rather are educational initiatives and the experience of individual teachers and schools. The results of the study form the basis for the development of relevant recommendations.

3. Recommendations.

The analysis of the research data shows that the conditions for bringing educational services in line with social demands are: technologisation of the educational process, integration of ILL into Ukrainian-language education, infomedial training of students of pedagogical specialities, professional development of teachers, in particular on issues of infomedial literacy and its formation in students, which will help them to withstand the challenges of the future.

The problem of developing students' IML in the process of teaching the Ukrainian language in German schools can be solved by combining the following activities:

1) to develop curricula on Ukrainian language education based on media pedagogy on the basis of German professional development courses and ensure that teachers who teach Ukrainian

розшифрувати. Отож, вибачте, ми не зможемо, на жаль, заповнити анкету, вибачте, бо результати будуть неправдивими просто". Ця відповідь мами свідчить про те, як питання процесу сучасної освіти переживаються індивідуально мамою (і в підтексті – її дітьми), по суті, мама описує, як вона сприймає освітні питання анкети.

Отже, вивчення питання переконує, що практики з формування IMG у німецьких школах, зокрема на уроках української мови в Німеччині, не є масовими (як, власне, і самі уроки української мови), переважно це освітні ініціативи й досвід окремих учителів та шкіл. Результати дослідження становлять підґрунтя для розроблення відповідних рекомендацій.

III. Рекомендації.

Аналіз даних дослідження переконує, що умовами увідповіднення освітніх послуг суспільним запитам є: технологізація освітнього процесу, інтегрування IMG у шкільну українськомовну освіту, інфомедійна підготовка студентів педагогічних спеціальностей, професійний розвиток учителів, зокрема з питань інфомедійної грамотності й формування її в учнів, що допоможе їм вистояти перед викликами майбутнього.

Розв'язати проблему формування IMG учнів у процесі навчання української мови в німецьких школах можна на основі поєднання таких напрямів діяльності:

1) розробити на базі німецьких курсів підвищення професійної кваліфікації навчальні програми з питань українськомовної освіти на засадах медіапедагогіки й забезпечити відвідування занять учителями, які навчають української мови в німецьких школах;

2) залучати вчителів української мови до обмінювання досвідом щодо оновлення змісту, форм, методів, засобів навчання предмета – під час круглих столів, презентацій авторських методик, науково-практичних семінарів, конференцій, методичних тренінгів, фестивалів тощо на різних рівнях (шкільному, регіональному, міжрегіональному, міждержавному);

3) створити на базі Франкфуртського університету ресурсний центр інформативної та науково-методичної підтримки використання ІКТ у процесі навчання української мови дітей українських біженців і мігрантів у німецьких школах, зокрема землі Гессен;

in German schools attend these courses;

2) to engage Ukrainian language teachers in exchanging experience on updating the content, forms, methods, and means of teaching the subject – during roundtables, presentations of author's methods, scientific and practical seminars, conferences, methodological trainings, festivals, etc. at various levels (school, regional, interregional, and international);

3) create a resource centre for information, scientific and methodological support for the use of ICTs in teaching Ukrainian to children of Ukrainian refugees and migrants in German schools, particularly in Hesse, on the basis of the University of Frankfurt;

4) the desire of students (and their parents) to expand the practice of teaching Ukrainian in German schools, to update visuals and teaching materials accordingly, regularly and at the same time using the capabilities of electronic means and digital technologies to develop skills of critical perception and understanding of information, effective visualisation of thematic material, self-presentation, communication, interactivity, creativity, cooperation, etc.

To support the process of teaching the Ukrainian language with an infomedia component, it is important to consider the relevant potential of the Microsoft Office 365 licensed software package, which allows for offline lessons, online classes, collaboration with documents (creating text, presentations, filling in a matrix), interactive speech interaction through chat, remote learning through the Microsoft One Drive cloud service, testing using Microsoft Form, screen sharing, etc. It is also appropriate to use (if you have a Gmail account) Google applications that are similar in functionality to Microsoft Office 365 applications. The use of appropriate applications and services in the process of language education has the potential to help students develop IMG as a set of skills they need for the future. Examples of useful applications for modernising the language education process include: Genially (for creating interesting interactive presentations, posters, maps); Jigsaw Planet (for creating jigsaw puzzles); Canva (for creating vivid presentations,

4) на бажання учнів (та їхніх батьків) поширити практику навчання української мови в німецьких школах, відповідно осучаснити наочність та навчально-методичні матеріали, регулярно й водночас релевантно використовуючи можливості електронних засобів і цифрових технологій для розвитку навичок критичного сприйняття й розуміння інформації, ефективної візуалізації тематичного матеріалу, самопрезентації, комунікації, інтерактивності, креативності, співпраці тощо.

Для підтримання процесу навчання української мови з інфомедійним компонентом важливо врахувати відповідний потенціал пакету ліцензованих програм Microsoft Office 365, він дає змогу осучаснити офлайн-уроки, реалізувати онлайн-заняття, спільну роботу з документами (створювати текст, презентацію, заповнювати матрицю), інтерактивну мовленнєву взаємодію за допомогою чату, віддалене навчання завдяки хмарному сервісу Microsoft One Drive, тестування за допомогою Microsoft Form, уможливає демонструвати екран тощо. Також доречно використовувати (за умови наявності облікового запису Gmail) застосунки Google, схожі за функціоналом до програм Microsoft Office 365. Використання відповідних програм і сервісів у процесі мовної освіти потенційно сприяє формуванню в учнів IMG як сукупності навичок, необхідних їм для майбутнього. Прикладами корисних застосунків для осучаснення процесу мовної освіти є: Genially (уможливає створення цікавих інтерактивних презентацій, плакатів, карт); Jigsaw Planet (для створення пазлів); Canva (для створення яскравих презентацій, цікавих відео, інфографіки, коміксів); Padlet і Linoit (для створення інтерактивної дошки з яскравими стікерами, зображеннями, інтегрованими відео та ін.); Wizer.me (для створення робочих листів); Wordwall і Learningapps (для створення інтерактивних вправ); WriteReader (для створення електронних книг); Voyant (для аналізу текстів); нейромережні програми зі штучним інтелектом Rytr.me і ChatGPT (для генерування текстів), AI Art Generator NightCafe (для створення зображень) та ін. Освітньо-розвивальний ефект використання електронних ресурсів у шкільній практиці мовної освіти можна

interesting videos, infographics, comics); Padlet and Linoit (for creating an interactive whiteboard with bright stickers, images, integrated videos, etc.); Wizer.me (for creating worksheets); Wordwall and Learningapps (for creating interactive exercises); WriteReader (for creating e-books); Voyant (for text analysis); neural network programs with artificial intelligence Rytr.me and ChatGPT (for generating texts), AI Art Generator NightCafe (for creating images), etc. The educational and developmental effect of using electronic resources in school language education practice can be significantly enhanced by combining learning and project activities with the implementation of projects of social significance, for example: holding online flash mobs of students to promote the Ukrainian language, literature, culture; participation in online competitions of student posters, posters on relevant topics; students' creation (and dissemination on social networks) of videos about Ukrainian writers, virtual museums artists using QR codes, students creating Wikipedia pages about Ukrainian traditions, customs, etc.

Conclusions and research perspectives.

In the study, we understand IMG as an integrated personal formation that combines information literacy and media literacy and is the result of media education practices aimed at critical perception, analysis, evaluation of information, formation of protection against toxic content, disinformation, manipulation, communication, and personal expression through the media.

The analysis of the state of development of infomediary literacy of Ukrainian children in the process of teaching Ukrainian in German schools shows the importance and necessity of educational work on the development of IML in the 21st century, the relevance of this work in teaching Ukrainian to Ukrainian children in German schools, and also shows the need to prepare teachers for the relevant work to improve and modernise Ukrainian-language education services with an infomediary component. The results of the student survey and individual interviews with teachers show that they pay little attention to the use of EER for teaching the Ukrainian language,

суттєво посилити шляхом поєднання навчальної і проєктної діяльності з виходом на виконання проєктів соціального значення, наприклад: проведення онлайн-флешмобів учнів з популяризації української мови, літератури, культури; участь в онлайн-конкурсах учнівських плакатів, постерів із відповідної тематики; створення учнями (і поширення в соціальних мережах) відеороликів про українських письменників, віртуальних музеїв художників із застосуванням QR-кодів, створення учнями сторінок у Вікіпедії про українські традиції, звичаї тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. У дослідженні під IMG розуміємо інтегроване особистісне утворення, що поєднує інформаційну грамотність і медіаграмотність та є результатом медіаосвітніх практик, спрямованих на критичне сприйняття, аналіз, оцінювання інформації, на формування захисту від токсичного контенту, дезінформації, маніпуляцій, на комунікацію, самовираження особистості за допомогою медіа.

Аналіз стану формування інфомедійної грамотності дітей українців у процесі навчання української мови в німецькій школі свідчить про важливість і необхідність освітньої роботи з формування IMG у 21 столітті, про актуальність цієї роботи під час навчання української мови дітей українців у німецьких школах, а також показує потребу підготовки вчителів до відповідної роботи для покращення й осучаснення послуг українськомовної освіти з інфомедійним компонентом. Результати анкетування учнів та індивідуальних бесід з учителями свідчать, що вони приділяють мало уваги використанню електронних освітніх ресурсів для навчання української мови, якщо використовують, то це насамперед електронні дошки, презентації. Виявлено обмежене розуміння опитаними вчителями важливості формування IMG учнів у процесі навчання української мови. Навчання української мови на засадах медіапедагогіки стало викликом для вчителів у педагогічній практиці німецьких шкіл. Результати дослідження також дають підстави для припущення, що інфомедійна грамотність учнів як особистісна інтегрована характеристика

and if they do, it is primarily electronic whiteboards and presentations. The surveyed teachers have a limited understanding of the importance of forming students' IMG in the process of teaching Ukrainian. Teaching the Ukrainian language on the basis of media pedagogy has become a challenge for teachers in the pedagogical practice of German schools. The results of the study also show that pupils' infomediate literacy as a personal integrated characteristic can change. In order to improve it, a set of actions is needed at the level of educational policy, state educational institutions, beliefs and practices of Ukrainian language teachers and students.

These recommendations are aimed at helping to improve the process of teaching the Ukrainian language, to harmonise Ukrainian and German educational strategies and tactics for effective teaching of the Ukrainian language with an infomedium component in German schools. The educational and developmental effect of using electronic resources in the school practice of Ukrainian-language education can be significantly enhanced by combining learning and project activities with the implementation of student projects of social significance.

Promising are studies of the transitions (Übergänge) of Ukrainian refugee children from Ukrainian schools to German schools, the theory and practice of creating educational and methodological support for Ukrainian language lessons in Germany, relevant game-based electronic educational resources, and video materials for students based on media pedagogy.

може змінюватися. Для того щоб її покращити, необхідний комплекс дій на рівні освітньої політики, державних освітніх інституцій, переконань і практики вчителів української мови та учнів.

Наведені рекомендації спрямовані на те, щоб допомогти вдосконалити процес навчання української мови, узгодити українські та німецькі освітні стратегії й тактики щодо ефективного навчання української мови з інфомедійним компонентом у школах Німеччини. Освітньо-розвивальний результат використання електронних ресурсів у шкільній практиці українськомовної освіти можна суттєво посилити шляхом поєднання навчальної й проєктної діяльності з виходом на виконання учнівських проєктів соціального значення.

Перспективними є дослідження переходів українських дітей-біженців від української школи до німецької школи, теорії і практики створення на засадах медіапедагогіки навчально-методичного забезпечення для уроків української мови в Німеччині, відповідних ігрових електронних освітніх ресурсів, відеоматеріалів для учнів.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Vyvchennia ukrainskoi movy ta kultury dlia ukrainskykh ditei ta pidlitkiv, yaki potrebuiut zakhystu: idei ta vkazivky dlia shkil; versia: stanom na 27 travnia 2022 r. [Learning Ukrainian language and culture for Ukrainian children and adolescents in need of protection: ideas and guidelines for schools; version: as of May 27, 2022]*. Retrieved from: https://www.landkreis-limburg-weilburg.de/fileadmin/landkreis/downloads/soziales/migration/ukraine/2022-05-27_Sprach-undKulturvermittlung_ukrainisch_uebersetzung.pdf [in Ukraine].

2. Grizzle, Alton, Wilson, Carolyn, Tuazon, Ramon and others. (2021). *Media and information literate citizens: think critically, click wisely! Media and information literacy curriculum for educators and learners*. Paris: UNESCO Publishing, 403. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068> [in English].

3. Guttenberg, Stephanie, *we can do better! Education, formation and life in digital reality*. (2022). Kulmbach: Plassen Verlag, 192 [in Germany].

4. Horoshkina, O.M., Greb, M.M., Horoshkin, I.O., & Karaman, S.O. (2020). Funktsii QR-kodiv u strukturi pidruchnyka ukrainskoi movy [Functions of QR codes in the structure of the Ukrainian language textbook]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, № 4 (78), 31-46. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32110/1/O_Goroshkina_M_Greb_I_Goroshkin_S_Karaman_ITZN_4_20_IFpdf.pdf [in Ukraine].

5. German-Ukrainian Encounter School starts in Berlin (October 19, 2022). *Berliner Abendblatt*. Retrieved from: <https://berliner-abendblatt.de/2022/10/19/deutsch-ukrainische-begegnungsschule-startet-in-berlin/> [in Germany].

6. German-Ukrainian Encounter School starts (19 October, 2022). *Süddeutsche Zeitung*. Retrieved from: <https://www.sueddeutsche.de/bildung/schulen-berlin-deutsch-ukrainische-begegnungsschule-startet-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-221019-99-183214> [in Germany].

7. *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30veresnia 2020 r. No 898 [State standard of basic secondary education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 30, 2020. No 898]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> [in Ukraine].

8. Drushlyak, M.G., Semenog, O.M., Grona, N.V., Ponomarenko, N.P., & Semenikhina, O.V. (2022). Typolohiia internet-resursiv dlia rozvytku infomedia-hramotnosti molodi [Typology of Internet resources for the development of information media literacy of youth]. *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, 88 (2), 1-22. Retrieved from: <https://doi.org/10.33407/itlt.v88i2.4786> [in Ukraine].

9. *Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) [Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition)]*. Retrieved from: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiia/> [in Ukraine].

10. Korytska, G., & Bogdzievich, S. (2021). Mozhlyvosti intehratsii elementiv mediadydaktyky u shkilnu movno-literaturnu osvitu [Possibilities of integrating elements of media didactics into school language and literature education]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, № 4, 171-179 [in Ukraine].

11. Korytska, H.R. (2018). Vykorystannia veb-kvest tekhnolohii u navchanni uchniv ukrainskoi movy na zasadakh diialnisnogo pidkhodu [The use of web quest technology in teaching Ukrainian language students based on the activity approach]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, vyp. 65, № 3, 66-75 [in Ukraine].

12. *Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning*. Retrieved from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01)) [in English].

13. *Leitbild digitale Lehre an der Goethe-Universität*. Retrieved from: https://www.uni-frankfurt.de/72312239/RZ_Leitbild_dig_Lehre_A4_low.pdf [in Germany].

14. Ohienko, I.I. (1995). *Nauka pro ridnomovni oboviazky [Science of mother tongue duties]*. Lviv: Fenix, 46 [in Ukraine].

15. *Educational features of Germany*. Radio M. Retrieved from: <https://www.facebook.com/watch/?ref=saved&v=694587962299539> [in Ukraine].

16. Selihei, P. (2012). *Movna svidomist: struktura, typolohiia, vykhovannia [Language consciousness: structure, typology, education]*. Kyiv: Kyievo-Mohyl. akad., 118 [in Ukraine].

17. Semenog, O.M., & Nadutenko, M.V. (2022). Platforma "Media&kapsuly" yak zasib pidvyshchennia rivnia mediakultury ["Media&capsule" platform as a means of raising the level of media culture]. *Akademichni studii. Seriia "Humanitarni nauky" – Academic*

Studies. Series "Humanities", 2, 39-50. Retrieved from: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.2.6> [in Ukraine].

18. Putjata, G. (2018). Delivering Multilingual Schools. Emergence and development of language beliefs in immigrant teachers. *Applied Linguistic*, papers 25 (2), 53-69. Retrieved from: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-06b3aeef-f6d5-4a00-a4a7-3f75313f5a3a> [in English].

19. *Ukrainian in the Multilingual Context (UkrIM): Theory and Didactics*. Humboldt University of Berlin. Retrieved from: <https://www.slawistik.hu-berlin.de/de/fachgebiete/didaktikus/forschung/ukrim> [in Germany].

20. *Ukrainske tovarystvo Frankfurt-na-Maini*. Retrieved from: <https://ukraine-frankfurt.de/index.php/samstagsschule> [in Ukraine].

21. Fürstenau, S. (2016). "Multilingualism and School Development in Transnational Educational Spaces. Insights from an Intervention Study at German Elementary Schools". In: A. Küppers, B. Pusch, P. Uyan-Semerci (eds.), *in Bildung in transnationalen Räumen: Education in transnational spaces*. Wiesbaden, 71-90 [in Germany].

22. *Hessian School Act (HSchG)*. (2017). Retrieved from: https://www.lexsoft.de/cgi-bin/lexsoft/justizportal_nrw.cgi?xid=169561,1 [in Germany].

23. Shirokov, V., Zagnitko, A., Nadutenko, M. & others. (2020-2022). Multymediiniy slovnyk z infomediinoi hramotnosti [Multimedia Dictionary of Infomedia Literacy]. *Ukrainskyi movno-informatsiyni fond NAN Ukrainy, stvoreno v ramkakh hrantovoi prohramy "MEDIA&VChYTELskyi kampus" proiektu "Vyuchai ta rozrizniai: infomediina hramotnist", IREX (Rada naukovykh doslidzhen ta obminiv) za pidtrymky Posolstv Velykoi Brytanii ta SShA u partnerstvi z Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy ta Akademiieiu ukrainskoi presy – Ukrainian Language and Information Foundation of the National Academy of Sciences of Ukraine, was created within the framework of the grant program "MEDIA & TEACHERS CAMPUS" of the project "Study and Distinguish: Infomedia Literacy", IREX (Council for Scientific Research and Exchanges) with the support of the Embassies of Great Britain and USA in partnership with the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Academy of the Ukrainian Press*. Retrieved from: <https://lcorp.ulif.org.ua/InfoMediaVLL/> [in Ukraine].

24. Yachmenyk, M. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv do vykorystannia zasobiv mediaosvity u profesiinii diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future language teachers to use media education tools in professional activities]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, № 4, 237-249. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_4_23 [in Ukraine].

Received: April 25, 2023

Accepted: May 23, 2023

UDC 372.881.1

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.273-284

USE OF ELECTRONIC RESOURCES AND WEB SERVICES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

O. E. Mozharovska*

The article raises the question of the need to use network electronic resources and web services in teaching professionally oriented foreign language communication in non-linguistic institutions of higher education. The need to use a communicative approach is noted, as the introduction of new technologies involves active communication with foreign colleagues. That is why foreign language teaching in a non-linguistic educational institution is considered as an integral part of professional training for a specialist. It is noted that information and communication technologies provide information content for communication. Various Internet applications, network resources, platforms that help in foreign language learning are described in detail. The benefits of each network resource and program are revealed. It is emphasized that the application of modern computer technologies in the learning process is considered as one of the main tasks of increasing the educational efficiency at the university. It has been proven that information and communication technologies can be applied in different types of educational activities: independent information search, self-education, in classes, in extracurricular/extramural time, in distance courses. The need to create a catalog of educational resources of the Internet is considered, which introduces teachers to the possibilities of using information technologies in professional activities. The author emphasizes that the use of Internet applications, electronic and technical means stimulates language activity, communicative readiness and creativity, which is especially important when teaching professionally oriented foreign language communication. It is emphasized that Internet resources can include reference literature, educational, scientific, methodological, historical, cultural and technical information as well.

Keywords: *information and communication technologies, Internet resources, web technologies, electronic educational resources, applications, foreign language teaching.*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ І ВЕБ-СЕРВІСІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

O. E. Можаровська

Стаття піднімає питання про необхідність використання мережевих електронних ресурсів і веб сервісів у навчанні професійно орієнтованого іноземного спілкування в немовних закладах вищої освіти. Наголошується на необхідності використання

---

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Senior Lecturer
(Vinnytsia National Agrarian University)
mozharovskaya1968@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1095-3142

комунікативного підходу, оскільки впровадження нових технологій передбачає активне спілкування із зарубіжними колегами. Ось чому іншомовне навчання в немовному навчальному закладі розглядається як невід'ємна частина професійної підготовки фахівця. Зазначається, що інформаційно-комунікаційні технології забезпечують інформаційний контент для комунікації. Детально описуються різні інтернет-додатки, мережеві ресурси, платформи, які допомагають у навчанні професійно орієнтованої іноземної мови. Розкриваються переваги кожного мережевого ресурсу та програми. Акцентовано увагу на тому, що застосування в процесі навчання сучасних комп'ютерних технологій розглядається як одне з головних завдань підвищення ефективності освіти в університеті. Доведено, що інформаційно-комунікаційні технології можуть застосовуватися в різних видах освітньої діяльності: самостійний пошук інформації, самоосвіта, на заняттях, у позаурочний/позааудиторний час, на дистанційних курсах. Розглядається необхідність створення каталогу освітніх ресурсів мережі інтернет, який ознайомлює викладачів із можливостями використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності. Автор робить акцент на тому, що застосування інтернет-додатків, електронних і технічних засобів, стимулює мовну активність, комунікативну готовність і творчий підхід, що особливо важливо при навчанні професійно орієнтованого іншомовного спілкування. Підкреслюється, що Інтернет-ресурси можуть включати навчальну, науково-методичну, історико-культурологічну, технічну інформацію, а також різноманітну довідкову літературу.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інтернет-ресурси, веб-технології, електронні освітні ресурси, додатки, викладання іноземних мов

Introduction of the issue. Today's world requires modern approaches to the learning process, and the practice of foreign languages is unthinkable without the introduction of the latest technologies. The current reforms in higher education have a significant impact on the educational process, establishing a new requirement for the preparation of a qualified specialist. The priority competences are mobility, non-standard professional thinking, responsibility for the result of learning activities, and a propensity for self-development. Modernization of education and use of new pedagogical technologies in training should be considered first of all as the most important condition for creative development of a student. Unlocking the creative potential of a future specialist requires the creation of conditions for active research activities and learning foreign languages. Since the introduction of new technologies implies active communication with foreign colleagues, foreign language learning in a non-linguistic educational institution is regarded as an integral part of a specialist's professional training. The changing position of our country on the international stage, expressed even in

the expansion and strengthening of international relations in the fields of economics, politics, education and culture, required a fundamental revision of the principles of foreign language prevention in non-linguistic universities. Mass distribution of information media has caused the active introduction and use of information and communication technologies (ICT) in the education system.

The main advantage of using information technologies in teaching is the shift of emphasis from traditional verbal methods of information transfer to audiovisual methods, which present information in the most optimal mode for assimilation and evaluation. Up to 80% of information about the world around us is received through vision, so a fundamental feature of teaching with the help of information and communication technologies is the use of information visualization (graphics, images, tables, video clips).

As we can see, the Internet fulfils two main functions: informational and communicative, due to which information and communication technologies can be used as a means of providing communication, as a resource

for obtaining necessary information; and as an environment, i.e. for communication and obtaining necessary information. In the teaching process, these functions are most often harmonized: information and communication technologies provide an information content for communication.

Modern tendencies in the development and reform of foreign-language education are the determining dominants in the increasing role of foreign languages in the general professional training of specialists. The change of conceptual approaches, goal orientations, content and variety of forms and methods of teaching a foreign language is realized systematically. Wide introduction of information and communication technologies into the process of teaching a foreign language accompanies its optimization, creates additional opportunities for searching for professionally oriented materials and integrating them into the educational process. In addition to the above-mentioned prospects, information and communication technologies make it possible to qualitatively improve the implementation of control at different stages of skills formation and abilities development of various types of speech foreign language activities.

Current state of the issue. The issues of using electronic resources in foreign language training in their works were raised by S.V. Antoshchuk, T.O. Harasym, M.Yu. Kademina, O.V. Kornilov, O.V. Ladyka, Y.M. Provorova, O.O. Rohulska, V.A. Shepitchak, O.V. Tarasova, N.S. Voronova, A.R. Zubryk. The importance of information and communication technologies and global networks for a productive educational process has been considered by such foreign researchers as H. Dompsele, M. Lebrun, M. Lynch, T. O'Reilly, M.R. Urazova, M. Wit.

Aim of research is to introduce new opportunities for using modern electronic resources and web services in teaching professionally oriented foreign language communication in higher education. To disclose this purpose, the following tasks were set: 1) to highlight

the benefits of using computer technology in foreign language classes; 2) review existing network electronic resources and web services; 3) to form the goals and possibilities of using the Internet in foreign language learning; 4) show the efficiency of using computer technologies in foreign language lessons.

Results and discussion. Modern society requires new approaches in the development of education, so the use of information and communication technologies (as it seems) is the most promising way to activate cognitive activity in higher education. Formation of systematic scientific thinking, information culture, creative activity in future specialists is the task of higher school, which can be successfully solved if the teaching of all disciplines will be organized with consideration and on the basis of the latest achievements of information and communication technologies and teaching methods. Teachers widely use the possibilities of modern computers and telecommunications directly in their academic work when teaching foreign language in classes. In recent years, the educational, laboratory and didactic training base has been significantly modernized at Vinnytsia National Agrarian University, the educational and methodological fund is constantly being updated (literature has been transferred to electronic media), and the teaching methodology is being improved.

We consider the application of modern computer technologies in the teaching process as one of the main tasks to improve the efficiency of education at the university. Computer tests are widely used at the Foreign Languages Department to control students' knowledge. Knowledge control should become one of the ways to increase motivation for learning a foreign language, and should help to establish the true state of knowledge, skills and abilities of foreign language competence. There are intermediate tests, which carry out intermediate control of knowledge, and final tests, which are carried out at the end of the academic year or

semester. Such tests are means of assessing students' achievements in foreign language proficiency.

The prospect of mass computerization of the teaching process necessitates a lot of targeted work in this area. Thus, at Vinnytsia National Agrarian University, many classrooms are equipped with the Internet system, and at each lesson, the teacher has the opportunity to use different programs depending on the goals set. It should be noted that nowadays the number of computer programs for vocabulary acquisition has increased significantly. These programs are interesting because their content is not limited to simple text presentation. They make extensive use of video clips in which the action mainly takes place within a given situation. In this case, the combination of visual and audio forms of presentation, as well as the presence of printed material, is the best way to enrich students' vocabulary.

The communicative approach is increasingly used in foreign language teaching, one of the tasks of which is to develop the students' communicative abilities. The use of the Internet in the communicative approach is motivated in the best possible way: its purpose is to interest students in learning a foreign language for the purpose of real communication (correspondence, communication in virtual space, etc.). Special requirements are imposed on the communicative training of specialists, because in the conditions of market economy it is connected with negotiating, preparing analytical materials on the development and condition of markets of goods and services, stock markets, preparing business papers. The performance of these functions is connected with the development of communicative skills: to conduct a dialogue, to defend one's point of view in a discussion, to be able to persuade, to prepare analytical reports and deliver them to an audience. At the same time, heads of enterprises, top managers note that graduates are not sufficiently prepared to perform such activities in a

foreign language. The use of the Internet helps to solve this problem.

The Internet information system offers its users a variety of information and resources. A basic set of services may include e-mail, teleconferencing (Usenet), video conferencing, and the possibility of publishing your own information, creating your own homepage and placing it on a web server. These resources can be actively used in the classroom.

Today's information and communication technologies empower teachers and educators, facilitate their work and the selection of lesson materials, optimize the learning process and help to engage students. Researcher Malika Urazova believes that "modern pedagogical technologies, such as training in collaboration, a project methodology, the use of new information technologies and Internet resources help to implement a personality-oriented approach to learning, provide individualization and differentiation of training, taking into account students' abilities, their level of training, inclinations, etc." [9: 30]. Information and communication technologies can be applied in various types of educational activities: independent information search and self-education, in classes and in extracurricular/out-of-class time, in distance courses. In this regard, full integration of Internet resources and web-service into the educational process is a matter of time. Unequivocally, "electronic resources are a promising tool for the modernization of higher education in Ukraine" [2: 10].

It can be said that electronic resources are electronic data, electronic programs or a combination of these types in one resource. Depending on the mode of access, electronic resources are divided into local access resources (with information fixed on a separate physical medium that must be placed by the user in the computer) and remote access (for example, information materials published on a particular Internet site). Web services are programs that are accessed via the Web (i.e. the HTTP protocol) and data is exchanged in XML

or JSON format using one of the three most common architectural styles of application design: RPC, SOAP or REST. The user has access to the latest version of the data, as the web service resides on the servers of the company that created it, and does not have to think about updates and the computing power required to perform the operation. There is another concept of "Web 2.0", the meaning of which is still the subject of much debate. Many researchers mean by "Web 2.0" an integrated approach to organizing, implementing and maintaining web resources. According to the definition of Tim O'Reilly [8], who in his article tried to explain the general trend of development, it is an approach built on the basis of the "Web 2.0" concept ", implying the activity of users, oriented to active participation in the creation of the content of the resource. In the process of service development, both experience and opinion about the service are taken into account, which, thanks to their active participation, simultaneously improve resources, making them much more interactive (blogs, wiki, LiveJournal, social networks, etc.), and "Web 2.0" resources, in turn, give users the freedom of self-expression. Web applications as part of the "Web 2.0" concept are also worth mentioning. More and more applications are getting their web analogues, saving users from the need to install software on a local computer, which is cheaper than buying such programs.

What Internet resources can be of particular interest to teachers and students of both: language and non-language higher education establishments? Firstly, the actual educational information itself, presented by leading universities and specialists, namely tasks and tests, curricula, seminar plans, electronic textbooks, lectures. Secondly, scientific and methodological information: scientific articles and reviews, scientific books, methodological developments and manuals, catalogues and bibliographies, materials of conferences and forums. Third, historical and cultural

information: mass media (newspapers, magazines, television channels, radio), government and tourism websites. Fourth, reference literature: dictionaries, reference books, encyclopedias. Fifth, technical information for creating their own web publications (templates for assignments, HTML and VRML language, graphics and video, structure, navigation, etc.), for the effective use of various IT programs and services for educational purposes.

At the recently held meeting of the Ukrainian and Foreign Languages Department of Vinnytsia National Agrarian University, foreign language teachers had an active discussion of pressing problems. Everyone unanimously came to the conclusion that it is necessary to provide access to a larger volume of electronic educational and methodological resources for the maximum possible number of users from among foreign language teachers. In our opinion, such access can be provided by creating an appropriate Catalogue of Educational Resources on the Internet, which introduces teachers to the possibilities of using information and communication technologies in their professional activities. It should contain links to educational sites, information and educational portals, educational media sites, electronic versions of encyclopedias, dictionaries and reference books, tools for developing electronic educational resources and supporting distance learning, resources for applicants, as well as methodological recommendations for working with the Catalogue. The systematization of links to educational resources available on the Internet helps to improve the efficiency of organizational, teaching, and learning activities. The Catalogue should also contain electronic versions of textbooks, manuals, encyclopedias, dictionaries and reference books, tools for the development of electronic educational resources and support for distance learning, classified by major scientific disciplines. For humanities disciplines (e.g. foreign languages), the catalogue may contain a description of the main

teaching modules. It may include information resources, resources for learning foreign languages, resources for preparation for international examinations, resources for foreign language teachers, Internet communities for professional interaction of teachers on the network. It is also necessary to have sections devoted to the technologies of searching for electronic resources on the Internet, review of search engines, collections of electronic educational resources and search for learning tools with their help. To date, much has been done in this direction, but still not enough.

Mostly, as we can see, these catalogues contain information about resources for general secondary education. The question arises: what should we, teachers of higher education, do? We agree that some resources may be partially suitable for us, but only partially. Of course, professionals – specialists in the field of creating such learning tools, should do the development of such resources. At the same time, no such resource can be developed without the involvement of teachers. Who better than they know what, how best to present the material and in what sequence. Experience shows that, in spite of everything, teachers are engaged in creativity, which results in the creation of electronic resources that are in demand by other colleagues. The issue of electronic resources for foreign language is particularly important, but the situation is changing for the better every day. More and more teachers start to involve various web-services and Internet resources in their work, as their use helps to diversify classes, to interest students, to increase their attendance, to facilitate their learning, to combine proven traditional methods and techniques of work with a set of interactive and multimedia features. This allows implementing the principles of differentiated and individual approach to learning and thus contributing to the development of personality in the process of their own activities. They are oriented to the development of students' research

skills and effectively influence the increase in the level of success in mastering a foreign language. Let us take a closer look at several types of Internet resources and web-services that teachers can use in their work.

One useful resource-intensive online application is Present.Me (<http://present.me>). The Present.Me software environment is ideal for both students who want to keep up with the times and creative teachers who do not want to fall behind, as it includes all the necessary elements. There are many applications that allow you to create both videos and presentations. However, Present.Me is the only application that allows the user to use both video and presentation at the same time. The potential of this software environment is limitless. Present.Me hosts user information in remote data repositories, allowing students and instructors to upload Word documents, Google Docs, PDF files or PowerPoint slides (ppt, pptx), with simultaneous audio or video recording, which can then be embedded in a blog or webpage. The instructor can create content such as lectures, mini-presentations, various learning material to be learnt, choose how to save their recording, via Facebook, Twitter, LinkedIn or email the material to students. For example, when students need to repeat a particular grammar material or a passed topic, the instructor can use this software environment to give a visual explanation, saving it on the server for students to freely access their content. The PowerPoint slides will then be listed on the left and the video with the explanation on the right. In turn, students also have the option of preparing a PowerPoint presentation with a simultaneous video of their explanation. In this application, it is also available to view other users' presentations made with Present.Me, e.g., http://present.me/view/1655_66-google-chrome.

The Present.Me application is indispensable in preparing students for both: 1) conference presentations (for example, the annual conference of young

scientists, postgraduates, undergraduate and graduate students in English held at Vinnytsia National Agrarian University): 2) the oral part of the exam (the presence of a webcam allows them to work in pairs, when one of the students takes on the role of an interviewer and the other, in turn, answers). The algorithm of user actions with this resource is presented at <http://www.teachertrainingvideos.com/presentme/index.html>.

We cannot ignore the fact that recently great importance has been given to reflexion, i.e. looking at oneself from the outside. In modern psychology, this term refers to any reflection of a person, which is aimed at analyzing. This can be an assessment of one's state or actions, as well as reflection on some events. The problem is that it takes a lot of time, and students do not always see the point in it. They do not like the fact that self-reflection mostly needs to be recorded in writing, which is extra work. This raises the question: why not do the reflection orally? With Present.Me, students can give feedback on the session, explaining what was useful for them in the session and what they learnt.

In the classroom, we also suggest practicing the use of the Wallwisher Internet application, the "Interactive Announcement Wall" or the Padlet service, which gives the possibility of creating virtual whiteboards, which becomes especially important during distance learning. The Padlet wall is like a sheet of blank paper on our computer, on which we can place everything we need. The clear advantage is that you can create as many walls as you need, easily change and modify the page without having to think about saving it thanks to automatic saving. Instant reconciliation is also one of the advantages, as the instructor can see each student's activity on the wall if working remotely. Padlet works on all devices, this app has no compatibility issues. The only downside, if you create a wall without registering, you will not be able to edit the wall after 24 hours. You will still be able to make entries on it, but you will not be able to change the

name, settings, etc. The navigation system is also notable for this wall. To view an expanded version of a post or attached media, using the left and right arrow keys, you can easily jump from post to post. To add a post, you can simply drag and drop a file from your computer. When using a touch screen device (such as an interactive whiteboard), you must press and hold for a second before dragging. This is to prevent accidental dragging. To add advanced text formatting (bold, italic, quote, code, lists), you should select the words to be "finalized" and the toolbar will display the necessary actions. You may use the following keyboard shortcuts: bold – Ctrl+b, italic – Ctrl+I, numbered list – Ctrl+k, bulleted list – Ctrl+j, upper index – Ctrl+l, lower index – Ctrl+h, cancel – Ctrl+z, restore – Ctrl+Shift+z, increase indent – Tab, decrease – Shift+Tab, clear formatting – Ctrl+m. If you want, you can add any file, link to videos, images, documents using the "Add link", "Upload file" or "Take a picture with webcam" option at the bottom of the post. If necessary, you can easily resize the file on non-touch devices by dragging it to the bottom right corner, on touch devices by bringing two fingers together. As for editing, only the author and the wall owner can edit or delete a post. To control posts that require your control, there is a confirmation window. Each wall has a unique URL that you can share with students. You can also embed a wall in a blog (interactive online diaries) and on other sites, subscribe using RSS, a simple and effective hypertext export technology used to create news feeds. RSS, like other Web2.0 technologies, is based on XML (eXtended Markup Language). You can use the Publish option in the taskbar to retrieve the URL, installed code, and other accessibility settings. You can make the wall available to students and even allow them to make changes to your entry. A great interface, interesting backgrounds, bright colours will give a fresh and lively perception. WordPress is currently available, which is an ideal publishing platform focused

on maintaining standards and usability with blogging software. The platform is free and free to use. Information that is more complete is available at <http://wordpress.org/>.

Because of working with the wall, such projects as "How the travel and tourist industry boost economy", "Guidebook for users surfing the Internet", etc. were developed. Working in co-operation groups, students selected interesting articles, videos, pictures and links adding them to the electronic corkboard to defend the group project. In accordance with the rules of design of the interactive "wall of announcements", it was evaluated by such criteria as ergonomics, quality of the content of the submitted texts, originality and critical approach to the articles. According to the definition of the Belgian specialist in the field of information and communication technologies integration Marcel Lebrun in the process of learning French as a foreign language allocates two categories of interactivity [6]: functional interactivity – interaction "man-machine" and relational – interaction "man-environment" (joint activity of students working on one project in virtual space). Therefore, attention was paid to both functional and relational interactivity (typing on the computer, formatting text, attaching photos, hyperlinks). This project also made it possible to fully realize the individual approach in learning, when each student received the necessary help, advice, comments. It cannot be denied that it also develops the ability to work in a team: mutual support, mutual respect, the formation of a culture of communication, the opportunity to express themselves to all students, regardless of their level of proficiency in a foreign language. For reflection, the instructor posted a list of questions for reflection, which the students had to answer after the lesson. The students, in turn, having recorded video responses, sent links to the instructor so that he or she could listen to and watch their responses. As a result, the "oral" reflection was more

detailed than the previously used "written" reflection.

In terms of the variety of resources provided by the Internet for discussing ideas and developing students' critical thinking, we recommend using the "Solvr" website (<http://a.freshbrain.com/solvr/>); for teaching young students, <http://voicethread.com/>, where they can upload pictures and comment on them. The site can also be useful for working with students, as it provides a bridge between live discussions and standard video collections or presentations. Using <http://www2.shidonna.com>, students can create feed and dress animals. Moreover, the site will be useful for teachers of English as well as German, French, Spanish, Italian, Chinese. With the help of <http://www.huddle.com/>, it is possible to work in real time in different co-operation groups with Internet users. By working with <http://www.toondoo.com/>, students will not only learn how to create comics, but can also improve their language skills and their reading, writing, speaking skills. To create subtitles for YouTube videos, we suggest using <http://ww2.subyo.com/>. There is an archive of all kinds of accents at <http://accent.gmu.edu/>. Native and non-native speakers read a short passage, which is immediately given in transcription. It can be used to compare and analyze the accents of people from English-speaking countries and to improve listening skills.

There is an interesting service created especially for educators and students – Edcanvas. Since 2013 the service has been called Blendspace, and the Blendspace application can be added to Edmodo. The service allows you to organize (collect into a single whole) materials for a lesson: documents, videos, photos, comments and so on. And this, in turn, will be interesting when used in distance learning, and simply in educational and extracurricular activities. The service supports photo and video hosting, Google Drive, Drop Box and others. It is possible to upload your own content (the

limit is no more than 5 Mb one file). Using Edcanvas, you can create a collection for lessons, create a class portfolio, provide learning material in various formats for study, prepare materials for a project, and so on. Working in the classroom, students can not only get acquainted with the materials proposed for study, but also act as authors of individual materials. The work can be shared on social networks, by mail, or receive a code for embedding on the pages of websites or blogs.

To work with presentations, we recommend using PREZI and EMAZE. PREZI is an online service <http://prezi.com/> for creating presentations and demonstrating them on any number of computers. In order to start working in this service you need to register. At the same time, you have an opportunity to choose a free version and versions designed for use at the university (students, teachers, group work). A convenient and understandable interface, the ability to implement graphic objects and text documents. Instead of standard PowerPoint-style presentations, Prezi generates one giant slide that contains the entire presentation. Each element of this giant slide can be zoomed in and out individually. With this approach, tedious work with slides turns into a more dynamic process that takes place in a three-dimensional environment. Prezi Meeting is an online service for collaborative work on presentations. Up to 10 users can work on a presentation simultaneously in real time. In this service, it is convenient to create a research project, creative search work. Having prepared presentations, you can show them at any site and on any computer with an Internet connection. In addition, the presentation can be imported for offline use.

EMAZE is the new generation of online presentations. Just a couple of clicks and you'll have a presentation with stunning design and 3D animation, as if a whole team of professionals worked on it. You just need to choose a template

and your own incredible presentation is created. The main advantages of the service are:

- 1) easy creation by using modern templates;
- 2) stylish design and 3D transitions between slides;
- 3) automatic translation into many languages;
- 4) the ability to create your own presentations (you can use a computer or mobile devices);
- 5) HTML 5 support;
- 6) control presentation in automatic mode or on slides with mouse or voice commands.

Practice shows that the use of learning programs and tests in English language learning gives good results. The use of such learning programs makes the learning process more exciting and diverse. Search engines are tools on the Internet. They cover millions of pages of printed information, as well as information in other multimedia formats. Among the most popular and useful systems for both teachers and students are the following: Alta Vista (<http://www.altavista.digital.com>); Deja News (<http://www.dejanews.com>); Education Word Search Engine (www.education-world.com); WebCrawler (<http://webcrawler.com>).

We consider computer testing as a type of technology that allows us to optimize the diagnostics and monitoring the formation of professionally directed language competence. Numerous studies reveal the advantages of computer testing, confirm its effectiveness as a technique for diagnosing the level of formation of professionally directed language competence. An effective computer-based test creates conditions for self-control, accompanies the formation of learning autonomy and is a qualitatively new diagnostic tool. These qualities can be applied to all types of testing: current, intermediate and final. Composition of a computer test and implementation of computer testing goes through several stages: 1) procedure of lexical and grammatical material selection; 2) development of test tasks

and groups of questions; 3) pilot testing in experimental groups; 4) analysis of statistical data; 5) subsequent editing; 6) computer testing in all groups with repeated analysis of statistical data; 7) students' involvement in the process of test creation and editing within the framework of test tasks in the self-control mode. The most acceptable types of test tasks are "multiple choice" test questions and questions that allow "typing" answers not exceeding the total volume of up to two lexical units. The results of pilot testing, as a rule, help to reveal the quality of test tasks formulation, to determine the degree of compliance of the result obtained in the course of computer testing with the set tasks, the level of language competence formation. The analysis of statistical data already during such testing makes it possible to make further changes and adjust the tasks in test questions, their lexical and grammatical content, to vary the level of difficulty of the proposed groups of questions. One of the significant advantages of computer-based testing over similar paper-based tests is the speed of obtaining statistical data and the possibility of timely and prompt editing. After analyzing the obtained data, the teacher has the opportunity to determine how efficiently and qualitatively the computer test was compiled, what additional language and conditional speech exercises can be proposed to study the lexical material

that causes difficulties in assimilation. Having analyzed the results of the introduction of the created database of computer tests at the Vinnytsia National Agrarian University, we came to the conclusion that this form of testing offers ways to optimize the diagnosis of the forming level of professionally oriented language competence of future specialists. It has a number of advantages, namely, the availability of the possibility to regularly replenish and modify the bank of test tasks, edit groups of test questions. In spite of the fact that at the stage of test development and approbation the teacher is required to spend a lot of time, in the process of diagnostic, intermediate and final testing the maximum time saving and quick feedback are achieved. There is a real possibility to create a large number of variants of presented tests and to study the results of their fulfilment, which helps the teacher to evaluate objectively enough the level of formation of professionally directed language competence. Students taking computer tests are given the opportunity to pass the tests in a self-checking mode in order to further study those lexical and grammatical phenomena that cause the greatest difficulty for students in their study.

After conducting semester computer tests for full-time and part-time students, we made a table of test results. The results are presented in Table 1:

Table 1

Results of semester testing of full-time and part-time students

Level	Full-time students		Part-time students	
	number of students	%	number of students	%
High	102	52,57	50	62,5
Middle	76	39	20	25
Low	16	8,24	10	12,5
Total	194	100	80	100
Average value		91,75		87,5

In total, 91.75% of full-time students and 87.5% of part-time students received high and medium levels, which indicates a high level of knowledge.

From the point of view of the quantity and quality of the tools provided to

organize the work of teachers and students, the correspondence of the technologies used to the scale of the educational process, the availability of technical and consulting support from the software manufacturer (including on

relevant pedagogical technologies), a developed network of users interacting with each other, it is impossible not to mention several educational platforms, such as Blackboard, Moodle, English 360, created for the provision and management of resources and activities. The electronic format allows to use as a "textbook" not only text, but also interactive resources of any format – from a Wikipedia article to a YouTube video. All course materials are stored in the system; they can be organized using shortcuts and hypertext links. Moodle educational platform is working in Vinnytsia National Agrarian University. Moodle educational process support system with the help of information technologies provides remote interaction between teachers and students, allows teachers to organize independent work of students, pass tests and exams, and students – faster and more efficiently to obtain knowledge and check whether they are well and correctly learned. All Moodle users can access the system from anywhere in the world via the Internet without installing additional software on their computers. Teachers can create assignments and tests with automatic scoring and analysis of work. Interactive tests, as well as tests in training programs, are good because you can find out the results immediately after answering the questions. It is also possible to share tests with other teachers. This system does not replace the traditional educational process, but significantly enriches it with additional opportunities.

An alternative for all the above-mentioned platforms can be sites created using wiki technologies, Wikis for

collaborative development, storage and structuring – <http://www.wikispaces.com>.

Conclusions and research perspectives. Thus, the use of web-services and various Internet resources contributes to the intensification of the learning process, motivation of students for better mastering of educational material on professionally relevant topics and gaining additional knowledge. The use of such applications, electronic and technical means stimulates language activity, communicative readiness and creativity, which is especially important when teaching professionally oriented foreign language communication. However, it should be remembered that despite the emergence of new effective teaching means and organization of pedagogical activity, there are still many problems that require close attention. First of all, it should be noted that not all teachers are ready to carry out professional activities using information and communication technologies, and the technical aspect and content of the available network electronic resources used in the education system leave much to be desired. In addition, there is no interconnection between the disparate means of informatization. The solution of these problems should be given priority attention.

We see the prospects for subsequent research in studying the further use of Internet resources for the formation of various abilities and skills of foreign language communication, which are an integral part of the educational process: mental operations, analysis, synthesis, abstraction, identification, comparison and contrast, verbal and semantic prediction.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Antoshchuk, S.V. (2020). Internet-resursy ta vebservisy yak navchalni instrumenty pedahoha [Internet resources and web services as teaching tools for teachers]. In: *Orhanizatsiino-praktychni zasady rozvytku tsyfrovoho osvithnoho prostoru zakladu osvity – Organizational and practical basis for the development of the digital educational space of the educational institution: zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf., 5-6 travnia 2020 r., DZVO "Universytet menedzhmentu osvity", m. Kyiv, Ukraina, 26-30 [in Ukrainian]*.
2. Provorova, Y.M., Harasym, T.O., Zubryk, A.R., Ladyka, O.V., & Shepichak, V.A. (2020). Formation of foreign language professionally oriented competence of future

foreign language teachers with the use of electronic educational resources. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, vol. 11(1), 1-12 [in English].

3. Rohulska, O.O., & Tarasova, O.V. (2019). Dotsilnist vykorystannia mobilnykh dodatkov u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Feasibility of using mobile applications in the professional training of future foreign language teachers]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Seriya: Pedagogika*, vyp. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_1_9 [in Ukrainian].

4. Voronova, N. (2019). Tsyfrovi osvichni resursy v teorii i praktytsi suchasnoi zarubizhnoi osvity [Digital educational resources in the theory and practice of modern foreign education]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Teacher's professionalism: theoretical and methodological aspects*, vyp. 9, 37-47. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2019_9_6 [in Ukrainian].

5. Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. *Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs*. (2018). Paris. Retrieved from:

<https://savoir.cavilam.com/assets/courseware/v1/5514e28d3ec28f59e95b0d8d6d00e740/asset-v1:SELF+CR+1+type@asset+block/CECR-VC2018.pdf> [in French].

6. Lebrun, M. (2007) *Theories et methodes pedagogiques pour enseigner et apprendre*. Editions de Boeck Universite. Bruxelles [in French].

7. Lynch, M. (2018). *What is the Next Generation of Digital Learning Environments?* Retrieved from: <https://www.thetechedvocate.org/what-is-the-next-generation-of-digital-learning-environments/> [in English].

8. O'Reilly, T. (2005). *What is Web 2.0?* Retrieved from: <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-2.0.html> [in English].

9. Urazova, M.R. (2020). Innovative technologies in teaching and studying English. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, No. 5-6, 28-37. DOI: <http://doi.org/10.29013/AJH-20-5.6-28-37> [in English].

10. Wit, M., & Dompsele, H. (2017). *How to create a digital learning environment consisting of various components and acting as a whole?* Retrieved from http://www.eunis.org/download/2017/EUNIS_2017_paper_16.pdf [in English].

Received: May 18, 2023
Accepted: June 15, 2023

UDC 37.01:811

DOI 10.35433/pedagogy.2(113).2023.285-293

THE PECULIARITIES OF ELICITATION TECHNIQUES' USAGE IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE SKILLS

N. V. Shvets*

The article highlights the importance of elicitation in modern foreign language teaching. The author states that eliciting various language skills, such as vocabulary development, grammar structures, speaking, listening, writing, and cultural understanding, plays a vital role in providing students with meaningful opportunities to produce language. The problem is to create a dynamic and interactive learning environment through elicitation, which fosters active participation, fluency, and the practical application of language skills within authentic contexts. In the context of language teaching, elicitation can be used interchangeably with eliciting. In this article elicitation is defined as a number of techniques used in teaching to gather (or elicit) knowledge from the students as well as to get them to actively produce speech or writing. These techniques are useful when you want to encourage and prompt students to produce language, express their ideas, or provide responses. It involves the teacher's deliberate efforts to draw out or elicit language from students rather than directly providing the answer or information themselves. The author emphasizes that by eliciting students' responses and actively involving them in the learning process, teachers facilitate a learner-centred approach that empowers students to gain confidence and proficiency as language users. It was noted that taking into account the integration of technology in foreign language teaching, current works have begun to explore the use of digital tools and online platforms for elicitation purposes. That is why, the article also mentions the effectiveness of virtual tasks, and online communication tools in eliciting language production and promoting learner engagement. The findings of this article underscore the significance of incorporating elicitation techniques in language teaching. Ultimately, elicitation serves as a powerful range of techniques in language classrooms, enabling students to develop essential foreign language skills and succeed in authentic communication situations.

Keywords: language teaching, elicitation techniques, foreign language skills, learner-centred approach, student engagement.

---

* Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professor
(Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav)
nathalie.chvets@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2928-5164

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ЕЛІСІТАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНИХ НАВИЧОК

Н. В. Швець

У статті підкреслюється важливість еліситації у сучасному викладанні іноземних мов. Автор стверджує, що еліситація різних іншомовних навичок, таких як розвиток словникового запасу, граматичних структур, говоріння, аудіювання, письма та розуміння культури, відіграє життєво важливу роль у наданні студентам значущих можливостей для продукування мови. Проблема полягає в тому, щоб створити динамічне та інтерактивне навчальне середовище за допомогою еліситації, яка сприяє активній участі, вільному володінню мовою та практичному застосуванню мовних навичок в автентичних контекстах. У методичній англомовній літературі термін "elicitation" може використовуватися як взаємозамінний з терміном "eliciting". У цій статті еліситація визначається як низка технік, що використовуються у навчанні для збору (або отримання) знань від студентів, а також для того, щоб спонукати їх до активної усної та писемної мовленнєвої діяльності. Ці методи корисні, коли ви хочете заохотити і спонукати студентів до мовлення, висловлення своїх ідей або надання відповідей. Вони передбачають цілеспрямовані зусилля викладача, спрямовані на те, щоб витягнути або спонукати студентів до мовлення, замість того, щоб безпосередньо надавати відповідь або інформацію самому. Автор підкреслює, що, стимулюючи відповіді студентів та активно залучаючи їх до навчального процесу, викладачі сприяють застосуванню підходу, орієнтованого на студентів, який дає їм можливість набутти впевненості та майстерності як користувачів мови. Було відзначено, що з огляду на інтеграцію технологій у викладання іноземних мов, у сучасних методичних дослідженнях відображено результати використання цифрових інструментів та онлайн-платформ еліситації. Тому в статті також згадується про ефективність віртуальних завдань та інструментів онлайн-комунікації у стимулюванні мовленнєвої діяльності та сприянні залученню студентів. Висновки цієї статті підкреслюють важливість включення технік еліситації у викладання мови. Зрештою, еліситація слугує потужним набором технік, що дозволять студентам розвивати основні іншомовні навички та досягати успіху в автентичних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: викладання мови, техніки еліситації, іншомовні навички, особистісно-орієнтований підхід, залучення студентів.

Introduction of the issue. At the current stage of education development, we are increasingly moving towards teaching in which the central role is played not by the teacher, but by the student. And while traditionally, when teacher presented new material, students mostly perceived passively, today students play more active role. As a result, instead of constantly providing information in a ready-made form, the teacher tries to encourage students to share the knowledge they already have on the topic being studied. This helps to create a foundation on which to base their understanding of the new material.

In foreign language teaching methodology, this technique is called "elicitation". According to Cambridge Dictionary, this term implies the practice of getting a student to provide or

remember a fact, response, etc. rather than telling them the answer [7]. In the context of education, "eliciting" and "elicitation" are often used interchangeably and refer to similar processes.

Although the exact origins of the term "elicitation" in education are difficult to trace, it has become widely known and used in the field of language teaching. The first mention of the term, which the author of this article found, was made in Z. Harris and C. Voegelin's work titled "Eliciting in Linguistics" in 1953 [11].

Educators and linguists, such as J. Hadfield [9] and S. Thornbury [15], began to actively use the techniques of elicitation in their language teaching work in the 1990s. The author of "Classroom Dynamics" (1992) J. Hadfield discusses the use of elicitation as a

method to stimulate classroom communication and enhance students' language skills [9]. S. Thornbury, the author of "How to Teach Grammar" (1999) focuses on the use of elicitation as a means of activating and reinforcing grammatical structures [15].

Current state of the issue. While the term "elicitation" may not have been widely used in the writings of educational theorists in Ukraine, there are several researchers who discussed related concepts and practices that align with the idea of eliciting student responses. Among them we can distinguish N. Bilonozhko, who considers elicitation one of the effective methods of the reflective approach, which helps students draw conclusions about different definitions of the words [6: 231].

N. Shvets regards elicitation as an important component of modern foreign language teaching, the use of which will contribute to the effective learning of new material and encourage students to speak [13: 241].

M. Lisna thinks that elicitation can help presenting new vocabulary, however she warns to avoid overusing it [12: 181].

There are several methodologists and researchers who have not so long ago contributed to the field of elicitation in foreign language teaching abroad. For instance, M. Swain, a Canadian linguist who has extensively researched second language acquisition and language teaching, introduced the concept of "output hypothesis", which states that language learners need opportunities to produce language in order to develop their linguistic abilities. Swain's work emphasizes the importance of learner-generated output and the role of corrective feedback in elicitation activities [14].

R. Ellis, a prominent figure in the field of second language acquisition and applied linguistics, has conducted research on the role of elicitation in language acquisition. His work explores different techniques for eliciting learner output and highlights the importance of feedback and corrective input during the elicitation process [8].

While K. Bailey's work focuses more broadly on language teacher development, she has written about the use of elicitation techniques in the language classroom as well. Her work emphasizes the importance of creating learner-centred classrooms and using interactive activities that elicit language production [4].

In recent years, the question of elicitation has been discussed in articles. For example, the article by Sh. Halim "Elicitation: A Powerful Diagnostic Tool for Actively Involving Learners in the Learning Process" underlines the benefits and challenges of using elicitation techniques in language teaching and provides examples or case studies of how such methods have been implemented in EFL contexts [10].

In the article titled "An Analysis on Elicitation as Corrective Feedback to Students' Grammar Errors", the authors N. Ayouni and M. El-Sukny analyze different types of elicitation techniques used by teachers to address students' grammar errors, they investigate the effectiveness of using elicitation as a form of corrective feedback in facilitating students' grammar acquisition. The article also discusses the challenges that teachers encounter when employing elicitation techniques, such as finding appropriate prompts or managing classroom dynamics [2].

S. Alsubaie in the article "An Analysis of Classroom Discourse: Elicitation Techniques in EFL Classrooms" discusses the functions and purposes of elicitation techniques in the EFL classroom context. This includes examining how these techniques are used to check comprehension, activate prior knowledge, stimulate critical thinking, or prompt language production [1].

F. Badem-Korkmaz and U. Balaman in their article "Eliciting student participation in video-mediated EFL classroom interactions: focus on teacher response-pursuit practices" provide an overview of video-mediated interactions in the EFL classroom context, as well as discuss the use of video conferencing

tools, online platforms, or video-based materials to facilitate communication and interaction among teachers and students. The authors also focus on the specific strategies and practices employed by teachers to elicit student participation in video-mediated EFL interactions [3].

With the increasing integration of technology in foreign language teaching, research has begun to explore the use of digital tools and online platforms for elicitation purposes. Investigations have focused on the effectiveness of virtual tasks, interactive multimedia, and online communication tools in eliciting language production and promoting learner engagement [5].

Outline of unresolved issues brought up in the article. It is worth noting that research on elicitation is an evolving field, and further studies are needed to explore its effectiveness in various instructional contexts.

Aim of research is to find out the peculiarities of elicitation techniques' usage in developing foreign language skills (vocabulary and grammar development, listening, writing and cultural understanding).

Results and discussion. After analysing different definitions of the term "elicitation" in methodological works [4, 8, 9, 11, 14, 15], the author of this article defines elicitation as a number of techniques used in teaching to gather (or elicit) knowledge from the students as well as to get them to actively produce speech or writing.

The use of elicitation is based on the fact that students collectively possess a significant amount of knowledge about both the language and the world in general. And it is always easier to teach something new on the basis of existing knowledge. In addition, when students answer questions on their own, rather than just passively accepting the information provided to them, memorisation is much more effective.

However, elicitation can be used not only to elicit students' existing knowledge, but also to elicit ideas, feelings, situations, associations and

memories. For the teacher, elicitation is a powerful technique that can help to form an idea of what students know and what they do not know, which will serve as a starting point for further actions and the choice of the necessary methods for working with new material.

The role of elicitation in language acquisition is crucial as it promotes active engagement, critical thinking, and language production among learners. Elicitation prompts students to think critically and reflect on their knowledge, experiences, and language use. It stimulates their cognitive processes and encourages them to analyze, evaluate, and apply their understanding of the language in various contexts. Elicitation challenges learners to find solutions, make connections, and apply their language knowledge to overcome language barriers. It encourages them to use their linguistic resources creatively and problem-solve in real-life communicative situations.

Elicitation can be used as a scaffolding technique to guide learners towards the correct answers or target language forms. By asking carefully designed questions and providing hints or prompts, teachers facilitate students' language acquisition process, helping them arrive at the desired language outcomes through their own cognitive effort.

Elicitation is used when working with lexical and grammatical material, when reading and listening. However, despite all the advantages of the technique and its wide range of applications, it is important to keep a balance so as not to turn the lesson into a guessing game. Therefore, if none of the students knows the answer to the question, you should provide the correct information and move on to the next task.

It is also important to respond carefully to incorrect answers. In order to keep the incentive to answer, it is best to avoid direct comments that the answer is wrong. Instead, you should ask the question to several students, and then depersonalise the answers and choose the correct one.

Elicitation techniques play a significant role in **vocabulary development** as they actively engage learners in the process of acquiring new words and expanding their lexical resources.

Concept elicitation involves guiding students to express the meaning of a word or concept using their own words. Instead of providing a direct definition, teachers can ask questions like "What does the word X mean to you?" or "Can you describe X in your own words?" This technique encourages students to tap into their prior knowledge, make connections, and construct their understanding of the word's meaning.

Eliciting word associations helps students expand their vocabulary by exploring the semantic relationships between words. Teachers can present a target word and ask students to brainstorm related words or concepts. For example, if the target word is "ocean", students might generate associations like "waves", "beach", "seashells", etc. This technique facilitates deeper understanding and helps students build a network of interconnected vocabulary.

Eliciting vocabulary through contextual clues involves presenting students with sentences, short texts, or visuals containing the target word. By providing contextual information, teachers encourage students to deduce the meaning of the word.

Another way to elicit vocabulary is by using visual prompts, which involves presenting images or real objects related to the target words. Teachers can ask students to describe what they see, identify objects, or explain the relationships between the visuals and the target words. While teaching online, the possibilities of visual prompts are much wider than during off-line studies.

Semantic mapping (as a way of elicitation) helps students visualize the relationships between words. Teachers can create word webs or concept maps (using specialized websites), starting with a central word and asking students to brainstorm related words or concepts.

This technique encourages students to make connections, categorize vocabulary, and expand their understanding of word associations.

The use of games and interactive activities can make the learning process enjoyable and engaging. Teachers can use activities like word charades, vocabulary quizzes, vocabulary bingo, or vocabulary memory games to elicit and reinforce vocabulary. These activities promote active participation, competition, and repetition, which are beneficial for vocabulary acquisition.

By employing a variety of elicitation techniques, teachers can create a dynamic and student-centred vocabulary learning environment.

Eliciting grammar structures is an effective technique for engaging students actively in the learning process and promoting their understanding and production of grammatical forms.

Guided discovery is a popular technique for eliciting grammar structures. Instead of explicitly providing rules or explanations, teachers present contextualized examples and guide students through a series of questions that lead them to discover the underlying grammar rules. By asking questions like "What do you notice about the verb tense in this sentence?" or "What is the pattern you observe in these sentences?", teachers encourage students to analyze the language and deduce the grammatical structures.

Eliciting grammar structures through contextual examples involves presenting students with sentences or short texts that illustrate the target structure. Teachers can ask students to analyze the sentences, identify the grammatical forms, and explain the functions and meanings of the structures used. This technique helps students understand the practical application of grammar in real-life language use.

Error correction exercises involve presenting students with sentences containing errors related to the target structure. Instead of directly correcting the errors, teachers can elicit students' attention to the problematic areas by

asking questions like "Is there anything wrong with this sentence?" or "Can you identify the mistake in this sentence?" This technique prompts students to recognize and analyze the grammatical errors and enables them to self-correct or provide the correct forms.

You can also elicit grammar structures by using authentic materials such as songs, videos, or texts. They provide students with real-life examples of how the grammar is used in natural language. Teachers can elicit students' understanding and analysis of the grammar structures by discussing the examples and asking questions about the context, meaning, and usage.

Eliciting speaking skills is crucial for promoting oral communication and fluency in the English language.

One of the ways to do it is through discussions and debates, which involve providing students with thought-provoking topics or questions and encouraging them to express their opinions, engage in conversations, and defend their viewpoints. Teachers can elicit speaking by asking open-ended questions, encouraging turn-taking, and facilitating group or whole-class discussions.

Role-plays and simulations enable to elicit speaking as well, this activity involves assigning students specific roles or scenarios in which they have to interact using the target language. This technique encourages students to use language in context, apply social and cultural norms, and engage in realistic communication. By providing prompts or situations, teachers elicit students' speaking skills and foster their ability to handle real-life language interactions.

Eliciting speaking skills through picture descriptions involves presenting students with visual prompts such as photographs, illustrations, or images. Students are encouraged to describe what they see, express their thoughts, and provide detailed explanations using the target language. Teachers can elicit speaking by asking probing questions, encouraging students to use descriptive

language, and promoting discussions based on the visuals.

Problem-solving activities can present students with tasks or challenges that require verbal communication to find solutions. For example, teachers can assign group projects, case studies, or collaborative tasks that necessitate students to communicate, negotiate, and express ideas orally. This technique encourages students to use language to work through problems, share perspectives, and seek consensus.

The use of presentations allows students to research, organize their thoughts, and deliver information in a structured and coherent manner. Teachers can elicit speaking by assigning topics, providing guidelines for content and delivery, and providing opportunities for students to present their findings to the class. This technique enhances students' presentation skills, confidence, and ability to express themselves orally.

Eliciting listening skills is crucial for developing students' ability to understand and comprehend spoken English. Teachers can use audio recordings, podcasts, interviews, or videos featuring native speakers or authentic conversations. By providing engaging and authentic listening materials, teachers elicit students' listening skills and help them develop the ability to understand different accents, speech patterns, and natural language use.

Note-taking activities involve providing students with a listening passage and asking them to take notes while listening. Teachers can elicit listening by giving students a specific focus or key points to note down. After listening, students can compare and share their notes, facilitating further discussion and reinforcing comprehension skills.

One more way to elicit listening is through sequencing or ordering tasks, which involve presenting students with a series of related events or information that they need to listen to and arrange in the correct order. This technique challenges students to listen attentively, identify the logical sequence, and

organize the information in a coherent manner.

Overall eliciting listening skills encourages active engagement, focus, and critical thinking, enabling students to become proficient and confident listeners in real-life communicative situations.

Eliciting writing skills is essential for developing students' ability to express themselves effectively in written English. Teachers can elicit writing by asking students to respond to the prompt, express their opinions, or develop a story based on the given stimulus. This technique encourages students to generate ideas, organize their thoughts, and engage in the writing process.

Another idea to elicit writing is by giving students sentence starters, outlines, or graphic organizers that guide their thinking and organization. This technique helps students focus on specific writing elements such as introduction, body paragraphs, or conclusion, and assists them in producing coherent and well-structured written pieces.

Eliciting writing skills through peer feedback activities involves having students exchange their written work and provide constructive feedback to their peers. Teachers can elicit writing by giving students specific criteria or questions to guide their feedback, such as asking them to comment on the clarity of ideas, organization, or language use. This technique not only encourages students to reflect on their own writing but also helps them develop critical thinking skills and learn from their peers' perspectives.

Brainstorming activities encourage students to generate ideas, make connections, and gather information related to a writing task. Teachers can elicit writing by facilitating group discussions, mind mapping, or listing key points. This technique helps students overcome writer's block, stimulates creativity, and provides a foundation for their writing.

Eliciting cultural understanding is a vital aspect of language learning, as it

helps students develop an appreciation and awareness of the cultural contexts in which the target language is used. Teachers can use authentic texts, videos, music, or artwork that represent different aspects of the culture such as traditions, customs, celebrations, or social norms. By engaging with authentic materials, students can observe and analyze cultural artifacts, practices, and perspectives, which deepens their understanding of the target culture.

Cross-cultural comparisons involve exploring similarities and differences between the students' own culture and the target culture. Teachers can elicit cultural understanding by encouraging students to reflect on and discuss cultural practices, values, or beliefs in both contexts. This technique promotes critical thinking, empathy, and a broader perspective on cultural diversity.

The use of guest speakers or cultural exchanges involves inviting native speakers or individuals from the target culture to share their experiences, stories, or perspectives with students. This first-hand interaction allows students to engage directly with representatives of the culture, ask questions, and gain insights that go beyond textbooks and classroom materials. This technique fosters authentic cultural learning and provides a platform for intercultural dialogue.

Teachers can elicit cultural understanding by organizing cultural events, celebrations, or field trips that allow students to engage with cultural practices, taste traditional food, participate in cultural activities, or visit cultural sites. This technique provides first-hand experiences that facilitate a deeper connection and understanding of the culture.

By incorporating these elicitation techniques, teachers can create a culturally inclusive and enriching learning environment that promotes students' cultural understanding, empathy, and respect, as well as their language understanding.

Conclusions and research perspectives. Thus, elicitation includes

impressive number of techniques which can be incorporated into modern foreign language teaching. Eliciting language skills, such as vocabulary development, grammar structures, speaking, listening, writing, and cultural understanding, provides students with opportunities to produce language in meaningful contexts. This practice promotes language fluency, accuracy, and the application of learned concepts in authentic communication. It creates a dynamic and interactive learning

environment that promotes active participation, fluency, and the application of language skills in authentic contexts. By eliciting students' responses and fostering their involvement, teachers facilitate a learner-centred approach that empowers students to become confident and proficient language users.

The research perspectives include the possibility to examine how elicitation techniques influence learner engagement and motivation.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Alsubaie, S. (2015). An Analysis of Classroom Discourse: Elicitation Techniques in EFL Classrooms. *International Journal of English Language Teaching*, vol. 3 (8), 29-39. Retrieved from: <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/An-Analysis-of-Classroom-Discourse-Elicitation-Techniques-in-EFL-Classrooms.pdf> [in English].
2. Ayouni, N., & El-Sukny, M. (2022). An Analysis on Elicitation as Corrective Feedback to Students' Grammar Errors. *Journal of English Teaching and Linguistics*, 3(2), 109-115. Retrieved from: <https://doi.org/10.55616/jetli.v3i2.393> [in English].
3. Badem-Korkmaz, F. & Balaman, U. (2022). Eliciting student participation in video-mediated EFL classroom interactions: focus on teacher response-pursuit practices. *Computer Assisted Language Learning*. DOI: <https://doi.org/10.1080/09588221.2022.2127772> [in English].
4. Bailey, K.M. (2021). *Teaching and listening and speaking in second and foreign language contexts*. Zed Books, London, DOI 10.5040/9781350093560 [in English].
5. Benitt, N., Schmidt, T., & Legutke, M.K. (2019). Teacher Learning and Technology-Enhanced Teacher Education. In: Gao X. (eds) *Second Handbook of English Language Teaching*. Springer International Handbooks of Education. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-58542-0_58-1 [in English].
6. Bilonozhko, N. (2016). Tsinnisni oriyentatsiyi yak komponent formuvannya inshomovnoyi profesiynoyi komunikativnoyi kompetentnosti maybutn'oho fakhivtsya. [Value Orientations as a Component of Formation of Future Specialist's Foreign Language Professional Communicative Competence]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: pedahohika [Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: pedagogy]*, (4), 227-233. Retrieved from: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/95040> [in Ukrainian].
7. *Cambridge Dictionary*. (2023). Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/> [in English].
8. Ellis, R. (2009). Task-based language teaching: sorting out the misunderstandings. *International Journal of Applied Linguistics*, 19, 221. DOI: 10.1111/j.1473-4192.2009.00231.x [in English].
9. Hadfield, J. (1992). *Classroom Dynamics*. Oxford University Press, Oxford [in English].
10. Halim, Shanjida & Halim, Tanzina. (2019). Elicitation: A Powerful Diagnostic Tool for Actively Involving Learners in the Learning Process. *Arab World English Journal*, 115-126. DOI: 10.24093/awej/efl1.9 [in English].
11. Harris, Z.S., & Voegelin, C.F. (1953). Eliciting in Linguistics. *Southwestern Journal of Anthropology*, 9(1), 59-75. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/3628494> [in English].

12. Lisna, M.I. (2017). Presenting new vocabulary. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya "Inozemna filohiya. Metodyka vykladannya inozemnykh mov" – filohichni, pedahohichni nauky – Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Foreign Philology. Methods of Teaching Foreign Languages" – philological, pedagogical sciences*, 85, 177-182 [in English].

13. Shvets, N.V. (2020). *Tekhniky elisitatsiyi u vykladanni inozemnykh mov* [Elicitation techniques in foreign language teaching]. *Suchasni metodyky navchannya inozemnykh mov i perekladu v Ukrayini ta za yiyi mezhamy – Modern methods of teaching foreign languages and translation in Ukraine and beyond: the 2nd International scientific and practical Internet-conference proceedings*. Pereiaslav, December 3, 238-241 [in Ukrainian].

14. Swain, M., & Kinnear, P. (2015). *Sociocultural Theory in Second Language Education: An Introduction through Narratives*. Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters. Retrieved from: <https://doi.org/10.21832/9781783093182> [in English].

15. Thornbury, S. (1999). *How to Teach Grammar*. Longman, Harlow [in English].

Received: May 03, 2023

Accepted: June 01, 2023

CONTENTS

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY	5
Bovsunivska N. M. Educational Travels as a Phenomenon of the Early Modern Age (on the Example of Stories of Education Abroad of the Descendants of Polish Nobly Families of the Right Bank of Ukraine In The XVI-XVIII Centuries)	5
Vertel A. V. The Order of Childbirth in the Family And its Influence on Personality Development (Using the Psychoanalytic Pedagogy of Alfred Adler as an Example)	29
Vitvytska S. S. Volodymyr Vernadskyi's Concept of Education.....	39
Voznyuk O. V., Dubaseyuk O. A. Research of the Category "Upbringing" by Means of Scientific Analysis	54
Larin V. V., Hmyria V. P., Romanovskya L. V. Methodological Aspects to Assessing the Training of Scientific Researchers of Scientific Institutions in the System of the Ministry of Defence of Ukraine.....	66
Tsiuriak I. O., Borisenko N. S., Rogovska E. V. New Approaches of the Presentation of Ukrainian Choral Performance in the Formation of Sociocultural Orientations of the Youth	76
Shamsutdinova M.-S. Valuable Aspects of Intercultural Communication in the Process of Learning Foreign Languages	90
GENERAL SECONDARY EDUCATION	98
Serdiuk N. Yu., Savchuk V. I. Academic Integrity In The Activity Of A Foreign Language Teacher	98
TERTIARY EDUCATION	107
Kalenskyi A. A., Kalashnik N. V., Lisafin D. V., Kostenko D. V., Logutina N. V. Training of Future Specialists With Higher Education for Professional and Communicative Interaction	107
Kosovska A. O. Study of the Level of Readiness of Future Special Education Teachers for Teamwork at the Stage of Their Professional Training	119
Chernovol O. G. Scientific and Methodological Principles of Forming Foreign Medical Students' Readiness To Overcome Communication Barriers In Professional Communication.....	147
Chukhno O. A. Developing Professional Skills of Future Teachers of English for in Mixed-Ability Groups.....	156
ANDRAGOGY.....	166
Zamazii Yu. O. Criteria and Indicators for Assessing the Level of Training of Psychological Service Employees for the Formation of Social Health of Younger Schoolchildren in the System of Post-Graduate Education	166

Koroid T. V. Results of the Expert Evaluation of the Effectiveness of the Management Model of the Development of the Creative Potential of Teachers as a Self-Esteem of the Manager Competence	178
COMPARATIVE PEDAGOGY	193
Opushko N. R. Integrated Dual Learning Programs at German Universities.....	193
Shykhnenko K. I. Exploring Ukrainian Contributions to Understanding Research Administration in the Universities of the USA	206
INCLUSIVE PEDAGOGY	222
Argiropoulos D. The Search for Wholeness. The Individual With Disabilities in Relational Play.....	222
MODERN TEACHING TECHNOLOGIES	236
Kovalchuk M. O. Features of Using the Project Method During Studying the Educational Component "Development of Mobile Applications"	236
Kucheruk O., Putjata G. Formation of Infomedia Literacy of Ukrainian Children at Ukrainian Language Lessons in German Schools.....	254
Mozharovska O. E. Use of Electronic Resources and Web Services in Teaching Foreign Languages	282
Shvets N. V. The Peculiarities of Elicitation Techniques' Usage in Developing Foreign Language Skills	294

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ	5
Бовсунівська Н. М. Освітні подорожі як феномен ранньомодерної доби (на прикладі історій навчання за кордоном нащадків польських шляхетських родів правобережної України в XVI-XVIII ст.).....	6
Вертель А. В. Порядок народження дитини в сім'ї і його вплив на розвиток особистості (на прикладі психоаналітичної педагогіки Альфреда Адлера)	30
Вітвицька С. С. Концепція освіти Володимира Вернадського	40
Вознюк О. В. , Дубасенюк О. А. Дослідження категорії "виховання" засобами наукового аналізу	55
Ларін В. В., Гмиря В. П., Романовська Л. В. Методологічні аспекти оцінювання підготовки наукових працівників наукових установ системи Міністерства Оборони України	67
Цюряк І. О., Борисенко Н. С., Роговська Є. В. Новітні підходи до презентації українського хорового виконавства у формуванні соціокультурних орієнтирів молоді.....	77
Шамсутдинова М.-С. Ціннісні аспекти міжкультурної комунікації в процесі вивчення іноземних мов.....	91
ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА	98
Сердюк Н. Ю., Савчук В. І. Академічна доброчесність у діяльності вчителя іноземної мови	99
ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ	107
Каленський А. А., Калашнік Н. В., Лісафін Д. В., Костенко Д. В., Логутіна Н. В. Підготовка майбутніх фахівців з вищою освітою до професійно-комунікативної взаємодії	108
Косовська А. О. Дослідження рівня готовності майбутніх корекційних педагогів до командної роботи на етапі їх професійної підготовки.....	120
Черновол О. Г. Науково-методичні засади формування готовності іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у професійному спілкуванні	148
Чухно О. А. Формування професійних умінь майбутніх учителів англійської мови у різнорівневих групах	157
АНДРАГОГІКА.....	166
Замазій Ю. О. Критерії та показники оцінки рівня підготовки працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів в системі післядипломної освіти	167
Короїд Т. В. Результати експертного оцінювання ефективності моделі управління розвитком творчого потенціалу вчителів як самооцінка компетентності керівника.....	179

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА.....	193
Опушко Н. Р. Інтегровані програми дуального навчання в університетах Німеччини.....	194
Шихненко К. І. Дослідження питання управління науковою роботою в університетах США у працях українських вчених.....	207
ІНКЛЮЗИВНА ПЕДАГОГІКА.....	222
Аргіропулос Д. Пошук цілісності. Людина з обмеженими можливостями в реляційній грі.....	222
СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ.....	236
Ковальчук М. О. Особливості використання проєктного методу під час вивчення освітньої компоненти "Розробка мобільних застосунків".....	237
Кучерук О. А., Путята Г. Формування інфомедійної грамотності дітей українців на уроках української мови в німецьких школах	255
Можаровська О. Е. Використання електронних ресурсів і веб-сервісів у навчанні іноземних мов.....	282
Швець Н. В. Особливості використання технік елітації у формуванні іншомовних навичок.....	295